

सुत्तनिपात

(नेपाली अनुवादसहित)

न जच्चा वसलो होति, न जच्चा होति ब्राह्मणो ।
कम्मणा वसलो होति, कम्मणा होति ब्राह्मणो' ति ।।

कोही पनि जातले वृषल हुँदैन, न जातले ब्राह्मण हुन्छ,
कर्मले वृषल हुन्छ, कर्मले नै ब्राह्मण हुन्छ ।

अनुवादक
कविरकुमार वजाचार्य

वृषल को ?

भगवान् बुद्ध श्रावस्तीमा घर-घर (सप्पदान) भिक्षाटन गर्दै जब अगिगक भारद्वाजको घरसमीप पुगनुभयो तब वहाँलाई देखेर भारद्वाज अपमान शब्दहरूद्वारा जागे - रोक ए मुंडक ! त्यही रोक ! अगाडि नबढ श्रमण ! वृषल ! त्यही रोक !

भारद्वाजको घरमा अग्नि हवन चलिरहेको थियो । उसलाई डर थियो कि उसको यो पवित्र कर्म-काण्डमा कुनै श्रमणको अपवित्र छाया नपरोस् । त्यहाँ एउटा राम्रो आचरण भएका विद्वान् ब्राम्हणले बुद्धलाई श्रद्धापूर्वक चरण स्पर्श गरेर पूजा गरे तर अगिगक भारद्वाजले जस्तो भएपनि भगवान् बुद्धलाई गाली गर्दै रहे ।

वृषल त्यसलाई भन्दछ जो शूद्रहरूमा पनि तल्लो स्तरको शूद्र, नीचहरूमा पनि सबभन्दा धेरै नीच भएका र चाण्डालहरूमा पनि सबैभन्दा चान्डाल भएका हुन्छन् । यसरी गाली गरिरहेपछि भगवान् बुद्धले सोध्नुभयो - “के तिमीलाई थाहा छ कि वृषल कसलाई भन्दछ र कस्तो हुन्छ ?”

त्यसपछि भारद्वाजले भने - “मलाई थाहा छैन, तिमीले नै बताउनु ।” त्यसपछि भगवान् शास्ताले वृषलको अर्थ यसकिसिमसँग बताउनुभयो ।”

“वृषल उही हुन्छ जो क्रोधी हुन्छ, अरूलाई बैर राख्ने हुन्छ, धेरै ईर्ष्यालु, मिथ्यादृष्टिक र मायावी हुन्छ । जो जीवहिंसक हुन्छ, जसले जीवमाथि दया र माया गर्दैन । जसले आफ्नो गाउँलाई नाश गर्ने प्रयास गर्छ र अत्याचारी हुन्छ । जसले चोरी गर्छ, जसले ऋण लिएर ऋण तिर्नुपर्ला भनेर साहूकारलाई गाली गलौज गर्छ, जो समर्थ भएर पनि आफ्ना माता-पितालाई पालन गर्दैन । जसले मातापिता, भाइबन्धुहरूलाई कुट्छ, पिट्छ र नराम्रो (कटु) वचन बोल्छ । जसले अरूलाई नराम्रो कर्मको मार्गदर्शन गर्छ, त्यस्ता कुरामा घुमाई फिराई बोल्छ । जसले आफ्नो पाप-कर्म लुकाउँछ । जसले अर्काको घरमा राम्रो र मिठो खाना खान्छ तर आफ्नो घरमा आएका पाहुनाहरूलाई सत्कार गर्दैन । जसले भूठो कुरा बोलेर अरूलाई ठग्ने र धोखा दिने हुन्छ । जसले भोजनको समय श्रमण ब्राम्हणलाई केही दान दिँदैन । जसले अभिमानवश अरूको निन्दा र आफ्नो प्रशंसा गर्छ । जो क्रोधी, कृपण, भूठा, निर्लज्ज र निःसंकोची हुन्छ । जसले आफ्ना शिष्यहरूलाई गाली गर्छ । जस्तै - चाण्डालपुत्र सोपाक मातंग भएपछि यतिको अगाडि बढे कि अनेक ब्राम्हण र क्षेत्रीहरू उसको सेवामा आउने गर्दथे । निधन भइसकेपछि पनि जब ऊ ब्रम्हलोक गयो तब पनि उसको जातिले उसलाई न निन्दाद्वारा बचाउन सके न अधोगतिद्वारा ।” धर्मको यो वाणी सुनेर अगिगक भारद्वाज भगवान् बुद्धको, धर्मको र संघको शरणागत उपासक भयो । उसलाई ज्ञानको सम्भना भयो ।

सुत्तनिपात

(नेपाली अनुवादसहित)

अनुवादक

कविरकुमार वज्राचार्य

सम्पादक

प्रा. सुवर्ण शाक्य

प्रकाशक

त्रिपिटक ज्ञान कक्षा

प्रकाशक - त्रिपिटक ज्ञानकक्षा
खुसिबुँ, काठमाडौं ।

बुद्धसम्बत् - २५५८

नेपालसम्बत् - १९३३

विक्रमसम्बत् - २०७०

इस्वीसम्बत् - २०१३

छपाई प्रति - ५००

मूल्य - २००१-

कम्प्यूटर टाइप सेटिंग - तोषण शाक्य

मुद्रक - कान्तिपुर प्रिन्टिङ्ग प्रेस
काठमाडौं, नेपाल ।

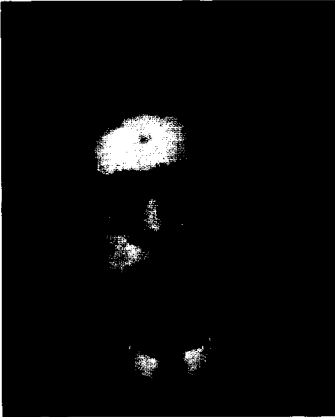
प्रकाशनलाई सहायता भरोसा

(दिवंगतहरूको नामबाट)

दिवंगत हीरामान नकमी
असन, कमलाछी, काठमाडौं

Dhamma.Digital

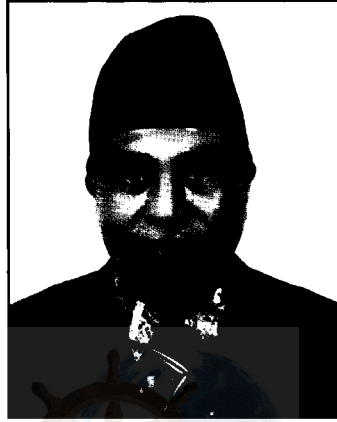
दिवंगत हीरा स्थापित

नयाँ बजार, पकनाजोल, काठमाडौं

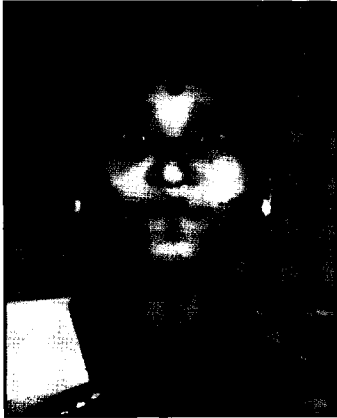
दिवंगत ज्ञानलक्ष्मी स्थापित

प्रकाशनलाई सहायता भरोसा

वीरकुमार वज्राचार्य
कुलांभलु, रक्तकाली, काठमाडौं

Dhamma.Digital

लक्ष्मी महर्जन

दानमाया महर्जन

बालाजु, वनस्थली, काठमाडौं

सम्पादनसँगै

बुद्ध विश्वप्रसिद्ध महामानव हुन् । करुणा र शान्तिका प्रतीकको रूपमा मानिसले बुद्धलाई संभ्रन्छन् । बुद्धद्वारा पंचशीलदेखि लिएर प्रतीत्यसमुत्पाद-धर्मसम्मको उपदेश गरी शान्तपूर्ण निर्वाणत्व प्राप्तिसम्मको कुरा संझाइएको छ । बुद्धले बताएका कुरालाई बुद्धधर्म भन्ने गरिएको छ । बुद्धधर्मको सारांश 'दुःख र दुःखमुक्ति' हो । यसैलाई 'धर्म' भनिएको छ । दुःख र दुःखमुक्तिको विषयलाई लिएर उपदेश दिइएका आधारभूत कुराहरूको सँगालोलाई 'त्रिपिटक' भनिएको छ । त्रिपिटक विनयपिटक, सुत्तपिटक र अभिघम्मपिटकमा वर्गीकरण गरी सूत्रआदिमा विभाजित गरिएको छ । यस्ता विभाजित कुरालाई छुट्टाछुट्टै पुस्तकको रूपमा प्रकाशित गरी अध्ययन गर्न सजिलो पारिएको छ । त्रिपिटक उसबेलाको जनभाषा पालि (मागधी) भाषामा लेखिएको छ । बुद्धधर्मको पहुँच भएसम्मका देशहरूमा आफ्नापना देशीय भाषाहरूमा त्रिपिटक अनुवाद गरिएको छ ।

नेपालमा प्रकाशित त्रिपिटकअन्तर्गतका पुस्तकहरूमध्येको 'सुत्तनिपात' पुस्तक नेवारभाषामा मात्र अनूदित भएको छ । सुत्तनिपात खुद्दकनिकायका १५ वटा ग्रन्थहरूमध्येको एउटा ग्रन्थ हो । यसमा ५ वटा वर्ग र ७२ वटा सूत्र छन् । गृहत्यागी एकान्तवासी भिक्षुहरूलगायत सामान्य जनहरूपर्यन्तमा धर्मका कुरा संझाउने, बुझाउने खालका यी सूत्रहरू हुन् । यसमा जन्मदेखि लिएर सम्बोधिप्राप्तिसम्मका बुद्धको जीवनीभित्रका महत्त्वपूर्ण घटनाहरू बताइएका छन् । यसभित्र जातिभेद र यज्ञ-होम आदि विषयमा स्पष्ट पारिएको छ । पुरोहितहरूले यी कुराको समर्थनमा कसरी मन्त्रहरूको रचना गरे भन्ने कुरा यसमा छ । त्यस्तै बलिप्रथा सुरु भएको र त्यसभन्दा अगाडिका ब्राम्हणहरूका विभिन्न आचरणहरूको विषयका कुरा यहाँ प्रस्तुत छ । यो 'सुत्तनिपात' बुद्धका शिक्षा, दीक्षा र विचार-भावका कुराहरू संभ्रन, बुझ्न र पालन गर्न योग्य पुस्तकको रूपमा रहेको छ ।

कविरकुमार वज्राचार्यले सुत्तनिपातको रूपमा प्रकाशित भइराखेको यस ग्रन्थलाई नेपालीभाषामा अनुवाद गर्नतिर आफ्नो ध्यान आकर्षित गरेअनुसार यो पुस्तक आज नेपालीसमाजमा छुट्टै विशेषता बोकेर आएको छ । पालिभाषामा लिखित यस ग्रन्थको अनुवाद भारतमा हिन्दीभाषामा भिक्षु धर्मरक्षितद्वारा गरिएको छ भने नेपालमा नेपालभाषामा धर्मरत्न 'त्रिशूली' बाट भएको छ ।

बहुभाषाभाषी देश नेपालका विभिन्न भाषाभाषीहरूमा प्रथमवार नेपाली-भाषामा अनुवाद गरी बुद्धका अमृतमय शिक्षाको रस पान गराउन कस्सिनु कविरकुमारको धर्मप्रतिको गहिरो आस्थाको प्रकटीकरण हो । आज नेपालमा बुद्धधर्मको अध्ययन अध्यापन हुने बौद्ध महाविद्यालयसमेत खडा भई एम्.ए. डिग्रीसम्मको कक्षा संचालन भइसकेको अवस्थामा यो नेपालीभाषामा अनूदित 'सुत्तनिपात' पुस्तक अभावपूर्तिका साथै उपयुक्त रहन आएको छ ।

आफू नेपालीभाषाको दक्षतामा कमजोरी रहेको सकारी भाषाशुद्धिको लागि गुरुकापी नै मेरो जिम्मामा अर्पेर यसलाई सम्पादन गरिदिनसमेत आम्हान गरी मलाई यस धर्मकार्यमा प्रेरित गरेको कुरा कविरकुमारको स्पष्टवादिता, धर्मप्रति निस्वार्थता र धर्मविनयको प्रियता छलंगिन आएको छ । अनुवादक कविरकुमार मिहेनती र त्रिपिटकका समर्पित अनुयायी रहेका छन् । उनले 'नत्थि मे सरणं अञ्जं, बुद्धो मे सरणं वरं' भनी बुद्धपूजामा प्रार्थना गरिने गाथाअनुसार आचरण व्यवहारमा पालन गरेर नेपालीसमाजमा जरो गाडेर रहेको नानादेवताको पूजा गर्ने संस्कारको चक्करमा समेत लाग्न छोडेका छन् । यो एउटा चेतनाको कुरा हो । यसलाई कट्टरपन्थी भन्न मिल्दैन बरु विचारमा पक्का सिद्धान्तवादीको तहमा राख्दा अत्युक्ति नहोला ।

यस पुस्तकमा पालिभाषाको साथसाथै नेपालीभाषा पनि राखी दुबै भाषाको एकै साथ ज्ञान ग्रहणमा समेत सरल होस् भन्ने मनसाय राखिएको छ । अनुवादमा हुन्जेलसम्म पालिभाषाको ठ्याम्मै नेपालीअर्थ प्रयोग गर्न प्रयत्न गरिएको छ । कहीं बुझ्न सजिलोको लागि भावानुवाद पनि प्रयोग गरिएको छ । अनुवादकको आफ्नो भाषाशैलीलाई यथासम्भव उस्तै कायम गरिएको

छ । सुत्तनिपातमा रहेका उल्लेखनीय ७ वटा विशेष विषयलाई चित्रसमेत राखेर त्यससंबन्धित गाथाको आधारमा त्यसको साथै विवरण पनि प्रस्तुत गरिएको छ ।

त्रिपिटक नै धर्मसर्वस्व मान्ने 'त्रिपिटक ज्ञानकक्षा' बाट यस पुस्तकको प्रकाशनको जिम्मा बोकेको छ । प्रकाशनमा आर्थिक टेवा दिन श्रद्धालु दाताहरू तम्सिदिएका छन् । कडा परिश्रमका साथ कम्प्यूटर टाइप सेटिंगमा तोषण शाक्यबाट सजावट भएको छ । अति हर्षित छु । भित्रैदेखि ओइरिएको साधुवाद व्यक्त गर्दछु । देश विदेशको भ्रमण गरी विभिन्न अनुभूतिहरू बटुली अभिरुचिका साथ बुद्धशिक्षामा समर्पित अनुवादक कविरकुमार वज्राचार्यको अरू अमूल्य ग्रन्थहरूको पनि अनुवादकार्यमा निरन्तर हात बढिनै रहनेछ भन्ने ठूलो विश्वास लिएको छु ।

सम्पादक
प्रा. सुवर्ण शाक्य
ॐबहाल, काठमाडौं ।

प्रकाशकीय

बुद्धको शिक्षा निर्विवाद मानवशान्तिको कुराले चिनिन्छ । बुद्धको शिक्षालाई नै बुद्धधर्म भनिन्छ । बुद्धधर्मको आधिकारिकरूपमा आधारग्रन्थ भनी त्रिपिटकलाई लिइन्छ । त्रिपिटकअन्तर्गतका बुद्धधर्मसम्बन्धी पुस्तकहरू धेरै प्रकाशित भएका छन् । नेपालमा पनि यसप्रकारका बुद्धधर्मसम्बन्धी पुस्तकहरू प्रकाशनमा आउने गरेको कुरा सुखकर छ । बुद्धले आफ्नो शिक्षामा नैतिक कुरामात्र गरेका छैनन्, अनुभवका कुरा बताएका छन् । त्रिपिटकमा सूत्रपिटक बुद्धका शील, आचरण र व्यावहारिक शिक्षाको संग्रह हो । यसअन्तर्गतका विषयहरू अति लोकप्रियरूपमा रहेका छन् ।

पुस्तक प्रकाशित हुने क्रममा नेपालीभाषामा अनूदित 'सुत्तनिपात' पुस्तक सम्पादित भई प्रकाशनयोग्य अवस्थामा यस त्रिपिटक ज्ञानकक्षामा प्राप्त भएको छ । प्रकाशित गर्ने सुअवसरले सन्तोष प्राप्त भएको छ । नेपालमा नेपालीभाषामा यो 'सुत्तनिपात' पुस्तक पहिलोपटक अनूदित भइरहेको छ । यसका अनुवादक कविरकुमार वज्राचार्य यस त्रिपिटक ज्ञानकक्षाका संस्थापक व्यवस्थापक हुनु र सम्पादक प्रा. सुवर्ण शाक्य पनि स्वयं त्रिपिटक ज्ञानकक्षाका संस्थापक निर्देशक नै हुन आएको मा यस त्रिपिटक ज्ञानकक्षाको लागि ठूलो गौरवको कुरा हुन आएको छ ।

यस पुस्तक प्रकाशनका लागि श्रद्धालु कविरकुमार वज्राचार्य, वीरकुमार वज्राचार्य, लक्ष्मी महर्जन, दानमाया महर्जन, दिवंगत आफ्ना माता-पिताका नाममा पद्मा नकमी र दिवंगत आफ्ना पिताका नाममा अमररत्न स्थापितको सेवाको कदर गरी वहाँहरूमा साधुवाद व्यक्त गरिएको छ । अनुवादक र सम्पादकद्वय स्वतः कृतज्ञताका पात्र रहनुभएको छ । व्यस्तताका बावजूद पनि कम्प्यूटर टाइप सेटिंगमा तदारुखताका साथ मिहेनत गरिदिने तोषण शाक्यप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्नु कर्तव्य ठानिएको छ । साथै समयमै प्रकाशित गर्नको लागि सहयोग गर्ने कान्तिपुर प्रिण्टिङ्ग प्रेस परिवारमा सविनय धन्वाद ज्ञापन गरिन्छ ।

त्रिपिटक ज्ञानकक्षा
खुसिबुँ, काठमाडौं ।

ग्रन्थपरिचय

भगवान् शाक्यमुनि बुद्धले बुद्धत्व प्राप्ति (इस्वीपूर्व ५८८) देखि लिई महापरिनिर्वाणपर्यन्त (इस्वीपूर्व ६४३) सम्म जुनसुकै पनि उपदेश दिनुभएको थियो, ती सबै मौखिक थिए । उनले कुनै ग्रन्थको न त प्रणयन गरे न ग्रन्थरूपमा कुनै उपदेश विशेषप्रकारले दिएका थिए । उनले समय-समयमा जुन उपदेश दिएका थिए ती उपदेशहरू वहाँका शिष्यहरूले कंठाग्र गर्दै आए र उनको महापरिनिर्वाणको नै वर्षमा आएर उनको महापरिनिर्वाणको सप्तपर्णी नाम गरेको गुफामा पाँच सय (५००) भिक्षुहरूले प्रथम संगीति (संगायन) को आयोजन गरे । त्यस संगीतिमा भगवान् बुद्धका सम्पूर्ण उपदेशहरूको संकलन गरिएको थियो र पठन-पाठनको सुविधाको लागि त्यसलाई तीन पिटकहरूमा विभाजित गरे, जसलाई तिपिटक (त्रिपिटक) भन्ने गरिएको छ । तिपिटक नै बुद्धधर्मको प्राचीनतम मूल धरोहर अथवा थाती हुन् । यसका तीन पिटक यसप्रकार छन् - १. सुत्तपिटक, २. विनयपिटक, ३. अभिधम्मपिटक

१. सुत्तपिटक निम्नलिखित पाँच निकायहरूमा विभक्त छन् -

- क) दीर्घनिकाय, ख) मज्झिमनिकाय, ग) संयुत्तनिकाय,
घ) अंगुत्तरनिकाय, ङ) खुद्दकनिकाय ।

खुद्दकनिकायमा - १५ ग्रन्थ छन् -

१. खुद्दकपाठ, २. धम्मपद, ३. उदान, ४. इतिवृत्तक, ५. सुत्तनिपात,
६. विमानवत्थु, ७. पेतवत्थु, ८. धेरगाथा, ९. धेरीगाथा, १०. जातक,
११. निद्देस, १२. पतिसम्भिदामग्ग, १३. अपदान, १४. बुद्धवंस,
१५. चरियापितक ।

२. विनयपिटक निम्नलिखित पाँच भागहरूमा विभक्त छन् -

- क) पाराजिका, ख) पाचित्तिय, ग) महावग्ग, घ) चूलवग्ग, ङ) परिवार

३. अभिधम्मपिटकमा निम्नलिखित सात ग्रन्थहरू छन् -

क) धम्मसंगणी, ख) विभंग, ग) धातुकथा, घ) पुग्गलपञ्जत्ति,
 ङ) कथावत्थु, च) यमक, छ) पट्ठान ।

यसबाट स्पष्ट हुन्छ कि सुत्तनिपात खुद्दकनिकायको पाँचौं ग्रन्थ हो । यसमा ५ (पाँच) र ७० (सत्तरी) सुत्तहरूमा गणना गरिएको थिएन । पारायण-वग्गमा कूल सुत्तहरूको संख्या १६ (सोन्ह) मानिएको थियो । यो प्राचीन परम्परा हो ।

अट्ठकथामा भनिएको छ - “सुत्ततो उरगवग्गे द्वादस सत्तानि, चूलवग्गे चुद्दस, महावग्गे द्वादस, अट्ठवग्गे १६ (सोन्ह) पारायणवग्गे सीलसाति सत्तानि सुत्तानि । अर्थात् सुत्तको अनुसार उगवग्गमा १२ (बान्ह) सुत्त, चूलवग्गमा १४ (चौध) सुत्त, महावग्गमा १२ (बान्ह), अट्ठकवग्गमा १६ (सोन्ह), पारायण-वग्गमा १८ (अठार) यसप्रकार ७० (सत्तरी) छन्, तर वत्थुगाथा र पारायण-सुत्तलाई समेत लिएर कूल सुत्तको संख्या ७२ (बहत्तर) छन् ।

सुत्तनिपातको नामकरण - ‘सुत्तनिपात’ यो नाम संगीतिकारक भिक्षुहरू-द्वारा राखिएको थियो । सुत्त बुद्धधर्मको पारिभाषिक शब्द हो । नवांग बुद्धवचनहरूमा यो पहिलो नै थियो । त्रिपिटकमा भगवान् शाक्यमुनि बुद्धको जुन उपदेश सुत्त नामले गद्य या पद्यमा संगृहीत छन्, त्यसलाई सुत्त भन्ने गरेका छन् । चाहे त्यो ठूलो वा सानो सबै सुत्त हुन्, जसलाई हामी सूत्र भन्दछौं तर सूत्र होइन अट्ठकथामा भनिएको छ - “दुबै विभंग (भिक्षुविभंग तथा भिक्षुनीविभंग), स्कन्धकमा मङ्गलसुत्त, रतनसुत्त, नालकसुत्त र तुवटक सुत्त । अन्य पनि जुन सुत्त नामले तथागतको वचन हो त्यसलाई सुत्त भनी थाहापाउनु पर्दछ ।” परमत्थजोतिकमा भनिएको छ -

“सुवुत्ततो सूचनतो अत्थानं सुट्ठ ताणतो ।

सवणा सूदना चेव यस्मा सुत्तं पवुत्तवति ॥

अर्थ - सायद यो विभिन्नप्रकारले भनिन्छ, सूचित गर्ने, अर्थहरूको राम्रो र ठीकसँग प्रकट गर्ने र श्रवणमात्रले पनि आनन्द दिने हुन्छ, त्यसकारण सुत्त भनिएको हो । यस्ता सूत्रहरूलाई एकत्र गरेर एक ग्रन्थमा संकलित गरेमा नै यो ग्रन्थलाई सुत्तनिपात भन्दछ -

(व)

तथा रूपाणि सुतानि निपातेत्वा ततो ततो ।

सङ्गीतो च अयं तस्मा सङ्ख्यमेवमुपागतो ॥

अर्थ - त्यसप्रकारका सूत्रहरूको स्थान - स्थानबाट लिएर यो संगीतिबद्ध गरिएको थियो, त्यसकारण यसको नाम सुत्तनिपात हुन गयो । संक्षेपमा भन्ने हो भने सुत्तनिपातको अर्थ सुत्तहरूको संग्रह हो ।

सुत्तनिपातका विशेषता - सुत्तनिपात गद्यात्मक र पद्यात्मक दुबै सुत्त हुन् तर पद्यात्मक सुत्तहरूको बाहुल्य छ । यी सुत्तहरूमा बुद्धधर्मका सिद्धान्तहरू बढी मार्मिकताको साथ वर्णन गरिएको छ । स्वर्गीय पूज्य भदन्त जगदीश काश्यपका शब्दहरूमा - बुद्धधर्मको आफ्नो मौलिकरूपमा सम्झनको निमित्त सुत्तनिपात एक आदर्श ग्रन्थ हो । हृदयलाई स्पर्श गर्न, संवेग उत्पन्न गर्न र संसारबाट त्यागी परमार्थको प्राप्तिमा लगाउनको निमित्त अदभुतको क्षमता यसको अंश अंशमा विद्यमान छ । सारा त्रिपिटकबाट छानेर महाराज अशोकले ७ (सात) यस्ता मुख्य सुत्तहरूको नाम आफ्नो भाब्रु शिलालेखमा कुँदिर लेखेका थिए । ती लेखिएका बहुमूल्य सूत्रहरूले सबैलाई पढ्न तथा आचरण गर्नको निमित्त प्रेरणा दिएको छ । यी ७ (सात) मुख्य सूत्रहरूमा -

१. भाब्रु शिलालेखमा यसप्रकार छ -

“पियदासी लाजा मागधं संघं अभिवादेतूनं आहा अपावाधतं च फासु विहालतं चा । ए केचि भंते आवतके हमा बुधासि संघसी’ ति गालवे च पसादे च । ए केचि भंते भगवता बुधेन भासिते सर्वे से सुभासिते वा । ए चखो भंते हमियाये दिसेया हेवं सधंमे चिलठिकीते होसती’ ति अलहामि हकं तं वातवे । इमानि भंते धंम पलिया यानि विनय समुक्से अलिय वसाणि अनागत-भयानि मुनिगाथा मोनेयसूते उपतिस पसिने ए चा लाघुलोवादे मुसावादं अधिगिच्य भगवता बुधेन भासिते एतानि भंते धंमपालियायानि इच्छामि किंति बहुके भिखुपायं चा भिखुनिये चा अभिखिनं सुनेयु चा उपाघालयेयू च । हेमंमेवा उपसाका चा उपासिका चा । ऐत्तेनि भंते इमं लिखापयामि अभिपेतं मे जानंतु’ ति ।” -

अशोकको अभिलेख पृष्ठ ११५।

“दुई ‘मुनिगाथा’ र ‘उपतिसपसिने’ छन् जुन यसै सुत्तनिपातको मुनिसुत्त (१,२,३) र सारिपुत्रसुत्त (४,१६) हुन् ।”

यसबाट पष्टरूपले सिद्ध हुन्छ कि सुत्तनिपातको कति लोकप्रियता थियो र यसैको कति धेरै महत्त्व थियो ? सुत्तनिपातमा आएका चार सूत्रहरूको आबु शिलालेखका धर्म-पर्यायहरू (धम्मपालियायानि) मा समीकरण भइसकेको थियो । यी यसप्रकारका छन् -

शिलालेखमा आगत सूत्र	-	सुत्तनिपातको सुत्त
१. विनय समुक्से	-	तुवटकसुत्त (४,१४)
२. मुनिगाथा	-	मुनिसुत्त (१,१२)
३. मोनेयसूते	-	नालकसुत्त (३,१२)
४. उपतिसपसिने	-	सारिपुत्तसुत्त (४,१६)

उक्त शिलालेखमा आएका सात सुत्तहरूमध्ये केवल तीन नै छन् -

- १) अलियवसानि (अरियवंससुत्त - अंगुत्तरनिकाय ४,३,८)
- २) अनागत भयानि (अंगुत्तरनिकाय ५,३,७) र
- ३) लाघुलोवाद (राहुलोवादसुत्त) मज्झिमनिकाय २,२,१ र २,२,२ अन्य ग्रन्थहरूका हुन् ।

यसप्रकार सुत्तनिपातको प्राचीनता र यसको महत्त्व सम्झन सकिनेछ ।

भाबु - शिलालेखको अर्थ यसप्रकार छ -

प्रियदर्शी राजा मागधले संघलाई अभिवादन गरी उनको निर्विघ्नता र सुख-विहारको बारेमा सोध्छु । भन्ते ! यो तपाईंहरूलाई विदित छ कि बुद्ध, धर्म र संघमा मेरो कति प्रगाढ श्रद्धा र विश्वास छ । भन्ते ! जुनसुकै पनि भगवान् बुद्धद्वारा भाषित छन् ती सबै राम्रोसँग निश्चितरूप लागेको छ कि यसप्रकार धर्म चिरस्थायी हुनेछ, त्यसको घोषणा गर्ने मेरो कर्तव्य हो । भन्ते ! यो धर्म-पर्याय हो - ‘विनय-समुक्से अलिय वसाणि, अनागत भयानि, मुनिगाथा मोनेयसूते उपतिस पसिने’ यस्तै राहुलवादमा मूषावादको विवेचना गर्दै भगवान् बुद्धद्वारा जुन भनिएको छ, भन्ते ! म चाहन्छु कि यस धर्म-पर्यायहरूका बहुसंख्यक भिक्षुवाद र भिक्षुणीवादहरूले प्रतिक्षण सुनियोस् र यसलाई मनन

(ज)

गरुन् । यसप्रकार उपासक र उपासिकाले पनि । भन्ते । यही प्रयोजनको निमित्त यसलाई लेखाइरहेको छु, मेरो अभिप्राय यो हो कि सबै मनुष्यहरूले सम्भक्तन सकून् ।

सुत्तनिपातमा तत्कालीन उत्तरभारतका यी सामाजिक, धार्मिक, भौगोलिक, ऐतिहासिक आदि अवस्थाहरूको सम्बन्धमा प्रचुर सामग्री हुन् । वर्णव्यवस्थाको खण्डन, शुद्ध ब्रम्हचर्यको पालन, बुद्धको गृहत्यागको कारण विभिन्न मतवादहरूको विस्तार, तापसजीवनका महत्त्वहरू प्राचीन ब्राम्हणहरूको कर्तव्य, यज्ञ-हवन आदिको निस्सारता, समाजमा व्याप्त मिथ्याविश्वासहरूको वर्णन, विभिन्न दार्शनिक गुरुहरूको निराकरण, आत्मा, परमात्माको ऊहापोहको निस्सारता आदि विषयहरू यहाँ मिलेका छन् । बौद्धगृहस्थ र भिक्षुको के कर्तव्य हो ? सद्गृहस्थहरूले कसरी जीवन यापन गर्नुपर्दछ, दुराचारी र दुःशील भिक्षुको संघबाट बहिष्कृत गर्दै शुद्ध भिक्षुहरूका साथ ध्यान भावनामा जुटनुपर्दछ, कसैलाई पनि हेय (हेला) दृष्टिले हेर्नुहुँदैन, सबैलाई समान सम्भक्तनुपर्दछ, दृष्टिहरूको ओवादमा पर्नुहुँदैन, सांसारिक आसक्तिहरूको त्याग अकिंचन हो । परमसुख निर्वाणको प्राप्तिको निमित्त कोशीस गर्नु आदि पनि यसमा आएका, जुनसुकै अन्य ग्रन्थहरूमा पाइन्छन् । जस्तै -

१. खगगविसाणसुत्त	-	अपदान (१,२) मा ।
२. मेत्तसुत्त	-	खुद्दकपाठ (९) मा ।
३. रतनसुत्त	-	खुद्दकपाठ (६) मा ।
४. महामङ्गलसुत्त	-	खुद्दकपाठ (५) मा ।
५. आलजकसुत्त	-	संयुत्तनिकाय (७,१,९) मा ।
६. सुन्दरिक भारद्वाजसुत्त	-	संयुत्तनिकाय (१०,१२) मा ।
७. कसिभारद्वाजसुत्त	-	संयुत्तनिकाय (७,२,१) मा ।
८. सुभासितसुत्त	-	संयुत्तनिकाय (८,५) मा ।
९. कोकालिकसुत्त	-	संयुत्तनिकाय (६,१,१०) मा ।
१०. सेलसुत्त	-	मज्झिमनिकाय (२,५,२) मा ।
११. वासेट्ठसुत्त	-	मज्झिमनिकाय (२,५,८) मा ।

(३१)

यस्तै नै धम्मपद, उदान, इतिवृत्तक, थेरगाथा, थेरीगाथामा धेरैजसो गाथा जस्ताको त्यस्तै पाइएका छन् । सुत्तनिपातका अनेक गाथाहरू एवं सुत्त महायान संस्कृतसाहित्यको कथावस्तु ललितविस्तर आदि ग्रन्थहरूमा पनि पाइएका छन् । माथि उल्लिखितमा पनि सुत्तनिपात चार सुत्तहरूको नाम महाराज अशोकको भाब्रु शिलालेखमा पनि अंकित भएको छ । पहिलो शताब्दीको इस्वीमा लिखित मिलिन्द-पञ्चोमा सुत्तनिपातको नाम र यसका गाथाहरू पनि आएका छन् । यी सबै कुराहरूबाट स्पष्ट हुन्छ कि सुत्तनिपात प्राचीन भइसक्दा पनि त्रिपिटक-परिवारको नै प्रथम संगितमा संगृहीत ग्रन्थ हो र यसको उत्तिकै महत्त्व छ जति कि पालि त्रिपिटकका अन्य ग्रन्थहरूको ।

सुत्तनिपातको विषयवस्तु - माथि हामीले उल्लेख गरिसकेका छौं कि सुत्तनिपात पाँच वर्गहरूमा विभक्त छ र त्यसमा सत्री सुत्त आएका छन् । वत्थुगाथा र पारायणसुत्तलाई लिई यसको संख्या बहत्तर भएको हो ।

पहिलो उरगवर्ग हो जसमा १२ (बान्ह) सुत्त छन् । उरगसुत्तमा सर्पको पुरानो काँचुली छोड्ने समान आसक्तिहरूलाई त्याग्ने उपदेश हो । धनियसुत्त मगधको एक गृहस्थको सुखी जीवनको वर्णन हो । खगविसाणसुत्तमा गैडाजस्तै एकलै विचरण गर्दै विमुक्त सुखको अनुभव गर्ने उल्लिखित छ जुन धेरै नै संविग्नकारक र विमुक्तिजनक छ । कसिभारद्वाजसुत्तमा ५०० (पाँचसय) हलोहरूद्वारा खेती गराउने गृहस्थ ब्राम्हण प्रव्रजित भई, अर्हत्त्वको साक्षात्कार गर्नेसम्मको वर्णन छ । भगवान् बुद्धले चुन्दलाई चारमुनिहरूको परिचय चुन्दसुत्तमा दिएका छन् । पराभवसुत्तमा अवनतिका कारणहरूको, वसलसुत्तमा नीच भन्ने मनुष्यहरूको वर्णन छ । विजयसुत्तमा अनित्यता वर्णित छ र मुनिसुत्तमा भिक्षु र गृहस्थको जीवनचर्या वर्णित छ ।

दोस्रो चूलवर्ग हो । यसमा १४ (चौध) सुत्त छन् । यस वर्गको पहिलो सूत्र रतनसुत्त हो, जसमा बुद्ध, धर्म र संघको महिमा बताइएको छ र भनिएको छ कि यस सत्य-वचनले कल्याण हुनेछ । यो धेरै मूल्यवान् र लोकप्रिय एवं कल्याण-कारी सुत्त हो । यस सुत्तको देशनाबाट वैशाली बासीहरूका सबै रोग, दुर्भिक्ष, अनावृष्टि आदि उपद्रव शान्त भएको थियो । आमगन्धसुत्तमा

भनिएको छ कि मासु-माछा खाएमा बरु आमगन्ध हुँदैन, प्रत्युत खराब आचरण नै आमगन्ध हो, महामङ्गलसूत्रमा ३८ (अठतीस) वटा मङ्गल बताइएको छ र भनिएको छ कि पहिले तीनवटा रोग थिए - इच्छा, भोक र जरा । पशु-बधप्रथा चलिसकेपछि ९८ वटा रोग भए । धम्मिकसुत्तमा प्रव्रजित र गृहस्थहरूका कर्तव्यहरूको निर्देश गरिएको छ ।

तेस्रो महावग्ग हो । यसमा १२ (बान्ह) सुत्त छन् । पब्बज्जासुत्तमा भगवान् बुद्धको गृहत्यागका कारणहरूको वर्णनका साथै महाराज बिम्बिसार सँग गरेको वार्ताको पनि चर्चा छ, जसमा भगवान् बुद्धले आफ्नो कुल, गोत्र, पिता र राजधानी आदिमा उल्लिखित गर्दै भन्नुभएको छ कि कामभोगहरूको दोष र निष्कामताको गुणलाई देखेर मैले गृहत्याग गरेको हूँ । मेरो मन तपश्चर्यामा लागि रहेको र म त्यसको निमित्त गइरहेको छु । पधानसुत्तमा भगवान् बुद्धद्वारा बताइएको छ कि मारको पराजय कसरी भयो, सुभासितसुत्तमा प्रिय र मधुर वचन बोल्नको निमित्त उपदेश हो । पछिका चार सुत्तहरूमा क्रमशः सुन्दरिक भारद्वाज, माघ, सभिय र सेल- यी चार प्रसिद्ध ब्राम्हणहरू बुद्धधर्मबाट प्रभावित भएर त्रिरत्नको शरणमा गएको वर्णन र माघलाई छोडी शेष तीनको प्रव्रजित भई अर्हत्त्व प्राप्त गरेको पनि वर्णन छ । सल्लसुत्तमा अनित्यताको वर्णन छ । वासिट्ठसुत्तमा वर्णव्यवस्थाको खण्डन छ । कोकालिकसुत्तमा गाली दिएर दुर्गति प्राप्त गरेको विवरण छ । नालकसुत्तमा बुद्धोत्पत्ति असित ऋषिको दर्शनार्थ आउने र आफ्नो भाञ्जा नालकलाई प्रेरित गर्ने तथा उसलाई ज्ञान प्राप्तिको वर्णन छ । द्वयतानुपस्सनासुत्तमा प्रतीत्यसमुत्पादधर्मको अनुलोम र प्रतिलोमद्वारा सम्झाइएको थियो ।

चौथो अट्ठवग्ग छ । यसमा १६ (सोन्ह) सुत्त छन् । सबै दार्शनिक र गम्भीर छन् । मागन्दिय तुवटक र सारिपुत्तसुत्त यही वग्गमा आएका छन् । मागन्दिय आफ्नी पुत्रीलाई भगवान् बुद्धसँग विवाह गरिदिन चाहन्छ तर भगवान् बुद्धको विरक्तियुक्त वाणीलाई सुनेर अनागामी भएको थियो । तुवटकसुत्तमा भिक्षुचर्याको सुन्दर वर्णन छ । सारिपुत्तसुत्तमा पनि भगवान्

बुद्धको निर्वाण प्राप्तिको साधनामा लागि रहेका भिक्षुहरूको कर्तव्यको विवेचना गरिएको छ ।

पाँचौँ पारायणवग्ग हो । यसमा १६ (सोन्ह) सुत्त छन् । वत्थुगाथा र पारायणसुत्तलाई समेत लिएर त्यसका १८ (अष्टार) जाति छन् । वत्थुगाथामा बावरी र उसका शिष्यहरूको वर्णन छ । त्यस मार्गको पनि स्पष्टरूपले उल्लेख गरिएको छ कि उसले कुन मार्गबाट गोदावरी नदीको किनारबाट जाँदै भगवान् बुद्धको दर्शन गर्नुभएको थियो । अगाडि बावराका सोन्ह जना शिष्यहरूको प्रश्न र भगवान् बुद्धको उत्तर छ । यी प्रश्न दार्शनिक, आध्यात्मिक र वैरग्ययुक्त छन् । अन्तमा पारायणसुत्तमा पिगियद्वारा बुद्धको गुणगान गर्नुभएको थियो ।

अट्ठकवग्ग र पारायणवग्ग एकप्रकारले दार्शनिक काव्य-संग्रह हुन् र विश्वसाहित्यमा धेरै प्रसिद्ध छन् । यही कारण यो कि बुद्धकालमा पनि यसका धेरै बेजोद प्रचार र महत्त्व थियो । पछि यसको महत्त्व भन् बढ्यो । यही कारण हो कि पछि यसलाई लिएर बौद्धदर्शनको शून्यवाद आदि विचारधाराहरूको निरूपण भएर महायानमा त्यस बिचारको पल्लवन भयो । महायानी धर्मग्रन्थहरूका साथै यसका प्रतिहरू विदेशहरूमा पुगे र चीनी, मंगोलिया, तिब्बत आदि भाषाहरूमा यसको भाषन्तर भयो ।

अट्ठवग्ग तथागतलाई धेरै प्रिय थियो । जुन समय आयुष्मान् सोणफुटिकण्ण भगवान् बुद्धको दर्शनार्थ अवन्ति भएर कुररधरबाट श्रावस्ती आए र रातमा गन्धकुटीमा सुते । त्यस समय भिनसार भएका भगवान् बुद्धले उनलाई अट्ठवग्गको पाठ गर्नका निमित्त भन्नुभयो । जब उसले पाठ गरिसके त्यसपछि भगवान् बुद्धले साधु ! साधु ! साधु ! भिक्षु भनी अनुमोदन गर्नुभयो ।

शैली र छन्द - सुत्तनिपातको एउटै शैली छ । उनको शैलीमा अनेकरूपता छ । विषयानुसार भाषा पनि जटिल र सरल छन् । अनेक सुत्त संवादहरूको रूपमा छन् । कुनै प्रश्नोत्तरको रूपमा छन् र कुनै स्वाभाविक शैलीमा छन् । अन्तिम अट्ठक र पारायणवर्गहरूको भाषा स्वभावतः कुनै कठिन भएको

पाइन्छ किनकि यी दुबै वर्गहरूमा गम्भीर दार्शनिक विषयहरूमा विचार व्यक्त गरिएको छ ।

सुत्तनिपातका छन्दहरूमा प्रायः गणहरूको विचार थिएन । ती वैदिक ग्रन्थहरूको जस्तै आठ अक्षरहरू भएका अनुष्टुभ् एघार अक्षरहरू भएका, त्रिष्टुभ् तथा बान्ह अक्षरहरू भएका गाथाहरू छन् र पदहरू भएका छन् । कुनै कुनै त्रिष्टुभ् छन्दका गाथाहरूमा सात-सात, आठ-आठ पदसम्म छन् । .....बापटले यही कारणहरूलाई देखाएर लेखेका छन् कि सुत्तनिपात अत्यन्त प्राचीन छ किनकि वेदलाई छाडी पछिका कुनैपनि छन्दमा यो स्वतन्त्रता देख्नको निम्ति मिलेको पाइँदैन । सुत्तनिपातमा मुख्यतः निम्नलिखित छन्द पाइन्छन् - अनुष्टुभ्, त्रिष्टुभ्, जगती, अतिजगती, वैतालीय, औपच्छन्दसिक, वेगवती र आर्या । कुनै गाथाहरू अर्धसम र विसम छन्दहरूमा तथा कुनै ५, ६, ७ पदीहरूमा “गाथा” छन्द पनि भनिन्छ । वास्तवमा सुत्तनिपातमा अनुष्टुभ् र त्रिष्टुभ् छन्दहरूको संख्या ८६ प्रतिशत छन् र १४ प्रतिशत अन्य छन्दहरूमा छन् ।

भिष्णु धर्मरक्षित ।

विषयसूची

क्रम. विषय

पेज नं.

(क) उरगवग्ग

१.	उरगसुत्तं	१
२.	धनियसुत्तं	७
३.	खग्गविसाणसुत्तं	१३
४.	कसिभारद्वाजसुत्तं	२३
५.	चुन्दसुत्तं	२९
६.	पराभवसुत्तं	३१
७.	वसलसुत्तं	३७
८.	मेत्तसुत्तं	४५
९.	हेमवतसुत्तं	४७
१०.	आलवकसुत्तं	५५
११.	विजयसुत्तं	५९
१२.	मुनिसुत्तं	६३

(ख) चूलवग्ग

१.	रतनसुत्तं	६९
२.	आमगन्धसुत्तं	७५
३.	हिरिसुत्तं	७९
४.	महामङ्गलसुत्तं	८१
५.	सूचिलोमसुत्तं	८३
६.	धम्मचरियसुत्तं	८७
७.	ब्राम्हणधम्मिकसुत्तं	९१

(ढ)

८.	नावासुत्तं	९९
९.	किंसीलसुत्तं	१०१
१०.	उट्ठानसुत्तं	१०३
११.	राहुलसुत्तं	१०५
१२.	वङ्गीससुत्तं	१०७
१३.	सम्मापरिब्बाजनियसुत्तं	११३
१४.	धम्मिकसुत्तं	११९

(ग) महावग्ग

१.	पब्बज्जासुत्तं	१२७
२.	पधानसुत्तं	१३१
३.	सुभासितसुत्तं	१३७
४.	सुन्दरिकभारद्वाजसुत्तं	१४१
५.	माघसुत्तं	१५३
६.	सभियसुत्तं	१६१
७.	सेलसुत्तं	१७७
८.	सल्लसुत्तं	१९३
९.	वासेट्ठसुत्तं	१९७
१०.	कोकालिकसुत्तं	२१५
११.	नालकसुत्तं	२२५
१२.	द्वयतानुपस्सनासुत्तं	२३७

(घ) अट्ठकवग्ग

१.	कामसुत्तं	२५५
२.	गुहट्ठकसुत्तं	२५७
३.	दुट्ठट्ठकसुत्तं	२५९

(ञ)

४.	सुद्धट्ठकसुत्तं	२६१
५.	परमट्ठकसुत्तं	२६५
६.	जरासुत्तं	२६७
७.	तिस्समेत्तेय्यसुत्तं	२६९
८.	पसूरसुत्तं	२७१
९.	मागन्दियसुत्तं	२७५
१०.	पुराभेदसुत्तं	२७९
११.	कलहविवादसुत्तं	२८३
१२.	चूलवियूहसुत्तं	२८७
१३.	महावियूहसुत्तं	२९३
१४.	तुवटकसुत्तं	२९९
१५.	अत्तदण्डसुत्तं	३०३
१६.	सारिपुत्तसुत्तं	३०७

(ड) पारायणक्रम

१.	वत्थुगाथा	३१३
२.	अजितमाणवपुच्छा	३२७
३.	तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छा	३२९
४.	पुण्णकमाणवपुच्छा	३२९
५.	मेत्तगूमाणवपुच्छा	३३१
६.	धोतकमाणवपुच्छा	३३५
७.	उपसीवमाणवपुच्छा	३३७
८.	नन्दमाणवपुच्छा	३४१
९.	हेमकमाणवपुच्छा	३४३
१०.	तोदेय्यमाणवपुच्छा	३४५
११.	कप्पमाणवपुच्छा	३४५

(त)

१२.	जतुकण्णिमाणवपुच्छा	३४७
१३.	भद्रावुधमाणवपुच्छा	३४९
१४.	उदयमाणवपुच्छा	३४९
१५.	पोसालमाणवपुच्छा	३५१
१६.	मोघराजमाणवपुच्छा	३५३
१७.	पिंगियमाणवपुच्छा	३५३
१८.	पारायणसुत्तं	३५५

(थ)

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स

सुत्तनिपात

१. उरगवग्ग

१. उरगसुत्तं (१,१)

यो उप्पतितं विनेति कोधं, विसतं सप्पविसं'व ओसधेहि ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥१॥

यो रागमुदच्छिदा असेसं, मिसपुप्फ'व सरोरुहं विगएह ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥२॥

यो तण्हमुदच्छिदा असेसं, सरितं सीघसरं विसोसयित्वा ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥३॥

यो मानमुदब्बधी असेसं, नलसेतुं व सुदुब्बलं महोघो ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥४॥

भगवान् अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धलाई नमस्कार ।

सुतनिपात

१. उरगवग्ग

१. उरगसुत्त (१,१)

[यो सूत्रमा निर्वाणप्राप्त भिक्षुहरूको गुण वर्णन छ, यसमा सर्पको विषलाई औषधीद्वारा शान्त गरेझैं यो लोक र परलोकलाई त्याग्ने विषयमा भनिएको छ ।]

जुनप्रकारले शरीरमा फैलिएको सर्पको विषलाई औषधीद्वारा शान्त गरिदिन्छ, ठीक उसैप्रकार जसले भिक्षुमा उत्पन्न भएको क्रोधलाई शान्त पार्छ, उसको निमित्त सर्पले आफ्नो पुरानो काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तै यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥१॥

जुनप्रकार तलाउमा प्रवेश गरी कमलको फूल तोडिन्छ, ठीक उसैप्रकार जुन भिक्षुले सम्पूर्ण रागलाई नष्ट गरिसकेको हुन्छ, उसले सर्पले आफ्नो पुरानो काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तै यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥२॥

जुनप्रकार जोडले बगेको नदीलाई तृष्णारूपी नदीले सुकाइदिन्छ, त्यस्तै प्रकारले जो भिक्षुले सम्पूर्ण अभिमानलाई जरादेखिनै उखालेर फालिदिन्छ, उसले सर्पको आफ्नो पुरानो काँचुलीलाई छोडेजस्तो यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥३॥

जुनप्रकार धेरै कमजोर नरकटले बाँधेर बनाइराखेको पुललाई ठूलो बाढीले बगाएर लैजान्छ, त्यस्तैप्रकारले जो भिक्षुले सम्पूर्ण अभिमानलाई उखेलेर फालिसकेको हुन्छ, उसले सर्पले आफ्नो पुरानो काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तो यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥४॥

यो नाजङ्गमा भवेसु सारं, विचिनं पुप्फमिव उदुम्बरेसु ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥५॥

यस्सन्तरतो न सन्ति कोपा, इति भवामवतं च वीतित्तो ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥६॥

यस्स वितक्का विधूपिता, अजङ्गतं सुविकप्पिता असेसा ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥७॥

यो नाच्चसारी न पच्चसारी, सब्बं अच्चगमा इमं पपञ्चं ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥८॥

यो नाच्चसारी न पच्चसारी, सब्बं वितथमिदं'ति जत्वा लोके ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥९॥

यो नाच्चसारी न पच्चसारी, सब्बं वितथमिदं'ति वीतलोमो ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥१०॥

यो नाच्चसारी न पच्चसारी, सब्बं वितथमिदं'ति वीतरागो ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥११॥

जुनप्रकार गूलरको वृक्षमा पुष्प खोज्दा नपाएझै ठीक त्यसैप्रकार जो भिक्षुले संसारमा कुनैप्रकारको सार (तत्त्व) लाई पाएको हुँदैन उसले सर्पले आफ्नो काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तो यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥५॥

जो भिक्षुसँग आफ्नो मनमा क्रोध छैन र जो पुण्य र पापरहित भइसकेको हुन्छ, उसले सर्पको आफ्नो पुरानो काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तो उसले यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥६॥

जो भिक्षुसँग वितर्क नष्ट भइसकेको हुन्छ र जसको चित्त पूर्णरूपले संयम भइसकेको हुन्छ, उसले सर्पको आफ्नो पुरानो काँचुली छोडेर गएको जस्तो यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥७॥

जो भिक्षु अति शीघ्रगामी हुन्छ र न अति मन्दगामी हुन्छ, जसले सारा सांसारिक प्रपञ्चहरूलाई पार गरिसकेको हुन्छ, उसले सर्पले आफ्नो पूरा काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तो यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥८॥

जो भिक्षु न अति शीघ्रगामी हुन्छ र न अति मन्दगामी हुन्छ, जसले “संसारमा भएका सबै भौतिक बस्तुहरू निस्सार छन्” भनी जानिसकेको छ उसले सर्पले आफ्नो पुरानो काँचुली छोडेर गएको जस्तो यो लोक र परलोक लाई छोडिदिन्छ ॥९॥

जो भिक्षु न अति शीघ्रगामी हुन्छ र न अति मन्दगामी हुन्छ, जसले “यो सम्पूर्ण भव निस्सार हो” - भनी जानी लोभरहित भइसकेको हुन्छ, उसले सर्पको आफ्नो पुरानो काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तो यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥१०॥

जो भिक्षु न अति शीघ्रगामी हुन्छ र न अति मन्दगामी हुन्छ जसले “यो सम्पूर्ण दुनिया निस्सार हो” - भनी जानी राग-रहित भइसकेको हुन्छ, उसले सर्पको आफ्नो पुरानो काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तो यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥११॥

यो नाच्चसारी न पच्चसारी, सब्बं वितथमिदं'त वीतदोसो ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥१२॥

यो नाच्चसारी न पच्चसारी, सब्बं विथमिदं'त वीतमोहो ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥१३॥

यस्सानुसया न सन्ति केचि, मूला अकुसला समूहतासे ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥१४॥

यस्स दरथजा न सन्ति केचि, ओरं आगमनाय पच्चयासे ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥१५॥

यस्स वनथजा न सन्ति केचि, विनिबन्धाय भवाय हेतुकप्पा ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥१६॥

यो नीवरणे पहाय पञ्च, अनिघो तिण्णकथं कथो विसल्लो ।
सो मिक्खु जहाति ओरपारं, उरगो जिण्णमिव तचं पुराणं ॥१७॥

६० उरगसुत्तं पठमं निदिठत्तं ८२

जो भिक्षु न अति शीघ्रगामी हुन्छ र न अति मन्दगामी हुन्छ, जसले “यो सम्पूर्ण विषय निस्सार हो” - भनी जानी द्वेषरहित भइसकेको हुन्छ, उसले सर्पले आफ्नो पुरानो काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तो यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥१२॥

जो भिक्षु न अति शीघ्रगामी हुन्छ र न अति मन्दगामी हुन्छ, जसले “यो सम्पूर्ण विषय निस्सार हो” भनी जानी मोहरहित भइसकेको हुन्छ, उसले सर्पले आफ्नो पुरानो काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तो यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥१३॥

जो भिक्षुसँग कुनैप्रकारको आसक्ति छैन, अकुशल कार्यको मूल जडलाई नष्ट गरिसकेको हुन्छ, उसले सर्पले आफ्नो पुरानो काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तो यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥१४॥

जो भिक्षुसँग पुनः संसारमा उत्पन्न हुनको निमित्त कुनैप्रकारको एक अणु पनि बलेश (आसक्ति) बाकी छैन, उसले सर्पको आफ्नो पुरानो काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तो यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥१५॥

जो भिक्षुमा संसार-बन्धनमा रहने खालको कुनैप्रकारको तृष्णा हुँदैन, उसले सर्पको आफ्नो पुरानो काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तो यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥१६॥

जो भिक्षुले पाँच नीवरण - (१. कामछन्द, २. व्यापाद, ३. धीनमिद्ध, ४. उद्धच्च-कुक्कुच्च, ५. विचकित्सा) लाई त्यागिसकेको हुन्छ, जो निष्पाप, सन्देहरहित हुन्छ र जसले सांसारिक आसक्तिरूपी काँडाहरूलाई उखेलेर फालिसकेको हुन्छ, उसले सर्पको आफ्नो पुरानो काँचुलीलाई छोडेर गएको जस्तो यो लोक र परलोकलाई छोडिदिन्छ ॥१७॥

ॐ उरगसुत्त समाप्त ॐ

२. धनियसुत्तं (१,२)

“पक्कोदनो दुद्धखीरो, हमस्मि (इति धनियो गोपो), अनुत्तीरे महिया समानवासो ।
खन्ना कुटि अहितो गिनि, अथ चे पत्थयसी पवस्स देव” ॥१॥

“अक्कोधनो विगतखिलो’ हमस्सि (इति भगवा), अनुत्तीरेमहियेकरत्तिवासो ।
विवटा कुटि निब्बुतो गिनि, अथ चे पत्थयसी पवस्स देव” ॥२॥

“अंधकमकसा न विज्जरे (इति धनियो गोपो), कच्छे रुल्हतिणे चरन्ति गावो ।
बुट्ठि’पि सहेय्यु आगतं, अथ चे पत्थयसी पवस्स देव” ॥३॥

२. धनियसुत्त (१,२)

[यो सुत्तमा भगवान्बुद्धले विदेह राष्ट्रस्थित पर्वत राष्ट्रको धर्म कौण्डिन्य नगरको श्रेष्ठ धनिय नाम गरको ग्वालालाई मही नदीको किनारमा वर्षाकालमा सांसारिक आसक्तिहरूको त्यागको विषयमा धर्म-उपदेश दिनुभयो, जुन उपदेश सुनेर धनिय र उनकी आफ्नी भार्यासँगै उनीहरू भिक्षु र भिक्षुणी भएर अर्हत्त्वको साक्षात्कार गरे ^(१) । यसका सम्पूर्ण वार्ताक्रम यहाँ बताइएको छ ।]

धनिय गोप (गोठाला) - भात पाकिसकेको छ । दुध पनि दुहिसकेका छ । आफ्ना परिजनहरूसँग मही नदीको ^(२) किनारमा निवास गरिरहेको छ । मेरो कुटी राम्रोसँग छाना लगाइएको छ । आगो बलिरहेको छ । हे देव ! यदि तिमी चाहन्छौ भने राम्रोसँग वर्षा हुनु ॥१॥

भगवान् बुद्ध - म क्रोधरहित हूँ । मेरो चित्तको काँडा ^(३) निस्किसकेको छ, मही नदीको किनारमा एक रातको निमित्त विहार गरिरहेको छु । मेरो कुटी खुलिरहेको छ (राग आदि एघार प्रकारको ^(४)) आगो शान्त भइसकेको छ । हे देव ! यदि तिमी चाहन्छौ भने राम्रोसँग वर्षा हुनु ॥२॥

धनिय गोप (गोठालो) झिंगा र भुसुना यहाँ छैन, हरिया घाँसहरू उम्रिरहेको मैदानमा गाई गोरु, साँढे चरिरहेका छन् । आएको वर्षालाई पनि सहनेछु । हे देव ! यदि तिमी चाहन्छौ भने राम्रोसँग वर्षा हुनु ॥३॥

१) धनियको निवासस्थानमा महीको किनारमा ग्वालालाहरूले विहार बनाएको छ । त्यो विहार आज पनि गोकुलक विहारको नाममा प्रचलित छ - अट्ठकथा ।

२) यो एउटा गंडकको नाम हो ।

३) चित्तको कील (काँडा) पाँचवटा छन् - १. बुद्धप्रति शंका, २. धर्मप्रति शंका, ३. संघप्रति शंका, ४. भिक्षुशिक्षाप्रति शंका, ५. सबमहचारीहरूप्रति कुपित (नराम्रो विचार) गर्ने, उनीहरूप्रति मनमा खराब भावना राख्ने ।

४) "श्रोत्र ०१० शब्द ०१० श्रोत्र-विज्ञान ०१० श्रोत्रको-संस्पर्श ०१० श्रोत्रको संस्पर्शको कारण (उत्पन्न) वेदनाहरू ०१० घ्राण (नासिका-इन्द्रिय) - गंध-घ्राण-विज्ञान जलिरहेको हुन्छ । जिह्वा ०१० रस ०१० जिह्वा-विज्ञान ०१० जिह्वा-संस्पर्श ०१० जिह्वा संस्पर्शको कारण (उत्पन्न) वेदनाहरू कायस्पर्श, कायविज्ञान, कायसंस्पर्शले उत्पन्न वेदनाहरू, मन, धर्म मनोविज्ञान, मनसंस्पर्श, रागअग्नि, द्वेषअग्नि, मोहअग्नि, जन्मजरा, मरणको योगले जलेको हुन्छ । रोएर पिटेर, दुःखले दुर्मनस्कताले जलेका यी सबै भगवान् बुद्धले आज्ञा गर्नुभएको हो ।

“बद्धा हि मिसी सुसङ्गता (इति भगवा), तिण्णो पारमतो विनेय्य ओघं ।
अत्थो मिसिया न विज्जति, अथ चे पत्थयसी पवस्स देव” ॥४॥

गोपी मम अस्सवा अलोला (इति धनियो गोपो), दीघरत्तं संवासिया मनापा ।
तस्सा न सुणामि किञ्चि पापं, अथ चे पत्थयसी पवस्स देव” ॥५॥

चित्तं मम अस्सवं विमुत्तं विमुत्तं (इति भगवा), दीघरत्तं परिमावं सुदन्तं ।
पापं पन मे न विज्जति, अथ चे पत्थयसी पवस्स देव” ॥६॥

अत्तवेतनमतो’ ह्मस्मि (इति धनियो गोपो), पुत्ता च मे समानिया अरोगा ।
तेसं न सुणामि किञ्चि पापं, अथ चे पत्थयसी पवस्स देव” ॥७॥

ना’ हं भतको’ स्मि कस्सधि (इति भगवा), निब्बिट्ठेन चरामि सब्बलोके ।
अत्थो भतिया न विज्जति, अथ चे पत्थयसी पवस्स देव” ॥८॥

अत्थि वसा अत्थि धेनुपा (इति धनियो गोपो), गोधरणियो पवेणियो’ पि अत्थि ।
उसभोपि गवम्पतिध अत्थि, अथ चे पत्थयसी पवस्स देव” ॥९॥

नत्थि वसा नत्थि धेनुपा (इति भगवा), गोधरणियो पवेणियो’ पि नत्थि ।
उसभो’ पि गवम्पती’ ध नत्थि, अथ चे पत्थयसी पवस्स देव” ॥१०॥

खिला निखाता असम्पवेधी (इति धनियो गोपो), दामा मुज्जमया नवा सुसंठाना ।
न हि सक्खिन्ति धेनुपा’ पि छेत्तुं, अथ चे पत्थयसी पवस्स देव” ॥११॥

भगवान् बुद्ध - मैले एउटा राम्रो डुंगा बनाइसकेको छु, भवसागरलाई डुंगाद्वारा तरेर पार गरिसकेको छु अब डुंगाको आवश्यकता छैन । हे देव ! यदि तिमी चाहन्छौ भने राम्रोसँग वर्षा हुनू ॥४॥

धनिय गोप - मेरी गोपिनी (भार्या) आज्ञाकारीणी र निर्लोभी छिन्, उनले दीर्घकालसम्म प्रेमभावनाले मिलिजुली जीवन-काल व्यतीत गरिरहेकी छिन् । मैले र उनले कुनैप्रकारको पाप-कर्म गरेको सुनेको छैन । हे देव ! यदि तिमी चाहन्छौ भने राम्रोसँग वर्षा हुनू ॥५॥

भगवान् बुद्ध - मेरो चित्त वशीभूत र विमुक्त छ । दीर्घकालको लागि सुशिक्षित र दान्त (दमन-कृत) भइसकेको छु । मेरो अनुशय (भित्रसम्म) चित्तमा पाप छैन । हे देव ! यदि तिमी चाहन्छौ भने राम्रोसँग वर्षा हुनू ॥६॥

धनिय गोप - मैले स्वयं काम गरी आफैले कमाएर खाएको छु, मेरो पुत्र अनुकल र निरोगी छ उसको विषयमा कुनै पाप-कर्म गरेको मैले सुनेको छैन । हे देव ! यदि तिमी चाहन्छौ भने राम्रोसँग वर्षा हुनू ॥७॥

भगवान् बुद्ध - म कसैको नोकर होइन, मलाई नोकरीको आवश्यकता पनि छैन । हे देव ! यदि तिमी चाहन्छौ भने राम्रोसँग वर्षा हुनू ॥८॥

धनिय गोप - मसँग तरुनो गोरु पनि छ, दुध दिने गाई छ, गाईको जोडा सांढे पनि छ । हे देव ! यदि तिमी चाहन्छौ भने राम्रोसँग वर्षा हुनू ॥९॥

भगवान् बुद्ध - मसँग न तरुनो गोरु छ, न दुध दिने गाई छिन्, न गाईको जोडा सांढे नै छ । हे देव ! यदि तिमी चाहन्छौ भने राम्रोसँग वर्षा हुनू ॥१०॥

धनिय गोप - अचल खुट्टा (काठ, जमिनमा गाडेको किला) पनि राम्रोसँग गाडेको छ, बाबियोले बनाएको डोरी छ, तरुण गोरुले पनि त्यसलाई तोड्न सक्तैन । हे देव ! यदि तिमी चाहन्छौ भने राम्रोसँग वर्षा हुनू ॥११॥

उसमोरिव छेत्वा' बन्धनानि (इति भगवा), नागो पूतिलत' व ढालयित्वा ।
ब्राह्मं पुन उपेस्सं गब्भसेरयं, अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥१२॥

निन्नं च थलं च पूरयन्तो, महामेघो पवस्सि तावदेव ।
सुत्वा देवस्स वस्सतो इममत्थं धनियो अमासथ ॥१३॥

लाभा वत नो अनप्पका, ये मयं भगवन्तं अहसाम ।
सरणं तं उपेम चक्खुम, सत्था नो होहि तुवं महामुनि" ॥१४॥

गोपी च अहं च अस्सवा, ब्रम्हचरियं सुगते चरामसे ।
जतिमरणस्स पारगा, दुक्खस्सन्तकरा भवामसे ॥१५॥

नन्दति पुत्तेहि पुत्तिमा (इति मारो पापिमा), गोमिको गोहि तथेव नन्दति ।
उपधीहि नरस्स नन्दना, नहि सो नन्दति यो निरुपधि ॥१६॥

सोचति पुत्तेहि पुत्तिमा (इति भगवा), गोमिको गोहि तथेव सोचति ।
उपधीहि नरस्स सोचना, नहि सो सोचति यो निरुपधी' ति ॥१७॥

६० धनियसुत्तं दुतियं निदिठतं ॐ

भगवान् बुद्ध - सांढेलेझै बन्धनलाई तोडेर, हात्तीले पूति-लता (गुरुचिको लता) नष्ट गरेझै मैले फेरि फेरि जन्म ग्रहण गर्नु परेन । हे देव । यदि तिमि चाहन्छौ भने राम्रोसँग वर्षा हुनु । ११२॥

त्यही क्षण खाल्डाखुल्डी भूमिमा पानी भरि कन ठूलो वर्षा भयो, बस्दै गरेको मेघलाई देखेर र सुनेर धनियले यो कुरा भने ॥१३॥

“अहो हामीहरूलाई धेरै नै लाभ भयो, जब कि हामीहरूले भगवान् बुद्धलाई दर्शन गरिरहेका छौ ? हामीहरू चक्षुष्मान्को शरणमा जान्छौ । तपाईं हाम्रो शास्ता (गुरु) हुनुहुन्छ ॥१४॥

म र मेरा आज्ञाकारीणी गोठालाहरू बुद्ध-धर्मको पालन गर्नेछौ । जन्म तथा मृत्युलाई पार गरी, दुःखलाई अन्त गर्नेछौ ॥१५॥

मार - पुत्र भएकाहरू, पुत्रहरूसँग आनन्द लिई रहेका हुन्छन् । त्यस्तै गोठालाहरू (ग्वालाहरू) सांढे, गोरु र गाईसँग आनन्द लिइरहेका हुन्छन् । विषय-भोग नै मनुष्यहरूको निमित्त आनन्दको कारण हुन्छ, जो विषय-भोगले रहित हुन्छ, ऊ कहिले पनि आनन्दित हुनेछैन ॥१६॥

भगवान् बुद्ध - पुत्रवान्हरू आफ्ना पुत्रहरूसँग शोक गर्नेछन्, त्यस्तै ग्वालाहरू सांढे, गोरु, गाईहरूसँग शोक गर्नेछन् । विषय-भोग नै मनुष्यको लागि शोकको कारण हुन्छ, जो विषय-भोगरहित हुन्छ, ऊ कहिलेपनि शोक गर्दैन ॥१७॥

४० धनियसुत्त समाप्त ८४

३. खग्गविसाणसुत्तं (१,३)

सब्बेसु भूतेसु निधाय ढण्डं, अविहेठयं अऊअतरम्मि तेसं ।
न पुत्तमिच्छेय्य कुतो सहायं, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥१॥

संसग्गजातस्स भवन्ति स्नेहा, स्नेहन्वयं दुक्खमिदं पहीति ।
आदीनवं स्नेहजं पेक्खमानो, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥२॥

मित्ते सुहज्जे अनुकंपमानो, हापेति अत्थं पटिबद्धचित्तो ।
एतं मयं सन्थवे पेक्खमानो, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥३॥

वंसो विसालोव यथा विसत्तो, पुत्तेसु दारेसु च या अपेक्खा ।
वंसक्कलीरोव असज्जमानो, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥४॥

मिगो अरऊज्जमिह यथा अबद्धो येनिच्छकं गच्छति गोचराय ।
विऊजू नरो सेरितं पेक्खमानो, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥५॥

आमन्तना ह्वोति सहायमज्झे, वासे ठाने गमने चारिकाय ।
अनमिज्झितं सेरितं पेक्खमानो, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥६॥

नोचे लमेथ निपकं सहायं, सद्धिं वरं साधुविहारिणीं ।
राजाव रठं विजितं पहाय, एको वरे मातङ्गरज्जेव नागो ॥

यदि सार्थैविवरणं गतं अनुकूलं लोम्हं धीरं र बुद्धिमान् मित्रं नपाएमा राजाले
आप्तो पराजितं राष्ट्रं भाई झाडेफे, रैडाजस्ते एकलै विचरणं गर ।

भगवान् बुद्धको एकांतवास

कोशावीमा भिक्षुसंघमा कुनै साधारण कुरालाई लिएर मतभेद भयो, जसका कारण ठूला-ठूला पारस्परिक अप्रिय भगडा वाद-विवादको रूप धारण गरियो । कटुता बढेर संघमा फूट हुन थाल्यो । यो संघभेद र कलह-विवाद सद्धर्मको निमित्त अत्यन्त अशोभनीय थियो । भगवान् बुद्धले यो कुरा सुनेर कलह मिटाउन कोशावीमा जानुभयो । उहाँले (बुद्ध) मैत्रीपूर्वक उपदेशद्वारा उनीहरूलाई सम्झाउन प्रयत्न गर्नुभयो तर असफल भयो । अहंकार दानव शिरमा चढेपछि बुद्धि भ्रष्ट हुने हुन्छ । त्यसलाई भगवान् तथागतजस्तो आफ्नो महान् शास्ताको पनि कुरा सुन्ने-सम्झ्ने बुद्धि आएन । सबै श्रावकहरूलाई भगवान् शास्ताको उपदेश थियो कि परस्पर आफूआफूमा घनिष्ठ सम्बन्ध राखेर रहनु राम्रो हुन्छ, जस्तो कि दूध र पानी । सबै समग्र भई एक मनजस्तो हुनु । संमोदमान या एक अर्कोप्रति मुदित भावना राख्नु । एक अर्कोलाई प्रियचक्षुद्वारा हेर्नु । एक अर्कोप्रति नयनमा प्रेमको मधु भरेको होस् तर अहंकार प्रमुख भयो भने कहाँ प्रेम, कहाँ मधु ? द्वेषको विष नै भरिरहेको हुन्छ नयनभित्र ।

जब दुबै पक्षमा सदबुद्धि आएन तब भगवान् बुद्धले उनीहरूलाई छोडेर जानुभयो । त्यसै पनि वहाँ शास्ता जन-कोलाहलबाट टाढा रहन मन पराउनुहुन्थ्यो । अतः केही दिन एकै एकांतमा बिताउन निर्णय गर्नुभयो ।

भगवान् बुद्ध निर्जन पारिलेय्यक रक्षित वनखण्डमा भद्रशाल वृक्षको मुनि एकांतमा सुखले विहार गर्नुभयो । त्यसै समय अन्य हात्तीहरू, हत्तिनीहरू र उनका बच्चाहरूको भीडद्वारा दिक्क हुँदै एक वृद्ध हात्ती एकांत खोज्दै पारिलेय्यक वनखंडमा आइपुग्यो ।

जुन स्थानमा भगवान् बुद्ध विहार गरिरहनुभएको थियो त्यहाँ उनी अपरिमित मैत्रीमा भुल्यो । सारा वातावरण अपूर्व शान्तिद्वारा भरिपूर्ण भयो । ऊ नित्य भगवान् बुद्धको सेवामा आफ्नो सुंडद्वारा केही फल र पानी ल्याउने भयो । यो एकांत सुखको साथ-साथै भगवान् बुद्धको सान्निध्यको सुख उनले प्राप्त गर्‍यो ।

केही दिन निबिड शान्तिको एकांतवासको सुखभोग गरी भगवान् बुद्ध चारिका गदै श्रावस्तीको जेतवन विहारमा पुगनुभयो । फेरि साधकसंघको समूहमा नै घुलमिल्नु भयो ।

कोशावीको गृहस्थबाट खुसी नभई अन्य ठाउँमा विहार गर्न निमित्त जानुभयो, तब तिनीहरूले दुःखी हुँदै संघका दुबै पक्षलाई भोजनादिको दान बन्द गरिदिए । दुबै पक्षका भिक्षुहरू जेतवन विहार पुगे । त्यस्तो पारस्परिक मतभेद हुँदा कस्तो व्यवहार गर्नुपर्दछ भन्ने विषयमा भगवान् बुद्धले एक प्रभाशाली उपदेश दिएर नियम बनाइदिनुभयो ।

भगवान् बुद्धको प्रभाशाली उपदेशद्वारा कोहीले जेतवनको सघन मैत्रीमय वातावरणमा चक्षुकरणीय, ज्ञानकरणीय, विद्याकरणीय, विपश्यनाद्वारा अंतचक्षु जगाई अनित्यताको ज्ञानद्वारा प्रज्ञासंबन्धी विद्यामा पोख्त हुँदै, पारस्परिक विमल मैत्रीभाव सबल गरी सबै द्वेष-द्रोह दूर गरे । भगडा-फसादहरू र विग्रह-विवादहरूद्वारा सर्वथा मुक्त भए ।

३. खग्गविसाणसुत्त (१,३)

[यो सुत्तमा एकान्तवासको महत्त्व बारेमा बताउनुभएको छ ।]

सम्पूर्ण प्राणीहरूप्रति दण्ड त्याग गर, त्यसमध्ये अरूहरू कसैलाई त्रास नदेऊ वा नसताऊ । पुत्रको पनि कामना नगर, फेरि साथीहरूको कुरा त अर्कै हो ? गैँडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥१॥

संसर्गमा बस्नेहरूलाई स्नेह उत्पन्न हुन्छ, फेरि स्नेहको कारण दुःख उत्पन्न हुनेछ, त्यसकारण स्नेहबाट उत्पन्न हुने दुष्परिणमलाई देखेर अथवा जानेर गैँडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥२॥

आसक्त भएका व्यक्ति वा मित्रहरू र भाइ बन्धुहरूमाथि अनुकम्पा गर्दै आफ्नो हित (अर्थ) लाई गुमाउनेछ, मेलजोलमा बसी यस भयलाई देखेर गैँडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥३॥

स्त्री-पुत्र प्रति जो आसक्त छ त्यो फैलिएको ठूलो बाँसको रूख तुल्य समान छ । अल्भिरहेको बाँसको भाङ्गजस्तै आसक्त हो जुन स्त्री-पुत्रमा रहिरहेको हुन्छ । बाँस भै सम्म परेको र चिप्लो भएको ले गर्दा कुनै अर्कोसँग न छेकी, न छोई रहेको हेर र गैँडाजस्तो एकलै विचरण गर ॥४॥

जसरी जंगलमा नबाँधेका मृगहरू चरनको निमित्त तिनीहरू जहाँ जान चाहन्छ, त्यही एकलै स्वतन्त्ररूपले विचरण गर्छन्, त्यस्तैप्रकारले बुद्धिमान् (विज्ञ) व्यक्तिले स्वतन्त्रतालाई देखेर गैँडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥५॥

कहीं बसेको समयमा, रोकिरहेको समयमा, जाने बेलामा वा चारिका गर्ने समयमा, मित्रहरूसँग परामर्श (अनेकप्रकारका कुरा) गर्नुपर्ने हुन्छ र गर्छ पनि । त्यसैले गर्दा अनपेक्षभाव र स्वच्छन्दताको कामना गर्दै गैँडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥६॥

खिड्डा रती ह्योति सहायमज्झे, पुत्तेसु च विपुलं ह्योति पेमं ।
पियविप्पयोगं विजिगुच्छमानो, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥७॥

चातुद्धिसो अप्पटिघो च ह्योति, सन्तुस्समानो इतरीतरेन ।
परिस्सयानं सहिता अघम्भी, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥८॥

दुस्सङ्गहा पब्बजितापि एके, अथो गहट्ठा घरमावसन्ता ।
अप्पोस्सुक्को परपुत्तेसु हुत्वा, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥९॥

ओरोपयित्वा गिहिव्यञ्जनानि, संसीनपत्तो यथा कोविलारो ।
छेत्वान वीरो गिहिवन्धनानि, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥१०॥

सचे लभेथ निपकं सहायं, सद्धिं चरं साधुविहारि धीरं ।
अमिभुर्य सब्बानि परिस्सयानि, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥११॥

नो चे लभेथ निपकं सहायं, सद्धिं चरं साधुविहारि धीरं ।
राजाव रट्ठं विजितं पहाय, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥१२॥

अद्धा पसंसाम सहायसम्पदं, सेट्ठा समा सेवितब्बा सहाया ।
एते अलद्धा अनवज्जमोजी, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥१३॥

द्विस्वा सुवण्णस्स पमस्सरानि, कम्मरपुत्तेन सुनिट्ठितानि ।
सङ्गट्टमानानि द्वुवे भुजस्मिं, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥१४॥

एवं दुतियेन सहा ममस्स, वाचामिलापो अमिसज्जना वा ।
एतं मयं आयतिं पेक्खमानो, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥१५॥

मित्रहरूका बीच क्रीडा र रति हुन्छन्, स्त्री-पुत्र प्रति पनि विपुल (धेरै वा अति) प्रेम हुन्छ, प्रियहरूसँगको वियोगप्रति घृणा गर्दै गैँडाजस्तै एकलो विचरण गर ॥७॥

जे पाइन्छ त्यसैमा सन्तुष्ट भई जीवन यापन गरिरहनेलाई चारैदिशामा निर्भय हुन्छ, सारा बिघ्न-बाधाहरूको सहने र फेरि त्यसदेखि नडराई गैँडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥८॥

कोही कोही प्रव्रजितहरू पनि एक आपसमा मिलिजुली बस्न नसकेका हुन्छन्, त्यस्तै नै घरमा बस्ने गृहस्थ पनि अरूका पुत्रहरूप्रति अनासक्त भएभैं गैँडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥९॥

गृहस्थ वेशभूषालाई छोडेर, जसरी पात नभएको कोविलार वृक्षभैं वीर पुरुष जीवनले बन्धनलाई तोडी हिँडेभैं गैँडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥१०॥

धीर र बुद्धिमान्, मित्र प्राप्त भएमा सबैप्रकारका विघ्न-बाधालाई टाढा राखी ऊसँग स्मृतिमान् र प्रसन्न भएर विचरण गर ॥११॥

धीर र बुद्धिमान् मित्र प्राप्त नभएमा राजाले पराजित (हारेको) राष्ट्रलाई छोडी रहनेभैं गैँडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥१२॥

हामी निश्चितरूपले मित्रलाभको प्रशंसा गर्छौं, त्यसरी नै आफूभन्दा श्रेष्ठ र समान मित्रहरूसँग संगत गर्नु पर्दछ । त्यस्तो संगत प्राप्त नभएमा निर्दोष आजीविका गर्ने भएर गैँडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥१३॥

सुनारद्वारा सुनिर्मित (बनाएको) सुनको चमकिला आभूषणहरूलाई दुई हातले टकराएको देखेर गैँडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥१४॥

यसप्रकारले नै अरूसँग आफू बस्दा प्रलाप अथवा आसक्ति हुने हुन्छ, भविष्यमा यस्तो हुने भयलाई देखेर गैँडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥१५॥

कामा हि चित्रा मधुरा, मनोरमा विरुपरूपेण मथेन्ति चित्तं ।
आदीनव कामगुणेषु दिस्वा, एको चरे स्वर्गविसाणकप्पो ॥१६॥

ईती च गण्डो च उपह्वो च, रोगो च सल्लं च भयं च भेतं ।
एतं भयं कामगुणेषु दिस्वा, एको चरे स्वर्गविसाणकप्पो ॥१७॥

सीतं च उण्हं च खुदं पिपासं, वातातपे दंससिरिंसपे च ।
सब्बानि पेतानि अमिसम्मवित्वा, एको चरे स्वर्गविसाणकप्पो ॥१८॥

नागो' व यूथानि विवज्जयित्वा, संजातखन्धो पढुमी उलारो ।
यथामिरन्तं विहरे अरञ्जे, एको चरे स्वर्गविसाणकप्पो ॥१९॥

अट्ठान तं सङ्गणिकारतस्स, यं फस्सये सामयिकं विमुत्तिं ।
आदिच्चबन्धुस्स वघो निसम्म, एको चरे स्वर्गविसाणकप्पो ॥२०॥

दिट्ठीविसूकानि उपात्तिवत्तो, पत्तो नियामं पटिलद्धमग्गो ।
उप्पन्नजाणोमिह अनञ्जनेय्यो, एको चरे स्वर्गविसाणकप्पो ॥२१॥

निल्लोलुपो निक्कुहो निप्पिपासो, निम्मक्खो निद्धन्तकसावमोहो ।
निरासयो सब्बलोके भवित्वा, एको चरे स्वर्गविसाणकप्पो ॥२२॥

पापं सहायं परिवज्जयेथ, अनत्थदस्सिं विसमे निविट्ठं ।
सयं न सेवे पसुतं पमत्तं, एको चरे स्वर्गविसाणकप्पो ॥२३॥

बहुस्सुतं धम्मधरं मजेथ, मित्तं उलारं पटिमानवन्तं ।
अञ्जाय अत्थानि विनेय्य कङ्कं, एको चरे स्वर्गविसाणकप्पो ॥२४॥

सांसारिक काम-भोग विचित्र, मधुर र मनोरम छन् त्यसबाट नानाप्रकाले चित्तलाई विचलित पार्दछ र काम-भोगहरूको दुष्परिणामलाई देखेर गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥१६॥

यो विपत्ति हो, विकारको पोको हो, उपद्रव हो, रोग हो, विष हो र भय हो भनी कामभोगमा यसप्रकारको भय देखेर गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥१७॥

सर्दी, गर्मी, भोक, प्यास, हावा, घाम, माहुरी, भिंंगा र सर्पहरूबाट उत्पन्न कष्टलाई सहेर गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥१८॥

जुनप्रकार पद्मकुलमा उत्पन्न विशाल गजराजले आफ्नो दललाई त्यागेर आफ्नो इच्छानुसार जंगलमा विचरण गरी बस्छ, त्यस्तै नै गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥१९॥

संगतिमा रत भएको मानवलाई सामयिक विमुक्ति पाउन पनि असम्भव नै हुन्छ, आदित्यबन्धुको यो वचनलाई संझी गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥२०॥

मैले मिथ्यादृष्टिहरूलाई पार गरिसकेको छु, मैले लक्ष्यलाई प्राप्त गरिसकें, मार्ग प्राप्त भइसक्यो, ममा ज्ञान उत्पन्न भइसक्यो, मलाई दोस्रो व्यक्तिको आवश्यकता छैन भनी गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥२१॥

लोभ, ढोंग, तृष्णा, डाह, चित्त-मल र मोहले रहित भई, कुनैप्रकारको इच्छा नगरिकन संसारका सबै आसक्तिहरूलाई त्यागेर, गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥२२॥

अनर्थलाई ग्रहण गर्ने, खराब कार्यहरूमा संलग्न, दुराचरणमा लागेका, पापमित्रहरूलाई त्यागी आलस्य र प्रमादमा नलागी गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥२३॥

बहुश्रुत, धर्मधर, उदार, प्रज्ञावान्, मित्रहरूसँग सत्संगत गर । अर्थलाई जानी सन्देहलाई टाढा राखी, गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥२४॥

उरगतम्

(१८)

सिद्धं रतिं कामसुखं च लोके, अनलङ्कुरित्वा अनपेक्समानो ।
विभ्रूसनट्टाना विरतो सच्चवादी, एको चरे स्वग्गविसाणकप्पो ॥२५॥

पुत्रं च दारं पितरं च मातरं, धनानि धञ्जानि च बन्धवानि ।
हित्वान कामानि यथोधिकानि, एको चरे स्वग्गविसाणकप्पो ॥२६॥

सङ्गो एसो परित्तमेत्थ सोख्यं, अप्प' स्सादो दुक्खमेत्थ मिय्यो ।
गलो एसो इति जत्वा मुतीमा, एको चरे स्वग्गविसाणकप्पो ॥२७॥

सन्द्दालयित्वा संयोजनानि, जालं व मेत्वा सलिलम्बुचारी ।
अग्गीव दडढ् अनिवत्तमानो, एको चरे स्वग्गविसाणकप्पो ॥२८॥

ओक्खित्तचक्खू न च पादलोलो, गुत्तिन्दिश्यो रक्खित्तमानसानो ।
अनवस्सुतो अपरिड्यहमानो, एको चरे स्वग्गविसाणकप्पो ॥२९॥

ओहारयित्वा गिहिव्यञ्जनानि, संछिन्नपत्तो यथा परिच्छतो ।
कासायवत्थो अमिनिक्खमित्वा, एको चरे स्वग्गविसाणकप्पो ॥३०॥

रसेसु गेधं अकरं अलोलो, अनञ्जपोसी सपदानचारी ।
कुले कुले अप्पटिबद्धचित्तो, एको चरे स्वग्गविसाणकप्पो ॥३१॥

पहाय पञ्चावरणानि चेतसो, उपक्किलेसे त्यपनुज्ज सब्बे ।
अनिस्सितो छेत्त्व सिनेहदोसं, एको चरे स्वग्गविसाणकप्पो ॥३२॥

विपिट्ठकत्वान सुखं दुखं च, पुब्बे' व च सोमनस्सदोमनस्सं ।
लङ्कानुपेक्खं समथं विसुद्धं, एको चरे स्वग्गविसाणकप्पो ॥३३॥

संसारका क्रीडा, रति र कामसुखमा आसक्त हुने बेला, त्यस्ता कुरामा ध्यान नराखी, श्रृङ्गारका बस्तुद्वारा अलग्ग रही सत्यवादी भई गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥२५॥

स्त्री, पुत्र, माता, पिता, धन, धान्य, बन्धुगण यी सबै प्रकारका कामभोगलाई त्याग गरेर, गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥२६॥

यो बन्धन हो, यसमा कम सुखमात्र छ, यसमा कम स्वाद र दुःख अधिक (धेरै) छ, बुद्धिमान् पुरुषले 'यो फोहर हो' भन्ने बुझी, गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥२७॥

जाललाई प्वाल पारेर जाने माछाजस्तै बन्धनहरूलाई नष्ट गरी, जलिसकेको ठाउँमा अग्नि फर्केर नआएभै सबै बन्धनलाई छोडी, गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥२८॥

आँखाहरूलाई तल भुकाई, प्रकाश नहुने इन्द्रियहरूप्रति संयमी रही फेरि तृष्णा तथा कामले हुने द्वेषरहित भई, गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥२९॥

पात नभएका परिछत्र वृक्षजस्तो गृहस्थ वेशभूषालाई त्यागी काषायवस्त्र धारण गरी (भिक्षु बनी) गृह-त्याग गरी, गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥३०॥

रस-तृष्णामा लोभ त्याग्ने भई, चंचलतारहित भई कसैलाई पालनतिर नलागी, घर घरमा भिक्षाटन गर्ने गरी कुनै कुलमा आसक्त नभई गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥३१॥

चित्तका पाँच नीवरणहरूलाई त्यागेर, सबै चित्त-मलहरूबाट टाढा रहेर अनासक्ति रहित होऊ र स्नेहलाई छोडेर गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥३२॥

सुख र दुःखलाई त्याग गरी प्रसन्नता र अप्रसन्नतालाई प्रहाण गरी, उपेक्षाको विशुद्ध ध्यान लाभ गरी, गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥३३॥

आरुहविरियो परमत्थपत्तिया, अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।
दल्हनिककमो थामबलुपपन्नो, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥३४॥

पटिसल्लानं ज्ञानमरिञ्चमानो, धम्मेषु निच्चं अनुधम्मचारी ।
आदीनवं सम्मसिता भवेषु, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥३५॥

तण्हक्खयं पत्थयं अप्पमतो, अनेलमूगो सुतवा सतीमा ।
सङ्कातधम्मो नियतो पधानवा, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥३६॥

सीहो' व सद्देषु असन्तसन्तो, वातो' व जालमिह असज्जमानो
पद्दुमं व तोयेन अलिप्पमानो, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥३७॥

सीहो यथा दाठबली पसरह, राजा मिगानं अमिभुत्थ चारी ।
सेवथ पन्तानि सेनासनानि, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥३८॥

मेत्तं उपेक्खं करुणं विमुत्तिं, आसेवमानो मुदितं च काले ।
सब्बेन लोकेन अविरुज्झमानो, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥३९॥

रागं च दोसं च पहाय मोहं, संदालयित्वान संयोजनानि ।
असन्तसं जीवितसङ्कयमिह, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥४०॥

भजन्ति सेवन्ति च कारणत्था, निक्करणं दल्लभा अज्ज मिता ।
अत्तट्ठपञ्जा असुचीं मनुस्सा, एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥४१॥

६० खग्गविसाणसुत्तं ततियं निदिठत्तं । ८२

परमार्थ प्राप्तिको निमित्त सतत (सँधै) प्रयत्नशील भई, जागरुक भई, आलस्यलाई त्यागी, दृढ संकल्प; धैर्य र बलले युक्त भई, गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥३४॥

समाधिस्थ भई, ध्यानमा तल्लीन रही, नित्य धर्मअनुसार आचरण गर्दै, संसारको दुष्परिणामलाई मनन गरी, गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥३५॥

तृष्णा-क्षय गर्नको लागि अप्रमत्त (अप्रमादी), निपुण, श्रुतिवान् र स्मृतिमान् बनी, धर्मलाई जानी समाधिमा संलग्न भई, गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥३६॥

कुनै आवाजबाट कम्प नहुने सिंहसमान, जालमा नरोक्ने हावा तथा पानीले न छोएको कमलको फूलसमान बनेर गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥३७॥

जसरी दन्त भएको मृगराज सिंहले सबै पशुहरूलाई दमन गर्ने जस्तो, त्यस्तैप्रकारले एकान्त ठाउँमा शयनासनको सेवन गरी, गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥३८॥

समयअनुसार मैत्री, उपेक्षा, करुणा, विमुक्ति र मुदिताको अभ्यास गर्दै सारा संसारमा कसैले कसैलाई पनि विरोधभाव नराख्ने गरी गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥३९॥

राग, द्वेष तथा मोहलाई प्रहाण (त्याग) गरी बन्धनहरूलाई नष्ट गरी, मृत्युबाट पनि नडराउने भई गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥४०॥

मनुष्यहरू स्वार्थको कार्यमा साथ दिने हुन्छन्, हिजो आज निस्वार्थी मित्रहरू दुर्लभ छन्, धेरै जसो मनुष्यहरू स्वार्थी, दुर्बुद्धि र अशुद्ध छन्, त्यसैले गैडाजस्तै एकलै विचरण गर ॥४१॥

ॐ ब्रह्मविषाण (गैडा) सुत्त समाप्त ॐ

४. कसिमारद्वाजसुत्तं (१,४)

एवं मे सुत्तं । एकं समयं भगवा मगधेषु विहरति ढक्खिणागिरिस्मि
एकनालयं ब्राम्हणगामे । तेन खो पन समयेन कसिमारद्वाजस्स ब्राम्हणस्स
पञ्चमत्तानि नङ्गलसतानि पयुत्तानि होन्ति वप्पकाले । अथ खो भगवा
पुब्बपहसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय येन कसिमारद्वाजस्स ब्राम्हणस्स
कम्मन्तो तेनुपसङ्गमि । तेन खो पन समयेन कसिमारद्वाजस्स ब्राम्हणस्स
परिवेसना वतति । अथ खो भगवा येन परिवेसना तेनुपसङ्गमि; उपसङ्गमित्वा
एकमन्तं अट्ठासि ।

अहसा खो कसिमारद्वाजो ब्राम्हणो भगवन्तं पिण्डाय ठितं । दिस्वान
भगवन्तं एतद्वोच - “अहं, खो समण ! कसामि च वपामि च; कसित्वा च
वपित्वा च भुञ्जामि, त्वं पि, समण, कसस्सु च वपस्सु च; कसित्वा च वपित्वा च
भुञ्जस्सु” ति ।

“अहं” पि खो, ब्राम्हण ! कसामि च वपामि च कसित्वा च वपित्वा च
भुञ्जामी” ति । “न खो पन मयं पस्साम भोतो गोतमस्स युगं वा नङ्गलं वा
फालं वा पाचनं वा बलिबद्धे वा । अथ च पन भवं गोतमो एवंअह - “अहं” पि खो,
ब्राम्हण ! कसामि च वपामि च; कसित्वा च वपित्वा च भुञ्जामी” ति ।

अथ खो कसिमारद्वाजो ब्राम्हणो भगवन्तं गाथाय अञ्जमासि -

“कस्सको पटिजानासि, न च पस्साम ते कसिं ।
कसिं नो पुच्छितो ब्रूहि यथा जानेमु ते कसिं” ॥१॥

“सद्धा बीजं तपो वुट्ठि, पञ्जा मे युगनङ्गलं ।
हिरि ईसा मनो योत्तं, सति मे फालपाचनं ॥२॥

बुढ़ले भन्नुभयो - हे ब्राम्हण । श्रद्धा मेरो बीज हो, तप वृष्टि (वर्षा) हो,
प्रज्ञा मेरो युगनङ्गल (जुवा र हलो) हो, लज्जा मेरो फाली छडी हो ।

“सद्धा बीजं तपो वृष्टि पञ्जा मे युगानङ्गलं ।
हिरी ईसा मनो चोतं सति मे फालपावनं ॥

कसिभारद्वाज

एक भिक्षादाता गृहस्थ कुनै हट्टा-कट्टा भएका ले मागिरहेको देखेर त्यसमाथि ताना कस्छु । उसलाई दुत्काउँ भन्दछु । “तिमी लूलो-लैगडो छैनौ । बलिष्ठ व्यक्ति हौ । किन भीख माग्दैछौ ? मेहनत र मजदूरी गर्दै किन आफ्नो पेट पाल्दैनौ ? मैले धेरै मिहेनत गरी धन कमाएको छु ।”

यस्ता घटनाहरू अकसर गरेर भइरहने हुन्छ । एक दिन भगवान् बुद्ध एकनाला ब्राम्हणग्राममा विहार गरिरहनुभएको थियो । वहाँ (बुद्ध) पूर्वान्ह समयमा भिक्षाटनका निमित्त निस्कनुभयो र कसिभारद्वाजको खेतनजिकै उसको कार्यस्थानमा पुग्नुभयो । यस समय त्यहाँ भोजन पर्सिरहेको थियो । जब उसले भगवान् बुद्धलाई उभिरहेको देखे, तब खेतहरूको मालिक कसिभारद्वाजले उच्च गर्वका साथ भने -

“हे श्रमण ! म जोत्छु, रोप्छु । जोतेर-रोपेर खान्छु । तिमी पनि जोत र रोप । जोतेर रोपेर खाऊ ।

हे ब्राम्हण ! म पनि जोत्छु, रोप्छु । जोती रोपी खान्छु ।

हे श्रमण ! तिमी कस्तो कृषक हौ ? कहाँ तिम्रो कृषि र कृषिको सामान छ ?

हे ब्राम्हण ! श्रद्धा मेरो बीज हो, तप वृष्टि हो, प्रज्ञा मेरो हलो । लज्जा मेरो बन्धन चित्त हो, स्मृति मेरो फाली र छडी हो । म शरीरले, वाणीले संयत छु । भोजनप्रति संयत छु । म असत्यलाई सत्यताद्वारा छेदन गर्छु, उखेलिदिन्छु । अरहत्त्वप्राप्ति मेरो फसल काट्ने निमित्त हो । वीर्य मेरो बैल (साढे) हो । निर्वाण मेरो गाडी हो जसले त्यहाँ पुऱ्याइदिनेछ, जहाँ शोकको नामोनिशान रहनेछैन । यो कृषि अमृतफलदायिनी हुन्छ, सर्वदुःखविमोचनीय हुन्छ ।

ब्राम्हण बुद्धिमान् थियो, पूर्व पारमी सम्पन्न थियो । उसलाई शुद्धधर्म सम्झनमा धेरै समय लागेन । उसले भने - “तपाईं साँच्चै कृषक हुनुहुन्छ । तपाईंको कृषि साँच्चै अमृतफलदायिनी छ ।” यति भनेर उसले भगवान् बुद्धलाई खीर अर्पित गरे । भगवान् बुद्धले त्यसलाई अस्वीकार गर्नुभयो ।

धर्मोपदेश गरेर प्राप्त भोजन अभोज्य हो । नथाहापाएका, नसम्भेका मनुष्यले भोजनदानलाई धर्मोपदेशको मूल्य सम्झने गर्दछ, जबकि धर्मोपदेश अनमोल हुन्छ । त्यसको मूल्यांकन गर्न योग्य छैन । कसिभारद्वाज ब्राम्हण भगवान् बुद्धको अमृतवाणीद्वारा अतिशय प्रभावित भएर वहाँको अनुगामी बने । उसलाई भगवान् बुद्धद्वारा प्रव्रज्या मिली उपसम्पदा मिल्यो । विपश्यना गर्दा उसलाई अरहत अवस्थासम्म प्राप्त भयो । भाग्याशाली ब्राम्हण धन्य भयो ।

४. कसिभारद्वाजसुत्त (१,४)

[यो सुत्तमा भगवान् शाक्यमुनि बुद्ध पनि कृषक हुन् र कृषक भनेको के हो भनी बताइएको छ ।]

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् तथागत मगधको दक्षिणगिरिमा एकनाल नाम गरेको ब्राम्हणहरूको गाउँमा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस समय कृषिभारद्वाज ब्राम्हणको खेत पाँचसय हलले जोताई कार्य भइरहेको थियो । एक दिन भगवान् तथागत पूर्वान्ह समयमा (मध्याह्न) चीवर धारण गरेर मात्र लिई कसिभारद्वाज जुन खेतमा काम गरिरहेको थिए, त्यहाँ पुग्नु भयो । त्यस समय ब्राम्हणले भोजन पस्किरहेका थियो । त्यहीं भगवान् बुद्ध उभिइ रहनु भयो । कृषिभारद्वाज ब्राम्हणले देखे । त्यो देखेर भगवान् बुद्धलाई यस्तो भने - “हे श्रमण ! मैले खेत जोत्ने र रोप्ने कार्य गरी खाईरहेको छु, तपाईंले पनि जोतेर खानू, रोपेर खानू” ।

भगवान् बुद्ध - “ब्राम्हण ! मैले पनि खेतमा हलो जोतेर र रोपेर नै खाएको छु ।”

“मैले गौतमसँग युग (जुआ), नङ्गल (हलो) फाली र हल पनि देखिन तैपनि तपाईंले यस्तो भन्नुभयो कि ब्राम्हण ! मैले पनि जोतेर रोपी खाएको छु ।”

त्यसपछि कृषिभारद्वाज ब्राम्हणले बुद्धलाई गाथाद्वारा भने - “तपाईंले आफूलाई कृषक भनेर बताउनुभएको छ, तर हामीले तपाईंको खेतीकार्य देखेनौं । हामीले तपाईंसँग सोढ्छौं कृपया भन्नुहोस् जसले गर्दा तपाईं खेतीको कुरा बुझ्न र जान्न सक्नुहुन्छ ॥१॥

बुद्ध - श्रद्धा मेरो बीउ हो, तप वृष्टि हो, प्रज्ञा मेरो युग र नङ्गल हो, लज्जा (हलको दण्ड) हो, मनले जोत्ने हो, स्मृति मेरो हल र फाली हुन् ॥२॥

“कायगुत्तो वचीगुत्तो, आहारे उदरे यतो ।
सच्चं करोमि निहानं, सोरच्चं मे पमोचनं ॥३॥

“विरियं मे धुरधोरय्हं, योगक्खेमाधिवाहनं ।
गच्छति अनिवत्तन्तं, यत्थ गन्त्वा न सोचति ॥४॥

“एवमेसा कसी कट्ठा, सा होति अमतप्फला ।
एतं कसिं कसित्वान, सब्बदुक्खा पमुच्चती” ति ॥५॥

अथ खो कसिभारद्वाजो ब्राम्हणो महितिया कंसपातिया पायासं वड्ढेत्वा
भगवतो उपनामेसि - “भुञ्जतु भवं गोतमो पायासं कस्सको भवं; यं हि भवं
गोतमो अमतप्फलं कसिं कसती” ति ।

“गाथामिगीतं मे अभोजनेय्यं, सम्यस्सतं ब्राम्हण नेस धम्मो ।
गाथामिगीतं पनुदन्ति बुद्धा, धम्मे सति ब्राम्हण वुत्तिरेसा ॥६॥

“अञ्जेन च केवलिनं महिसिं, खीणासवं कुक्कुच्चवूपसन्तं ।
अन्नेन पानेन उपट्ठहस्सु, खेतं हि न पुञ्जपेक्खस्स होती” ति ॥७॥

“अथ कस्स चाहं, भो गोतम ! इमं पायासं दम्मी” ति ?” न खो हं तं,
ब्राम्हण ! पस्सामि सदेवके लोके समारके सब्बम्हके सस्समणब्राम्हणिया पजाय
सदेवमनुस्साय, यस्स सो पायासो भुत्तो सम्मा परिणामं गच्छेय्य, अञ्जत्र
तथागतस्स वा तथागतसावकस्स वा, तेन हि त्वं, ब्राम्हण ! तं पायासं
अप्पहरिते वा छड्ढेहि, अप्पाणके वा उदके ओपिलापेही” ति ।

कायले (शरीरले) संयम भई वचनले संयम गरी भोजन र पेटप्रति संयम राखे को छु । सत्यद्वारा घाँस काट्छु अर्हत्त्वको प्राप्ति नै मेरो फसल कटाई हो ॥३॥

मेरो वीर्य नै गोरु हो र निर्वाणको गाडी हो । जतातिर बिना रोकिकन चल्छ, त्यतातिर गइरहेको छ, जहाँ गई शोक कहिले पनि हुँदैन, अर्थात् शोक निर्मूल हुन्छ ॥४॥

यसप्रकार यो मेरो खेतको कामले कृषि अमृतफलदायी हुनेछ, यस कृषिलाई अपनाएर मनुष्य सबैप्रकारका दुःखहरूबाट मुक्त हुनेछन् ॥५॥

त्यसपछि कृषिभारद्वाज ब्राम्हणले एक सुवर्णथालमा क्षीर पस्केर भगवान् बुद्ध बसेको ठाउँमा गए - “गौतम । क्षीर भोजन गर्नुहोस् तपाईं कृषक हुनुहुन्छ, तपाईं गौतम अमृत-फलदायी कृषिकार्य गर्नुहुन्छ ।”

“धर्म-उपदेश गरिसकेपछि प्राप्त भएको भोजन मेरो निमित्त अभोज्य (अयोग्य) हुन् । ब्राम्हण ! त्यसरी भोजन गर्नु सम्यक् दर्शकको कर्तव्य होइन (धर्म होइन) बुद्ध धर्मोपदेशद्वारा प्राप्त भोजनलाई त्याग गर्दछु । ब्राम्हण ! धर्म विद्यमान भइरहेसम्म यस्तो चलन चलिनै रहन्छ” ॥६॥

प्रजावान्, महर्षि, क्षीणास्रव र चञ्चलतारहित महर्षिहरूको सेवा अरू अन्नपानद्वारा गर, यो पुण्य चाहना गर्नेहरूको लागि क्षेत्र हो ॥७॥

ब्राम्हण - “भो गौतम । यो क्षीर मैले कसलाई दिऊँ ?”

भगवान् बुद्ध - “ब्राम्हण । देव, ब्रम्हा, श्रमण तथा ब्राम्हणअन्तर्गत यी सम्पूर्ण लोकमा तथागत र तथागतका श्रावकको अतिरिक्त अन्य कुनै श्रमणब्राम्हण, ब्रम्हा, देवता, देव-मनुष्यहरू र प्रजाहरूमा मैले कसैलाई पनि देखेको छैन जसको यो क्षीर खाएर कल्याण हुन्छ । त्यसको निमित्त ब्राम्हण ! यो क्षीरलाई हरियो घाँसरहित भूमिमा फ्याँकिदिनु अथवा जीवरहित जलमा बगाइदिनु ।”

अथ स्रो कसिमारद्वाजो ब्राम्हणो तं पायासं अप्पाणके उदके ओपिला-
पेसी । अथ स्रो सो पायासो उदके पक्खित्तो चिच्चिटायति चिट्ठिटायति
सन्धूपायति सन्धूपायति । सेय्यथापि नाम फालो दिवसं सन्ततो उदके पक्खित्तो
चिच्चिटायति चिट्ठिटायति, सन्धूपायति सम्पधूपायति, एवमेव सो पायसो उदके
पक्खित्तो चिच्चिटायति चिट्ठिटायति सन्धूपायति सन्धूपायति ।

अथ स्रो कसिमारद्वाजो ब्राम्हणो सविग्गो लोमहट्ठजातो येन भगवा
तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवतो पादेसु सिरसा निपतित्वा भगवन्तं
एतदवोच - "अमिक्कन्तं, भो गोतम, अमिक्कन्तं, भो गोतम ! सेय्यथापि, भो
गोतम, निक्कुज्जितं वा उक्कुज्जेय्य, पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूलहस्स वा
मग्गं आचिक्खेय्य, अन्धकारे वा तेलपज्जोतं धारेय्य चक्खुमन्तो रूपानि
दक्खिन्तीति: एवमेवं भोता गोतमेन अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो । एसाहं
भवन्तं गोतमं सरणं गच्छामि धम्मञ्च मिक्खुसङ्गञ्च, लभेय्याहं भोतो गोतमस्स
तन्तिके पब्बज्जं, लभेय्यं उपसम्पदं" ति ।

अलत्थ स्रो कसिमारद्वाजो ब्राम्हणो भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, अलत्थ
उपसम्पदं । अचिरुपसम्पन्नो स्रो पनायस्मा मारद्वाजो एको वृषकट्ठो अप्पमत्तो
आतोपी पहित्तो विहरन्तो न चिरस्सेव यस्सत्थाय कुलपुत्ता सम्मदेव अगारस्मा
अनगारियं पब्बजन्ति तदनुत्तरं - ब्रम्हचरियं परियोसानं दिट्ठेव धम्मे सयं
अमिञ्जा सच्छिक्त्वा उपसम्पज्जं विहासि, "स्त्रीणां जाति, वुसितं ब्रम्हचरियं,
कतं करणीयं, नापरं इत्थत्तायति" ति अब्भञ्जासि । अञ्जतरो च स्रो पनायस्मा
मारद्वाजो अरहतं अहोसीति ।

६० कसिमारद्वाजसुत्तं चतुत्थं निदिठतं । ७२

त्यसपछि कृषिभारद्वाज ब्राम्हणले त्यो क्षीर जीवरहित पानीमा डुबाइ दियो । त्यो क्षीर पानीमा पर्ने बित्तिकै चिच्चिट चिट्चिट शब्द निस्की त्यसबाट बाफ उडेर आयो जस्तो कि दिनभरी तताएको फलाम पानीमा राखेपछि चिच्चिट, चिट्चिट आवाज आएर बाफ माथि आएजस्तो भयो ।

तब कृषिभारद्वाज ब्राम्हण संविग्न र रोमाञ्चित भई जहाँ भगवान् बुद्ध रहनुभएको थियो, त्यहाँ गए । त्यहाँ गएर भगवान् बुद्धलाई साष्टाङ्गदण्डवत् गरी भने - “हे गौतम ! आश्चर्य हो । हे गौतम ! आश्चर्य हो ! जस्तो कि हे गौतम ! घोप्टो परेको लाई पल्टाएको, ढाकेको लाई खोलेको, बाटो (मार्ग) भूलेको लाई बाटो बताइदिएको अथवा अन्धकारमा तेलको प्रदीप (बत्ती) धारण गरेपछि आँखा भएका मनुष्यले त्यो बस्तुलाई देखिने हुन्छ, त्यसरी नै तपाईं गौतमद्वारा अनेकप्रकारका धर्म प्रकाशित गर्नुभयो । अब म गौतमको शरणमा जान्छु, धर्मको शरणमा जान्छु र भिक्षुसंघको शरणमा जान पनि म तपाईं गौतमकहाँ प्रव्रज्या र उपसम्पदा माग्छु ।”

कृषिकार भारद्वाज ब्राम्हणले भगवान् बुद्धकहाँ प्रव्रज्या पाए, उपसम्पदा पाइसकेपछि केही दिनभित्र आयुष्मान् भारद्वाज एकान्तमा संयमी, अप्रमादी, उद्योगी तथा तल्लीन (तत्पर) भई विहार गर्दै शीघ्र (तुरन्तै) जसको निमित्त कुलपुत्रहरू सम्यक् रूपले घरबार छाडी, बेघर भई प्रव्रजित हुन्छन्, त्यसप्रकार को अनुत्तर ब्रम्हचर्यको अन्तिम फललाई यही जीवनमा स्वयं ज्ञानले साक्षात्कार गरी प्राप्त गरिलिए । उसले थाहापाए - “आयु क्षीण भइसकेको छ, ब्रम्हचर्य पूर्ण गरिसके, जतिपनि भोग गर्नुपर्ने हो ती सबै भोग गरिसके, यहाँ अब कुनै गर्ने निमित्त कुरा बाकी छैन । आयुष्मान् भारद्वाज अर्हन्तमध्ये एक भए ।

६० कसिभारद्वाजसुत्त समाप्त ०२

५. चुन्दसुत्तं (१,५)

“पुच्छामि मुनिं पट्टतपञ्जं (इति चुन्दो कम्मरपुत्तो), बुद्धं धम्मस्सामिं वीततण्हं ।
दिपदुत्तमं सारथीनं पवरं, कति लोके समणा तदिह् ब्रूहि” ॥१॥

“चतुरो समणा न पञ्चमत्थि (चुन्दाति भगवा), ते ते आविकरोमि सक्खिपुट्ठो ।
मग्गजिनो मग्गदेसको च, मग्गे जीवति यो च मग्गदूसी” ॥२॥

“कं मग्गजिनं वदन्ति बुद्धा (इति चुन्दो कम्मरपुत्तो),
मग्गक्खायी कथं अतुल्योः होति ।
मग्गे जीवति मे ब्रूहि पुट्ठो, अथ मे आविकरोहि मग्गदूसि” ॥३॥

“यो तिण्णकथं कथो विसल्लो, निब्बानामिरतो अनानुगिद्धो ।
लोकस्स सदेवकस्स नेता, तादिं मग्गजिनं वदन्ति बुद्धा ॥४॥

परमं परमं ति यो धं जत्वा, अक्खाति विमज्जति इधेव धम्मं ।
तं कङ्कच्छिदं मुनिं अनेजं, दुतियं मिक्खुनमाहु मग्गदेसिं ॥५॥

“यो धम्मपदे सुदेसिते मग्गे, जीवति संयतो सतीमा ।
अनवज्जपदानि सेवमानो, ततियं मिक्खुनमाहु मग्गजीविं ॥६॥

“छदं कत्वा न सुब्बतानं, पक्खन्दि कुलदूसको पगब्भो ।
मायावी असज्जतो पालापो, पतिरुपे न चरं स मग्गदूसी ॥७॥

५. चुन्दसुत्तं (१,५)

[यस सुत्तका चारप्रकारका श्रमणहरू]

चुन्दकर्मारपुत्र - महाप्रज्ञावान् मुनि, धर्मस्वामी, तृष्णारहित मनुष्यहरूमा उत्तम र सारथीहरूमा सर्वश्रेष्ठ भगवान् बुद्धसँग म सोध्छु - “संसारमा कति-प्रकारका श्रमणहरू छन् ? कृपया यसलाई बताउनुहोस्” ॥१॥

भगवान् बुद्ध - “चारप्रकारका श्रमण छन्, पाँचौं छैन । जुन तिमीले मसँग सोधिरहेका छौ, त्यो म बताउँछु । ती हुन् १) मार्गजिन, २) मार्ग देशक, ३) मार्गजीवी, ४) मार्गदूषी ॥२॥

चुन्दकर्मारपुत्र - “बुद्धले कसलाई मार्ग जिन भन्छ ? अतुलनीय मार्ग देशक कसरी हुनेछ ? मेरो सोधाइअनुसार मार्गजीवी र मार्गदूषीको बारे पनि बताउनुस्, प्रकट गर्नुस्” ॥३॥

भगवान् बुद्ध । जो सन्देहले रहित, सांसारिक काँडाहरूले (शल्य) मुक्त, निर्वाणमा लीन, आसक्तिरहित, देवताहरूसहितको लोकको नेता हो, उसलाई मार्गजिन भन्दछ ॥४॥

जो मुनिले यो संसारमा परमार्थलाई परमार्थ भनी जानी यहाँ त्यस धर्मको उपदेश दिन्छ, फेरि व्याख्या गर्छ, त्यस्तो सन्देहरहित, तृष्णामुक्त मुनि, द्वितीय भिक्षुलाई मार्गदूषी भनिएको छ ॥५॥

जो सुदेशित (राम्रोसँग धर्मदेशना गरिएको) धर्मपदअनुसार संयमित र स्मृतिमान् भई मार्गमा जीवन-निर्वाह गरी बसिरहेको हुन्छ, निर्दोष धर्महरूको पालन गर्ने हुन्छ, त्यो तृतीय भिक्षुलाई मार्गजीवी भन्दछ ॥६॥

जो शुद्ध व्रत धारण गरी मौका पर्खेर बस्छ, जो पाखण्डी, कुल-दूषक, प्रगल्भी, मायावी, असंयमी र बकवादी हुन्छ र भिक्षुभेषमा विचरण गर्छ त्यस्तो व्यक्ति मार्गदूषी हो ॥७॥

इते च पटिविजिह्व यो गहट्ठो, सुतवा अरियसावको सपज्जो ।
 सब्बे नेतादिसाति जत्त्वा, इति दिस्वा न हापेति तस्स सद्धा ।
 कथं हि दुट्ठेन असम्पदुट्ठं, सुद्धं असुद्धेन समं करेय्याति ॥८॥

६) चुन्दसुत्तं पञ्चमं निर्दिठत्तं । ८३

६. पराभवसुत्तं (१,६)

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्ड-
 कस्स आरामे । अथ सो अज्जतरा देवता अमिक्कन्ताय रतिया अमिक्कन्तवण्णा
 केवलकप्पं जेतवनं ओभासेत्त्वा येन भगवा तेनुपसङ्कमि; उपसङ्कमित्त्वा भगवन्तं
 अमिवादेत्त्वा एकमन्तं अट्ठासि । एकमन्तं ठिता सो सा देवता भगवन्तं गाथाय
 अज्झमासि -

परावमन्तं पुरिसं, मयं पुच्छाम गोतम ।
 भगवन्तं पुट्ठुमागम्म, किं परामवतो मुखं ॥१॥

सुविजानो भवं होति, सुविजानो परामवो ।
 धम्मकामो भवं होति, धम्मदेस्सी परामवो ॥२॥

इति हेतं विजानाम, पठमो सो परामवो ।
 दुतियं भगवा ब्रूहि, किं परामवतो मुखं ॥३॥

असन्तस्स पिया होन्ति, सन्ते न कुरुते पियं ।
 असत्तं धम्मं रोचेति, तं परामवतो मुखं ॥४॥

जो प्रज्ञावान्, श्रुतवान् आर्यश्रावक गृहस्थ छ, यस्ता कुरालाई जानिसकेको हुन्छ, “सबै यस्ता हुँदैनन्” यो जानेर, देखेर आफनो श्रद्धालाई कम गर्दैनन्, तब दृष्ट र सज्जनसँग कसरी समान हुन सक्छ, फेरि शुद्ध र अशुद्धहरूसँग कसरी समान हुन सक्छ ॥८॥

६० चुन्दसुत्त समाप्त ८२

६. पराभवसुत्त (१,६)

[व्यक्तिको अवनतिका बाह्र कारण]

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् बुद्ध श्रावस्तीमा अनाथपिण्डिकको जेतवनाराममा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस समय एक देवता रात बितिसिकेपछि उज्ज्वल प्रकाश छर्दै सारा जेतवनलाई प्रकाश पाउँ जहाँ भगवान् बुद्ध विराजमान हुनुभएको थियो त्यहाँ गई भगवान् बुद्धलाई अभिवादन गरी एकतिर बसे । एकतिर बसेका त्यस देवताले भगवान् बुद्धसँग गाथाद्वारा भने -

भगवान् बुद्ध कहाँ आएर हामीले पतन हुने पुरुषहरूको विषयमा सोधि रहेका छौं, पतन हुने कारण के हो ? ॥१॥

भगवान् बुद्ध - उन्नतिगामी पुरुष सजिलैसँग चिन्तन सकिन्छ, त्यस्तै नै अवनतिगामी पुरुष पनि सजिलैसँग चिन्तन सकिन्छ । धर्मकामी (धर्मप्रेमी) को उन्नति हुन्छ र धर्मद्वेषीको अवनति हुन्छ ॥२॥

देवता - यसप्रकार अवनतिको प्रथम कारण हामीले जानिसक्यौं । भगवान् बुद्धले अवनतिको तेस्रो कारण बताउनुहोस् ॥३॥

भगवान् बुद्ध - जसलाई दुर्जन (असत्पुरुष) प्रिय हुन्छ, सज्जनहरू (सत्पुरुषहरू) सँग प्रेम गर्दैन, असत्पुरुषहरूको धर्मलाई मनपराउँछ, त्यो उसको अवनतिको कारण हो ॥४॥

उरगतम्

(32)

इति हेतं विजानाम, दुतियो सो परामवो ।
ततियं भगवा ब्रूहि, किं परामवतो मुखं ॥५॥

निहासीली समासीली, अबुट्ठाता च यो नरो ।
अलसो कोधपञ्जाणो, तं परामवतो मुखं ॥६॥

इति हेतं विजानाम, ततियो सो परामवो ।
चतुर्थं भगवा ब्रूहि, किं परामवतो मुखं ॥७॥

यो मातरं वा पितरं वा, जिण्णकं गतयोब्बनं ।
पहु सन्तो न भरति, तं परामवतो मुखं ॥८॥

“इति हेतं विजानाम, चतुत्थो सो परामवो ।
पञ्चमं भगवा ब्रूहि, किं परामवतो मुखं” ॥५॥

“यो ब्राम्हणं समणं वा, अज्जं वा’ पि वनिब्बकं ।
मुसावादेन वञ्चेति, तं परामवतो मुखं” ॥१०॥

“इति हेतं विजानाम, पञ्चमो सो परामवो ।
छट्ठमं भगवा ब्रूहि, किं परामवतो मुखं” ॥११॥

“पहूतवित्तो पुरिसो, सहिरज्जो समोज्जो ।
एको भुज्जति सादूनि, तं परामवतो मुखं” ॥१२॥

“इति हेतं विजानाम, छट्ठमो सो परामवो ।
सत्तमं भगवा ब्रूहि, किं परामवतो मुखं” ॥१३॥

“जात्थिद्धो धनत्थद्धो, गात्थिद्धो च यो नरो ।
सज्जातिं अतिमज्जेति, तं परामवतो मुखं” ॥१४॥

देवता - यसप्रकार अवनतिको दोस्रो कारण हामीले जानिसक्यौ । भगवान् ।
अवनतिको तेस्रो कारण बताउनुस् ॥५॥

भगवान् बुद्ध - जो व्यक्ति निद्रालु, भीडभाडमा मस्त, परिश्रम (उद्योग)
नगर्ने, आलसी र क्रोधी हुन्छ, त्यो उसको अवनतिको कारण हो ॥६॥

देवता - यसप्रकार अवनतिको तेस्रो कारण जानिसक्यौ । भगवान् ।
अवनतिको चौथो कारण बताउनुहोस् ॥७॥

भगवान् बुद्ध - जो समर्थवान् भइसकेर पनि आफ्ना वृद्ध माता-पितालाई
पालन पोषण गर्दैन त्यो उसको लागि अवनतिको कारण हो ॥८॥

देवता - यसप्रकार हामीले अवनतिको चौथो कारण जानिसक्यौ ।
भगवान् । अवनतिको पाँचौं कारण बताउनुहोस् ॥९॥

भगवान् बुद्ध - जो श्रमण ब्राम्हण, श्रमण या कुनै दोस्रो याचकलाई झूठ
बोलेर धोखा दिन्छ, त्यो उसको अवनतिको कारण हो ॥१०॥

देवता - यसप्रकार अवनतिको पाँचौं कारण हामीले जान्यौ । भगवान् ।
अवनतिको छैठौं कारण बताउनुहोस् ॥११॥

भगवान् बुद्ध - जो धनवान् र भोजनले सम्पन्न छ जब ऊ एकलैले
स्वादिष्ट भोजन गर्छ त्यो उसको लागि अवनतिको कारण हो ॥१२॥

देवता - यसप्रकार अवनतिको छैठौं कारण हामीले जानिसक्यौ ।
भगवान् । अवनतिको सातौं कारण बताउनुहोस् ॥१३॥

भगवान् बुद्ध - जो मनुष्यले जाति, धन तथा गोत्रको घमण्ड गर्छ, आफ्नो
भाइ-बन्धुहरूलाई पनि जातिको कारण अनादर गर्छ, त्यो उसको लागि अवनतिको
कारण हो ॥१४॥

“इति हेतं विजानाम, सत्तमो सो परामवो ।
अट्ठमं भगवा ब्रूहि, किं परामवतो मुखं” ॥१५॥

“इत्थिधुतो सुराधुतो, अक्खधुतो च यो नरो ।
लद्धं लद्धं विनासेति, तं परामवतो मुखं” ॥१६॥

“इति हेतं विजानाम, अट्ठमो सो परामवो ।
नवमं भगवा ब्रूहि, किं परामवतो मुखं” ॥१७॥

“सेहि द्वारेहि असन्तुट्ठो, वेसियासु पढुस्सति ।
दिस्सति परद्वारेसु, तं परामवतो मुखं” ॥१८॥

“इति हेतं विजानाम, नवमो सो परामवो ।
दसमं भगवा ब्रूहि, किं परामवतो मुखं” ॥१९॥

“अतीतयोब्बनो पोसो, आनेति तिम्बरुत्थनिं ।
तस्सा इस्सा न सुपति, तं परामवतो मुखं” ॥२०॥

“इति हेतं विजानाम, दसमो सो परामवो ।
एकादसमं भगवा ब्रूहि, किं परामवतो मुखं” ॥२१॥

“इत्थिं सोण्डिं विकिरणिं, पुरिसं वापि तादिसं ।
इस्सरियस्मिं ठापेति, तं परामवतो मुखं” ॥२२॥

“इति हेतं विजानाम, एकादसमो सो परामवो ।
द्वादसमं भगवा ब्रूहि, किं परामवतो मुखं” ॥२३॥

“अप्पभोगो महातण्हो, खत्तिये जायते कुले ।
सो थ रज्जं पत्थयति, तं परामवतो मुखं” ॥२४॥

देवता - यसप्रकार अवनतिको सातौ कारण हामीले जानिसक्यौ ।
भगवान् ! अवनतिको आठौ कारण बताउनुहोस् ॥१५॥

भगवान् बुद्ध - जो व्यक्ति स्त्रीहरूसँग लागिरहेको हुन्छ, शराबी र
जुवाडी हुन्छ, कमाएको धन नष्ट गरिदिन्छ त्यो उसको लागि अवनतिको
कारण हो ॥१६॥

देवता - यसप्रकार अवनतिको आठौ कारण हामीले जानिसक्यौ ।
भगवान् ! अवनतिको नवौ कारण बताउनुहोस् ॥१७॥

भगवान् बुद्ध - जो आफ्नो स्त्रीसँग असन्तुष्ट भइरहन्छ, बेश्याहरू र अरू
स्त्रीहरूसँग भुलिरहन्छ, त्यो उसको निमित्त अवनतिको कारण हो ॥१८॥

देवता - यसप्रकार अवनतिको नवौ कारण हामीले जानिसक्यौ । भगवान् !
अवनतिको दशौ कारण बताउनुहोस् ॥१९॥

भगवान् बुद्ध - वृद्ध व्यक्तिले जब नवयुवतीलाई ल्याएको हुन्छ तब उसको
ईर्ष्याको कारणले सुत्न सक्तैन, त्यो उसको लागि अवनतिको कारण हो ॥२०॥

देवता - यसप्रकार अवनतिको दशौ कारण हामीले जान्यौ । अवनतिको
एघारौ कारण बताउनुहोस् ॥२१॥

भगवान् बुद्ध - कुनै लालची या सम्पत्ति नष्ट गर्ने स्त्री या पुरुषलाई
सम्पत्तिको मालिक बनाइदियो भने, त्यो उसको अवनतिको कारण हो ॥२२॥

देवता - यसप्रकार अवनतिको एघारौ कारण हामीले जानिसक्यौ ।
भगवान् ! अवनतिको बाह्रौ कारण बताउनुहोस् ॥२३॥

भगवान् बुद्ध - क्षत्रीय कुलमा उत्पन्न, अल्प सम्पत्ति भएको र महालालची
पुरुष जब राज्यको कामना गर्दछ तब त्यो उसको लागि अवनतिको कारण
हो ॥२४॥

“एते परामवे लोके, पण्डितो समवेक्सिय ।

अरियो दस्सनसम्पन्नो, स लोकं भजते सिव’ ति ॥२५॥

४० परामवसुत्तं छट्ठं निदठत्तं । ८२

७. वसलसुत्तं (१,७)

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । अथ सो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय सावत्थियं पिण्डाय पावसि । तेन सो पन समयेन अग्गिकमारद्वाजस्स ब्राम्हणस्स निवेसने अग्गि पज्जलितो होति, आहुति पग्गहिता । अथ सो भगवा सावत्थियं सपदानं पिण्डाय चरमानो येन अग्गिकमारद्वाजस्स ब्राम्हणस्स निवेसनं तेनुपसङ्कमि ।

अहसा सो अग्गिकमारद्वाजो ब्राम्हणो भगवन्तं दूरतोव आगच्छन्तं । दिस्वान भगवन्तं एतदवोच - “तत्रेव, मुण्डक; तत्रेव, समणक; तत्रेव, वसलक तिट्ठाही” ति ।

एवं वुत्ते, भगवा अग्गिकमारद्वाजं ब्राम्हणं एतदवोच - “जानासि पन त्वं, ब्राम्हण, वसलं वा वसलकरणे वा धम्मे” ति ? “न स्वाहं, भो गोतम, जानामि वसलं वा वसलकरणे वा धम्मे; साधु मे भवं गोतमो तथा धम्मं देसेतु, यथाहं जानेय्यं वसलं वा वसलकरणे वा धम्मे” ति । “तेन हि, ब्राम्हण, सुणाहि, साधुकं मनसि करोहि; भासिस्सामी” ति । “एवं, भो” ति सो अग्गिकमारद्वाजो ब्राम्हणो भगवतो पच्चस्सोसि । भगवा एतदवोच -

संसारमा दर्शनयुक्त पण्डित आर्य पुरुषहरू अवनतिको कारणलाई राम्रोसँग जानी सुखपूर्वक जीवन ग्रहण गरी बस्छन् ।।२५।।

४० पराभवसुत्त समाप्त ४२

७. वसलसुत्त (१,७)

[वृषल (नीच) को हुन् ?]

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् बुद्ध श्रावस्तीमा अनाथपिण्डिक आराम जेतवन विहारमा रहनुहुँदा एक दिन भगवान् तथागत मध्याह्न समयभन्दा अगाडि चीवर धारण गरी भिक्षु-पात्र लिई भिक्षाको निमित्त श्रावस्तीमा प्रविष्ट हुनुभयो । त्यस समय अग्निक भारद्वाज ब्राम्हणको घरमा अग्नि (आगो) प्रज्वलित भइरहेको थियो, जसमा आहुतिको सामग्री राखिएको थियो । तब भगवान् शास्ता श्रावस्तीमा घर-घर भिक्षाटन (अर्थ सप्पदान) गर्दै जहाँ अग्निक भारद्वाज ब्राम्हणको घर हो त्यहाँ जानुभयो । अग्निक भारद्वाज ब्राम्हणले भगवान् तथागतलाई टाढादेखि नै आइरहेको देखे । त्यो देखेर भगवान् बुद्धलाई यस्तो भने - “त्यही मुण्डक । त्यही श्रमणक, त्यही वसलक (नीच) ! यस्तो भनिसकेपछि भगवान् बुद्धले ठहरी (ठग) आग्निक भारद्वाज ब्राम्हणलाई यस्तो भन्नु भयो - ब्राम्हण ! के तिमिले वृषल (नीच) अथवा वृषल धर्मलाई जानेको छौ ?”

हे गौतम ! म वसल या वृषल बनाउने धर्मलाई भन्दिन । ठीक छ कि तपाईं गौतमले मलाई यस्तो धर्म-उपदेश दिनुहोस् कि वृषल या वृषलकारक धर्मलाई जान्न सकूँ ।

“त्यसो भए ब्राम्हण ! सुन र राम्ररी मनमा धारण गर । म भन्दछु ।”

“हुन्छ, ठीक छ ! भनी अग्निक भारद्वाज ब्राम्हणले भगवान् बुद्धलाई भने ।

भगवान् बुद्धले यस्तो भन्नुभयो -

उरगतग्ग

(३८)

“कोधनो उपनाही च, पापमक्खी च यो नरो ।
विपन्नदिट्ठी मायावी, तं जज्जा वसलो इति ॥१॥

“एकजं वा द्विजं वापि, योध पाणं विहिंसति ।
यस्स पाणे दया नत्थि, तं जज्जा वसलो इति ॥२॥

“यो हन्ति परिरुन्धति, मामानि निगमानि च ।
निगगाहको समज्जातो, तं जज्जा वसलो इति ॥३॥

“गामे वा यदि वा रज्जे, यं परेसं ममायितं ।
श्रेय्या अदिन्नं गावियति, तं जज्जा वसलो इति ॥४॥

“यो हवे इणमादाय, चुज्जमानो पलायति ।
न हि ते इणमत्थीति, तं जज्जा वसलो इति ॥५॥

“यो वे किञ्चिक्खकम्यता, पंथस्सिं वजतं जनं ।
हन्त्वा किञ्चिक्खमादेति, तं जज्जा वसलो इति ॥६॥

“यो अत्तहेतु परहेतु, धनहेतु च यो नरो ।
सक्खिपुट्ठो मुसा ब्रूति, तं जज्जा वसलो इति ॥७॥

“यो ज्ञातीनं सखानं वा, दारेसु पटिदिस्सति ।
सहसा सम्पियेन वा, तं जज्जा वसलो इति ॥८॥

“यो मातरं वा पितरं वा, जिण्णकं गतयोब्बनं ।
पह्ण सन्तो न भरति, तं जज्जा वसलो इति ॥९॥

यो मातरं वा पितरं वा, मातरं भगिनि ससुं ।
हन्ति रोसेति वाचाय, तं जज्जा वसलो इति ॥१०॥

जो नर क्रोधी, बांधेको गोरुजस्तो धेरै ईर्ष्यालु मिथ्यादृष्टिधारी र मायावी हुन्छ, उसलाई वृषल (नीच) भनी जान्नु ॥१॥

जसले योनिज (पेटबाट जन्मने प्राणी), अण्डज (फुलबाट जन्मने-प्राणी) हरूको हिंसा गर्छ, जसलाई प्राणीहरूप्रति दया-माया छैन, त्यसलाई वृषल भन्छ ॥२॥

जसले गाउँहरू वा शहरमा घेरेर लुट्छ र नष्ट गर्छ, जो अत्याचारीको रूपमा प्रसिद्ध छ, उसलाई वृषल भन्छ ॥३॥

जसले गाउँमा वा अरण्य (जंगल) मा अरूको सम्पत्ति चोर्छ, उसलाई वृषल भन्छ ॥४॥

जसले ऋण लिई फिर्ता मागेमा “तिस्रो ऋण लिएको छैन” भनेर भाग्नेछ, उसलाई वृषल भन्छ ॥५॥

जसले कुनै बस्तुको इच्छा गरी बाटोमा हिँडिरहेको व्यक्तिलाई मारेर कुनै बस्तु लिन्छ, उसलाई वृषल भन्छ ॥६॥

जसले आफ्नो निम्ति या अरूको निम्ति धनको इच्छाले झूठो साक्षी बक्छ, उसलाई वृषल भन्छ ॥७॥

जसले जबर्जस्ती वा प्रेमभावले बन्धुहरू अथवा मित्रहरूका स्त्रीसँग सहवास गर्छ, उसलाई वृषल भन्छ ॥८॥

जो समर्थवान् भएतापनि जीर्ण भइसकेका माता-पितालाई भरण-पोषण (पालन पोषण) गर्दैन, उसलाई वृषल भन्छ ॥९॥

जसले माता-पिता भाइ-बहिनी या सासू-ससुरालाई कुटपीट या कडा वचनले प्रहाण गरी क्रोध गर्छ, उसलाई वृषल भन्छ ॥१०॥

“यो अत्थं पुच्छितो सन्तो, अनत्थमनुसासति ।
पटिच्छन्नेन मन्तेति, तं जञ्जा वसलो इति ॥११॥

“यो कत्वा पापकं कम्मं, मा मं जञ्जाति इच्छति ।
यो पटिच्छन्नकम्मन्तो, तं जञ्जा वसलो इति ॥१२॥

“यो वे परकुलं गन्त्वा, भुत्वा न सुधि भोजनं ।
आगतं नप्पटिपूजेति, तं जञ्जा वसलो इति ॥१३॥

“यो ब्राम्हणं समणं वा, अञ्जं वापि वनिब्बकं ।
मुसावादेन वञ्चेति, तं जञ्जा वसलो इति ॥१४॥

“यो ब्राम्हणं वा समणं वा, भत्तकाले उपट्ठिते ।
रोसेति वाचा न च देति, तं जञ्जा वसलो इति ॥१५॥

“असतं यो'ध पब्बूति, मोहेन पलिगुणिततो ।
किञ्चिक्खं निजिगीसानो, तं जञ्जा वसलो इति ॥१६॥

“यो चत्तानं समुक्कसे, परं च मवजानाति ।
निहीनो सेन मानेन, तं जञ्जा वसलो इति ॥१७॥

“रोसको कद्धरियो च, पापिच्छो मच्छरी सठो ।
आहिरिको अनोत्तप्पी, तं जञ्जा वसलो इति ॥१८॥

“यो बुद्धं परिभासति, अथवा तस्स सावकं ।
परिब्बाजं गहट्ठं वा, तं जञ्जा वसलो इति ॥१९॥

“यो वे अनरहं सन्तो, अरहं पटिजानाति ।
घोरो सब्रम्हके लोके, एस सो वसलाधमो ॥२०॥

जसले राम्रो र सत्य कुरा सोझा अनर्थ कुरा गरी खराब बाटो देखाउने हुन्छ र कुरालाई घुमाइफिराई बोल्छ, उसलाई वृषल भन्छ ॥११॥

जसले पापकर्म गरी अरूले आफूले गरेको पाप-कर्मलाई थाहा नपाओस् भन्ने इच्छा गर्छ, जसले लुकी लुकी पाप-कर्म गर्छ, उसलाई वृषल भन्छ ॥१२॥

जसले अरूको घरमा गएर स्वादिष्ट भोजन गर्छ तर उनीहरू आफ्ना घरमा आउने बेलामा भने आदर-सत्कार गर्दैन, उसलाई वृषल भन्छ ॥१३॥

जो ब्राम्हण श्रमण अथवा कुनै भिखारीलाई झूठ बोली घोखा दिन्छ, उसलाई वृषल भन्छ ॥१४॥

जसले भोजनको समयमा आएका ब्राम्हण, श्रमणलाई क्रोधले गाली गर्छ र उललाई केही बस्तु दिँदैन उसलाई वृषल भन्छ ॥१५॥

जसले मोहको पासोमा अल्झेर मोहित भई कुनै बस्तुको इच्छा गरी झूठ बोल्छ, उसलाई वृषल भन्छ ॥१६॥

जसले आफूले आफूलाई बढाई-चढाई गरी कुरा गर्छ तर अरूलाई भने निन्दा गरी तल्लो स्तरमा राख्छ र त्यस अभिमानले आफू तल्लो स्तरमा झर्छ, उसलाई वृषल भन्छ ॥१७॥

जो क्रोधी, कंजूस, खराब इच्छा गर्ने, कृपण (दीन) शठ, हुन्छ र नराम्रो कार्य गर्नमा लज्जा र भय नलिने हुन्छ, उसलाई वृषल भन्छ ॥१८॥

जसले बुद्ध र उनका श्रावक, परिव्राजक अथवा गृहस्थ शिष्यहरूलाई गाली गर्छ उसलाई वृषल भन्छ ॥१९॥

जो अर्हत् नभएपनि आफूलाई अर्हत् भन्छ, ऊ ब्रम्हसहित सारा लोक (संसार) को चोर हो र अद्यम वृषल (धेरै तल्लो स्तरको नीच अथवा चन्डाल) हो । यसरी मैले तिमीलाई धेरै वृषलको अर्थ बताएँ ॥२०॥

“एते सौ वसला वृत्ता, मया येते पकासिता ।
न जच्या वसलो होति, न जच्या होति ब्राम्हणो ।
कम्मुना वसलो होति, कम्मुना होति ब्राम्हणो ॥२१॥

“तदमिनापि जानाथ, यथामेदं निदस्सनं ।
चण्डालपुत्तो सोपाको, मातङ्गो इति विस्सुतो ॥२२॥

“सो यसं परमं पत्तो, मातङ्गो यं सुदुल्लमं ।
आगच्छुं तस्सुपट्ठानं, सत्तिया ब्राम्हणा बहू ॥२३॥

“सो देवयानं मारुह्य, विरजं सो महापथं ।
कामरागं विराजेत्वा, ब्रम्हलोकूपगो अहू ।
न न जाति निवारेसि, ब्रम्हलोकूपपत्तिया ॥२४॥

“अज्झायककुले जाता, ब्राम्हणा मन्तबन्धुनो ।
ते च पापेसु कम्मेषु अभिण्हमुपदिस्सरे ॥२५॥

“दिट्ठेव धम्मे गारह्या, सम्पराये च दुग्गतिं ।
न ते जाति निवारेति, दुग्गचा गरहाय वा ॥२६॥

“न जच्या वसलो होति, न जच्या होति ब्राम्हणो ।
कम्मुना वसलो होति, कम्मुना होति ब्राम्हणो” ति ॥२७॥

एवं वृत्ते, अगिगकभारद्वाजो ब्राम्हणो भगवन्तं एतद्वचोच - “अमिक्कन्तं
भो गोतम, अमिक्कन्तं भो गोतम, सेय्यथापि भो गोतम, निक्कुज्जितं वा
उक्कुज्जेय्य, पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूल्हस्स वा मग्गं आचिकसेय्य, अन्धकारे
वा तेलपज्जोतं धारेय्य चक्खुमन्तो रूपानि दक्खिन्तीति । एवमेव भोता गोतमेन
अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो । एसाहं भवन्तं गोतमं सरणं गच्छामि, धम्मं
च मिक्खूसङ्गं च । उपासकं मं भवं गोतमो धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं
गतन्ति ।

६० वसलसुत्तं सत्तमं निदिठ्तं । ८२

जातले कोही वृषल हुँदैन, न जातले ब्राम्हण हुन्छ । कर्मले कोही वृषल हुन्छ र कर्मले नै ब्राम्हण हुन्छ ॥२१॥

यसको उदाहरण पनि जान कि चन्डाल-पुत्र सोपाक जो मातंग नामले प्रसिद्ध थिए ॥२२॥

जो मातंगले जुन महान् यशलाई प्राप्त गरे, त्यो अरूको लागि धेरै दुर्लभ थियो । उसको सेवामा धेरै क्षेत्रिय तथा ब्राम्हण आएर उपस्थित हुन्छन् ॥२३॥

ऊ कामरागलाई दमन गरी दिव्यरथमा चढेर शुद्ध महापथबाट ब्रम्हलोकमा गए । जातले उसलाई ब्रम्हलोकमा जन्म हुनलाई कसैले पनि छेक्न सकेन ॥२४॥

वैदिक कुलमा उत्पन्न हुने मन्त्र-बन्धु जो ब्राम्हण हो, उसले पनि पाप-कर्महरूमा संलग्न भएको देखाइदिनेछ ॥२५॥

यस जन्ममा नै ऊ निन्दित हुन्छ र परलोकमा दुर्गतिमा प्राप्त हुन्छ । दुर्गति र निन्दाले कुनै जातिलाई बचाउन सक्दैन ॥२६॥

कुनै पनि जातले वृषल हुँदैन फेरि न जातले ब्राम्हण हुन्छ । कर्मले नै वृषल हुन्छ, कर्मले नै ब्राम्हण हुन्छ ॥२७॥

यति भनिसकेपछि अग्निक भारद्वाज ब्राम्हणले बुद्धलाई यस्तो भने -
“आश्चर्य हो, हे गौतम ! आश्चर्य हो हे गौतम ! जसरी कि हे गौतम ! उल्टो घोप्टिरहेको थाललाई सुल्टो गरिदिएझैं ढाकेकोलाई खोलिदिए झैं बाटो भुलेकालाई बाटो देखाइदिए झैं अथवा अन्धकारमा तेलको प्रदीप (बत्ती) धारण गरेझैं जसको आँखा छ, त्यसले वस्तुहरू छर्लङ्ग देख्न सक्छ, त्यस्तै नै गौतम अनेकप्रकार ले धर्म प्रकाशित गर्नुभयो । अब म गौतमको शरणमा जान्छु । धर्म र भिक्षुसंघको शरणमा जान्छु । मलाई तपाईंले जीवनपर्यन्त शरणागत उपासक भनी धारण गर्नुहोस् ।”

ॐ वसलसुत्त समाप्त ॐ

८. मेतसुत्तं (१, ८)

करणीयमत्थकुसलेन, यं तं सन्तं पदं अमिसमेच्च ।
सक्को उजूच सुजू च, सुवचो चस्स मुद्दु अनतिमानी ॥१॥

सन्तुस्सको च सुमरो च, अप्पकिच्चो च सल्लहकवुत्ति ।
सन्तिन्द्रियो च निपको च, अप्पगब्भो कुलेसु अनबुग्गिद्धो ॥२॥

न च सुद्धं समाचरे किञ्चि, येन विञ्जू परे उपवदेय्युं ।
सुखिनो व सैमिनो होन्तु, सब्बसत्ता भवन्तु सुखितत्ता ॥३॥

ये केचि पाणभूतत्थि, तसा वा थावरा अनवसेसा ।
दीघा वा ये महन्ता वा, मज्झिमा रस्सका' णुकथूला ॥४॥

द्विट्ठा वा येव अद्विट्ठा, ये च दूरे वसन्ति अविदूरे ।
भूता व सम्भवेसी वा, सब्बे सत्ता भवन्तु सुखितत्ता ॥५॥

न परो परं निकुब्बेथ, नातिमज्जेथ कत्थचि नं कञ्चि ।
व्यारोसना पटिघसञ्जा, नाञ्जमञ्जस्स दुक्खमिच्छेय्य ॥६॥

माता यथा नियं पुत्तं आयुसा एकपुत्तमनुरक्खे ।
एवमिप सब्बभूतेसु, मानसं भावये अपरिमाणं ॥७॥

ट. मेत्तसुत्त (१, ट)

[सबै प्राणीहरूप्रति मैत्री-भावना राखनुलाई ब्रम्हविहार भन्दछ]

शान्तिपद प्राप्तिको इच्छा भएका, कल्याण साधनामा निपुण मनुष्यले इच्छा हुने भोग्य बस्तु प्राप्त गर्न ऊ ऋजु (सीधा) र अत्यन्त ऋजु बन्नुपर्दछ ॥१॥

शान्ति प्राप्त गर्नेले सन्तोषी, सहज पोष्य (पालन सजिलो) अल्पकृत्य, (नचाहिँदो कुरा नगर्ने), साधारण जीवन बिताउने हुनुपर्छ । उसका इन्द्रियहरू शान्त भएको हुनुपर्छ । चतुर अप्रगल्भ (घमण्डी नहुने) गंभीर हुनुपर्दछ । फेरि कुलमा अनासक्त भएको हुनुपर्दछ ॥२॥

कुनैपनि यस्तो कार्य (काम) नगर्नु, जसको लागि दोस्रो विज्ञ पुरुषले उसलाई दोष दिनुपर्ने हुन्छ । यसप्रकार मैत्री गर्नु कि सबै प्राणी सुखी होउन्, क्षमाशील होउन् र सुखितात्मा (सुखी आत्मा) होउन् ॥३॥

जंगम या स्थावर, दीर्घ या महान् मध्य या ऋस्व छोटो, अणु या स्थूल, दृष्ट (देखिने) अदृष्ट (नदेखिने) दूरस्थ (टाढा) या निकटस्थ (नजिक), उत्पन्न या उत्पन्न हुने जतिपनि प्राणी रहेका छन्, ती सबैले सुखपूर्वक जीवन बिताउन सकून् ॥४-५॥

एकले अर्कोलाई गाली नगर्नु । कहिल्यै कुनैलाई पनि अपमान नगर्नु । वैमनस्य (द्वेषभावी) मा विरोधभावले एकले अर्कोलाई दुःख दिने इच्छा नगर्नु ॥६॥

माताले जुनप्रकार आफ्नो शरीरलाई वास्ता नगरिकन आफ्नो एक्लो पुत्रको रक्षा गर्छिन् त्यस्तैप्रकार प्राणीमात्रप्रति असिम प्रेम-भाव बढाउनु पर्दछ ॥७॥

मेतं च सब्बलोकस्मिं, मानसं भावये अपरिमाणं ।
उद्धं अधो च तिरियं च, असम्बाधं अवेरं असपत्तं ॥८॥

तिट्ठं चरं, निसिन्नो व, सयानो वा यावतास्स विगतमिद्धो ।
एतं सतिं अधिट्ठेय्य, ब्रम्हमेतं विहारमिधमाहु ॥९॥

दिट्ठिं च अनुपग्गम्म, सीलवा दस्सनेन सम्पन्नो ।
कामेसु विनय मेधं, न हि जातु गम्मसेय्य, पुनरेतीति ॥१०॥

६० मेत्तसुत्तं बट्ठमं निट्ठतं । ७३

५. हेमवतसुत्तं (१,५)

“अज्ज पण्णरसो उपोसथो (इति सातगिरो यक्खो), दिब्बा रत्ति उपट्ठिता ।
अनोमनामं सत्थारं, हुन्द पस्साम गोतमं” ॥१॥

“कच्चि मनो सुपणिहितो (इति हेमवतो यक्खो), सब्बभूतेसु तादिनो ।
कच्चि इट्ठे अनिट्ठे च, सङ्कप्पस्स वसीकता” ॥२॥

“मनो चस्स सुपणिहितो (इति सातागिरो यक्खो), सब्बभूतेसु तादिनो ।
अथो इट्ठे अनिट्ठे च, सङ्कप्पस्स वसीकता” ॥३॥

“कच्चि अदिन्नं नादियति (इति हेमवतो यक्खो), कच्चि पाणेसु सज्जतो ।
कच्चि आरा पमादम्हा, कच्चि झानं न रिज्जति” ॥४॥

बिना बाधा, वैरी र शत्रुमाथि, तल्लो या माथिल्लो वा सानो सबै संसारका प्राणीप्रति असीम प्रेम बढाउनुपर्दछ ॥८॥

उभ्रिँदा, हिँड्दा, बस्दा, सुन्दा जबसम्म जागृत हुन्छ तबसम्म यसप्रकारले स्मृति राखेर बस्नुपर्दछ, यस क्रियालाई नै ब्रम्हविहार भनिएको छ ॥९॥

यस्तो मनुष्य कुनै मिथ्यादृष्टिमा नपरी शीलवान् भई विशुद्ध दर्शनले युक्त भई, काम-तृष्णालाई नाश गरी पुनर्जन्मद्वारा मुक्त हुनेछ ॥१०॥

ॐ मेत्तसुत्त समाप्त ॐ

५. (हेमवतसुत्त (१,५))

[दुई यक्षहरूका बीच भगवान् बुद्धको विषयमा कुराकानी हुन्छ । तिनीहरू भगवान् बुद्धकहाँ गएर उपदेश सुन्छन् । त्यसपछि उनीहरू बुद्धका अनुयायी हुन्छन् । (बुद्धको महिमा)]

सातागिर यक्ष - आज पूर्णिमाको उपोसथव्रत, दिव्यरात्री (अत्यन्त मनोहर भएको रात) छ, श्रेष्ठ नाम रहेका भगवान् शास्ता गौतमलाई दर्शन गर्न जाऊं ॥१॥

हेमवत यक्ष - उनको चित्त एकाग्र (समाधिस्थ) छ ऊ सबै प्राणीहरूप्रति समान छ, के प्रिय र अप्रिय विषयमा उनको संकल्प आफ्नो वशमा छ ? ॥२॥

सातागिर यक्ष - के उनको चित्त (मन) एकाग्र (समाधिस्थ) छ ? के ऊ सबै प्राणीहरूप्रति समान छ ? के प्रिय र अप्रिय विषयमा उनको संकल्प वशमा छ ? ॥३॥

हेमवत यक्ष - के उसले चोरी गर्दैन ? के प्राणीहरूप्रति संयमी छ ? के ऊ प्रमादबाट टाढा छ ? के ध्यानमा रिक्त छैन ? ॥४॥

उरगतम्भ

(४८)

“न अदिन्नं आदियति (इति सातागिरो यक्खो), अथो पाणेसु सञ्जतो ।
अथो आरा पमादम्हा, बुद्धो झानं न रिञ्चति” ॥५॥

“कच्चि मुसा न भणति (इति हेमवतो यक्खो), कच्चि न स्त्रीणव्यप्यथो ।
कच्चि वेमूतियं नाह, कच्चि सम्फं न भासति” ॥६॥

“मुसा च सो न भणति (इति सातागिरो यक्खो), अथो न स्त्रीणव्यप्यथो ।
अथो वेमूतियं नाह, मन्ता अत्थं सो भासति” ॥७॥

“कच्चि न रज्जति कामेसुं (इति हेमवतो यक्खो), कच्चि चित्तं अनाविलं ।
कच्चि मोहं अतिक्कन्तो, कच्चि धम्मोसु चक्खुमा” ॥८॥

“न सो रज्जति कामेसु (इति सातागिरो यक्खो), अथो चित्तं अनाविलं ।
सब्बं मोहं अतिक्कन्तो, बुद्धो धम्मो चक्खुमा” ॥९॥

“कच्चि विज्जाय सम्पन्णो (इति हेमवतो यक्खो), कच्चि संसुद्धचारणो ।
कच्चिस्स आसवा स्त्रीणा, कच्चि नत्थि पुनब्भवो” ॥१०॥

“विज्जाय चैव सम्पन्णो (इति सातागिरो यक्खो), अथो संसुद्धचारणो ।
सब्बस्स आसवा स्त्रीणा, नत्थि तस्स पुनब्भवो” ॥११॥

“सम्पन्नं मुनिनो चित्तं, कम्मना व्यप्यथेन च ।
विज्जाचरणसम्पन्नं, हुन्द पस्साम गोतमं” ॥१२॥

“एणिज्जुं किसं धीरं, अप्पहारं अलोलुपं ।
मुनिं वनस्मिं झायन्तं, एहि पस्साम गोतमं” ॥१३॥

“सीहं वेकचरं नामं, कामेसु अनपेक्खिनं ।
उपसङ्कम्म पुच्छाम, मच्चुपासा पमोचनं” ॥१४॥

सातागिर यक्ष - ऊ चोरी गर्देन । ऊ प्राणीहरूप्रति संयमी छ ।
प्रमादबाट टाढा रहेका हुन् । बुद्ध ध्यानले रिक्त नभएका हुन् ॥५॥

हेमवत यक्ष - के उसले झूठो कुरा बोल्दैन ? कडा वचन प्रयोग गर्दैन ?
विपत्ति हुने कुरा गर्दैन ? नचाहिँदो (अनर्थ) कुरा गर्दैन ? ॥६॥

सातागिर यक्ष - उसले झूठो कुरा बोल्दैन । उसले कटु वचन (कडा
वचन) पनि बोल्दैन । विपत्ति हुने कुरा पनि गर्दैन । ऊ कम बोल्छ र जुन
बोलेको हुन्छ त्यो सार्थक नै हुन्छ ॥७॥

हेमवत यक्ष - के ऊ काम-भोगहरूमा आसक्त छैन ? के उनको चित्त
निर्मल छ ? सम्पूर्ण मोह त्याग गरिसकेको छ ? (बुद्ध) धर्महरूमा चक्षुष्मान्
छ ? ॥८॥

सातागिर यक्ष - ऊ काम-भोगहरूमा आसक्त छैन । उनको चित्त निर्मल
छ । सम्पूर्ण मोहलाई त्याग गरिसकेको छ । (बुद्ध) धर्महरूमा चक्षुष्मान् छ ॥९॥

हेमवत यक्ष - के ऊ विद्याले युक्त छ ? के आचरण शुद्ध छ ? के उनको
आस्रव क्षीण भइसकेको छ ? के उसको पुनर्जन्म हुँदैन ? ॥१०॥

सातागिर यक्ष - ऊ विद्याले युक्त छ । ऊ शुद्ध आचरण भएको हो ।
उसका सबै आस्रव क्षीण भइसकेका छन् । उसको पुनर्जन्म हुँदैन ॥११॥

वहाँ मुनिको चित्त कर्म र वचनले सुसम्पन्न छ । विद्या र आचरणले
सुसम्पन्न भएको वहाँ गौतमको दर्शन गर्न हामीहरू जाऔं ॥१२॥

मृगको समान जाँघ भएको, धीर, कृश, अल्पाहारी (भोजनको मात्रा ज्ञान
भएका) चंचलताले रहित, जंगलमा ध्यान गरिरहने मुनि गौतमलाई दर्शन गर्न
जाऔं ॥१३॥

जंगलमा एकलै विचरण गर्ने सिंह र हस्तीराजजस्तो, कामभोगहरूको
कामना नगर्ने गौतमकहाँ गएर मृत्युपासको उपाय सोधौं ॥१४॥

“अक्समतारं पवत्तारं, सब्बधम्म्यानपारगुं ।
बुद्धं वेरमयातीतं, मयं पुच्छाम गोतमं” ॥१५॥

“किस्मिं लोको ससुप्पन्नो (इति हेमवतो यक्खो), किस्मिं कुब्बति सन्धवं ।
किस्स लोको उपादाय, किस्मिं लोको विहज्जति” ॥१६॥

“छस्सु लोको समुप्पन्नो (हेमवताति भगवा), छस्सु कुब्बति सन्धवं ।
छन्न मेव उपादाय, छस्सु लोको विहज्जति” ॥१७॥

“कतमं तं उपादानं (इति हेमवतो), यत्थ लोको विहज्जति ।
निय्यानं पुच्छतो ब्रुहि, कथं दुक्खा पमुच्चति” ॥१८॥

“पञ्च कामगुणा लोके (इति भगवा), मनो छट्ठा पवेदिता ।
एतथ छन्दं विराजेत्वा, एवं दुक्खा पमुच्चति” ॥१९॥

“एतं लोकस्स निय्यानं, अक्खातं वो यथातथं ।
एतं वो अहमक्खामि, एवं दुक्खा पमुच्चति” ॥२०॥

“को सूध तरति ओघं (इति हेमवतो), को घ तरति अण्णवं ।
अप्पतिट्ठे अनालम्बे, को गम्भीरे न सीदति” ॥२१॥

“सब्बदा सीलसम्पन्नो (इति भगवा), पज्जवा सुसमाहितो ।
अज्झत्तचिन्ती सतिमा, ओघं तरति दुत्तरं” ॥२२॥

दुइजना यक्ष - धर्म-उपदेश गर्ने, धर्मचक्र प्रवर्तन गर्ने, सबै धर्महरूमा पारंगत, वैर र भयले रहित गौतम सँग हामी केही कुरा सोच्छौं ॥१५॥

हेमवत यक्ष - लोक कहाँबाट उत्पन्न भएको छ ? लोक कोसँग मिलजुल गर्छ ? लोकको उपादान के हो ? लोक कुन बाट पीडित हुन्छ ॥१६॥

भगवान् बुद्ध - लोक छ कारणले उत्पन्न हुने हुन्छ । छ नै कारणसँग उनको बलियो सम्बन्ध हुन्छ । छ वटा लोकमा उपादान छन् । छ वटाले नै लोक पीडित हुनेछन् ॥१७॥

हेमवत यक्ष - त्यो कुनचाहीं उपादान हो जहाँ लोक पीडित हुनेहुन्छ ? हाम्रो प्रश्नलाई उत्तर दिनुहोस् कि त्यसबाट छुटकाराको उपाय हुने जे हो त्यस दुःखबाट कसरी मुक्ति पाउन सकिन्छ ? ॥१८॥

भगवान् बुद्ध - लोकमा (संसारमा) पाँचवटा कामभोगहरू र मन समेत ६ वटा भनिएका छन् - यसबाट आसक्ति (राग) लाई छोडिसकेपछि मुक्ति प्राप्त हुन सक्छ ॥१९॥

यही नै लोकको मुक्तिको मार्ग हो, मैले तिमीहरूलाई जस्तो छ त्यस्तै भनेको हूँ । मैले तिमीहरूलाई यथार्थरूपले भनिसकें, यसैद्वारा दुःखबाट मुक्त हुने हुन्छ ॥२०॥

हेमवत यक्ष - यहाँ लोकरूपी (संसाररूपी) बाढीलाई कसले पार गर्छ ? भवसागरलाई कसले पार गर्न सक्छ ? मार्गमा प्रतिष्ठित नभइकन, मार्गको महत्त नलिइकन अवलम्बनको गहिरो समुद्रलाई कुनचाहीं मार्गले डुब्दैन ॥२१॥

भगवान् बुद्ध - सदा शीलले युक्त, प्रज्ञावान्, एकाग्रचित्त, अध्यात्मचिन्तनमा लागी स्मृतिमान्ले पार गर्न निक्कै गान्हो भएको बाढीलाई सजिलैसँग पार गरिन्छ ॥२२॥

“विरतो कामसञ्जाय, सब्बसंयोजनातिगो ।
नन्दीभवपरिवस्त्रीणो, सो गम्भीरे न सीदति” ॥२३॥

“गम्भीरपञ्जं निपुणत्थदस्सिं (इति हेमवतो), अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ।
तं पस्सथ सब्बधि-विप्पमुत्तं, दिब्बे पथे कममानं महेसि” ॥२४॥

“अनोमनामं निपुणत्थदस्सिं, पञ्जाददं कामालये असत्तं ।
तं पस्सथ सब्बविद्धं सुमेधं, अरिये पथे कममानं महेसि” ॥२५॥

“सुदिट्ठं वत नो अज्ज, सुप्पमात्तं सुहुट्ठत्तं ।
यं अह्मसाम सम्बुद्धं, ओघतिण्णमनासवं” ॥२६॥

“इमे दससता यक्खा, इद्धिमन्तो यसस्सिनो ।
सब्बे तं सरणं यन्ति, त्वं नो सत्था अनुत्तरो” ॥२७॥

“ते मयं विचरिस्साम, गामा गामं नगा नगं ।
नमस्समाना सम्बुद्धं, धम्मस्स च सुधम्मत्तं” न्ति ॥२८॥

हेमवतसुत्तं नवमं निदिठत्तं ।

जो कामचेतन वा कामभोगहरू आदिमा विरक्त हुन्छ, सारा सांसारिक बन्धनहरूलाई पार गरिसकेको हुन्छ, जोसँग भवतृष्णा क्षीण भइसकेको छ, ऊ गहिरो समुद्रमा पत्ति बुद्धैन ॥२३॥

हेमवत यक्ष - गम्भीर प्रज्ञाले युक्त, निर्वाणदर्शी, अकिंचन, कामभवमा अनासक्त, सबैप्रकारका वासनाहरूबाट मुक्त, दिव्यपथमा जाने महर्षिलाई हेर ॥२४॥

उत्तम वा श्रेष्ठ नाम रहेको । परमार्थ दर्शनमा निपुण भएको, प्रज्ञावान् भएको अथवा, प्रज्ञावान् आर्यपथमा जाने महर्षिलाई हेर ॥२५॥

आज हामीले मंगल दृश्यलाई देख्यौं, आज सुप्रभातको उदय भयो, जुन कि हामीले संसार-सागरलाई पार गरी आस्रवरहित सम्यक्सम्बुद्धको दर्शन गरि रहेका छौं ॥२६॥

हामी एक हजार ऋद्धिवान् यशस्वी यक्ष सबै तपाईंको शरणमा जान्छौं, तपाईं हाम्रो श्रेष्ठ शास्ता (गुरु) हुनुहुन्छ ॥२७॥

हामीहरू गाउँ गाउँमा, पहाड पहाडमा सम्यक्सम्बुद्ध तपाईंका सुदेशित धर्मलाई नमस्कार गर्दै विचरण गर्छौं ॥२८॥

ॐ हेमवतसुत्त समाप्त ॐ

१०. आलवकसुत्तं (१,१०)

एवं मे सुत । एकं समयं भगवा आलवियं विहरति आलवकस्स यक्सस्स भवने । अथ सो आलवको यक्सो येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवन्तं एतदवोच - "निक्सम समणा" ति । "साधावुसो" ति भगवा निक्समि । "पविस समणा" ति । "साधावुसो" ति भगवा पाविसि ।

दुतियमिपि सो आलवको यक्सो भगवन्तं एतदवोच - "निक्सम समणा" ति । "साधावुसो" ति भगवा निक्समि । "पविस समणा" ति । "साधावुसो" ति भगवा पाविसि ।

ततियमिपि सो आलवको यक्सो भगवन्तं एतदवोच - "निक्सम समणा" ति । "साधावुसो" ति भगवा निक्समि । "पविस समणा" ति "साधावुसो" ति भगवा पाविसि ।

चतुत्थमिपि सो आलवको यक्सो भगवन्तं एतदवोच - "निक्सम समणा" ति । "न स्वाहं तं, आवुसो, निक्समिस्सामि, यं ते करणीयं तं करोही" ति ।

"पज्जहं तं, समण, पुच्छिस्सामि, सचे मे न व्याकरिस्ससि, चित्तं वा ते खिपिस्सामि, हृदयं वा ते फालेस्सामि, पादेसु वा गहेत्वा पारगङ्गाय खिपिस्सामी" ति ।

"न स्वाहं तं, आवुसो, पस्सामि सदेवके लोके समारके सब्रम्हके सस्समणब्राम्हणिया पजाय सदेव मनुस्साय यो मे चित्तं वा खिपेत्थ, हृदयं वा फालेत्थ, पादेसु वा गहेत्वा पारगङ्गाय खिपेत्थ; अपि च त्वं, आवुसो, पुच्छ यदाकङ्कसी" ति । अथ सो आलवको यक्सो भगवन्तं गाथाय अज्झमासि -

अब म सम्यक्सम्बुद्धलाई र उनको धर्मको सुधर्मतालाई नमस्कार गर्दै,
गाउँ-गाउँमा र नगर-नगरमा विचरण गर्छु ।

सो अहं विचरिस्सामि, जामा जामं पुरा पुरं ।
नमस्समानो सतब्बुद्धं, धम्मस्स च सुधम्मगतं' ति ॥

आलवक

आलवक धेरै बलशाली र दुर्धर्ष व्यक्ति थियो । एकचोटि भगवान् बुद्ध उसको खुल्ला र सुनसान भवनमा विश्रामको निमित्त बस्नुभयो । आलवक त्यहाँ आयो र आफ्नो भवनमा कुनै अजनबीलाई बसिरहेको देखेर उसको क्रोधको सीमा नै रहेन र रिसले चूर भएर भन्यो - “श्रमण ! यहाँबाट बाहिर जाऊ ।

“आवुसो ! हुन्छ आयुष्मन्” भनेर भगवान् बुद्ध बाहिर निस्कनुभयो ।

दोस्रोचोटि पनि, तेस्रोचोटि पनि आलवक यक्षले त्यही क्रम दोहर्‍यायो । भगवान् बुद्धले शांत र संयमित चित्तद्वारा उसले भनके कुरालाई मान्दै जानुभयो ।

चौथोचोटि जब उसले फेरि भन्यो - “श्रमण ! यहाँबाट बाहिर निस्केर जाऊ ।” त्यसपछि भगवान् बुद्धले दृढतापूर्वक उत्तर दिनुभयो - “अब म बाहिर निस्कनेछैन । तिमीलाई जे गर्न मनलाग्छ, सो गर ।”

भगवान् बुद्धको चित्तदृढता देखेर आलवक चिंतामा डुब्यो । “कहीं यो पूर्णरूपले शक्ति भएको सिद्धपुरुष त होइन ” ।

उसले परीक्षा लिनको निमित्त भन्यो - “तिमीसँग केही प्रश्न सोध्छु । तिमीले त्यसको ठीक उत्तर दिन सकेनौ भने तिम्रो बरबाद गरिदिनेछु । तिम्रो छाती चिरिदिनेछु । तिम्रो खुट्टा समातेर तिमीलाई गङ्गानदीको उसपार प्याँकिदिनेछु । भगवान् बुद्धले भन्नुभयो - “मैले यस लोकमा कसैलाई पनि देखेको छैन जसले मलाई बरबाद गर्न सक्छ, जसले मेरो छातीलाई चिर्न सक्छ या मेरो खुट्टा समातेर गंगानदीको उसपार प्याँक्न सक्छ । फेरि पनि सोध, जुन प्रश्न तिमीले सोध्नचाहेका छौ, त्यो सोध ।” आलवक यक्षले भगवान् बुद्धसँग धर्म-संबन्धी केही प्रश्न सोध्यो, जुन प्रश्नलाई भगवान् बुद्धले धर्मसमन्वित नै उत्तर दिनुभयो । त्यसकुरालाई सुनेर आलवक यक्षले सम्भ्रसक्यो कि यो कुनै साधारण व्यक्ति होइन । प्रश्नहरूको उत्तरद्वारा पभावित भएर ऊ भगवान् बुद्धको श्रद्धालु भक्त बनेर क्रोधको दूषित स्वभावद्वारा मुक्त भयो ।

जो स्वयं क्षमाशील र संयमित हुन्छ, ऊ नै कसैलाई शान्त र संयमित बनाउनमा सफल हुन सक्छ ।

भगवान् बुद्ध र उसको शिक्षाप्रति आलवक यक्ष यतिको आकर्षित भयो कि अनायास उसको मुखबाट असल उद्गार निस्केर आयो ।

१०. आलवकसुत्त (१,१०)

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् बुद्ध आलवी नाम गरेको ठाउँमा आलवक यक्षको भवनमा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यही समय आलवक यक्ष जहाँ भगवान् बुद्ध विराजमान भई रहनुभइको थियो त्यहाँ उनले यस्तो भने - “श्रमण ! बाहिर जानू ।” हुन्छ “आवुसो !” भनी भगवान् बुद्ध निस्कनुभयो । “श्रमण ! भित्र आऊ ।”

“हुन्छ आवुसो !” भनी भित्र जानुभयो ।

दोस्रोचोटि पनि आलवक यक्षले भगवान् बुद्धलाई यस्तै भने - “श्रमण ! बाहिर जानू ।” “हुन्छ आवुसो !” भनी भगवान् बुद्ध भित्र जानुभयो ।

तेस्रोचोटि पनि आलवक यक्षले भगवान् बुद्धलाई यस्तो भने - “श्रमण बाहिर जाऊ ।”

“हुन्छ आवुसो !” भनी भगवान् बुद्ध निस्कनुभयो ।

“श्रमण भित्र आऊ ।”

हुन्छ आवुसो ! भनी भित्र जानुभयो ।

चौथोचोटि पनि आलवक यक्षले भगवान् बुद्धलाई यस्तो भने - श्रमण ! बाहिर जाऊ ।”

“आवुसो ! म अब भने निस्कनेछैन । जो तिमीले गर्न सक्छ, त्यो गर ।”

“श्रमण ! मैले तिमीसँग केही प्रश्न सोध्छु, तिमीले मेरो प्रश्नको उत्तर दिन सकेनौ भने तिम्रो चित्तलाई विक्षिप्त मरिदिन्छु, या तिम्रो हृदयलाई चिरिदिन्छु अथवा खुट्टाले समातेर गंगाको उसपार फ्याँकिदिनेछु ।”

“आवुसो ! देवमार, ब्रम्हा, श्रमण तथा ब्राम्हणसहित सत्त्व प्राणीहरू तथा देव-मनुष्यहरू लोकमा यस्तो कुनै प्राणी देखेको छैन जसले मेरो चित्तलाई विक्षिप्त गर्न सक्छ वा हृदयलाई चिर्न सक्छ अथवा खुट्टाले समातेर गंगाको उसपार फ्याँक्न सक्छ । फेरि पनि तिमी आवुसो । मसँग जुनसुकै पनि कुरा सोध्न चाहन्छौ, त्यो सोध ।”

त्यसपछि आलवक यक्षले भगवान् बुद्धसँग गाथाद्वारा भने -

“किं सूध वित्तं पुरिसस्स सेट्ठं, किं सु सुचिण्णो सुखमावहाति ।
किं सु हवे सादुतरं रसानं, कथं जीविं जीवितमाहुं सेट्ठं” ॥१॥

“सद्धीध वित्तं पुरिसस्स सेट्ठं, धम्मो सुचिण्णो सुखमावहाति ।
सच्चं हवे सादुतरं रसानं, पञ्जाजीविं जीवितमाहुं सेट्ठं” ॥२॥

“कथं सु तरति ओघं, कथं सु तरति अण्णवं ।
कथं सु दुक्खं अच्चेति, कथं सु परिसुज्झति” ॥३॥

“सद्धाय तरति ओघं, अप्पमादेन अण्णवं ।
वीरियेन दुक्खं अच्चेति, पञ्जाय परिसुज्झति” ॥४॥

“कथं सु लमते पञ्जं, कथं सु विन्दते धनं ।
कथं सु कित्तिं पप्पोति, कथं मित्तानि गन्थति ।
अस्मा लोका परं लोकं, कथं पेच्च न सोचति” ॥५॥

“सद्धहानो अरहतं, धम्मं निब्बानपत्तिया ।
सुस्सूमा लमते पञ्जं, अप्पमत्तो विचक्खणो” ॥६॥

“पतिरूपकारी धुरवा, उट्ठाता विन्दते धनं ।
सच्चेन कित्तिं पप्पोति, ददं मित्तानि गन्थति” ॥७॥

“यस्सेत चतुरो धम्मा, सद्धस्स घरमेसिनो ।
सच्चं धम्मो धिती चागो, स वे पेच्च न सोचति ।
अस्मा लोका परं लोकं, स वे पेच्च न सोचति ॥८॥

“इद्धं अज्जेपि पुच्चस्सु, पुथु समणब्राम्हणे ।
यदि सच्चा दमा चागा, सन्त्या मिय्यो ध विज्जति ॥९॥

“यो संसारमा मनुष्यहरूको श्रेष्ठ धन के हो ? कुनचाहीं कुराको अभ्यास गरेमा सुखदायक हुन्छ ? रसमा कुन स्वादिष्ट हुन्छ ? कस्तो जीवनलाई श्रेष्ठ जीवन भन्ने गरेको छ ?” ॥१॥

भगवान् बुद्ध - यो संसारमा मनुष्यहरूको श्रेष्ठ धन श्रद्धा हो । राम्रो सँग अभ्यास गरेको धर्म सुखदायक हुन्छ । सत्य सबै रसभन्दा स्वादिष्ट हुन्छ । प्रज्ञाजीवीको जीवन श्रेष्ठ भनिएको छ ॥२॥

आलवक यक्ष - मनुष्यले कसरी सांसारिक वादलाई पार गर्छ ? कसरी भव-सागरबाट पार तर्छ, कसरी दुःखलाई समाप्त गरिन्छ ? र कसरी मानिस परिशुद्ध हुन्छ ॥३॥

भगवान् बुद्ध - मनुष्य श्रद्धाद्वारा सांसारिक बाढीलाई पार गरी जान्छ । भव-सागरलाई अप्रमादद्वारा पार गरिदिनेछ । पराक्रमद्वारा दुःखलाई समाप्त गरिदिनेछ र प्रज्ञाद्वारा परिशुद्ध हुनेछ ॥४॥

आलवक यक्ष - मनुष्यले कसरी प्रज्ञा प्राप्त गर्छ ? कसरी धन प्राप्त हुन्छ ? कसरी यश प्राप्त हुन्छ ? कसरी मित्रमा मेलमिलाप गराइ राख्छ । कसरी यो लोकबाट परलोकमा गइसकेर मृत्युपछि शोक गर्दैन ? ॥५॥

भगवान् बुद्ध - निर्वाण प्राप्तिको निमित्त अर्हत्को धर्ममा श्रद्धा राख्नेले अप्रमादी र चतुर व्यक्तिले श्रद्धापूर्वक धर्म सुन्नेले प्रज्ञा प्राप्त गर्नेछ ॥६॥

उचित कार्य गर्ने धैर्यवान् र परिश्रमी व्यक्तिले धन पाउनेछ । सत्यले यश प्राप्त गर्नेछ र केही दिन मित्रहरूलाई मिलाएर राख्नेछ ॥७॥

जो श्रद्धाले गृहस्थमा सत्य, धर्म, धृति (धैर्य) र त्याग यी चार कुराहरू रनेछन्, ऊ यस लोकबाट परलोकमा गई, मृत्यु भई शोक गर्नेछैन ॥८॥

तिमी अन्य श्रमण ब्राम्हणहरूसँग सोध कि सत्य, इन्द्रिय दमन, त्याग र क्षान्ति (क्षमा) भन्दा अरू कुनै छ कि ? ॥९॥

“कथं तु दानि पुच्छेय्यं, पुशु समणब्राम्हणे ।
सोहं अज्ज पजानामि, यो चत्थो सम्परायिको” ॥१०॥

“अत्थाय वत मे बुद्धो, वासायालविमागमा ।
सोहं अज्ज पजानामि, यत्थ दिन्नं महप्फलं ॥११॥

“सो अहं विचरिस्सामि, गामागामं पुरा पुरं ।
नमस्समानो सम्बुद्धं धम्मस्स च सुधम्मतन्ति” ॥१२॥

एवं वुत्ते आलवको यक्सो भगवन्तं एतदवोच-अमिक्कन्तं भो गोतम,
अमिक्कन्तं भो गोतम, सेरय्यथापि भो गोतम, निक्कुज्जितं वा उक्कुज्जेय्य,
पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूलहस्स वा मग्गं आचिक्खेय, अन्धकारे वा तेलपज्जोतं
धारेय्य चक्खुमन्तो रूपानि दक्खिन्तीति एवमेव भोता गोतमेन अनेकपरियायेन
धम्मो पकासितो । एसाहं भवन्तं गोतमं सरणं गच्छामि, धम्मं च मिक्खुसङ्गं
च । उपासकं मं भवं गोतमो धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं गतं न्ति ।

६० आलवकसुत्तं दसमं निट्ठितं । ८२

Dhamma Digital

११. विजयसुत्तं (१,११)

चरं वा यदि वा तिट्ठं, निसिन्नो उद वा सयं ।
सम्मिज्जेति पसारेति, एसा कायस्स इज्जना ॥१॥

आलवक यक्ष - अब मैले कसरी दोस्रो श्रमण - ब्राम्हणहरूसँग सोधूँ ?
आज मैले पारलौकिक अर्थलाई जानिसकेको छु ॥१०॥

अहो ! मेरो भलाईको निमित्त भगवान् बुद्ध आलवीमा मेरो निवास्थानमा आए । अब मैले थाहापाइसकेको छु कि कसलाई दान दियो भने महाफल प्राप्त हुन्छ ॥११॥

अब म सम्यक्सम्बुद्ध र उनको धर्मलाई सुधर्मताले नमस्कार गर्दै गाउँ गाउँमा र नगर नगरमा विचरण गर्छु ॥१२॥

यति भनिसकेपछि आलवक यक्षले भगवान् बुद्धलाई यस्तो भने - “आश्चर्य हो, हे गौतम ! आश्चर्य हो, हे गौतम ! जसरी कि हे गौतम ! घोप्ट्याइ राखेको भाँडोलाई सुल्टो पारिदिएको, छोपेको लाई खोलिदिएको, मार्ग भुलेको लाई मार्ग देखाइदिई, अथवा अन्धकारमा तेलको प्रदीप (बत्ती) बालिदिएजस्तो, आँखा भएका मनुष्यले बस्तुलाई देखेझैं त्यसरी नै तपाईं गौतमद्वारा अनेकप्रकारका धर्मका कुरालाई प्रकाशित गर्नुभयो । अब म तपाईं गौतमको शरणमा जान्छु, धर्म र संघको शरणमा पनि । मैले तपाईं गौतमको आजदेखि जीवन - पर्यन्त शरणागत उपासकत्व धारण गरें ।”

६० आलवकसुत्त समाप्त ८५

११. विजयसुत्त (१,११)

[काय (शरीर) को अनित्यताको मनन]

हिँड्ने र उभिने, बस्ने र सुत्ने, घुम्ने या फैलिने यो काय (शरीर) को गति हो ॥१॥

उरगतग्ग

(६०)

अट्ठिणहारुसंयुतो, तच्चमसावलेपनो ।
छविद्या कायो पटिच्छन्नो, यथामृतं न दिस्सति ॥२॥

अन्तपूरो उदरपूरो, यकपेलस्स वत्थिनो ।
हृदयस्स पप्फासस्स, वक्कस्स पिहकस्स च ॥३॥

सिङ्गाणिकाय खेलस्स, सेदत्स च मेदस्स च ।
लोहितस्स लसिकाय, पित्तस्स च वसाय च ॥४॥

अथस्स नवहि सोतेहि, असुचि सवति सब्बदा ।
अक्खिम्महा अक्खिग्गूथको, कण्णम्महा कण्णग्गूथको ॥५॥

सिङ्गाणिका च नासतो, मुखेन वमतेकदा ।
पित्तं सेम्हं च वमति, कायम्महा सेदजल्लिका ॥६॥

अथस्स सुसिरं सीसं, मत्थलुङ्गस्स पूरितं ।
सुमतो नं मज्जति बालो, अविज्जाय पुरक्खतो ॥७॥

यदा च सो मतो सेति, उद्धुमातो विनीलको ।
अपविद्धो सुसानस्मि, अनपेक्खा होन्ति जातयो ॥८॥

स्वादन्ति नं सुवाना च, सिगाला च वका किमी ।
काका गिज्झा च स्वादन्ति, ये च उजे सन्ति पाणिनो ॥९॥

सुत्वान बुद्धवचनं, भिक्खु पज्जाणवा इध ।
सो सो नं परिजानाति, तथामृतं हि पस्सति ॥१०॥

यथा इदं तथा एतं, यथा एतं तथा इदं ।
अज्झत्तं च बहिद्धा च, काये छन्दं विराजये ॥११॥

हाड र नसाले युक्त, छाला तथा मांसले लिप्त पातलो छाला (झिल्ली) ले ढाकेको यो शरीरको यथार्थ स्वरूप देखिदैन ॥२॥

यो शरीरभिन्न भरिएको छ - आन्द्रा, पेट, कलेजो, फोक्सो, स्नायु, मुटु, फियो, क्लोभ, मल, सिंगान, मासु, पसिना, बोसो, पिसाब, रगत, पित्त सातपत्रे भुंडी आदि ॥३-४॥

फेरि नौवटा द्वारले सँधै फोहर बस्तु बाहिर आइरहेको हुन्छ : आँखाबाट आँखाको फोहर बस्तु बाहिर आउँछ, कानबाट कानको फोहर आइरहेको हुन्छ ॥५॥

नाकबाट नाकको मल, मुखबाट पित्त र कफ, शरीरबाट पसिना र मैल बाहिर आउँछ ॥६॥

यसको खाली कपालमा गिदीले भरेको छ । अविद्याको कारण मूर्खले त्यसलाई सौन्दर्य देख्नेछ ॥७॥

जब ऊ मृत्यु भई सुतेको हुन्छ तब फुलेको हुन्छ, र भाइ-बन्धु त्यसको अपेक्षा-रहित भएको हुन्छ ॥८॥

त्यस मृत्यु भएको शरीरलाई कुकुर, गिद्ध, स्याल, बकुला, कीरा, काग र अन्य पशुले पनि खान्छ ॥९॥

यहाँ प्रजावान् भिक्षुले बुद्ध-वचनलाई सुनेर उसले आफ्नो शरीरको स्वभावलाई राम्रोसँग र स्मृतिपूर्वक सम्झिरहन्छ र त्यसलाई यथार्थस्वरूप हेरेर थाहापाइरहेको हुन्छ ॥१०॥

यो शरीर जस्तै मृत्युको कुरा पनि छ । बाहिरको (रूप) कस्तो हो यो पनि त्यस्तै हो । त्यसकारण त्यस्तो गन्ध भएको शरीरको आसक्तिलाई छाडिदिनुपर्दछ ॥११॥

सुन्दरागविरतो सो, मिक्खु पञ्जाणवा इध ।
अज्झगा अमतं सन्ति, निब्बाणपदमच्च्युतं ॥१२॥

द्विपपादको'यं असुचि, दुग्गन्धो परिहीरति ।
नानाकुणपपरिपूरो, विस्सवन्तो ततो ततो ॥१३॥

एतादिसेन कायेन, यो मञ्जे उण्णमेतवे ।
परं वा अवजानेय्य, किमञ्जत्र अदस्सना'ति ॥१४॥

४० विजयसुत्तं एकादसमं निदिठत्तं । ८२

१२. मुनिसुत्तं (१,१२)

सन्थवातो मयं जातं, निकेता जायते रजो ।
अनिकेतमसन्थवं, एतं वे मुनिदस्सनं ॥१॥

यो जातमुच्छिज्ज न रोपयेय्य, जायन्तमस्स नानुप्पवेच्छे ।
तमाहु एकं मुनिनं चरन्तं, अद्दक्खिं सो सन्तिपदं महिसि ॥२॥

सङ्काय वत्थूनि पहाय बीजं, सिनेहमस्स नानुप्पवेच्छे ।
स वे मुनी जातिस्सयन्तदस्सी, तक्कं पहाय न उपेति सङ्गं ॥३॥

जो सयंमी छ, पाप गँदैन, जो मुनि बालक कालमा र मध्यआयुमा सयमी
रहने हुन्छ, जो अरुद्धारा कोषित हुँदैन र अरूपति पनि आफू कोषी हुँदैन,
उसलाई नै ज्ञानी मनुष्य 'मुनि' भन्छ ।

यो सञ्जततो न कस्येति पापं दहरो माडिकुजो च मुनि यततो ।
अरोसनेच्छयो न सो रोसेति क्वचि तं वापि धीया मुनि वेदयन्ति ॥

अक्कोसभारद्वाज

अक्कोस (आक्रोश) भारद्वाज ब्राम्हण धेरै नै कडा भिजासको थियो । ऊ क्रोधी थियो । अलिकति पनि नमिल्ने कुरामा आक्रोसद्वारा बर्बराइरहन्थ्यो । उसको क्रोधले आँधी आएपनि पानीको छाल उठ्नेजस्तो कडा शब्दहरूमा अरूलाई अपमान गर्दथ्यो । त्यसकारण उसको नाम अक्कोस (आक्रोस) भारद्वाज रहन गयो ।

उसले सुन्यो पनि र देख्यो पनि कि बथान बथान नागरिक त्यस मथमुंडे श्रमण गौतमका अनुयायीहरूको बथानमा सम्मिलित भइहेका छन् । राम्रा राम्रा विद्वान् ब्राम्हण पनि उसकहाँ भक्त बन्न गइरहेका छन् । यस्तो भइरहयो भन हाम्रो धर्म नष्ट हुनेछ । सबैजना यो अधार्मिक श्रमणकहाँ शिष्य हुन पुग्नेछन् । यस्तो देखेर ऊ रिसले मुर्मुन्याइरहेका थिए ।

यस्तो अवस्थामा उसले सुने कि उसको प्रेमी मित्र र ब्राम्हणसमाजका नेता भारद्वाजहरूका प्रमुख पनि उसको अनुयायी बनेर अनगारिक भई गौतम बुद्धको संघमा प्रव्रजित भए । यो सुनेर क्रोधित भई अक्कोस भारद्वाज राजगृहको वेणुवन कलंदक निवापमा पुगे, जहाँ भगवान् बुद्ध आफ्नो भिक्षुसंघका साथ साधकहरूलाई धर्मोपदेश दिइरहनुभएका थियो । अक्कोसभारद्वाज आफ्नो बुढ्याईको मार र क्रोधको मारले ब्राम्हण शरीर काँपिरहेको थियो । हात पनि कंपायमान थियो र हातमा लक्ष्मी समाइरहे पनि भित्र दुकदुक भइरहेको थियो । आक्रोस त आखिर आक्रोश नै थियो । ऊ क्रुद्ध भएर आफ्नो मुखबाट गालीहरू बर्साउन थाले । भगवान् बुद्ध पनि आखिर भगवान् नै हुनुहुन्थ्यो, शान्तनायक हुनुहुन्थ्यो । वहाँ क्रोधको बदलामा क्रोध कसरी पैदा गर्नुहुन्थ्यो र ? हिमशिखरजस्तो शान्त र शीतल भई रहनुभएको थियो ।

जब भारद्वाजले धेरै गाली दिइसक्यो तब भगवान् बुद्धले सोध्नुभयो - “के कहिलेकाहीँ तिम्रो यहाँ कोही बन्धु-बांधव या कोही प्रियजन पाहुनाको रूपमा आएको थियो ? के आइ-रहन्थ्यो ? “तिमीलाई यसको किन चासो” ? त्यसोभए भने आएका पाहुनाहरूलाई खाने, पिउने बस्तुहरू तयार पाछौँ ? यदि उनीहरू आएनन् भने तिमिले ती मिठो मिठो बनाइएका खाना बस्तुलाई के गर्छौँ ? त्यो बस्तु के हुन्छ ? “हामीहरूको खाना हामीसँग रहन्छ” । त्यसो भए ब्राम्हण । तिमिले मलाई छानीछानी गाली गरिरहेका गालीका उपहार पर्सिएको मैले स्वीकार गरिन, त्यसैले तिम्रो यो उपहार तिमिसँग नै रहनेभयो ।

बूढा ब्राम्हण धेरै समझदार थियो । राम्रोसँग सम्झ्यो । “हामी सधैं कडा कुरा गर्ने ब्राम्हणप्रति उल्टो कडा भई बोल्छौँ । क्रुद्ध भएका प्रति क्रोध गर्दछौँ । आगाका गोलहरू आदान-प्रदान गर्दछौँ । हामी पनि दुःखी, तिमिहरू पनि दुःखी ।”

“हेर त कस्तो व्यक्ति हो ! उपहार नै स्वीकार गर्दैन । उपहारहरूको आदान-प्रदान नै गर्दैन । न तिनी दुःखी, न हामी दुःखी । सांच्चै नै यस्तो व्यक्ति नै सच्चा संत हुन्छ जो सतत शान्त रहन्छ ।”

यस्तो सोचेर भारद्वाज भाव विभोर भएर भन्यो - “तपाईं धन्य श्रमण गौतम ! तपाईं धन्य हुनुहुन्छ । अक्कोसभारद्वाजले भगवान् बुद्धसँग विपश्यना सिक्यो जसबाट उनी वीतक्रोध भयो । शान्त भयो । संत भयो । अरहत भयो ।

यहाँ जो प्रज्ञावान् भिक्षु छन्द र रागरहित हुन्छ, उसले अमृतमय शान्ति, अच्युत पद निर्वाणलाई प्राप्त गर्नेछ ॥१२॥

अशूची दुर्गन्धले परिपूर्ण भएको यो द्विपादक शरीरले दुर्गन्धहरू छोडि-
रहेको हुन्छ जुन कि शरीरको एक ठाउँबाट बाहिर निस्किरहेको हुन्छ ॥१३॥

यस्तो शरीरको कारण यदि कसैले आफू ठूलो र अरूलाई सानो भनी
हेला गरेर तल्लो स्तरमा राखेमा त्यो अविद्याको सिवाय अरू के कारण हुन
सक्छ ? ॥१४॥

६० विजयसुत्त समाप्त ७३

१२. मुनिसुत्त (१,१२)

[मुनि को हो ?]

सत्संगले भय उत्पन्न हुन्छ र घर-गृहस्थले रज (राग, द्वेष र मोह)
उत्पन्न हुन्छ, त्यसकारण सत्संगत नगर्नु र घर-गृहस्थमा नरहनु उत्तम हो -
भनी भगवान् - मुनि बुद्धले एकान्तजीवन रुचाउनुभएको छ ॥१॥

जसले उत्पन्न भएको पापलाई काटेपछि फेरि त्यसलाई उम्रिन न दिनु र
उत्पन्न भएमा बढ्न नदिनुमा जोड दिन्छ, यस्तो एकान्तचारीलाई मुनि भन्दछ,
त्यस किसिमको महर्षिले शान्ति-पद (निर्वाण) लाई देखिसकेको हुन्छ ॥२॥

बस्तुस्थितिलाई बोध गरी संसारमा उत्पन्न हुने बीज (तृष्णा) लाई नष्ट
गरेर जसले त्यसमा स्नेह राखेर बस्दैन, जसले नराग्रो र खराब वितर्कलाई
त्यागी अलौकिक भइसकेको हुन्छ, जन्मक्षय (निर्वाण) दर्शी हुन्छ त्यसलाई मुनि
भन्दछ ॥३॥

अञ्जाय सब्बानि निवेसनानि, अनिकामयं अञ्जतरमिपि तेसं ।
स वे मुनी वीतगेधो अगिद्धो, नायूहति पारगतो हि होति ॥४॥

सब्बामिणुं सब्बविदुं सुमेधं, सब्बेसु धम्मेसु अनूपलितं ।
सब्बञ्जहं तण्हक्खये विमुत्तं, तं वापि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥५॥

पञ्जाबलं सीलवतूपपन्नं, समाहितं ज्ञानरतं सतीमं ।
सङ्गा पमुत्तं अखिलं अनासवं, तं वापि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥६॥

एकं चरन्तं मुनिं अप्पमत्तं, निन्दापसंसासु अवेधमानं ।
सीहं व सहेसु असन्तसन्तं, वातं व जालमिह असज्जमानं ।
पदुमं व तोयेन अलिप्यमानं, नेतारमञ्जेसमनञ्जनेय्यं ।
तं वापि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥७॥

यो ओगहने थम्मोरिवामिजायति, यस्मि परेववाचा परियन्तं वन्दति ।
तं वीतरागं सुसमाहितिन्द्रियं, तं वापि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥८॥

यो वे ठित्तो तसरं व उज्जुं जिगुच्छति कम्मेहि पापकेहि ।
वीमंसमानो विसमं च, तं वापि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥९॥

यो सञ्जततो न करोति पापं, दहरो च मज्झो च मुनिं यततो ।
अरोसनेय्यो सो न रोसेति कञ्चि, तं वापि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥१०॥

सबै कामलोक (सांसारिक अवस्था) आदिलाई जानेर, त्यसमा रहनका लागि कुनैप्रकारको कामना नगरी रागरहित, आसक्तिरहित भई रहन्छ त्यही नै मुनि हो, उसले पुण्य-पापको संचय गर्दैन, ऊ त पारपाएको हुनेछ ॥४॥

जसले सबैलाई अभिभूत गरी सबै जानेको र बुझिसकेको हुन्छ, जो प्रज्ञावान् हुन्छ, सबै धर्महरू (अवस्थाहरू) मा रहेर बस्छ, जो सर्वत्यागी हुन्छ, तृष्णाको क्षयबाट विमुक्त भइसकेको छ, उसलाई ज्ञानीहरूले 'मुनि' भन्दछन् ॥५॥

प्रज्ञा र शीलव्रतले युक्त एकाग्रचित्त, ध्यानमा लीन, स्मृतिमान्, बन्धनले मुक्त र सम्पूर्णरूपले जो आस्रवरहित छ, उसलाई पनि पुद्गलहरू (मनुष्यहरू) ले 'मुनि' भन्छन् ॥६॥

एकलै विचरण गर्ने, अप्रमादी, निन्दा र प्रशंसाको विचलित नहुने सिंहजस्तै कुनैप्रकारको शब्दद्वारा नडराउने, जालमा पनि नफँस्ने, हावाजस्तो कहीं पनि नफँस्ने, पानीले नछोएको कमलको फूलजस्तो कहींपनि लिप्त नहुने, अरूलाई मार्ग देखाउने, फेरि अरूहरूको अनुयायी नहुने उसलाई नै ज्ञानीहरूले 'मुनि' भन्छन् ॥७॥

जो स्नानगर्ने घाटमा रहेका खम्बाजस्तै स्थिर रहन्छ, जसलाई निन्दाप्रशंसाको असर पर्दैन, जो वीतराग र इन्द्रियसंयममा रहेको हुन्छ उसलाई ज्ञानीहरू 'मुनि' भन्छन् ॥८॥

जसको वाणजस्तो ऋजु र स्थिर भएको चित्त हुन्छ, जसले पाप-कर्मलाई घृणा गर्दछ र जसले विषमता र समताको होश राख्छ, उसलाई नै ज्ञानीहरूले 'मुनि' भन्छन् ॥९॥

जो संयमी हुन्छ, पाप गर्दैन, जो आरम्भ र मध्यम वैशामा संयम हुन्छ, जो दोस्रो व्यक्तिसँग कहिलेपनि क्रोध गर्दैन र अरूहरूलाई क्रोधित पनि गराउँदैन, उसलाई पनि ज्ञानीहरू 'मुनि' भन्छन् ॥१०॥

अदग्गतो मज्झतो सेसतो वा, पिण्डं लभेथ परदत्तपजीवी ।
नालं थुतु नोपि निपच्चवादी, तं वापि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥११॥

मुनिं चरन्तं विरतं मेथुनस्मा, यो योब्बने नोपनिबज्झते क्वचि ।
मदप्पमादा विरतं विप्पमुत्तं, तं वापि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥१२॥

अञ्जाय लोकं परमत्थदस्सिं, ओघं समुद्धं अतितरिय तादिं ।
तं छिन्नगन्थं असितं अनासवं, तं वापि धीरा मुनि वेदयन्ति ॥१३॥

असमा उमो दूरविहारवुत्तिनो, गिही दारपोसी अममो च सुब्बतो ।
परपाणरोधाय गिही असञ्जतो, निच्चं मुनि रक्खति पाणिनो यतो ॥१४॥

सिस्सी यथा नीलगीवो विहंगमो, हंसस्स नोपेति जवं कुदाचनं ।
एवं गिही नानुकरोति मिक्खुनो, मुनिनो विवित्तस्स वनमिह झायतो” ति ॥१५॥

मुनिसुत्तं द्वादसमं निदिठतं ।

६० उरगवग्गो पठमो निदिठतो । ८३

Dhamma Digital

जसले अप्रभाग (पहिलो भाग), मध्यभाग या अवशेष भाग भिक्षा लिने हुन्छ, जसको जीविका अरूले दिएको मा निर्भर छ, जसले दायकलाई प्रशंसा र निन्दा गर्दैन उसलाई ज्ञानीहरू 'मुनि' भन्छन् ॥११॥

जो मुनि मैथुनबाट विरक्त भई एकलै विचरण गर्छ, जो यौवनमा आसक्त भएको छैन, जो मद प्रमादले विरत तथा मुक्त छ, उसलाई ज्ञानीहरू 'मुनि' भन्छन् ॥१२॥

जसले आफ्नो ज्ञानले लोक (संसार) लाई जानिसकेको हुन्छ, जो परमार्थदर्शी छ, जो सांसारिक बाढी र भव-सागरलाई पार गरी स्थिर भइसकेको हुन्छ, त्यस बन्धनरहित अनासक्त र अनास्रवीलाई पनि ज्ञानीहरू 'मुनि' भन्छन् ॥१३॥

स्त्रीको पालन पोषणमा लीन भएको गृहस्थ र व्रतधारी भिक्षुमा समानता हुँदैन, दुबैमा समानतारहित र एक अर्कोसँग धेरै टाढा रहने स्वभाव भएको हुन्छ, किनकि गृहस्थ असंयमी र अर्काको हिंसामा रत हुनेछ जब कि 'मुनि' नित्य संयमको रक्षा गर्दछ ॥१४॥

जस्तो आकाशचारी नीलो गर्दन भएको मयूर कहिलेपनि उडानमा हंसको बराबरी गर्न सक्तैन, त्यस्तै नै गृहस्थले भिक्षुसँग बराबरी गर्न सक्तैन किनकि मुनि एकान्त वनमा रहेर ध्यानलीन रहेको हुन्छ ॥१५॥

मुनिसुत्त समाप्त

ॐ उरगवग्ग समाप्त ॐ

२. चूलवग्गो

१. रतनसुत्तं (२,१)

यानीध भूतानि समागतानि, भुम्मानि वा यानि व अन्तलिक्खे ।
सब्बे'व भूता सुमना भवन्तु, अथो'पि सक्कच्च सुणन्तु भासितं ॥१॥

तस्मा हि भूता निसामेथ सब्बे, मेतं करोथ मानुसिया पजाय ।
दिवा च रतो च हरन्ति ये बलिं, तस्मा हि ने रक्खथ अप्पमत्ता ॥२॥

यं किञ्चि वित्तं इध वा ह्वरं वा, सग्गेषु वा यं रतनं पणीतं ।
न नो समं अत्थि तथागतेन, इदमपि बुद्धे रतनं पणीतं ।
एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥३॥

खयं विरागं अमतं पणीतं, यदज्झगा सक्कमुनि समाहितो ।
न तेन धम्मेन समत्थि किञ्चि, इदमपि धम्मे रतनं पणीतं ।
एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥४॥

यं बुद्धसेट्ठो परिवण्णयी सुचिं, समाधिमानतरिकञ्जमाहु ।
समाधिना तेन समो न विज्जति, इदमपि धम्मे रतनं पणीतं ।
एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥५॥

ये पुग्गला अट्ठसतं पसत्था, चत्तारि एतानि युगानि होन्ति ।
ते दक्खिणेरया सुगतस्स सावका, एतेसु दिन्नानि महप्फलानि ।
इदमपि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥६॥

२. चूलवग्ग

१. रतनसुत्त (२,१)

[यस सुत्तको देशना भगवान् बुद्धले वैशालीमा गर्नुभएको थियो, जुन बेला वैशालीका जनता दुर्भिक्ष, रोग र अमनुष्यहरूद्वारा पीडित रहेका थिए । यसमा बुद्ध, धर्म र संघको गुण वर्णित छ ।]

यसप्रकार पृथ्वीमा या आकाशमा जतिपनि प्राणी उपस्थित छन्, ती सबै प्रसन्न होउन् र हाम्रो यो कथन (भाषण) लाई आदरपूर्वक सुनुन् ॥१॥

त्यसकारण सबै प्राणीले सुनुन् । मनुष्यमात्रप्रति मैत्री गर, जसको कि दिनरात बलि लिइएको हुन्छ र त्यसकारण अप्रमत्त (अप्रमादी) भई उनीहरूको रक्षा गरुन् ॥२॥

यस लोक (संसार) या परलोकमा जतिपनि धन छन् अथवा स्वर्गहरूमा जुन उत्तम रत्न हुन्छन् त्यसमध्ये कुनैपनि बुद्धको समान (श्रेष्ठ) छैन; यो पनि बुद्धको उत्तम रत्नत्व हो । यो सत्य-वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥३॥

जुन उत्तम अमृत विराग (पद) र सबै दोषहरूको नाशक निर्वाणलाई एकाग्र भएर शाक्यमुनि बुद्धले प्राप्त गरे, त्यस धर्मको समान दास्रो कुनै श्रेष्ठ धर्म छैन । यो पनि धर्ममा उत्तम रत्न हो - यो सत्य वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥४॥

परम श्रेष्ठ भगवान् बुद्धले जुन पवित्र समाधिलाई तत्काल फलदायी बताए, त्यस समाधिसमान दोस्रो अरू कुनै श्रेष्ठ छैन । यो पनि धर्मको उत्तम रत्न हो । यो सत्य वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥५॥

जो बुद्धहरूद्वारा प्रशंसित आठप्रकारका व्यक्ति छन्, यिनीहरू चार जोडीमा हुन्छन् । यी बुद्धका शिष्यहरूलाई दक्षिणा दिनु योग्य छ, यिनीहरूलाई दान दिनमा महाफल हुनेछ । यो पनि संघको उत्तम रत्न हो - यो सत्य वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥६॥

चे सुप्पयुत्ता मनसा दल्हेन, निक्कामिनो गोतमसासनग्ग्हि ।
ते पत्तिपत्ता अमतं विगय्ह, लद्धा मुधा निब्बुतिं मुञ्जमाना ।
इदमिप सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चयेन सुवत्थि होतु ॥७॥

यथिन्दखीलो पठविं सितो सिया, चतुब्भि वातेहि असम्पकम्पियो ।
तथूपमं सप्पुरिसं वदामि, यो अरियसच्च्यानि अवेच्च पस्सति ।
इदमिप सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चयेन सुवत्थि होतु ॥८॥

ये अरियसच्च्यानि विभावयन्ति, गम्भीरपञ्जेन सुदेसितानि ।
किञ्चापि ते होन्ति भुसप्पमत्ता, न ते भवं अट्ठमं आदियन्ति ।
इदमिप सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चयेन सुवत्थि होतु ॥९॥

सहावस्स दस्सनसम्पदाय, तयस्सु धम्मा जहिता भवन्ति ।
सक्कायदिट्ठि विचिकिच्चित्तं च, सीलब्बतं वापि यदत्थि किञ्चि ॥१०॥

चतूहपायेहि च विप्पमुत्तो, छ चाभिठानानि अमब्बो कातुं ।
इदमिप सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चयेन सुवत्थि होतु ॥११॥

जुन गौतम बुद्धको शासनमा तृष्णारहित भई दृढ मनले संलग्न हुन्छ, प्राप्तव्यलाई प्राप्त गरी अमृतमा लीन भएर अनाशय विमुक्तिको रसानुभव गरी बसिरहेको हुनेछ । यो पनि संघको उत्तम रत्न हो - यो सत्य वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥७॥

जसरी भूमिमा गाडिएको इन्द्रकील भन्ने शिलास्तम्भ चारै दिशाबाट आउने हावाले पनि कम्पित हुँदैन, त्यसरी नै अचल भएर म सत्य पुरुषलाई बताउँछु, जो आर्यसत्यहरूलाई राम्रोसँग ज्ञानपूर्वक दर्शन गर्दछ । यो पनि संघको उत्तम रत्न हो - यो सत्य वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥८॥

जो गम्भीर प्रज्ञा भएके बुद्धद्वारा उपदिष्ट (उपदेश) दिइएका चार आर्यसत्यहरूलाई मनन गर्दछ, ऊ चाहेर एकदिनमा परिरहेका होस् किन्तु आठौं जन्म ग्रहण गरिदिनू । यो पनि संघमा उत्तम रत्न हो - यो सत्य वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥९॥

दर्शन-प्राप्तिको साथसाथै उनका तीन बन्धन छुटेर जान्छ । सत्काय-दृष्टि, (नित्य आत्ममय विश्वास) विचिकित्सा (आठप्रकारका संशय शीलव्रत परामर्श गणव्रत, कुकुरव्रत आदि नानाप्रकारका व्रत आदि कर्मकाण्डद्वारा चित्त शुद्धिको विश्वास) यी तीन संयोजन (बन्धन) बाट मुक्त भएर जानेछ र चार दुर्गतिबाट मुक्त हुन्छ । फेरि छवटा घोर पापकर्महरूको कहिल्यै पनि आचरण गर्दैन । यो पनि संघको उत्तम रत्न हो - यो सत्य वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥१०॥

यदि शरीर, वचन र मनले केही पाप गरेतापनि ऊ परमपद देखिसकेको पुद्गल (व्यक्ति) ले त्यस पाप-कर्मलाई लुकाउन सबदैन किनकि भगवान् बढ्दले भन्नुभएको छ, निर्वाणदर्शीलाई केही वा कुनै कुरा लुकाउन समर्थ हुँदैन । यो पनि संघको उत्तम रत्न हो - यो सत्य वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥११॥

किञ्चापि सो कम्मं करोति पापकं, कायेन वाचा उद चेतसा वा ।
अमब्बो सो तस्स पटिच्छादाय, अमब्बता दिट्ठपदस्स वुत्ता ।
इदम्वि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चयेन सुवत्थि होत ॥१२॥

वनप्पगुम्बे यथा फुस्सितग्गे, गिम्हानमासे पठमस्मिं गिम्हे ।
तशूपमं धम्मवरं अदेसयि, निब्बाणगामिं परमं हिताय ।
इदम्वि बुद्धे रतनं पणीतं, एतेन सच्चयेन सुवत्थि होत ॥१३॥

वरो वरञ्ज वरदो वराहरो, अनुत्तरो धम्मवरं अदेसयि ।
इदम्वि बुद्धे रतनं पणीतं, एतेन सच्चयेन सुवत्थि होतु ॥१४॥

स्त्रीणं पुराणं नवं नत्थि सम्भवं, विरत्तयित्ता आयतिके भवस्मिं ।
ते स्त्रीणबीजा अविरुल्लिह्छन्दा, निब्बन्ति धीरा यथायम्पदीपो ।
इदम्वि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चयेन सुवत्थि होतु ॥१५॥

यानीध भूतानि समागतानि, भुम्माम्नि वा यानि व अन्तलिवस्से ।
तथागतं देवमनुस्स पूजितं, बुद्धं नमस्साम सुवत्थि होतु ॥१६॥

यानीध भूतानि समागतानि, भुम्माम्नि वा यानि व अन्तलिवस्से ।
तथागतं देवमनुस्स पूजितं, धम्मं नमस्साम सुवत्थि होतु ॥१७॥

यानी भूतानि समागतानि, भुम्माम्नि वा यानि व अन्तलिवस्से ।
तथागतं देवमनुस्सपूजितं, सङ्गं नमस्साम सुवत्थि होतु ॥१८॥

६० रतनसुत्तं पठमं निदिठतं । ७३

जसरी वसन्तश्रुतुको प्रारम्भमा बन र झाडीहरू पुष्पित भई उठ्छन् त्यस्तै नै शीलसम्बन्धी प्रज्ञाले लोकोत्तर शोभायुक्त हुने श्रेष्ठ धर्मको उपदेश भगवान् बुद्धले दिनुभयो । यो निर्वाणतिर लैजाने परमहितकारी कुरा हो । यो पनि भगवान् बुद्धको उत्तम रत्न हो - यो सत्य वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥१२॥

श्रेष्ठ निर्वाणको दाता, श्रेष्ठ धर्मको ज्ञाता, श्रेष्ठ धर्मको निर्देशक, श्रेष्ठ लोकोत्तर भगवान् बुद्धले उत्तम धर्मको उपदेश दिनुभएको छ । यो पनि बुद्धको उत्तम रत्न हो - यो सत्य वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥१३॥

सबै पुरानो कर्म क्षीण भएर नयाँ उत्पन्न हुनेछैन । उसको चित्त पुनर्जन्मबाट विरक्त भइसकेको छ, ऊ क्षीण बीज भइसकेको छ, उसको तृष्णा समाप्त भइसकेको छ, ऊ यस प्रदीपभै निर्वाण प्राप्त हुने हुन्छ । यो पनि संघको उत्तम रत्न हो - यो सत्य वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥१४-१५॥

यो समयमा यस पृथ्वीमा या आकाशमा जतिपनि प्राणी उपस्थित छन् भगवान् तथागत ती सबै देव र मनुष्यहरूद्वारा पूजित छन् । हामी बुद्धलाई नमस्कार गर्दछौं - यो सत्य वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥१६॥

यस समय यस पृथ्वीमा या आकाशमा जतिपनि प्राणी उपस्थित छन्, भगवान् तथागत ती सबै देव र मनुष्यहरूद्वारा पूजितछन्, हामी धर्मलाई नमस्कार गर्दछौं - यो सत्य वचनको प्रभावले कल्याण होओस् ॥१७॥

यस समय यो पृथ्वीमा या आकाशमा जतिपनि प्राणी उपस्थित छन्, भगवान् तथागत ती सबै देव र मनुष्यहरूद्वारा पूजित छन् । हामी संघलाई नमस्कार गर्दछौं - यसको प्रभावले कल्याण होस् ॥१८॥

ॐ रतनसूत्र समाप्त ॐ

२. आमगन्धसुत्तं (२,२)

सामाकचिंमूलचीनकानि, च पत्तप्फलं मूलप्फलं गविप्फलं ।
धम्मेन लद्धं सतमस्नमाना, न कामकामा अलिकं भणन्ति ॥१॥

यदस्नमानो सुकतं सुनिट्ठितं, परेहि दिन्नं पयतं पणीतं ।
सालीनमन्नं परिमुञ्जमानो, सो भुञ्जति कस्सप आमगन्धं ॥२॥

न आमगन्धो मम कप्पतीति, इच्छेव त्वं भाससि ब्रम्हबन्धु ।
सालीनमन्नं परिमुञ्जमानो, सकुन्तमंसेहि सुसङ्गतेहि ।
पुच्छामि तं कस्सप एतमत्थं, कथप्पकारो तव आमगन्धो ॥३॥

पाणतिपातोवधेदबन्धनं, शेरय्यमुसावादो निकतिवञ्चनानि च ।
अज्झेनकुत्तं परदारसेवना, एसामगन्धो न हि मंसभोजनं ॥४॥

ये इध कामेसु असञ्जता जना, रसेस गिद्धा असुचीकमिस्सिता ।
नत्थीकदिट्ठि विसमा दुरन्नया, एसामगन्धो न हि मंसभोजनं ॥५॥

ये लूससा दारुणा पिट्ठिमंसिका, मित्तददुनो निक्करुणतिमानिनो ।
अदानसीला न च देति कस्सचि, एसामगन्धो न हि मंसभोजनं ॥६॥

२. आमगन्ध सुत्त (२,२)

[यो सूत्रमा बताइएको छ कि माछाको मासु खानु आमगन्ध भनिदैन, बरु सबै क्लेश र अकुशल पापकर्म नै आम-गन्ध हो । तिष्यब्राम्हण र भगवान् काश्यप बुद्धको वार्ताको रूपमा भगवान् शाक्यमुनि बुद्धले ब्राम्हणलाई सुनाउनु भयो ।]

तिष्य ब्राम्हण - धर्मपूर्वक प्राप्त भएको साँवा चिंगलक (एकप्रकारको धान), चीनक (एकप्रकारको चना) साग-सब्जी, कन्द-मूल तथा लहर आलु उम्रिने फल खाने सत्पुरुषले आफ्नो इच्छाहरूको पूर्तिको निमित्त असत्य कुरा बोल्दैनन् ॥१॥

कश्यप बुद्ध - जो अरूद्वारा राम्रोसँग पकाइएको राम्रो चामलको भोजन खान्छ, उसले "आमगन्ध" को सेवन गर्दछ ॥२॥

हे ब्रह्मबन्धु ! तपाईंले भनिरहनुभएको छ कि मलाई आमगन्धविहित (त्याग) छैन, जब कि तपाईंले पंक्षीहरूको मांसको साथ राम्रोसँग बनाएका चामलको भातलाई खाइरहनुभएको छ । हे कश्यप ! म तपाईंसँग सोध्छु कि तपाईंको आमगन्ध कस्तो छ ? ॥३॥

कश्यप बुद्ध - जीवहिंसा, बध (मार्ने), बन्धन, चोरी, असत्य भाषण, धोखेबाजी, ठगी, निरर्थक ग्रन्थहरूको अध्ययन तथा परस्त्रीको सेवन आमगन्ध हुन् न किं मांस भोजन गर्ने ॥४॥

जो मनुष्यहरूले कामभोगहरूमा संयम गर्दैनन्, स्वादिष्ट रसहरूमा लिप्त रहने हुन्छ - यो आमगन्ध हो न कि मांस भोजन गर्नु ॥५॥

जो कठोर (कडा), दारुण (डरलाग्दो), चुगलखोर, मित्रदोही, निर्दयी, अतिमानी (घमण्डी) र दान नदिने स्वभाव भएको र कसैलाई केही पनि नदिने यो आमगन्ध हो न कि मांस भोजन गर्नु ॥६॥

कोधो मदो शम्भो पचुट्ठापना च, माया उसूया भस्ससमुस्सयो च ।
मानातिमानो च असब्बिसन्धो, एसामगन्धो न हि मंसभोजनो ॥७॥

ये पापसीला इणघातसूचका, वोहारकूटा इध पाटिरुपिका ।
नराधमा ये ध करोन्ति किब्बिसं, एसामगन्धो न हि मंसभोजनं ॥८॥

ये इध पाणेषु असञ्जता जना, परेसमादाय विहेसमुत्थुता ।
दुस्सीललुद्धा फरुसा अनादरा, एसामगन्धो न हि मंसभोजनं ॥९॥

एतेसु गिद्धा विरुद्धातिपातिनो, निच्चुत्थुता पेच्च तमं वजन्ति ये ।
पतन्ति सत्ता निरयं अवसिरा, एसामगन्धो न हि मंसभोजन ॥१०॥

न मच्चमंसानमनासकतं न नग्गियं (मुण्डियजटा), जल्लं खराजिनानि वा
नाग्गिहत्तस्सुपसेवना वा, ये वा पि लोकेअमरा बहु तणा ।
मन्ताहुती यञ्जमुत्पसेवना, सोधेन्ति मच्चं अविट्ठणकङ्कं ॥११॥

सोतेसु गुत्तो विदित्तिन्द्रियो चरे, धम्मे ठितो अज्जवमह्वे रतो ।
सङ्गातिगो सब्बदुक्खप्पहीनो, न लिप्पती विट्ठसुतेसु धीरो ॥१२॥

इच्चेतमत्थं भगवा पुनप्पुनं, अक्खासि तं वेदयि मन्तपारगू ।
चित्राहि गाथाहि मुनिप्पकासयि, निरामगन्धो असितो दुरन्नयो ॥१३॥

क्रोध, मद, दम्भ, विरोध, माया, ईर्ष्या, आत्मप्रशंसा, धेरै अभिमानी हुने र खराब सत्संगत - यो आमगन्ध हो न कि मांस भोजन गर्नु ॥७॥

जो पापी, ऋण नतिर्ने, ठग्ने बानी भएको, ढोंगी, नराधम यहाँ जसले पापकर्म गर्नेछ - यो आमगन्ध हो न कि मांसको भोजन गर्नु ॥८॥

जो मनुष्य यहाँ जीवहरूप्रति असंयमी हुन्छ, अरू व्यक्तिहरूको बस्तु लिएर नफर्काई हैरान गर्ने र दुराचारी, लोभी कठोर तथा आदरहीन छ - यो आमगन्ध हो न कि मांस भोजन गर्नु ॥९॥

जो मनुष्य जुनसुकै बस्तुहरूमा लोभ गर्दै, विरोधभाव र जीवहिंसामा लागि रहेको हुन्छ, ऊ मरिसकेपछि परलोकमा अन्धकारमा डुबिन्छ । त्यस्तो प्राणी खुट्टा माथि र टाउकोले टेकेर नरकमा खस्छ - यो आमगन्ध हो न कि मांस भोजन गर्नु ॥१०॥

न त माछा र मासु खाने, न नाङ्गो रहने, न उपवास गर्ने न कपाल मुण्डन गर्ने, न जटा धारण गर्ने, न विभूति लगाउने, न कडा मृगचर्म लगाउने, न अग्नि परिचयी, न अमरत्वको आकांक्षाले अनेकप्रकारका तपहरू गर्ने, न मंत्रपाठ गर्ने, न हवन गर्ने, न यज्ञ गर्ने, फेरि ऋवुहरूको उपसेवन गर्नेमा संशय युक्त भएको मनुष्यलाई नै शुद्ध गर्न सकिनेछ ॥११॥

जसले इन्द्रियलाई बशमा राखी विजितेन्द्रिय हुनेछ, फेरि जसले धर्ममा स्थित भई ऋजु र मृदुतामा रत भई, सांसारिक आसक्तिहरू पार गरिसकेको हुन्छ, जसको सारा दुःखहरूको प्रहाण भइसकेको हुन्छ, त्यो धीर व्यक्ति देखिएको, सुनिएको कुरामा लिप्त हुँदैन ॥१२॥

यस कुरालाई भगवान् बुद्धले बारम्बार भन्नुभएको छ, फेरि वेदपारंगत ब्राम्हणले यसलाई बुझिसकेको हुन्छ । तृष्णारहित, अनासक्त र अनुसरण गर्नेमा दुष्कर मुनिले राम्रा गाथाहरूमा निरामगन्धलाई प्रकट गर्नुभयो ॥१३॥

सुत्वान बुद्धस्स सुभासितं पदं, निरामगन्धं सब्बदुक्खसप्पबूढनं ।
नीचमनो वन्दि तथागतस्स, तत्थैव पब्बज्जमरोचयित्था” ति ॥१४॥

४० आमगन्धसुत्तं वुत्तियं निदिठत्तं । ५२

३. हिरिसुत्तं (२,३)

हिरिं तरन्तं विजिगुच्छमानं, सखाहुमस्मि इति भासमानं ।
सय्हानि कम्मनि अनादियन्तं, नेसो ममन्ति इति नं विजज्जा ॥१॥

अनन्वयं पियं वाचं, यो मित्तोसु पकुब्बति ।
अकरोन्तं भासमानं, परिजानन्ति पण्डिता ॥२॥

न सो मित्तो यो सदा अप्पमत्तो, भेद्दसंकी रंधमेवानुपस्सी ।
यस्मिं च सेति उरसीव पुत्तो, स वे मित्तो यो परेहि अमेज्जो ॥३॥

पामुज्जकरणं ठानं, पसंसावहनं सुखं ।
फलानिसंसो भावेति, वहन्तो पोरिसं धुरं ॥४॥

पविवेकरसं पीत्वा, रसं उपसमस्स च ।
निहुरो ह्योति निप्पापो, धम्मपीतिरसं पिवन्ति ॥५॥

४० हिरिसुत्तं ततियं निदिठत्तं । ५२

तृष्णारहित सबै दुःखनिवारक भगवान् बुद्धको निरामगन्धको सुभाषित धर्म-उपदेशलाई सुनेर विनम्रभावले उसले भगवान् तथागतलाई वन्दना गरी त्यही नै प्रवज्याको भावना गरे ॥१४॥

४० आमगन्धसुत्त समाप्त ॐ

३. हिरिसुत्त (२,३)

[यो सूत्रमा तीन कुरालाई देखाइएको छ - कस्ता मित्रहरूसँग संगत गर्नुपर्छ, मनुष्यको के उद्देश्य हुनुपर्छ, फेरि रसमध्ये कुन रस उत्तम छ ।]

निर्लज्ज व्यवहार (भिन्न-भिन्न नराम्रो गर्ने) घृणाभाव राख्ने, सामर्थ्यको कुरा नगर्ने व्यक्ति जसले आफूलाई मित्र भनिन्छ उसको विषयमा सम्झनु आवश्यक छ कि यो मेरो मित्र होइन ॥१॥

जसले मित्रसँग प्रयोगमा नआउने मिठो मिठो कुरा गरी बस्छ फेरि आफ्नो कुरा भने केही गर्दैन, पण्डितहरूले त्यस्तोलाई निन्दा गर्छन् ॥२॥

जो सधैं मित्रता देखाउने चेष्टा गर्दै अरूलाई फुटाउने चक्करमा रहन्छ तथा छिन्दान्वेषण (मौका खोज्ने) गर्ने गरेको हुन्छ, त्यो मित्र होइन । जो आमाको काखमा सुतेको पुत्रलाई जस्तो विश्वास र प्रेम गर्दछ, जो फेरि अरूद्वारा अलग गर्न सक्तैन, त्यही नै मित्र हो ॥३॥

जो मनुष्यले कर्तव्यलाई निभाउँदै प्रसन्नता र प्रशंसाको सुखलाई कामना गर्दा तथा फल प्राप्तिमा प्रयत्न गर्छ ॥४॥

एकान्त चिन्तनको रस तथा उपशम (शान्ति) को रसलाई पिएर मनुष्य डर नमानी धर्मको प्रेमरस पान गरी निष्पाप हुन्छ ॥५॥

४० हिरिसुत्त समाप्त ॐ

४. महामङ्गलसुत्तं (२,४)

एवं मे सुत । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । अथ सो अञ्जतरा देवता अभिवक्कन्ताय रत्तिया अभिवक्कन्तवण्णा केवलकप्पं जेतवनं ओभासेत्वा येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि । एकमन्तं ठिता सो सा देवता भगवन्तं गाथाय अज्झभासि -

“बहू देवा मनुस्सा च, मङ्गलानि अचिन्तयुं ।
आकङ्कमाना सोत्थानं, बूहि मङ्गलमुत्तमं” ॥१॥

“असेवना च बालानं, पण्डितानञ्च सेवना ।
पूजा च पूजनीयानं, एतं मङ्गलमुत्तमं” ॥२॥

पतिरुपदेसवासो च, पुब्बे च कतपुञ्जता ।
अत्त सम्मापणिधि च, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥३॥

बाहुसच्चं च सिप्पं च, विनयो च सुसिक्खितो ।
सुभासिता च या वाचा, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥४॥

मातापितु उपट्ठानं, पुत्तदारस्स सङ्गहो ।
अनाकुला च कम्मन्ता, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥५॥

दानं च धम्मचरिया च, जातकानं च सङ्गहो ।
अनवज्जानि कम्मनि, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥६॥

आरति विरति पापा, मज्जपाना च संयमो ।
अप्पमादो च धम्मेसु, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥७॥

४. महामङ्गलसुत्त (२,४)

[अठ्तीस (३८) प्रकारका शुभ-कर्म]

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् बुद्ध श्रावस्तीमा अनाथपिण्डिक आराम जेतवनमा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस समय एक देवता रात बितिसकेको अर्थात् आधारातमा आफ्नो दीप्ति रश्मिले समस्त जेतवनलाई आलोकित गरी जहाँ भगवान् विराजमान हुनुभएको थियो त्यहाँ आए । त्यहाँ आएर भगवान् बुद्धलाई अभिवादन गरी एकतिर उभिए । एकतिर उभिरहेको देवताले गाथाद्वारा भगवान् शास्तालाई भने -

कल्याणको आकांक्षा राख्दै धेरै देवताहरू र मनुष्यहरूले मंगलको विषयमा बिचार गरे । तपाईं बताउनुहोस् कि उत्तम मंगल के हो ? ॥१॥

भगवान् बुद्ध - मूर्खहरूको संगत नगर्ने, बुद्धिमानहरूको संगत गर्ने, पूज्यजनहरूको पूजा गर्ने - यो उत्तम मंगल हो ॥२॥

अनुकूल स्थानहरूमा निवास गर्ने, पूर्वजन्मको संचित पुण्य हुने र आफू र अरूलाई सन्मार्ग (सुमार्ग) मा लगाउने - यो उत्तम मंगल हो ॥३॥

बहुश्रुत हुने सिल्प सिक्ने, शिष्ट (नम्र) हुने सुशिक्षित हुने र सुभाषण (अरूलाई हित र राम्रो कुरा) गर्ने - यो उत्तम मंगल हो ॥४॥

माता-पिताको सेवा गर्ने, पुत्र-स्त्रीलाई पालन पोषण गर्ने र आकुल-ब्याकुल नहुने कार्य गर्ने - यो उत्तम मंगल हो ॥५॥

दान दिने, धर्माचरण गर्ने, आफन्त र साइनो पर्नेहरूलाई आदर सत्कार गर्ने र निर्दोष कार्य गर्ने - यो उत्तम मंगल हो ॥६॥

मन, शरीर तथा वचनले पापलाई त्याग्ने, मद्यपान नगर्ने र धार्मिक कार्यहरूमा तत्पर रहने - यो उत्तम मंगल हो ॥७॥

चूलवग्ग

(८२)

आरवो च निवातो च, सन्तुट्ठी च कतञ्जुता ।
कालेन धम्मस्सवणं, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥८॥

स्रन्ती च सोवचस्सता, समणानं च दस्सनं ।
कालेन धम्मसाकच्छा, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥९॥

तपो च ब्रम्हचरियं च, अरियसच्यान दस्सनं ।
निब्बाणसच्छिकिरिया च, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥१०॥

फट्ठस्स लोकधम्मोहि, चित्तं यस्स न कम्पति ।
असोकं विरजं खेमं, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥११॥

एतादिसानि कत्वान, सब्बत्थमपराजिता ।
सब्बत्थ सोत्थिं गच्छन्ति, तं तेसं मङ्गलमुत्तमं" न्ति ॥१२॥

५० महामङ्गलसुत्तं चत्थुतं निदिठतं । ५२

Dhamma.Digital

५. सूचिलोमसुत्तं (२,५)

एतं मे सुतं । एकं समयं भगवा गयायं विहरति टङ्कितमञ्चे सूचिलोमस्स यक्खस्स भवने । तेन खो पन समयेन खरो च यक्खो सूचिलोमो च यक्खो भगवतो अविदूरे अतिक्कमन्ति ।

अथ खो खरो यक्खो सूचिलोमं यक्खं एतदवोच - "एसो समणो" ति ।
"नेसो समणो, समणको एसो, याव जानामि यदि वा'सो समणो, यदि वा समणो" ति ।

गौरव राख्ने, नम्र हुने, सन्तुष्ट हुने, कृतज्ञ हुने र उचित समयमा धर्म-श्रवण गर्ने - यो उत्तम मंगल हो ॥८॥

क्षमाशील (सहने शील) आज्ञाकारी हुने, श्रमणहरूलाई दर्शन गर्ने उचित समयमा धार्मिक चर्चा गर्ने - यो उत्तम मंगल हो ॥९॥

तपस्या गर्ने, ब्रम्हचर्य पालन गर्ने, आर्यसत्यहरूको दर्शन र निर्वाणको साक्षात्कार गर्ने - यो उत्तम मंगल हो ॥१०॥

जसको चित्त लोकधर्म (लाभ, अलाभ, यश, अयश, निन्दा, प्रशंसा, सुख, दुःख) बाट विचलित नहुने, जो निशोक, निर्मल तथा निर्भय रहने हुन्छ - यो उत्तम मंगल हो ॥११॥

यसप्रकारको कार्य गरी सर्वत्र अपराजित भई मानिस कल्याण प्राप्त गर्छ - यो उनको लागि (देवताहरू तथा मनुष्यहरू) उत्तम मंगल हो ॥१२॥

४० महामङ्गलसुत्त समाप्त ॐ

Dhamma.Digital

५. सूचिलोमसुत्त (२,५)

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् बुद्ध गयाको टंकित मञ्च (१) को सूचिलोम यक्षको भवनमा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस समय खर यक्ष र सूचिलोम यक्ष भगवान् बुद्धको नजिकैबाट गइरहेका थिए । तब खर यक्षले सूचिलोमलाई यस्तो भने - “यो श्रमण होइन, श्रमणक (सानो श्रमण) हो, तर यसलाई पत्तालगाऊँ कि यो श्रमण हो या श्रमणक हो ।”

अथ खो सूचिलोमो यक्खो येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवतो कायं उपनामेसि । अथ खो भगवा कायं उपनामेसि । अथ खो सूचिलोमो यक्खो भगवन्तं एतदबोच - "भायसि मं समणा" ति । "न स्वाह तं आबुसो भयामि, अपि च ते सम्फस्सो पापको" ति न स्वाहं न आबुसो मायामि अपि च ते सम्फस्सो पापको" ति "पज्हं तं समण पुच्छिस्सामि, सचे मे न व्याकरिस्ससि, चित्तं वा ते खिप्पिस्सामि, हृदयं वा ते फालेस्सामि, पादेसु वा गहेत्वा पारगङ्गाय खिप्पिस्सामी" ति । "न स्वाहं तं आबुसो पस्सामि सदेवके लोके समारके सब्रम्हके सस्समणब्रम्हणिया पजाय सदेवमनुस्साय यो मे चित्तं वा खिपेय्य, हृदयं वा फालेय्य, पादेसु वा गहेत्वा पारगङ्गाय खिपेय्य, अपि च त्वं आबुसो पुच्छ यदाकङ्कसी" ति ।

अथ खो सूचिलोमो यक्खो भगवन्तं गाथाय अज्झमासि -

"रागो च दोसो च कुतो निदाना, अरतो रतो लोमहंसो कुतोजा ।
कुतो समुट्ठाय मनोवितक्का, कुमारका धंकमिवोस्सजन्ति" ॥१॥

"रागो च दोसो च इतो निदाना, अरती रती लोमहंसो इतोजा ।
इतो समुट्ठाय मनोवितक्का, कुमारका धंकमिवोस्सजन्ति" ॥२॥

"स्नेहजा अत्तसम्भूता, निगोधस्सेव सन्धजा ।
पुथु विसत्ता कामेसु, मालुवा व वितता वने ॥३॥

त्यसपछि सूचिलोम यक्ष जहाँ भगवान् तथागत बस्नुभएको थियो त्यहाँ गए । त्यहाँ गएर भगवान् तथागतलाई आफ्नो शरीरले धक्का दिने कोसिस गरे । तब भगवान् बुद्धले आफ्नो शरीरलाई हटाइदिनुभयो । त्यसपछि सूचिलोम यक्षले भगवान् बुद्धलाई यस्तो भने - “श्रमण ! तिमी मदेखि डर मानिरहेका छौ ?” “आबुसो ! म तिमीदेखि डरमानिरहेको छैन, तर तिम्रो स्पर्श (हुने) खराब छ ।” “श्रमण ! म तिमीसँग प्रश्न सोध्छु, यदि तिमिले मेरो प्रश्नलाई जवाफ दिन सकेनौ भने तिम्रो चित्तलाई विक्षिप्त (टुक्रा, टुक्रा) गर्नेछु या तिम्रो चित्तलाई मैले चिरिदिनेछु अथवा तिम्रो खुट्टालाई समातेर गङ्गाको उसपारमा फ्याँकि दिनेछु ।” “आबुसो ! मैले देव, मार, ब्रम्हा र श्रमण ब्राम्हणसहित लोक (संसार) मा देव-मनुष्यहरूसहित प्रजाहरूमध्ये कुनै यस्तो व्यक्ति देखेको छैन जसले मेरोचित्तलाई विक्षिप्त गरिदिने, मेरो हृदयलाई चिरिदिने अथवा खुट्टा समातेर गङ्गाको उसपार फ्याँकिदिने । तैपनि आबुसो ! तिमिले जे चाहेका छौ त्यो सोध ।”

त्यसपछि सूचिलोम यक्षले भगवान् बुद्धसँग गाथाद्वारा भने -

“राग र द्वेष कहाँबाट उत्पन्न हुन्छ ? पुण्यकर्महरूमा मन लगाउने तथा भय (लोमहर्षण) कहाँबाट उत्पन्न हुने हो ? मनको खराब वितर्क कहाँबाट उत्पन्न भएर बच्चाहरूले कागलाई खुट्टामा बाँधी खेलाएर दिक्क पारिरहेको भै हुन्छ ।” ॥१॥

“राग र द्वेष यही आफ्नो मनभित्र उत्पन्न हुन्छ र पुण्य-कर्महरूमा मन नलगाउनु तथा पाप-कर्महरूमा मन लगाउनुले भय यहाँबाट नै उत्पन्न हुन्छ, फेरि यहाँबाट नै उत्पन्न भएर बच्चाहरूले कागको खुट्टामा डोरीले बाँधी खेलाइरहेको जस्तो दिक्क पारिरहेको हुन्छ ॥२॥

जसरी कि बहरको रूखबाट कलिलो लहरा बाहिर निस्केको जस्तै त्यही प्रकारले स्नेह (राग) र आत्म-दृष्टिले पाप उत्पन्न हुन्छ । जंगलमा फैलिरहेको मालुवालताजस्तै विभिन्नप्रकारले काम-भोगहरूमा आसक्त भइरहेको हुन्छ ॥३॥

चूलतग्ग

(८६)

“ये न पजानन्ति यतो निदानं, ते न विनोदेन्ति सुणोहि यक्स ।
ते दुत्तरं ओघमिमं तरन्ति, अतिण्णपुब्बं अपुनब्भवाया” ति ॥४॥

६० सूचिलोमसुत्तं पञ्चमं निर्दिष्टं । ७३

६. धम्मचरियसुत्तं (२,६)

धम्मचरियं ब्रम्हचरियं, एतदाहु वसुत्तमं ।
पब्बजितोपि चे होति, अगारा अनगारियं ॥१॥

सो चे मुखरजातिको, विहेसामिरतो मगो ।
जीवितं तस्स पापियो, रजं वड्ढेति अत्तनो ॥२॥

कलहामिरतो मिक्सु, मोहुधम्मेन आवटो ।
अक्खातमिप न जानाति, धम्मं बुद्धेन देसितं ॥३॥

विहेसं भावितत्तानं, अविज्जाय पुरक्सतो ।
सङ्किलेसं न जानाति, मग्गं निरयगामिनं ॥४॥

विनिपातं समापन्नो, गब्भा गब्भं तमा तमं ।
स वे तादिसको मिक्सु, पेच्च दुक्सं निगच्छति ॥५॥

हे यक्ष । सुन जसले यो उत्पत्ति स्थान (उद्गम) लाई जान्दछ उसले यसलाई अन्त गराइदिनेछ । उसले पहिले कहिले पार नगरेको दुस्तर बाढीलाई पार गर्नेछ । उसको पुनर्जन्म हुनेछैन ॥४॥

४० सूचिलोमसुत्त समाप्त ॐ

६. धम्मचरियसुत्त (२,६)

[यो सूत्र भिक्षुहरूका निमित्त उपदेश हुन् । यसमा यो आदेश छ कि खराब आचरण भएका भिक्षुलाई संघबाट निकाली असल भिक्षुहरूले निर्वाणलाई साक्षात्कार गर्नमा प्रयत्न गर्नुपर्दछ ।]

धर्मको आचरण र ब्रह्मचर्यको पालन - यसलाई उत्तम धन भनिएको छ । यदि जसले घर गृहस्थी त्यागी बिनाघर भएर प्रव्रजित पनि हुनेछ, तर ऊ कटुभाषी र जनावरजस्तै अरूलाई दुःख दिने र सताउने हुनेछ, त्यसप्रकारको जीवन खराब र उनी पापी हुन् र उनले आफ्नो मल (क्लेश) लाई बढाउनेछ ॥१-२॥

Dhamma.Digital

जो भिक्षु भगडालु हुन्छ र मोहले आच्छादित (इच्छाले भरेको) हुन्छ, उसले बुद्धको उपदिष्ट धर्मलाई जानेको हुँदैन ॥३॥

जो अविद्याले वशीभूत (भुलेको) भई संयमी मनुष्य (सन्तति) हरूलाई दुःख दिने र सताउने गर्दछ, उसलाई यो थाहा हुँदैन कि यो उसलाई नरकमा पुऱ्याउने मार्ग हो ॥४॥

यस्तो भिक्षु मृत्यु भइसकेपछि नरकमा पर्दछ र एक जन्मबाट अर्को जन्म र अन्धकारबाट अन्धकारैमा प्राप्त भई परलोकमा दुःख भोग्नुपर्नेछ ॥५॥

गूथकूपो यथा अस्स, सम्पुण्णो गणवस्सिको ।
यो एवरूपो अस्स, दुब्बिसोधो हि साङ्गणो ॥६॥

यं एवरूपं जानाथ, मिक्खवो गेहनिससितं ।
पापिच्छं पापसङ्कप्पं, पापचारगोचरं ॥७॥

सब्बे समग्गा ह्वत्वान, अमिनिब्बिज्जयाथ नं ।
कारणडवं निद्धमथ, कसम्बुं अपकस्सथ ॥८॥

ततो पलापे वाहेथ, अस्समणे समणमानिने ।
निद्धमित्वा पापिच्छे, पापाचारगोचरे ॥९॥

सुद्धा सुद्धे हि संवासं, कप्पयव्हो पतिस्सता ।
ततो समग्गा निपका, दुक्खस्सन्तं करिस्सथा” ति ॥१०॥

४० धम्मचरियसुत्तं छदठं निदठत्तं । ७२

Dhamma.Digital

त्यस किसिमको पापी भिक्षुलाई शुद्ध गर्न त्यति नै कठिन हुन्छ जस्तो कि धेरै वर्षहरूदेखि गूथ-कूप (धेरैसमयदेखि मलमूत्रहरू जम्मा पारेर राखेको) हुन्छ ॥६॥

भिक्षुहरू ! यस्तो थाहापाउने कि ऊ काम भोगहरूमा आसक्त छ, खराब बिचार भएको, खराब संकल्प गर्ने, खराब आचरण गर्ने र खराब मनुष्यहरूसँग संगत गर्ने हुन्छ ॥७॥

सबै एकत्रित (सबै भिक्षुहरू) भई उसलाई संघबाट निस्कासित गरिदिनु, गन्हाएको फोहरजस्तै टाढा राखिदिनु र कुनामा परेको फोहरजस्तो हटाइदिनु ॥८॥

तत्पश्चात् तुच्छ भिक्षुहरूलाई हटाइदिनु जो कि श्रमण नभए पनि श्रमण भएको जस्तो ढोंग गर्ने हुन्छ ॥९॥

सतर्क भएर शुद्ध पुरुषहरूले शुद्ध पुरुषहरूसँग संगीत (सत्सङ्गत) गर्नु, तब मिलिजुली बुद्धिमान् भिक्षुले दुःखलाई अन्त गर्न सक्छ ॥१०॥

६० धम्मचरियसुत्त समाप्त ६३

७. ब्राम्हणधम्मिकसुत्तं (२,७)

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डि-
कस्स आरामे । अथ खो संबहुला कोसलका ब्राम्हणमहासाला जिण्णा बुद्धा
महल्लका अद्दगता वयोअनुप्पत्ता येन भगवा तेनुपसङ्कमिसु, उपसङ्कमित्वा
भगवता सद्धिं सम्मोदिसु; सम्मोदनीयं कथं साराणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं
निसीदिसु । एकमन्तं निसिन्ना खो ते ब्राम्हणमहासाला भगवन्तं एतदवोचुं -
“सन्दिस्सन्ति नु खो, भो गोतम, एतरहि ब्राम्हणा पोरानानं ब्राम्हणधम्मे” ति ?
“न खो, ब्राम्हणा, सन्दिस्सन्ति एतरहि ब्राम्हणा पोरानानं ब्राम्हणधम्मे” ति । “साधु
नो भवं गोतमो पोरानानं ब्राम्हणानं ब्राम्हणधम्मं भासतु, सचे भो गोतमस्स
अगरु” ति । “तेन हि ब्राम्हणा सुणाथ, साधुकं मानसि करोथ, भासिस्सामी” ति ।
“एवं भो” ति खो ते ब्राम्हणमहासाला भगवतो पच्चस्सोसुं । भगवा एतदवोच -

इसयो पुब्बका आसुं, सञ्जतता तपस्सिनो ।
पञ्चकामगुणे हित्वा, अत्तदत्थमचारिसुं ॥१॥

न पसुं ब्राम्हणानासुं, न हिरञ्जं न धानियं ।
सज्झायधनधञ्जासुं, ब्रम्हं निधिमपालसुं ॥२॥

७. ब्राम्हणधम्मिकसुत्त (२,७)

[ब्राम्हणहरूको पुरानो धर्म । ब्राम्हणहरूले लोभको कारण यज्ञहरूमा हिंसा गर्ने प्रारम्भ भई मातातुल्य गाईमाथि हतियार उठाए, त्यस बेलादेखि नानाप्रकारको रोग उत्पन्न भए अन्यथा पहिले केवल इच्छा, भोक र बुढ्याई तीन रोग थिए ।]

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् बुद्ध श्रावस्तीमा अनाथपिण्डिकको आराममा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस समय कोशल-जनपद निवासी धेरै जीर्ण, वृद्ध, पुरनिया (जिन्दगी बितिसकेको), अवस्था प्राप्त महाधनी ब्राम्हण जहाँ भगवान् बुद्ध विराजमान हुनुभएको थियो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ गएर भग्मवन्-बुद्धसँग कुशल-मंगलको कुरा गर्नुभयो । कुशल मंगलको कुरा समाप्त गरी एकतिर बसे । एकतिर बसिरहेका ती धनी ब्राम्हणहरूले भगवान् शास्तासँग यस्तो भने - हे गौतम ! पहिलेका ब्राम्हणहरूको चर्याअनुसार चर्या गर्ने ब्राम्हण यो समय देखिएको छ ?” भगवान् बुद्ध - “ब्राम्हणहरू ! पहिलेका ब्राम्हणहरूको चर्याअनुसार चर्या गर्ने ब्राम्हण यो समयमा देखिएको छैन ।” ब्राम्हण - ठीक छ, कि तपाईं गौतमलाई कष्ट नभएमा हामीहरूलाई पुराना ब्राम्हणहरूको चर्या बताइदिनु भए हुन्छ, भनिदिनुहोस् । भगवान् बुद्ध - त्यसो भए ब्राम्हणहरू ! सुन्नू, राम्ररी मनमा धारण गर, भन्नेछु ।” “हुन्छ हवस्” भनी ती धनी ब्राम्हणहरूले भगवान् बुद्धलाई जवाफ दिनुभयो । त्यसपछि भगवान् बुद्धले भन्नुभयो -

पहिलेका ऋषि संयमी र तपस्वी हुन्छन् । उनीहरू पाँचप्रकारका काम-भोगहरू त्यागेर आत्मोन्नतिका (आत्महित कार्य) निमित्त आचरण गर्छन् ॥१॥

ब्राम्हणहरूसँग न पशुधन हुन्छ, न सुन चाँदी तथा धान्य । स्वाध्याय (वेदहरूको पाठ) गर्नु नै उनीहरूको धन-धान्य थियो । उनीहरू श्रेष्ठ निधि को ब्रम्हको विहारलाई रक्षा गर्छन् ॥२॥

यं नेसं पकतं आसि, द्वारभक्तं उपट्ठितं ।
सद्भापकतमेसानं, दातवे तद्धमञ्जिसुं ॥३॥

नानारत्तेहि वत्थेहि, सयनेहावसथेहि च ।
फीता जनपदा रट्ठा, ते नमस्सिसु ब्राम्हणे ॥४॥

अवज्झा ब्राम्हणा आसुं, अजेय्या धम्मरक्खिता ।
न ते कोचि निवारेसि, कुलद्वारेसु सब्बसो ॥५॥

अट्ठचत्तारीसं वस्सानि (कोमार), ब्रम्हचरियं चरिसु ते ।
विज्जाचरणपरियेट्ठिं, अचरुं ब्राम्हणा पुरे ॥६॥

न ब्राम्हणा अज्जमगमुं, न पि भरियं किणिसु ते ।
सम्पियेनेव संवासं, सङ्गन्त्वा समरोचयुं ॥७॥

अज्जत्र तम्हा समया, उतुवेरमणिं पति ।
अन्तरा मेशुनं धम्मं, नास्सु गच्छन्ति ब्राम्हणा ॥८॥

ब्रम्हचरियं च सीलं च, अज्जवं मह्वं तपं ।
सोरच्छं अविहिसं च, खन्ति चापि अवण्णयुं ॥९॥

यो नेसं परमो आसि, ब्रम्हा दल्हपरक्कमो ।
स वापि मेशुनं धम्मं, सुपिनन्तेन नागमा ॥१०॥

तस्स वत्तमनुसिक्खन्ता, इधेके विज्जुजातिका ।
ब्रम्हचरियं च सीलं च, खन्तिञ्चापि अत्रण्णयुं ॥११॥

तण्डुलं सयनं वत्थं, सप्पितेलं च याचिय ।
धम्मेन समुदावेत्वा, ततो यज्जमकप्पयुं ।
उपट्ठितस्मिं यज्जस्मिं, नास्सु गावो हनिंसु ते ॥१२॥

उनीहरूको निमित्त जुन भोजन श्रद्धाले तैयार गरी द्वारमा राखिएको हुन्थ्यो, चाहिएको बेला उनीहरूलाई दिन योग्य सम्झने हुन्थ्यो ॥३॥

समृद्ध जनपदहरू तथा राष्ट्रहरूमा रहने मनुष्यहरू अनेकप्रकारका विचित्र वस्त्रहरू, शयनागारहरू र निवास-स्थानहरूद्वारा उनीहरूलाई पूजा गरिएको हुन्छ ॥४॥

ब्राम्हण अवध्य, निर्दोषी र धर्मले, रक्षा गरिराखिएका हुन् । घरका द्वारहरू (कुलद्वार) तिर गएमा कोही कसैले पनि उनीहरूलाई रोक्दैन थियो ॥५॥

पहिले ब्राम्हण अठ्चालीस (४८) वर्षहरू सम्म ब्रम्हचर्य पालन गर्दथे र विद्या तथा आचरणको खोजीमा विचरण गर्ने गर्दथे ॥६॥

ब्राम्हण पर-स्त्रीकहाँ जाँदैन थिए, न स्त्रीहरूलाई किन्ने गर्दथे । उनी पर स्पर प्रेम भएका सँग मात्र सहवास गर्नमा मनपराउँदथे ॥७॥

ब्राम्हण ऋतुसमय (मासिक धर्म) लाई छाडी बीचको निषिद्ध समय (गरिएको समय) मा मैथुनधर्म गर्दैनथे ॥८॥

उनीहरू ब्रम्हचर्य, शील, ऋजुता (सीधा स्वभाव) मृदुता (नरम स्वभाव) तप, सज्जनता, अहिंसा र क्षमाको प्रशंसक थिए ॥९॥

तिनीहरूमध्ये श्रेष्ठ र दृढ पराक्रमी ब्राम्हण (ब्रम्हाभ्रै समान श्रेष्ठ-ब्राम्हण-अट्ठकथा) थिए, उनीहरूले स्वप्नमा पनि मैथुनधर्म गर्दैनथे ॥१०॥

उनीहरूको आचरणको अनुकरण गर्दै यहाँ विज्ञानहरूले ब्रम्हचर्य, शील र क्षमालाई नै प्रशंसा गर्ने गरे ॥११॥

त्यसकारण उनीहरूले धार्मिक रीतिले चामल, शयन, वस्त्र, घिस र तेलको याचना गरी त्यसलाई एकत्र गरी यज्ञको संविधा गरे । उनीहरूले त्यस उपस्थित यज्ञमा गाईहरूको हत्या गरेनन् ॥१२॥

अथा माता पिता माता, अञ्जे वापि च जातका ।
गावो नो परमा मिता, यासु जायन्ति ओसधा ॥१३॥

अन्नदा बलदा चेता, वण्णदा सुखदा तथा ।
एतमत्थवसं अत्वा, नास्सु गावो हनिंसु ते ॥१४॥

सुखमाला महाकाया, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
ब्राम्हणा सेहि धम्मोहि, किच्चाकिच्चेसु उस्सुका ।
याव लोके अवत्तिंसु, सुखमेधित्थ यं पजा ॥१५॥

तेसं आसि विपल्लासो, दिस्वान अणुतो अणुं ।
राजिनो च वियाकारं, नारियो समलङ्कता ॥१६॥

रथे चाजञ्जसंयुते, सुकते चित्तसिब्बने ।
निवेसने निवेसे च, विमत्ते भागसो मिते ॥१७॥

गोमण्डलपरिब्रूल्हं, नारीवरगणायुतं ।
उलारं मानुसं भोगं, अमिज्झायिसु ब्राम्हणा ॥१८॥

ते तत्थ मन्ते गन्थेत्वा, ओक्काकं तदपागमुं ।
पहूतधनधञ्जोसि, (यजस्सु बहु ते वित्तं) यजस्सु बहु ते धनं ॥१९॥

ततो च राजा सञ्जतो, ब्राम्हणेहि रथेसमो ।
अस्समेधं पुरिसमेधं (सम्मापासं), वाजपेरय्यं निरमालं ।
एते यागे यजित्त्वा, ब्राम्हणानं अदा धनं ॥२०॥

गावो सयनं च वत्थं च, नारियो समलङ्कता ।
रथे चाजञ्जसंयुते, सुकते चित्तसिब्बने ॥२१॥

निवेसनानि रम्मामि, सुविमत्तानिं भागसो ।
नानाधञ्जस्स पूरेत्वा, ब्राम्हणानं अदा धनं ॥२२॥

जसरी माता-पिता, भाइ या अन्य भाइ-बन्धु हुन्छन्, त्यस्तै नै गाईहरू हाम्रा परम मित्र हुन् जसमा औषधिहरू उत्पन्न हुने हुन्छ ॥१३॥

यी अन्न, बल, वर्ण (रूप) तथा सुख दिने हुन्छ भन्ने कुरालाई जानी उनीहरूले गाईहरूलाई हत्या गरेका छैनन् ॥१४॥

कोमल, विशालकाय, सुन्दर तथा यशस्वी ब्राम्हणहरू धर्महरूले युक्त भएका आफ्ना करणीय कार्यहरूमा जबसम्म लागि रहन्छन् तबसम्म प्रजा सुखी हुन्छ ॥१५॥

बिस्तारै - बिस्तारै राजाहरूको सम्पत्ति सजी-धजी स्त्रीहरू, राम्रा-राम्रा घोडा, बाँधिएका राम्रा-राम्रा सजाइएका रथ र कोठाहरू भएका भवन देखी तिनीहरूको मन विचलित अथवा परिवर्तन भएर आयो ॥१६-१७॥

ती ब्राम्हणहरूले गोमण्डली (गाईको बथान) ले घेरेका सुन्दर नारीहरूले युक्त, विपुल, मानुषिक सम्पत्तिको लोभ गरे ॥१८॥

त्यसपछि उनीहरूले मन्त्र रचेर इक्ष्वाकु कहाँ गए र भने कि तिमी धेरै धन-धान्य सहितका छौ, यज्ञ गर । तिमीसँग सम्पत्ति तथा धन छ, यज्ञ गर ॥१९॥

त्यसपछि रथपति राजाले ब्राम्हणहरूद्वारा सम्भाइएका धर्मकार्यमा जस्तै अश्वमेध, पुरुषमेध, सम्मापास (यात्रा-यज्ञ) बाजपेय (सुरा पिउने आयोजना) निरर्गल सर्वमेध । यी यज्ञ गरी ब्राम्हणहरूलाई धन दिइयो ॥२०॥

गाई, शय्या, वस्त्र, सजधजका स्त्रीहरू, उत्तम घोडासहित त्यसमा बुट्टेदार सामानले सुसज्जित रथ धन-धान्यले भरेको बराबर कोठाहरू भव्य सुन्दर भवनहरू धनको रूपमा ब्राम्हणहरूलाई दिए ॥२१-२२॥

ते च तत्थ धनं लद्धा, सन्निधिं समरोचयुं ।
तेसं इच्छावतिण्णानं, भिययो तण्हा पवड्ढथ ।
ते तत्थ मन्ते गन्थेत्वा, ओक्काकं पुनुमागमुं ॥२३॥

यथा आपो च पठवी, हिरज्जं धनधानियं ।
एवं गावो मनुस्सानं, परिकस्सरो सो हि पाणिनं ।
यज्जसु वहु ते वित्तं, यजस्सु वहु ते धनं ॥२४॥

ततो च राजा सज्जतो, ब्राम्हणेहि रथेसमो ।
नेकसतसहस्सियो गावो, यज्जे अघातयि ॥२५॥

न पादा न विसाणेन, नास्सु हिसन्ति केनचि ।
गावो एलकसमाना, सोरता कुम्भदूहना ।
ता विसाणे गहेत्वान, राजा सत्थेन घातयि ॥२६॥

ततो च देवा पितरो, इन्दो असुररक्खसा ।
अधम्मो इति पक्कन्दुं, यं सत्थं निपती गवे ॥२७॥

तयो रोगा पुरे आसुं, इच्छा अनसनं जरा ।
पसूनं च समारम्भा, अट्ठानवृतिमागमुं ॥२८॥

एसो अधम्मो दण्डानं, ओककन्तो पुराणो अहु ।
अदूसिकायो हज्जन्ति, धम्मा धंसेन्ति याजका ॥२९॥

एवमेसो अनुधम्मो, पोराणो विज्जगरहितो ।
तत्थ एदिसकं पस्सति, याजकं गरहती जनो ॥३०॥

एवं धम्मे वियापन्ने विमिन्ना सुह्वेस्सिका ।
पुथु विमिन्ना सत्तिया, पतिं भरिया अवमज्जथ ॥३१॥

उनीहरूले त्यहाँ धन पाएर संचय गर्न मन पराए । यसप्रकार इच्छाले वशीभूत ब्राम्हणहरूको तृष्णा धेरै बढ्दै गयो । उनीहरूले मन्त्रहरूको रचना गरी पुनः इक्ष्वाकु कहाँ आए ॥२३॥

त्यहाँ गएर उनीहरूले भने - जुनप्रकार जल, पृथ्वी, हिरण्य (सुवर्ण) र धन-धान्य छन्, त्यस्तैप्रकार मनुष्यहरूका निमित्त गाईहरू पनि हुन् । ती प्राणीहरूको उपभोगका बस्तु हुन् । तिमीसँग धेरै सम्पत्ति छ, यज्ञ गर । तिमीसँग धेरै धन छ, यज्ञ गर ॥२४॥

त्यसपछि ती ब्राम्हणहरूले सम्भाएपछि रथपति राजाले यज्ञमा लाखौँ गाईहरूको वध गरे ॥२५॥

न खुट्टाले, न सिङ्गले, न कुनै अरूद्वारा हिंसा गरिन्छ, भेंडासमान सीधा छन् र गाग्रो भरी दुध दिने गर्छन्, त्यस्तालाई सिङ्गहरू समातेर राजाले शस्त्रद्वारा मारे ॥२६॥

जब गाईहरूमाथि शस्त्र-घात भयो तब देवता, पितृ, इन्द्र, असुर र राक्षसहरू चिल्लाई कराए - “यो अधर्म हो !” ॥२७॥

पहिले केवल तीन रोग थिए - इच्छा, भोक र बुढ्याइँ । पशुहरूको हत्या भएपछि अन्ठानब्बे (९८) प्रकारका रोग भए ॥२८॥

यो हिंसारूपी धर्म यसरी नै धेरै समयदेखि चलेर आएको छ । पुरोहितहरूले निर्दोष गाईहरूको हत्या गर्ने गर्छन् र धर्ममा भ्रष्ट भए ॥२९॥

यसप्रकार विज्ञहरूद्वारा निन्दा गरिने यो पुरानो नीचकर्म हो । मनुष्यहरूले यसकिसिमका पुरोहितहरूलाई जहाँ देख्छन् त्यही निन्दा गर्छन् ॥३०॥

यसप्रकार धर्मबाट च्युत भएपछि शूद्रहरू र वैश्यहरूमा फुट आयो । क्षत्रीयहरूमा पनि विभिन्नरूपमा टुक्रिएर गयो । स्त्रीहरूले आफ्ना पतिहरूलाई अनादर गर्न थाले ॥३१॥

सुतिया ब्रम्हबन्धु च, ये चञ्जे गोतरविस्सता ।
आतिवादं निरङ्कुत्वा, कामानं वसमागमुं न्ति ॥३२॥

एवं वुत्ते ते ब्राम्हणमहासाला भगवन्तं एतदवोचुं - "अभिवक्कन्तं भो गोतम,
अभिवक्कन्तं भो गोतम, सेय्यथापि भो गोतम, निक्कुजितं वा उक्कुज्जेय्य,
पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, बूल्हस्स वा मग्गं आचिक्खेय्य अन्धकारे वा तेलपज्जोतं
धारेय्य चक्खुमन्तो रुमानि दक्खिन्तीति एवमेव भोता गोतमेन अनेक परिआयेन
धम्मो पकासितो । एते मयं भवन्तं गोतमं सरणं गच्छाम, धम्मं च भिक्खुसङ्घं
च । उपासके नो भवं गोतमो धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेते सरणं गते ति ।

४० ब्राम्हणघम्मिकसुत्तं सत्तमं निदठत्तं । ८३

८-नावासुत्तं (२, ८)

यस्मा हि धम्मं पुरिसो विजज्जा, इन्दं व नं देवता पूजयेय्य ।
सो पूजितो तस्मिं प्रसन्नचित्तो, बहुस्सुतो पातुकरोति धम्मं ॥१॥
तदट्ठि कत्त्वान निसम्म धीरो, धम्मानुधम्मं पटिपज्जमानो ।
विञ्जू विभावी निपुणो च होति, यो तादिसं भजति अप्पमत्तो ॥२॥

सुद्धं च वालं उपसेवमानो, अनागतत्थं च उसूयकं च ।
इधेव धम्मं अविभावयित्वा, अवितिण्णकङ्को मरणं उपेति ॥३॥

क्षत्रिय, ब्राम्हण र अरू गोत्रले रक्षित जातिवादलाई तोकेर विषयहरू (काम-भोगहरू) को वशीभूत भएर गए ॥३२॥

यति भनिसकेपछि ती धनी ब्राम्हणहरूले भगवान् बुद्धलाई यसरी भने -

“आश्चर्य हो, हे गौतम । आश्चर्य हो हे गौतम । जस्तै कि हे गौतम, उल्टो परिराखेको भाँडो सुल्टो पारिदिएभै ढाकेकोलाई उघारिदिएभै बाटो भुलेका का लागि बाटो देखाइदिएभै अथवा अन्धकारमा तेलको प्रदीप (बत्ती) बालि दिनुभयो । आँखा भएका मनुष्यहरूले वस्तुहरू देख्न सक्नेभै तपाईं गौतम द्वारा अनेकप्रकारका धर्म प्रकाशित गर्नुभयो । त्यसैले अब हामीहरू तपाईं गौतमको शरणमा जान्छौं, धर्म र भिक्षु संघको शरणमा पनि । हामीहरूलाई आजदेखि तपाईं गौतमले जीवन-पर्यन्त शरणागत उपासक भनी धारण गर्नु होस् ।”

४० ब्राम्हणधम्मिकसुत्त समाप्त ७३

८. नावासुत्तं (२, ८)

[यो सूत्रमा आचरणले शुद्ध भएको गुरुको परिचय दिइराखेको छ, जसले आफू पनि नदीबाट पारगरी, अरूलाई पनि पारगरिदिन्छ ।]

जसद्वारा मनुष्यधर्मलाई जानियो त्यसलाई त्यसैप्रकार पूजन गरुन्, जसरी देवताहरूले इन्द्रलाई पूजा गरेको हुन्छ । यसरी पूजा गराइराखेका उनी बहुश्रुत पूजित हुँदा उसमा प्रसन्न चित्त भई धर्मप्रकाश गर्दछ ॥१॥

जो बुद्धिमान् व्यक्तिले त्यसप्रकारका गुरुलाई सर्तकताका साथ (तत्परता) संगति (संगत) गर्नेछ, मन लगाएर त्यसको कुरा सुन्नेछ र धर्मअनुसार आचरण गर्ने हुन्छ, त्यो विज्ञ समझदार र निपुण भएको हुन्छ ॥२॥

जो उदार नभएका, मूर्ख, अर्थ थाहा नभएको र ईर्ष्यालु गुरुको संगत गर्छ, उसले धर्म नबुझिकन नै शंका निवारण गर्न नसकिकन यही नै मृत्यु भएर जानेछ ॥३॥

चूलतमम

(१००)

यथा नरो आपगं ओतरित्वा, महोदिकं सलिलं सीघसोतं ।
सो वुह्यमानो अनुसोतगामी, किं सो परे सक्खति तारयेतुं ॥४॥

तथेव धम्मं अविभावयित्वा, बहुस्सतानं अनिसामयत्थं ।
सयं अजानं अवितिण्णकङ्को, किं सो परे सक्खति निजङ्गपेतुं ॥५॥

यथापि नावं दल्हमारुहित्वा, पियेन रित्तेन समङ्गिभूतो ।
सो तारये तत्थं बहुपि अञ्जे, तत्रूपयञ्जू कुसलो मुतीमा ॥६॥

एवमपि यो वेदगु भावित्तो, बहुस्सुतो ह्योति अवेधधम्मो ।
सो सो परे निजङ्गपये पजानं, सोतावधानूपनिसूपण्णो ॥७॥

तस्मा ह्वे सप्पुरिसं भजेथ, मेधाविनं चेव बहुस्सुतं च ।
अञ्जाय अत्थं पटिपज्जमानो, विञ्जातधम्मो सो सुखं लभेथा ति ॥८॥

४० नावासुत्तं अट्ठमं निदिठत्तं । ८२

५. किंसीलसुत्तं (२,५)

किं सीलो किं समाचारो, कानि कम्मनि ब्रूहयं ।
नरो सम्मा निविट्ठस्स, उत्तमत्थं च पापुणे ॥१॥

वद्वापचार्यी अनुसुय्यको सिया, कालञ्जू चस्स गरुनं ढस्सनाय ।
धम्मिं कथं एरियितुं स्रणञ्जू, सुणेत्य सक्कच्च सुमासितानि ॥२॥

जुन मनुष्यले बेगले बगिरहेको विशाल नदीमा हाम्फालेर, पानीको धारसँग बगिरहेको हुन्छ, उसले अरूलाई कुनप्रकारले नदीबाट पार गराउन सक्छ ॥४॥

यसरी जसले धर्मलाई बुझेको हुँदैन फेरि बहुश्रुतहरूसँग अर्थ सुनेको हुँदैन, त्यस्तो व्यक्तिले आफूले नै नबुझी शंका समाधान नभई अरूलाई के सिकाउन सक्ला ? ॥५॥

जुनप्रकार पतवारले युक्त भएको बलियो डुङ्गामा बसेर चतुर बुद्धिमान् माझिले अरूलाई पार गरिदिन्छ, त्यस्तैप्रकार मानिस ज्ञानी, संयमी, बहुश्रुत सांसारिक कुराहरूबाट अविचलित रहनेछ । उसले धर्म सुन्ने इच्छा भएका व्यक्तिलाई र योग्य व्यक्तिलाई धर्म सिकाइदिन्छ ॥६-७॥

त्यसकारण बुद्धिमान् बहुश्रुत सत्पुरुषको संगत गर्नुपर्छ । जसले अर्थलाई बुझी धर्मअनुसार कार्य गर्छ उसले धर्मलाई जानेर सुख प्राप्त गर्दछ ॥८॥

४० नावासुत्त समाप्त ७३

५. किंसीलसुत्त (२,५)

[यो सूत्रमा मुक्ति पाइने इच्छा गरी मुक्तिको मार्गमा जानेले के के दुर्गुणलाई हटाउनुपर्छ र फेरि कुन कुन सद्गुण आफूसँग हुनुपर्छ भन्ने देखाइ राखेको छ ।]

(आयुष्मान् सारिपुत्र)

कुन शील, कुन आचरण र कुन कर्महरू गरी (धर्ममा) सुप्रतिष्ठित भएको मनुष्यले उत्तम अर्हत्त्वलाई प्राप्त गर्नेछ ?" ॥१॥

भगवान् बद्ध - आफूभन्दा ठूलो जेठोको सेवा गर्ने, ईर्ष्या नहुने, उचित समयमा गुरुहरूको दर्शन गर्ने, धर्मकथा सुन्नेमा उचित क्षण जानेर भनिएका उपदेशहरूको आदरपूर्वक सुन्ने ॥२॥

चूलतमम

(१०२)

कालेन गच्छे गरुनं सकासं, धम्मं निरङ्कुत्वा निवातवुत्ति ।
अत्थं धम्मं संयमं ब्रम्हचरियं, अनुस्सरे चेव समाचरे च ॥३॥

धम्मारोमो धम्मरतो, धम्मे ठितो धम्मविनिच्छयञ्जु ।
नेवाचरे धम्मसन्दोसवादं, तच्छेहि नीयेथ सुमासितेहि ॥४॥

हस्सं जप्पं परिदेवं पढोसं, मायाकतं कुहनं गिद्धिमानं ।
सारम्मकक्कस्सकसावमुच्छं, हित्वा चरे वीतमदो ठितत्तो ॥५॥

विञ्जातसारानि सुमासितानि, सुतञ्च विञ्जातं समाधिसारं ।
न तस्स पञ्जा च सुतं च वड्ढति, यो साहसो होति नरो पमत्तो ॥६॥

धम्मे च ये अरियपवेदिते रता, अनुत्तरा ते वचसा मनसा कम्मना च ।
ते सन्ति-सोरच्च-समाधि-सण्ठिता, सुतस्स पञ्जाय च सारमज्झगू ति ॥७॥

४० किंसीलसुत्तं नवमं निदिठत्तं । ८४

१०. उट्ठानसुत्तं (२,१०)

उट्ठहथ निसीदथ, को अत्थो सुपिनेन वो ।
आतुरानं हि का निह्वा, सल्लविद्धान रुप्पतं ॥१॥

उट्ठहथ निसीदथ, दल्हं सिक्खथ सन्तिया ।
मा वो पमत्ते विञ्जाय, (मच्चुराजा), अमोहयित्थ वसानुभे ॥२॥

धृष्टतालाई छोडी विनीतभावले उचित समयमा गुरुजनहरूकहाँ जाने र अर्थ धर्म संयम तथा ब्रम्हचर्यको स्मरण गरी त्यसको आचरण गर्ने ॥३॥

धर्ममा रमाएर धर्ममा रत भई, धर्ममा स्थित भई, धार्मिक न्यायलाई जानी बुझी धर्मलाई दूषित गर्नेमा मन नलगाई वास्तविक सदुपदेशहरूमा नै समय व्यतीत गर ॥४॥

अट्टहास (हेपेर हाँस्ने), गफ (अनर्थ कुरा गर्ने), विलाप (रुने), द्वेष, माया, ढोंग (कपट), लोलुपता (लोभी) लड्ने-भगडा गर्ने कुरा, कर्कशता (कटु-वचन), ईख राख्ने, राग र मोहलाई त्याग गरी अभिमानरहित र संयमी भई विचरण गर्ने ॥५॥

ज्ञान सदुपदेशको सार हो । समाधि ज्ञानको सार हो । जो मनुष्य रागी (साहस) अर्थात् रागमा लिप्त हुने हो (अट्टकथा) र प्रमादी हुनेछ, उसमा प्रज्ञा (ज्ञान) र श्रुत बढ्नेछैन ॥६॥

जो आर्यहरूको (बुद्धहरूको) देशित धर्ममा रत हुन्छ उनी मन र वचन तथा शरीरले उत्तम भएको हुन्छ, उसले शान्ति, शिष्टता तथा समाधिमा संलग्न भई श्रुत र प्रज्ञाको सारलाई प्राप्त गरिसकेको हुन्छ ॥७॥

४० किंसीलसुत्त समाप्त ४२

१०. उट्ठानसुत्त (२,१०)

[उट्ठान भनेको उभिनु, बस्नु र घोचिएको काँडालाई निकालेर फ्याँक्नु हो ।]

बिउँभन्नु, उभिनु, बस्नु, सुतेर रहनाले के लाभ हुन्छ ? दुःखरूपी काँडाले घोचेका रोगीहरूको निद्रा कसरी आउँछ ? ॥११॥

उठ, बस, दृढतासाथ शान्ति (निर्वाण) को निमित्त अभ्यास गर । बेहोश भनी थाहापाई मृत्युराज बाट तिमीलाई मोहमा नराख, बसमा नराख ॥२॥

याय देवा मनुस्सा च, सिता निट्ठन्ति अत्थिका ।
तरथेतं विसत्तिकं, खणो वे मा उपच्चगा ।
खणातीता हि सोचन्ति, निरयमिह समप्पिता ॥३॥

पमादो रजो पमादो, पमादानुपतितो रजो ।
अप्पमादेन विज्जाय, अब्बहे सल्लमततो ति ॥४॥

४० उदठानसुत्तं दशमं निट्ठितं । ७२

११. राहुलसुत्तं (२, ११)

कच्चि अमिण्हसंवासा, नावजानासि पण्डितं ।
उक्काधारो मनुस्सानं, कच्चि अपचितो तथा ॥१॥

नाहं अमिण्हसंवासा, अवजानामि पण्डितं ।
उक्काधारो मनुस्सानं, निच्चं अपचितो मया ॥२॥

Dhamma.Digital

तत्थुगाथा

पञ्चकामगुणे हित्वा, पियरुपे मनोरमे ।
सद्दाय घरा निक्खम्मं, दुक्खस्सन्तकरो भव ॥३॥

मिते भजस्सु कल्याणे, पन्तं च सयनासनं ।
विवित्तं अप्पनिग्घोसं, मत्तञ्जू होहि भोजने ॥४॥

चीवरे पिण्डपाते च, पच्चये सयनासने ।
एतेसु तण्हं माकासि, मा लोकं पुनरागमि ॥५॥

तृष्णाले बाँधिएका देवता र मनुष्य सँगै चक्करमा परिरहेको हुन्छ, त्यसलाई पारगरी जाऊ, तिम्नो केही क्षण नबितोस् । क्षणमा बितेका मनुष्य नरक परी शोक गर्नेछ । ॥३॥

प्रमाद नै रज हो । प्रमादको कारण नै रज उत्पन्न हुन्छ । अप्रमाद र विद्याले आफ्नो दुःखरूपी काँडालाई निकालेर फ्याँक । ॥४॥

६० उदठानसुत्त समाप्त ७३

११. राहुलसुत्त (२,११)

[यो सूत्रमा सांसारिक कामनाबाट टाढा भई निर्वाण प्राप्त गर्ने उपदेश छ । यो उपदेश भगवान् बुद्धले आफ्नो छोरा राहुललाई दिनुभएको हो ।]

भगवान् बुद्ध - के सधैं साथै रहेको कारण पण्डित (आयुष्मान् सारिपुत्र) लाई अनादर त गरेनौ ? मनुष्यहरूमध्ये प्रदीप (उल्का) धारण गर्नेलाई तिमीद्वारा पूजित छ ? ॥१॥

राहुल - म सधैं साथै रहेको कारण पण्डितलाई अनादर गरेको छैन । मनुष्यहरूमध्ये प्रदीप (उल्का) धारण गरिरहेको लाई जहिलेपनि मद्दारा पूजा गरिएको छ । ॥२॥

बस्तु-गाथा

भगवान् बुद्ध - पाँचप्रकारका प्रिय र मनोरम काम-भोगहरू त्यागी श्रद्धापूर्वक घरबाट निस्केर दुःखलाई अन्त गर्नमा कोशीस गर । ॥३॥

कल्याणमित्रको सत्संगत गर । गाउँबाट टाढा एकान्त र शान्त भएको स्थानमा शयनासन लगाऊ तथा भोजनमा मात्रा जान्ने बन । ॥४॥

चीवर, पिण्डपात्र (भोजन), प्रत्यय (औषधि) तथा शयनासन - यसमा तृष्णा नराख । यस लोकमा (संसार) फेरि नआऊ । ॥५॥

संबुतो पातिमोक्सस्मिं, इन्द्रियेषु च पञ्चसु ।
सति कायगतात्यत्थु, निब्बिदाबहुलो भव ॥६॥

निमित्तं परिवज्जेहि, सुमं रागूपसहितं ।
असुभाय चित्तं भावेहि, एकग्गं सुसमाहितं ॥७॥

अनिमित्तं च भावेहि, मानानुसयमुज्जह ।
ततो मानमिसमया, उपसन्तो चरिस्सीं ति ॥८॥

इत्थुं सुदं भगवा आयस्मन्तं राहुलं इमाहि गाथाहि अमिण्हं ओवदतीं ति ।

६० राहुलसुत्तं एकादशमं निदिठत्तं । ७३

१२. वङ्गीससुत्तं (२, १२)

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा आलवियं विहरति अग्गालवे चेतिये । तेन खो पनं समयेन आयस्मतो वङ्गीसस्स उपज्झायो निग्गोधकप्पो नाम थेरो अग्गालवे चेतिये अचिरपरिनिब्बुतो होति । अथ खो आयस्मतो वङ्गीसस्स रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि - “परिनिब्बुतो नु खो मे उपज्झायो उदाहु नो परिनिब्बुतो” ति ? अथ खो आयस्मा वङ्गीसो सायण्हसमयं पटिसल्लाना वुट्ठितो येन भगवा तेनुपसङ्गमि, उपसङ्गमित्वा भगवन्तं अमिवादेत्वा एकमन्तं निस्सीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो आयस्मा वङ्गीसो भगवन्तं एतदवोच - “इध मय्हं, भन्ते, रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि - पुरिनिब्बुतो नु खो मे उपज्झायो, उदाहु नो परिनिब्बुतो” ति ? अथ खो आयस्मा वङ्गीसो उट्ठायसना एकसं चीवरं कत्वा येन भगवा तेनञ्जलिं पणामेत्वा भगवन्तं गाथाहि अज्झमासि -

“पुच्छाम सत्थारं अनोमपञ्जं, दिट्ठेव धम्मे यो विचिकिच्छानं छेत्ता ।

प्रातिमोक्ष (नियमहरू) मा संयम गर, पाँच इन्द्रियहरूमा कायगतानुस्मृति तिमीलाई बनी रहोस् । वैराग्य बढाउनेमा कोशीस रहोस् ॥६॥

रागले युक्त सौन्दर्यको निमित्तलाई त्याग । एकाग्र समाधिस्थ भई मनमा अशुभको भावना नगर ॥७॥

निर्वाण (अनिमित्त) को भावना गर । अभिमानको अनुशय (चित्तमल) लाई निकालिदिनु, तब अभिमानलाई अन्त गरेर उपशान्त भई विचरण गर्नु ॥८॥

यसप्रकार भगवान् बुद्धले आयुष्मान् राहुललाई यी गाथाहरूद्वारा नित्य उपदेश दिने गर्नु हुन्थ्यो ।

४० राहुलसूत्र समाप्त ८२

१२. वङ्गीससुत्त (२, १२)

[वङ्गीसले परलोक भएको आफ्नो उपाध्यय “निग्रोधकल्प” को विषयमा भगवान् बुद्धसँग सोध्छ । भगवान् बुद्धले बताउनुहुन्छ कि उसले तृष्णा नाश गरी निर्वाण प्राप्त गरे ।]

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् तथागत आलवी नाम गरेको स्थानको अग्गालव भन्ने ठाउँमा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस समय आयुष्मान् वंगीसको उपाध्याय (गुरु) न्यग्रोधकल्प नाम गरेको स्थविरको केही दिनपूर्व अग्गालवचैत्यमा परिनिर्वाण भएको थियो । त्यसपछि आयुष्मान् वंगीस एकान्तमा ध्यानावस्थित भएको समय चित्तमा वितर्क उत्पन्न भयो - “के मेरो उपाध्ययको परिनिर्वाण भइसकेको अथवा भएको छैन ?” आयुष्मान् वंगीस सायं (संध्या) कालमा ध्यानबाट उठी जहाँ भगवान् तथागत हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ गएर भगवान् बुद्धलाई अभिवादन गरेर एकतिर बसे । एकतिर बसेका आयुष्मान् वंगीसले भगवान् बुद्धलाई यस्तो भने - “भन्ते ! मलाई एकान्तमा ध्यानावस्थित भएको समयमा मेरो चित्त-वितर्क उत्पन्न भयो - के मेरो उपाध्यायको परिनिर्वाण भएको छ अथवा छैन ? तब आयुष्मान् वंगीसले आसनबाट उठेर चीवरलाई एक काँधमा राखेर जहाँ भगवान् बुद्ध हुनुहुन्थ्यो त्यहीँ दुबै हात जोडेर प्रणाम गरी भगवान् बुद्धलाई गाथाद्वारा भने -

अगालवे कालमकासि मिक्खु, जातो यसस्सी अमिनिब्बुततो ॥१॥

निग्घोघकप्पो इति तस्स नाम, तथा कतं भगवन् ब्राम्हणस्स ।
सो तं नमस्सं अचरी मुत्थपेक्खो, आरद्धविरियो दल्ह धम्मदस्सी ॥२॥

तं सावंकं सक्कं मयमिपि सब्बे, अज्जातुमिच्छाम समन्तचक्खु ।
समवट्ठिता नो सवणाय सोता, तुवं नो सत्था त्वमनुत्तरोसि ॥३॥

छिन्देव नो विचिकिच्छं ब्रूहि मेतं, परिनिब्बुतं वेदय भूरिपज्ज ।
मज्झेव नो भास समन्तचक्खु, सक्को व देवानं सहस्सनेतो ॥४॥

ये केचि गन्था इध मोहमग्गा, अज्जाणपक्खा विचिकिच्छट्ठाना ।
तथागतं पत्वा न ते भवन्ति, चक्खुं हि एतं परमं नरानं ॥५॥

नो चे हि जातु पुरिसो किलेसे, वातो यथा अब्भघनं विहाने ।
तमोवस्स निबुतो सब्बलोको, न जोतिमन्तोपि नरा तपेय्युं ॥६॥

धीरा च पज्जोतकरा भवन्ति, तं तं अहं धीरं तथेव मज्जे ।
विपस्सिनं जानमुपागमम्हा, परिसासुं नो आविकरोहि कप्पं ॥७॥

स्सिप्पं गिरं एरय वग्गुं वग्गुं, हंसोव पग्गय्य सणिं निकूज ।
विन्दुस्सरेण सुविकप्पिते, सब्बेव ते उज्जुगता सुणोम ॥८॥

आयुष्मान् वंगीस - यही जन्ममा जो महाप्रज्ञावान् शास्ता शंकाहरूलाई दूर गर्न मैले त्यस प्रसिद्ध, यशस्वी, शान्तचित्त भिक्षुको सम्बन्धमा सोध्छु जसको देहान्त अगालवमा भएको थियो ॥१॥

हे भगवन् ! तपाईंले नै त्यस ब्राम्हणलाई न्यग्रोधकल्प राख्नुभएको थियो । मुक्तिको अपेक्षक, दृढ-धर्मदर्शीले मुक्तिको कामनाले तपाईंलाई नमस्कार गर्दै विचरण गरे ॥२॥

हे समन्त चक्षु शाक्य ! त्यस श्रावकको सम्बन्धमा हामी सबै जान्न चाहन्छौं, हाम्रो कान सुन्नको निमित्त तयार छ । तपाईं हाम्रो शास्ता (गुरु) हुनुहुन्छ, तपाईं सर्वोत्तम हुनुहुन्छ ॥३॥

हे महाप्रज्ञ ! हामीहरूको शंका दूर गर्नुहोस् । यो भन्नुहोस् कि तिनीहरूले परिनिर्वाण प्राप्त गरे ? हे समन्तचक्षु ! जुनप्रकार सहस्त्रनेत्र इन्द्रले देवताहरूबीच बोल्ने हुन्छ । त्यस्तैप्रकार तपाईंले हामीहरूबीच भन्नुहोस् ॥४॥

यहाँ मोहतिर लैजाने, अज्ञानसम्बन्धी शंका उत्पादक जुन ग्रन्थहरू छन्, तथागतकहाँ पुगिसकेपछि ती सबै नष्ट हुनेछन् । तथागत नै मनुष्यहरूको उत्तम चक्षु हो ॥५॥

जसरी हावाले आकाशका बादलहरूलाई दूर गर्दछ, त्यस्तै नै यदि आफूसमान मनुष्यहरूलाई वासनाबाट टाढा गरिएन भने संसार मोहले आच्छादित (छोप्ने) होइन्छ र प्रकाशवान् पुरुष पनि चम्कन पाउनेछैन ॥६॥

धीर विद्वान्हरूले प्रकाश दिने छन् । हे धीर ! मैले तपाईंलाई उस्तै सम्भेको छु । हामीहरू भगवान् बुद्धलाई सर्वदर्शी सम्भेरे आएका छौं । यस परिषद्मा हामीहरूलाई न्यग्रोधकल्पको विषयमा बताइदिनुहोस् ॥७॥

जुनप्रकार हाँसले आफ्नो गर्दन सीधा पारेर मधुर र रसिलो शब्द निकाली कराउने हो, ठीक त्यस्तैप्रकार तपाईं शीघ्र स्पष्टरूपले मधुर-मधुर वाणी बोल्नुहोस् । हामीहरू सबै त्यसलाई ध्यानपूर्वक सुन्नेछौं ॥८॥

षहीनजातिमरणं असेसं, निगगय्ह धोनं वदेस्सामि धम्मं ।
न कामकारो हि पुथुज्जनानं, सङ्खेय्यकारो च तथागतानं ॥६॥

सम्पन्नवेय्याकरणं तवेदं, समुज्जपज्जस्स समुग्गहीतं ।
अयमज्जलि पच्छिमो सुप्पणामितो, मा मोहयी जानमनोमपज्ज ॥१०॥

परोवरं अरियधम्मं विदित्वा, मा मोहयी जानमनोमविरिय ।
वारिं यथा धम्मनि धम्मतत्तो, वाचामिकङ्गामि सुतं पवस्स ॥११॥

यदत्थिकं ब्रम्हचरियं अचारि, कप्पायनो कच्चिस्स तं अमोघं ।
निब्बायि सो अनुपादिसेसो, यथा विमुत्तो अह्म तं सुणोम ॥१२॥

अच्छेच्छि तण्हं इध नामरूपे (इति भगवा), कण्हस्स सोतं दीधरत्तानु सयितं ।
अतारि जातिमरणं असेसं, इच्चब्रवी भगवा पञ्चसेट्ठो ॥१३॥

“एस सुत्वा पसीदामि, वचो ते इतिसत्तम ।
अमोघं किर मे पुट्ठं, न मं वञ्चेसि ब्राम्हणो ॥१४॥

यथावादी तथाकारी, अह्म बुद्धस्स सावको ।
अच्छिद्दा मच्चुनो जालं, ततं मायाविनो दल्हं ॥१५॥

तपाईंले सम्पूर्ण जन्म-मृत्युलाई नाश गरिसक्नुभएको छ । मैले सुपरिशुद्ध तपाईंसँग उपदेशको लागि (सअनुरोध) निवेदन गरेको छु । पृथग्जनहरू (जसले मार्ग र फल प्राप्त गरेको छैन) को इच्छा पूर्ति हुँदैन । तथागतले जानकारी साथसाथै कर्म पनि गर्नुहुन्छ ॥९॥

हे ऋजु प्रज्ञ ! तपाईंका यी सम्पूर्ण कथनलाई हामीले राम्रोसँग ग्रहण गर्छौं । यो मेरो अन्तिम प्रणाम छ । हे महाप्रज्ञ ! हामीलाई भ्रममा नराख्नुहोस् ॥१०॥

महाप्रज्ञ ! आरम्भले अन्तसम्म आर्यधर्मलाई जानेर तपाईंले हामीलाई भ्रममा नराख्नुहोस् जुनप्रकार गर्मीको मौसममा पीडित मनुष्य पानीको लागि लालची हुन्छ, त्यस्तैप्रकार मैले तपाईंको वचनको आकांक्षा (आशा) गर्छु । तपाईंले वाणीले वर्षा गर्नुहोस् ॥११॥

कप्पायन (न्यग्रोधकप्प) ले जुन अर्थको निमित्त ब्रम्हचर्यको पालन गरे, के त्यो सफल भयो ? के उनीले अनुपादिशेषनिर्वाणलाई प्राप्त गरिसक्यो ? ऊ जसरी विमुक्त भयो, त्यो हामीहरूलाई बताउनुहोस्, हामीहरू त्यसलाई सुन्न चाहन्छौं ॥१२॥

भगवान् बुद्ध - नाम-रूपको तृष्णारूपी दीर्घकालदेखि बगिरहको भारको नदीलाई नाश गरी त्यसले (कल्पायन) निःशेष जन्ममृत्यु पार भइसके - पञ्चश्रेष्ठ (प्रथम शिष्य पञ्चवर्गहरूमा श्रेष्ठ अथवा श्रद्धा आदि पाँच इन्द्रियहरू या शील आदि स्कन्धहरूले श्रेष्ठ भएको कारण पञ्चश्रेष्ठ, यो संगीतिकारहरू को वचन हो - अट्ठकथा) भगवान् बुद्धले यो भन्नुभयो ॥१३॥

वंगीस - हे सातौं ऋषि । १. विपस्सी, २. शिखी, ३. वेस्सभू, ४. ककुसन्ध, ५. कोणामण ६. काश्यपको साथमा सातौं साक्यमुनि बुद्ध (अट्ठकथा) तपाईंको कुरा सुनेर म प्रसन्न छु । मेरो प्रसन्नता निरर्थक भएन । तपाईं मलाई उपेक्षा गर्नुभएन ॥१४॥

बुद्धको त्यो शिष्य यथावादी तथाकारी थिए । उनले मारको विस्तृत, मायावी, दृढ जाललाई काटिसके ॥१५॥

अहस भगवा आदिं, उपादानस्स कप्पियो ।

अच्चगा वत कप्पायनो, मच्चुधेयं सुदुत्तरं” न्ति ॥१६॥

४० वक्कीससुत्तं द्वादसमं निदित्तं । ८२

१३. सम्मापरिब्बाजनियसुत्तं (२,१३)

“पुच्छाम मुनिं पहूत पञ्जं, तिण्णं परिनिब्बुतं ठित्तं ।

निक्खम्म घरा पनुज्ज कामे, कथं (मिक्खु), सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य” ॥१॥

“यस्स मङ्गला समूहता (इति भगवा), उप्पाता सुपिना च लक्खणा च ।

सो मङ्गलदोसविप्पहीनो, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ॥२॥

रागं विनयेथ मानुसेसु, दिब्बेसु कामेसु चापि मिक्खु ।

अतिक्कम्म भव समेच्च धम्मं, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ॥३॥

विपिट्ठ कत्वा पेसुनानि, कोधं कदरियं जहेय्य मिक्खु ।

अनुरोध-विरोध-विप्पहीनो, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ॥४॥

हित्वा पियं च अप्पियं च, अनुपादाय अनिस्सितो कुहिञ्चि ।

संयोजनियेहि विप्पमुत्तो, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ॥५॥

जो भिक्षु मनुष्यलोकका काम-भोगरूपति तथा स्वर्गलोकका काम-भोगहरू प्रति राग त्याग गर्नेछ र धर्मलाई निर्मलरूपले जोनेर भवसंसारद्वारा मुक्त हुनेछ, त्यसैले संसारमा सहीप्रकारको प्रव्रजित आचरण गर्न सक्नेछ ।

राजं विनयेथ माबुजेसु, दिव्बेसु काठेसुवापि शिवसुं ।
अतिवकठम मत्तं सोमेत्त घटमं, सठमा सो लोके परिब्बजेत्थ ॥

सम्भापरिब्बाजनीयसुत

बोधिसत्त्वको अवस्थामा भगवान् बुद्धले मगधनरेश बिंबिसारलाई वचन दिनुभएको थियो कि जब सम्यक्सम्बोधित्व प्राप्त हुनेछ तब राजगृहमा अवश्य आउनेछु । अतः वहाँ (बुद्ध) १००३ शिष्यहरूका साथ राजगृहमा आउनुभयो । सूचना पाएको लगत्तै नै राजा बिंबिसार बहुसंख्यक नागरिकहरूका साथ वहाँको अगवानीको निमित्त पुगे ।

मगधको राजनगरीमा उरुबेल काश्यपका अनेक श्रद्धालु भक्तहरू थिए । उसको मनमा यस्तो शंका उत्पन्न भयो कि श्रमण गौतम उरुबेल काश्यपको शिष्य भएर आएको थियो ? यसमा विषयमा भगवान् बुद्धद्वारा सोधिएको मा उरुबेल काश्यपले भगवान् बुद्धलाई नम्र स्वभावले भने कि म नै उसको शिष्य हूँ । पहिले मैले गृहस्थजीवनमा कामभोगलाई त्यागेर सन्यासी बनें तर मनद्वारा काम-वासना निकाल्न सकिन । मैले यस हेतु कामेष्टि यज्ञ गरें, जसबाट मरणोपरांत स्वर्गमा जन्म होस् । मेरो कामभोगको प्रबल इच्छा पूर्ण भयो तर जब भगवान् बुद्धको संपर्कमा आएँ तब वहाँको शिक्षाद्वारा कामराग नै हट्यो । सबै राग, द्वेष, मोह र अहंकाररूपी अविद्या दूर भयो । अतः भगवान् बुद्ध नै मेरो परम कृपालु शास्ता (गुरु) हुनुहुन्छ र म वहाँको महाकृतज्ञ शिष्य हूँ । वहाँको कृपाद्वारा शील, समाधि र प्रज्ञामा स्थित भएर म सही अर्थमा स्थितप्रज्ञ भएँ, अरहंत भएँ, कामभोगप्रति कुनै स्पृहा रहेन । अब न आफ्नो आफूप्रति अहंकार रह्यो, न आफ्ना भक्तहरूप्रति ममकार । 'म' 'मेरो' द्वारा उत्पन्न सबै अशान्ति दूर भयो । त्यसपछि वस्तुतः स्थितप्रज्ञ र अरहंत भएको सच्चाईको अनुभव गर्न सकें ।

प्रजासहित राजा बिंबिसारले पनि सम्भ्रसके कि राज्यमा प्रसिद्ध र पूज्य उरुबेल काश्यप वस्तुतः भगवान् बुद्धको शिक्षाद्वारा नै अरहंत भएका हुन् ।

राजाले भिक्षुसंघसहित भगवान् बुद्धलाई भोजनको निमित्त आमन्त्रित गरे । भोजनोपरांत भगवान् बुद्धले राजा र राजपरिवारसहित उपस्थित दरबारियाहरूलाई धर्मको उपदेश दिनुभयो । राजा बिंबिसार चाहन्थे कि संघसहित भगवान् बुद्ध राजगृहमा चिरकालसम्म विहार गरिरहुन् । अतः उसले अत्यन्त विनम्रतापूर्वक वेणुवनको मनोरम राजउद्यान भगवान् बुद्धलाई विहारको निमित्त अर्पित गरे । वेणुवन, बुद्धप्रमुख भिक्षुसंघको पहिलो विहार भयो । भगवान् बुद्धले त्यही नै दोस्रोचोटि वर्षावास बिताउनुभयो ।

भगवान् । कम्पीयले तृष्णाको हेतुलाई जानिसकेको थियो । अहो !
कम्पायनले अति दुस्तर मृत्युको राज्यलाई पार गरिसके ॥१६॥

४० वङ्गीससुत्त समाप्त ८२

१३. सम्मापरिब्बाजनियसुत्त (२,१३)

[यो सूत्रमा भगवान् बुद्धले भिक्षुहरूद्वारा कस्तो मार्गको अनुसरण गर्नुपर्ने हो,
त्यो देखाइएको छ ।]

निर्मित बुद्ध

हे महाप्रज्ञ ! संसार-सागरलाई पारगरी मुक्त स्थितात्मा मुनिसँग हामी
सोध्यौ कि काम-भोगहरूको त्याग गरी घरबाट निस्केर, कसरी भिक्षु
सम्यक्प्रकारले लोकमा विचरण गर्छ ? ॥१॥

भगवान् बुद्ध – जो मांगलिक कर्महरू उत्पातहरू, स्वप्नका कुराहरू र
लक्षणशास्त्र (सामुद्रिक विद्या) प्रति विश्वास नष्ट भइसकेको हुन्छ, जुन
मंगल दोष (सकुन-अपसकुन) ले मुक्त हुन्छ, त्यही लोकमा राम्रोसँग विचरण
गर्दछ ॥२॥

जो भिक्षु मनुष्य-लोकका कामहरू तथा स्वर्गीय कम्महरूप्रति अनुराग
त्यागी, धर्मलाई राम्ररी जानी र बुझी भव (संसार) लाई पार गर्छ, त्यही यस
लोकमा सम्यक् रूपले संसारमा विचरण गर्छ ॥३॥

जो भिक्षु चुगली तथा क्रोधलाई त्याग गरी, कंजुसीपनालाई टाढा राखेर
कृपा (अनुरोध) विरोधबाट मुक्त हुन्छ ऊ सम्यक् रूपले विचरण गर्छ ॥४॥

जो भिक्षु प्रिय र अप्रियलाई छोड्छ त्यो कुनैमा पनि अनुराग या तृष्णा
नगरी बन्धनबाट मुक्त भई सम्यक् रूपले संसारलाई विचरण गर्छ ॥५॥

चूलतमग

(११४)

न सो उपधीसु सारमेति, आदानेसु विनेय्य छन्दरागं ।
सो अनिस्सितो अनञ्जनेय्यो, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ॥६॥

वचसा मनसा च कम्मना च, अविरुद्धो सम्मा विदित्वा धम्मं ।
निब्बाण पदामिपत्थयानो, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ॥७॥

यो वदन्ति मन्ति न उण्णमेय्य, अकुट्ठोपि न सन्धिथेथ मिक्खु ।
लद्धा परमोजनं न मज्जे, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ॥८॥

लोमं च भवं च विप्पहाय, न च मिक्खु हिंसेय्य कञ्चि लोके ।
सो तिण्णकथकथो विसल्लो, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ॥९॥

सारुप्पमततो विदित्वा, न च मिक्खु हिंसेय्य कञ्चि लोको ।
यथातथियं विदित्वा धम्मं, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ॥१०॥

यस्सानुसया न सन्ति केचि, मूला अकुसला समूहतासे ।
सो निराससो अनासयानो, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ११॥

आसवस्सीणो पहीनमानो, सब्बं रागपथं उपातिवत्तो ।
दन्तो परिनिब्बुतो ठित्तो, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ॥१२॥

सद्धो सुतवा निरामदस्सी, वग्गगतेसु न वग्गसारी धीरो ।
लोमं दोसं विनेय्य पटिघं, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ॥१३॥

जो भिक्षु सांसारिक आसक्तिहरूमा सार मान्दैन ऊ परिग्रहप्रति छन्द-
राग त्यागिदिनेछ र तृष्णा-रहित भई अरूको अनुसरण नगरी सम्यक् रूपले
संसारमा विचरण गर्छ ॥६॥

जो भिक्षु वचन, मन तथा कर्मले विरोध नगरी धर्मलाई राम्ररी जानी र
बुझी निर्वाणपदको आकांक्षा गर्छ ऊ सम्यक् रूपले संसारमा विचरण गर्छ ॥७॥

“अरूले मलाई वन्दना गरोस्” - भनी मनमा राखी जो भिक्षुले गर्व
(अभिमान) गर्दैन, आक्रोस गरेतापनि वैमनस्य राख्दैन, अरूहरूबाट भोजन
प्राप्त गरे पनि प्रमत्त हुँदैन, ऊ सम्यक् रूपले संसारमा विचरण गर्छ ॥८॥

जो भिक्षु लोभ र तृष्णालाई त्यागी, बध-बन्धनबाट रहित भई, संशय
(शंका) नभएको भई, निष्काम हुनेछ, ऊ यस लोकमा (संसार) सम्यक् रूपले
विचरण गर्छ ॥९॥

जो भिक्षु आफ्नो अनुरूपतालाई जानी संसारमा कसैको पनि हिंसा
नगरी यथार्थरूपले धर्मलाई जान्दछ ऊ सम्यक् रूपले संसारमा विचरण
गर्छ ॥१०॥

जो भिक्षुसँग कुनै प्रकारको आसक्ति (वासना) छैन, पापको जड (अकुशलमल)
लाई नष्ट गरिसकेको छ र जुन तृष्णा तथा आसक्ति (वासना) ले रहित हुन्छ ऊ
सम्यक् रूपले संसारमा विचरण गर्छ ॥११॥

जो भिक्षु आस्रव-क्षीण (वासना क्षीण) अभिमान-रहित सम्पूर्ण राग-
पथलाई पार गरिसकेको हुन्छ, जो दान्त उपशान्त स्थितात्मा भएको हुन्छ ऊ
सम्यक् रूपले संसारमा विचरण गर्छ ॥१२॥

जो भिक्षु श्रद्धालु, श्रुतिमान्, निर्वाणपथदर्शी दलबन्दीहरूमा कुनै पक्ष
नलिने हुन्छ ऊ धीर, लोभ, द्वेष तथा प्रतिहिंसाको भावनालाई त्यागी सम्यक् रूपले
संसारमा विचरण गर्छ ॥१३॥

संसुद्धजिनो विवत्तच्छद्दो धम्मेसु वसी पारगू अनेजो ।
सङ्गार निरोधजाणकुसलो, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ॥१४॥

अतीतेसु अनागतेसु चापि, कप्पातीतो अतिच्च सुद्धिपज्जो ।
सब्बायतनेहि विप्पमुत्तो, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य ॥१५॥

अज्जाय पदंसमेच्च धम्मं, विवटं दिस्वान पहानमासवानं ।
सब्बूपधीनं परिकसयानो, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्य" ॥१६॥

"अद्दा हि भगवा तथेव एतं, यो सो एवं विहारी दन्तो भिक्खु ।
सब्बसंयोजनिये च वीतिवत्तो, सम्मा सो लोके परिब्बजेय्यो' ति ॥१७॥

४० सम्मापरिब्बाजनियसुत्तं तेरसमं निट्ठितं । ७२

जो भिक्षु सुविशुद्ध, आत्मजयी, अविद्यारूपको पर्दाबाट मुक्त भएको, धर्महरूमा वशी भूतभई पारंगत, तृष्णा-रहित र संस्कारहरूलाई नाश गर्नेमा कुशल हुन्छ, ऊ सम्यक् रूपले संसारमा विचरण गर्छ ॥१४॥

जो भिक्षु भूत र भविष्यका कुराहरूबाट टाढा छ, जो अत्यन्त विशुद्ध प्रज्ञावान् हुन्छ, बान्है आयतनहरू (१. आँखा, २. कान, ३. नाक, ४. जिभो, ५. शरीर, ६. मन, ७. रूप, ८. शब्द, ९. गन्ध, १०. रस, ११. स्पर्श, १२. धर्म) ले मुक्त छ, ऊ सम्यक् रूपले संसारमा विचरण गर्छ ॥१५॥

जो भिक्षु मदहरू (चार आर्यसत्यका चार पथ-अट्ठकथा) लाई जानी, धर्म (चार आर्यसत्य धर्म) १. चित्त, २. चेतसिक, ३. रूप, ४. निर्वाणलाई सम्झी, आसव-क्लेश १. काम (इन्द्रिय भोग) आसव, २. भव (जन्मने इच्छा) आसव ३. दृष्टि (गलत धारणा) आसव, ४. अविद्या (अज्ञानता) आसवहरूलाई प्रहाण गरिसकेर निर्वाणलाई स्पष्टरूपले देखेर सबै आसक्तिहरूलाई नष्ट गरिदिन्छ ऊ नै सम्यक् रूपले यस संसारमा विचरण गर्छ ॥१६॥

निर्मित बुद्ध – निश्चय नै भगवन् ! यो त्यस्तै कुरा हो । जो यसप्रकार ले विहार गर्ने दान्त, सबै बन्धनहरूबाट मुक्त भइसकेको भिक्षु छ, त्यसले नै सम्यक् रूपले संसारमा विचरण गर्छ ॥१७॥

ॐ सम्मापरिब्बाजनियसुत्त समाप्त ॐ

१४. धम्मिकसुत्तं (२,१४)

एवं मे सुत्तं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने
अनाथपिण्डिकस्स आरामे । अथ सो धम्मिको उपासको पञ्चहि उपासकसतेहि
सद्धिं येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवन्तं अमिवादेत्वा एकमन्तं
निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो सो धम्मिको उपासको भगवन्तं माथाहि
अज्झमासि -

“पुच्छामि तं गोतमं भूरिपज्जं, कथं करो सावको साधुं होति ।
यो वा अगारा अनगारमेति, अगारिनो वा पनुपासकासे ॥१॥

तुवं हि लोकस्स सदेवकस्स, गतिं पजानासि परायणं च ।
न चत्थि तुल्यो निपणत्थदस्सी, तुवं हि बुद्धं पवरं वदन्ति ॥२॥

सब्बं तुवं जाणमवेच्च धम्मं, पकासेसि सत्ते अनुकम्पमानो ।
विवत्तच्छद्दोसि समन्तचक्खु, विरोचसि विमलो सब्बलोके ॥३॥

आगच्छि ते सन्तिके नागराजा, एरावणो नाम जिनोति सुत्वा ।
सो' पि तया मन्तयित्वा अज्झगमा, साधूति सुत्वान पतीतरूपो ॥४॥

राजापि तं वेस्सवणो कुबेरो, उपेति धम्मं परिपुच्छमानो ।
तस्सापि त्वं पुच्छतो ब्रूसि धीर, सो चापि सुत्वान पतीतरूपो ॥५॥

१४. धम्मिकसुत्त (२, १४)

[यस सूत्रमा भिक्षुधर्म र गृहस्थधर्मलाई भिन्न भिन्न किसिमले देखाइएको छ ।]

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् बुद्ध श्रावस्ती अनाथापिण्डिकको आराम जेतवनमा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस समय धम्मिक उपासक पाँच सय उपासकहरूसँग जहाँ भगवान् बुद्ध विराजमान हुनुभएको थियो त्यहाँ जानुभयो । नजिकै गएर भगवान् बुद्धलाई अभिवादन गरी एकतिर बसे । एकतिर बसेका धम्मिक उपासकले गाथाद्वारा भगवान् बुद्धलाई भन्नुभयो ।

धार्मिक (धम्मिक) उपासक – हे प्रज्ञावान् गौतम ! म तपाईंसँग सोध्छु कि कस्तो आचरण गर्ने श्रावक राम्रो हुनेछ ? घरबाट निस्केर बेघर हुने अथवा घरमा बसिरहने उपासक ? ॥१॥

देवसहित मनुष्यहरूको गति र विमुक्ति तपाईंले नै जान्दछ । तपाईं समान अरू निपुण अर्थदर्शी छैन । तपाईंलाई नै सधैं मनुष्यहरूले श्रेष्ठ बुद्ध भन्दछन् ॥२॥

तपाईंले धर्मका सम्पूर्ण ज्ञान प्राप्त गरी प्राणीहरूमाथि अनुकम्पा राखी त्यसलाई प्रकाशित गर्नुभयो । सर्वदर्शी तपाईं (अविद्यारूपी) पर्दाबाट मुक्त भएको हुनुहुन्छ र समन्तचक्षु हुनुहुन्छ, सबै संसारमा निर्मल रूपले सुशोभित छ ॥३॥

एरावण नागराजा पनि तपाईं “जिन” हुनुहुन्छ भन्ने सुनेर तपाईंकहाँ आए । ऊ पनि तपाईंसँग सल्लाह गरी धर्मको कुरा सुनी प्रसन्न भई ज्यादै राम्रो भयो भनेर गए ॥४॥

वैश्रवण कुवेर राजाले धर्म सुन्नलाई तपाईंकहाँ आए । धीर ! तपाईंले उसको प्रश्नको जवाफ पनि दिनुभयो, उनी पनि तपाईंको कुरा सुनी प्रसन्न भएर गए ॥५॥

ये केचिमे तित्थिया वादसीला, आजीविका वा यदि वा निगण्ठा ।
पञ्जाय त नातितरन्ति सब्बे, ठितो वजन्तं विय सीघगामिं ॥६॥

ये केचिमे ब्राम्हणा वादसीला, बुद्धा चापि ब्राम्हणा सन्ति केचि ।
सब्बे तयि अत्थबद्धा भवन्ति, ये वापि चञ्जे वादिनो मज्ज माना ॥७॥

अयं हि धम्मो निपुणो सुखी च, यो यं तथा भगवा सुप्पवुतो ।
तमेव सब्बे सस्सूसमाना, त्वं नो वद पुच्छितो बुद्धसेट्ठ ॥८॥

सब्बेपिमे मिक्खवो संनिसिन्ना, उपासका चापि तथेव सोतुं ।
सणन्तु धम्मं विमलेनानुबुद्धं, सुमासितं वासवस्सेव देवा" ॥९॥

"सुणाथ मे मिक्खवो सावयामि वो, धम्मं धुतं तच्च धराथ सब्बे ।
इरियापथं पब्बजितानुलोमिकं, सेवेशं न अत्थदस्सी मुत्तीमा ॥१०॥

न वे विकाले विचरेय्य मिक्खु, गामं च पिण्डाय चरेय्य काले ।
अकालचारिं हि सजन्ति सङ्गा, तस्मा विकाले न चरन्ति बुद्धा ॥११॥

Dhamma.Digital

यहाँ जतिपनि वादहरू तीर्थक, आजीवक र निग्रन्थहरू भएका थिए, तिनीहरू सबै तपाईंको प्रज्ञाअगाडि उनीहरूको ज्ञान तुच्छ छ अर्थात् उनीहरू उठिरहेका ले दगुरी रहेकालाई भेट्टाउन नसक्नेभै तपाईंलाई प्रज्ञाले भेट्न सक्दैनन् ॥६॥

जतिपनि वादविवाद गर्ने ब्राम्हणहरू छन्, जसमा कुनै वृद्ध ब्राम्हण छ अथवा अरू जो कोही पनि आफ्नो वादमा दक्ष मानिन्छन्, ती सबैको अर्थ सोध्नको निमित्त तपाईंकहाँ आउने गर्छन् ॥७॥

हे भगवन् ! तपाईंद्वारा उपदिष्ट जुन यो धर्म हो, त्यो उत्तम र सुखद हो । हामीहरू सबै त्यसैलाई सुन्नको निमित्त इच्छुक छौं । हे बुद्ध श्रेष्ठ ! सोधेका कुरा हामीहरूलाई बताइदिनहोस् ॥८॥

यहाँ सबै भिक्षु र उपासक सुन्नको लागि बसिरहेका छन् । निर्मल बुद्धको अवगत धर्मलाई त्यसरी नै सुनेर जसरी इन्द्रको सदुपदेशलाई देवताहरू सुन्ने गर्दछन् ॥९॥

भगवान् बुद्ध -

मिक्षु - धर्म

भिक्षुहरू ! मेरो कुरा सुन । मैले तिमीहरूलाई सुनाइरहेको छु । तिमीहरू धर्म - तेह्र धुताङ्ग जस्तै - १. पांशुकूलिकांग, २. त्रैचीवरिकांग, ३. पिण्डपातिकांग, ४. सापदानचारिकांग, ५. एकासनिकांग, ६. पात्रपिण्डकांग, ७. खलुपच्छाभतिकांग, ८. आरणकांग, ९. वृक्षमूलिकांग, १०. अभ्यवकाशिकांग, ११. श्मशानिकांग, १२. यथासंस्थरिकांग, १३. नैसाद्यकांग) सबैले धारण गर । तिमीहरूको चलने-घुम्ने (ईर्यापिथ) प्रव्रजित अनुकूल होओस् र अर्थदर्शी तथा बुद्धिमान् (भिक्षु) सँग सत्संगत गरी आचरण गर ॥१०॥

भिक्षुले विकाल समयमा घुम्ने हुनु हुन्न, समयमा नै भिक्षाटन गरुन् । असमय (विकालसमय) मा घुम्नेलाई आसक्तिहरू लाग्नेछन् । त्यसकारण ज्ञानी भिक्षुहरू असमयमा घुम्दैनन् ॥११॥

रूपा च सहा च रसा च गंधा, फस्सा च ये समदयन्ति सत्ते ।
एतेसु धम्मेषु विनेय्य छन्दे, कालेन सो पविसे पातरासं ॥१२॥

पिण्डं च मिक्खु समयेन लद्धा, एको पटिवक्कम्म रहो निसीदे ।
अज्झत्तचिन्ती न मनो बहिद्धा, निच्छारये सङ्गहित्तभावो ॥१३॥

सचेपि सो सल्लपे सावकेन, अज्जेन वा केनचि मिक्खुना वा ।
धम्मं पणीतं तमुदाहरेय्य, न पेसुणं नोपि परुपवादं ॥१४॥

वादं हि एके पटिसेनियन्ति, न ते पसंसाम परित्तपज्जे ।
ततो ततो ने पसजन्ति सङ्गा, चित्तं हि ते तत्थ गमेन्ति दूरे ॥१५॥

पिण्डं विहारं सयनासनं च, आपं च सङ्गाटिरजूपवाहनं ।
सुत्वान धम्मं सुगतेन देसितं, सङ्गाय सेवे वपरज्जसावको ॥१६॥

तस्मा हि पिण्डे सयनासने च, आपे च सङ्गाटिरजूपवाहने ।
एतेसु धम्मेषु अनूपलित्तो, मिक्खु यथा पोक्सरे वारिबिन्दु ॥१७॥

गहट्ठवत्तं पन वो वद्धामि, यथाकरो सावको साधु होति ।
न हेसो लब्बा सपरिग्गहेन, फस्सेतुं यो केवलो मिक्खु धम्मो ॥१८॥

पाणं न हाने न च घातयेय्य, न चानुजज्जा हननं परेसं ।
सुब्बेषु भूतेसु निधाय ढण्डं, ये थावरा ये च तसन्ति लोके ॥१९॥

ततो अदिन्नं परिवज्जयेय्य, किञ्चि क्वचि सावको बुज्झमानो ।
न हारये हरतं नानुजज्जा, सब्बं अदिन्नं परिवज्जयेय्य ॥२०॥

रूप, शब्द, गन्ध, रस र स्पर्श - यी सबै कुराले मनुष्यहरूलाई मोहित बनाइदिन्छन्, त्यसैले त्यस विषयप्रति त्याग गरी समयमा नै प्रातराश (प्रातको भोजन) को निमित्त गाउँमा प्रवेश गर्नु ॥१२॥

भिक्षु समयमा नै प्राप्त भिक्षालाई लिई एकान्तमा गई एकलै बसी अध्यात्म चिन्तनमा लाग्नु । मनलाई बाहिर नपठाउनु र चित्तलाई एकागं गराई राख्नु ॥१३॥

यदि कुनै श्रावक या अन्य कुनै भिक्षुसँग कुरा गर्नु छ भने उत्तम धर्मको नै कुरा गर, चुगली कुरा गरी अर्कालाई निन्दा नगर्ने होऊ ॥१४॥

कोही कोही वाद-विवाद गर्ने गर्छन्, त्यस्ता अल्पप्रज्ञ लाई हामी प्रशंसा गर्दैनौ । यताउतीबाट उनी आसक्तिमा रत भएर जानेछ । त्यसपछि उसको मन त्यही वादमा टाढा टाढासम्म रहने हुन्छ ॥१५॥

बुद्धको उत्तम प्रज्ञा भएका श्रावक सुगतको उपदिष्ट धर्मलाई सुनेर भिक्षा, विहर शयनासन, जल र संघाटीको मैललाई धुने यी कुराहरूमा विचार पूर्वक सेवन गर्नु ॥१६॥

त्यसकारण भिक्षा, शयनासन, जल र संघाटीको मैल धुने कुरामा भिक्षु त्यहीप्रकारको आसक्ति-रहित होओस् जस्तो कि कमल-पत्रमा जलबिन्दु ॥१७॥

गृहस्थधर्म

अब मैले तिमीहरूलाई, गृहस्थधर्मको बारेमा बताउँदछु जस्तो कि कार्यमा लाग्ने श्रावक राम्रो हुन्छ । जुन सम्पूर्ण भिक्षु धर्म छन् जसको पालन सपरिग्रहो (गृहस्थी) ले पालन गर्न सकिँदैन ॥१८॥

लोकमा बस्ने स्थविर र जंगम प्राणी छन्, न ती प्राणीहरूप्रति हिंसा गरोस्, न प्राणीहरू मारियुन्, न तिनीहरूलाई मार्न लगाओस् सबै प्राणीहरूप्रति दण्डत्यागी होउन् ॥१९॥

त्यसपछि अरूको भनी थाहाहुने कुनै बस्तुलाई चोर्ने त्याग गर । न चोर्ने, न चोराउनेमा अनुमति देओस् । चोर्ने कार्य सधैंको लागि त्याग गर ॥२०॥

चूलतग्ग

(१२४)

अब्रम्हचरियं परिवज्जयेय्य, अङ्गारकासुं जलितं व विञ्जू ।
असंभूणन्तो पन ब्रम्हचरियं, परस्स द्वारं नातिक्कमेय्य ॥२१॥

समग्गतो वा परिसग्गतो वा, एकस्स वेको न मुसा भणेय्य ।
न भासये भणतं नानुजञ्जा, सब्बं अभूतं परिवज्जयेय्य ॥२२॥

मज्जं च पानं न समाचरेय्य, धम्मं इमं रोचय यो महट्ठो ।
न पायये पिवतं नानुजञ्जा, उम्मादनन्तं इति नं विदित्वा ॥२३॥

मदा हि पापानि करोन्ति बाला, कारेन्ति चञ्जेपि जने पमते ।
एतं अपुञ्जायतनं विवज्जये, उम्मादनं मोहनं बालकन्तं ॥२४॥

पाणं न हाने न चादिन्नमादिये, मुसा न भासे न च मज्जपो सिया ।
अब्रम्हचरिया विरमेय्य मेथुना, रतिं न भुञ्जेय्य विकालभोजनं ॥२५॥

मालं न धारे न च गन्धमाचरे, मञ्चे छमायं च सयेथ सन्धते ।
एतं हि अट्ठङ्गिकमाहुपोसथं, बुद्धेन दुक्खन्तगुणा पकासितं ॥२६॥

ततो च पक्खस्सुपवस्सुपोसथं, चातुहसिं पञ्चदसिं च अट्ठमिं ।
पाटिहारियपक्खं च पसन्नमानसो, अट्ठङ्गुपेतं सुसमत्तरुपं ॥२७॥

ततो च पातो उपवुत्थुपोसथो, अन्नेन पानेन च मिक्खुसङ्गं ।
पसन्नचित्तो अनुमोदमानो, यथारहं संविमजेथ विञ्जू ॥२८॥
धम्मेन माता पितरो भरेय्य, पयोजये धम्मिकं सो वणिज्जं ।
एतं गिही वत्तयं अप्पमतो, सयंपमे नाम उपेति देवे" ति ॥२९॥

६० धम्मिकसुत्तं चुहसमं निदिठतं । ८२

भयानक र डरलाग्दो गोलको आगोजस्तो विज्ञहरूले अब्रम्हचर्यलाई त्याग गर । ब्रम्हचर्यको पालन असम्भव भएतापनि परस्त्रीमा गमन नगर ॥२१॥

सभामा या परिषद्मा गएर एकले अर्काको निमित्त झूठ नबोल, न त स्वयम्ले झूठ बोल्ने, न झूठ बोल्नेहरूलाई अनुमति दिने, सबैप्रकारका असत्य भाषणलाई त्याग गरिदिनु ॥२२॥

जो गृहस्थ यो धर्मलाई इच्छा गर्नेले मद्यपान गरेर त्यसबाट आउने पाप-कर्मको निचोडलाई उन्माद (पागल) भनी जानी त्यसलाई सेवन नगर्ने, न अरूलाई पिलाउने, न पिउनको निमित्त अनुमति नै दिने ॥२३॥

मूर्ख मनुष्यहरू मदको कारण नै पाप गर्दछन् र अरू प्रमत्त मनुष्यहरू द्वारा पाप गराउने गर्छन् । यस्तो पापको घरलाई त्यागिदिनु, जो कि उन्माद छ, मोहक छ, र मूर्खको निमित्त प्रिय छ ॥२४॥

प्राणी वध नगर, चोरी नगर, झुठो नबोल, रक्सी नपिऊ, अब्रम्हचर्य र मेथुनबाट विरत रहनु र रात्रीमा विकाल भोजन नगर्नु ॥२५॥

न मालाको धारण गर्ने, न गन्धको सेवन गर्ने, काठ, जमिन र भूमिमा सुत्ने - यसलाई अष्टांगिक उपोसथ भनिन्छ । दुःखले पार भएको बुद्धद्वारा यो प्रकाशित गरिएको छ ॥२६॥

प्रत्येक पक्षको चतुर्दशी, पूर्णीमा र अष्टमीलाई प्रातिहार्य पक्ष अष्टांगिक उपोसथलाई पालन श्रद्धापूर्वक सम्यकरूपले गर्नुपर्छ ॥२७॥

तब विज्ञ पुरुष प्रातः उपोसथलाई ग्रहण गरी आफ्नो क्षमताअनुसार श्रद्धापूर्वक अनुमोदन गर्दै प्रसन्नताले भिक्षुसंघलाई अन्न र पिउने सरवत दान दिउन् ॥२८॥

धर्मपूर्वक माता-पितालाई पालन-पोषण गर्नु, र जस्तोसुकै आपत-विपत आएतापनि धार्मिक ब्यापारमा लागि रहनु । जो अप्रमत्त गृहस्थ यस व्रतलाई पालन गर्दछ, जो गृहस्थ होशियार भई यसरूपले आचरण गर्छ ऊ स्वयंप्रभ नामक देवलोकमा जन्म लिनेछ ॥२९॥

४० धम्मिकसुत्त समाप्त ४३

३. महावग्ग

१. पब्बज्जासुत्तं (३,१)

पब्बज्जं कित्तिस्सामि, यथा पब्बजि चक्खुमा ।
यथा विमंसमानो सो, पब्बज्जं समरोचयि ॥१॥

सम्बाधोयं घरावासो, रजस्सायतनं इति ।
अब्भोकासो च पब्बज्जा, इति दिस्वान पब्बजि ॥२॥

पब्बजित्वान कायेन, पापकम्मं विवज्जयि ।
वचीदुच्चरितं हित्वा, आजीवं परिसोधयि ॥३॥

अगमा राजगहं बुद्धो, मगधानं गिरिब्बजं ।
पिण्डाय अभिहारेसि, आकिण्णवरलक्खणो ॥४॥

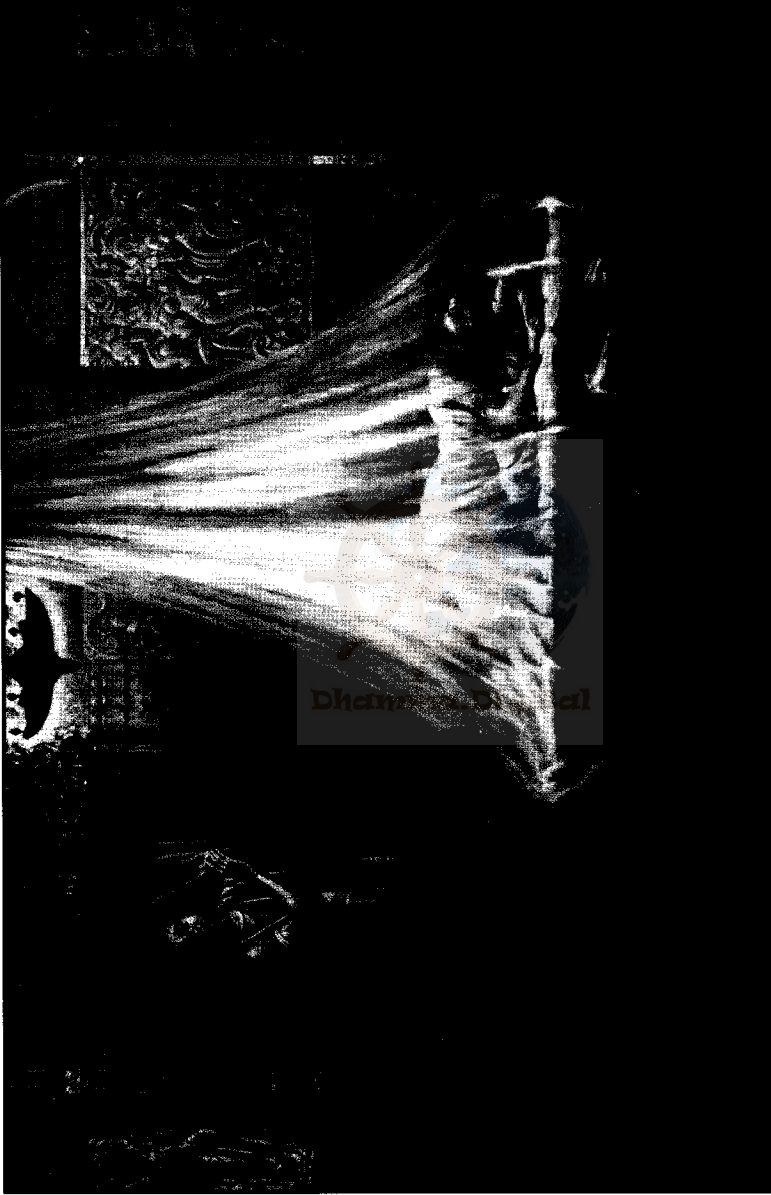
तमद्दसा बिम्बिसारो, पासादस्सिं पतिट्ठितो ।
दिस्वा लक्खणसम्पन्नं, इममत्थं अमासथ ॥५॥

इमं भोन्तो निसामेथ, अमिरुपो ब्रम्हा सुचि ।
चरणे चेव सम्पन्नो, युगमत्तं च पेक्खति ॥६॥

ओक्खित्तचक्खु सतिमा, नायं नीचकुलामिव ।
राजदूता विधावन्तु, कुहिं मिक्खु गमिस्सति ॥७॥

ते पेसिता राजदूता, पिट्ठितो अनुबन्धिसुं ।
कुहिं गमिस्सति मिक्खु, कत्थ वासो भविस्सति ॥८॥

समबोधोई धरावासी, रजस्सायतनं इति ।
अहमोक्तासौव पब्बज्जा, इति दिस्वान पब्बजि ॥

यो घरेलु जीवनमा रहनु संकटपूर्ण छ । यो पापीहरूको घर हो ।
प्रब्रज्या खुल्ला आकाशजस्तो छ - यस्तो देखेर ऊ प्रव्रजित भयो ।

पल्लज्जासुतं

सिद्धार्थ राजकुमारले जुन दिन गृह त्याग्नको निमित्त निर्णय गरे, त्यही दिन उनकी भार्या यशोधराले पुत्र राहुललाई जन्माइन् । उनी राजमहलको विलासकक्षमा केही समयसम्म मौन रही बसे । धेरै रातसम्म ।

नृत्य-गान गर्दै सबै नर्तकीहरू थाकेर त्यही अस्तव्यस्त वस्त्रहरूमा सुते । उनीहरूको घृणित नग्न अवस्था देखेर उनको मनमा क्षोभ र जुगुप्सा जाग्यो । त्यही समय तत्काल घर छोड्नमा निश्चयी र दृढ भए तर सोचे कि जानुभन्दा अगाडि एकचोटि नवजात शिशुलाई हेरूँ ।

शयनकक्षको ढोकाको सँगै गएर उनले पर्दा हटाएर हेरे । यशोधरा र राहुल गहिरो निद्रामा सुतिरहेका थिए । यशोधराको हातमा राहुलको मस्तक राखिएको थियो । त्यसकारण राहुलको अनुहार पूर्णरूपले हेर्न पाइएन । त्यसबेला यशोधरालाई जगाउन उचित सम्भेनन् । यशोधरा बिउँफ्फन् भने शिशु निद्राबाट उठ्नेछन् । यदि शिशु बिउँफ्फ्यो भने उसको रोएको आवाजले पिता शुद्धोदन र उनकी कान्छी महारानी महाप्रजापति बिउँफ्फने भए । सेवक-सेविका पनि बिउँफ्फने भए । यदि उनीहरू सबैको निद्रा खुलेमा त्यहाँ कोलाहल हल्ला हुने भयो । अतः शिशुलाई एक झलक हेरी यस्तो निर्णय गरे, “त्यहाँबाट निस्केर जब बोधि प्राप्त हुनेछ, तब उसलाई हेर्नको निमित्त आउनेछु ।”

तत्पश्चात् कथक घोडामाथि चढेर सेवक छन्दकका साथ राजमहलबाट निस्केर नगरबाटै बाहिरिए । त्यसरी घर छोडेको समयमा एक अदृश्य प्राणी (मार) को आवाज सुनियो । “घर नछोड किनकि एक सप्ताहपश्चात् नै चक्रवर्ती सम्राट् बन्नेछौ ।” राजकुमारले सुनिराखेको थियो कि यदि उनले गृहत्याग गरे भने सम्यक्सम्बुद्ध बन्नेछ र गृहस्थमा नै रहेमा चक्रवर्ती सम्राट् बन्नेछ । घरमा रहने प्रस्तावलाई भने उसले पहिले नै त्यागिसकेका थिए । यस्तो प्रश्न बारम्बार उसको मनमा उठिइरहन्थ्यो कि चक्रवर्ती सम्राट् भएर आफूले कति मनुष्यहरूलाई भलो गर्न सक्नेछ र कतिको भलो गर्न सक्नेछ वास्तविक कुरा त आफूले आफूलाई नै भलो गर्न सक्नेछैन । अरूहरूको भलो गर्न त प्रश्न नै रहँदैन । गृह त्यागेर सम्यक्सम्बुद्ध बनिसकेपछि पहिले आफूलाई नै भलो गर्नेछु । जन्म-मरणको भवचक्रद्वारा छुटकारा पाउनेछु । तत्पश्चात् मुक्तिदायिनी विद्यालाई खोजेर, त्यसद्वारा मुक्त हुनेछु । त्यस विद्यालाई फैलाउन आरम्भ गर्नेछु, त्यसद्वारा कतिको कल्याण हुनेछ, कतिले भवसंसारणद्वारा मुक्ति पाउनेछ । यस महामंगल कार्यको तुलनामा साम्राज्यको सांसारिक भोग-विलासको राज्य भोगको सम्भावनाको प्रस्ताव राखिएतापनि तयसलाई थूकजस्तै त्यागेर उनी अगाडि बढे । गृहस्थमा रहन उनलाई आकर्षण रहेन ।

३. महावग्ग

१. पब्बज्जासुत्त (३,१)

[यो सूत्रमा आयुष्मान् आनन्दले भगवान् बुद्धको प्रव्रज्याको वर्णन गरेको छ र बताउनुभएको छ कि कुनैप्रकारले उहाँ (बुद्ध) बिम्बिसारको प्रलोभनमा नपरीकन मुक्ति गवेषणाको निमित्त अगाडि बढ्नुभयो ।]

जुनप्रकारले चक्षुष्मान् (बुद्ध) प्रव्रजित भए उसको प्रव्रज्याको म वर्णन गर्छु कि कुनप्रकारले विचार गरेर वहाँले प्रव्रज्या मनपराउनुभएको थियो ॥१॥

यो गृहवास संकटपूर्ण छ । यो वासनाहरूको घर हो । प्रव्रज्या भनेको सफा भएको आकाश जस्तो निर्मल छ । यो देखेर वहाँ प्रव्रजित हुनुभयो ॥२॥

प्रव्रजित भइसकेपछि कायले (शरीर) पाप-कर्म गर्न छोडिसक्यो । वचनका दुष्कर्महरूलाई पनि छोडी आजीविकाको परिशोधन (शुद्ध) गर्नुभयो ॥३॥

बुद्ध मगध-जनपद (राजधानी) को गिरिवज्ज (राजगृह) जानुभयो । उनी बत्तीस लक्षणहरूले पूर्ण शरीर (बुद्ध) भिक्षाको निमित्त नगरमा प्रविष्ट हुनुभयो ॥४॥

प्रासाद (महल) मा उभिरहेका राजा बिम्बिसारले वहाँलाई देखे । उनलाई लक्षणले युक्त भएका देखेर राजाले यस्तो कुरा भने ॥५॥

“भो ! रूपवान् भएको महान्, पवित्र र आचरणले युक्त व्यक्तिलाई हेर, उनले केवल चार युग टाढासम्म मात्र हेरिरहे ॥६॥

“तलतिर हेरिरहेको आँखा भएको, स्मृतिवान्, जागृत वहाँ, तल्लो स्थरको कुलको जस्तो देखिँदैन । राजदूत ! उसको पछि पछि लागी त्यो भिक्ष कहाँ जान्छ, दौडेर हेर्न जाऊ ॥७॥

पठाइएको राजदूत उनको पछि पछि गएर ती भिक्षु कहाँ जानेछ र उसको वासस्थान कहाँ हुनेछ भनी हेर्दै गइरहेछ ॥८॥

सपदानं चरमानो, गुत्तद्वारो ससंतुतो ।
स्त्रिप्यं पत्तं अपूरेसि, सम्पजानो पतिस्सतो ॥५॥

पिण्डचारं चरित्वान, निक्खम्म नगरा मुनि ।
पण्डवं अभिहारेसि, एत्थ वासो भविस्सति ॥१०॥

दिस्वान वासूपगतं, ततो दुता उपाविसुं ।
एको च दूतो आगन्त्वा, राजिनो पटिवेदयि ॥११॥

एस भिक्खु महाराज, पण्डवस्स पुरक्खतो ।
निसिन्नो व्यग्घुसमो व, सीहो व भिरिगळ्भरे ॥१२॥

सुत्वान दूतवचनं, महयानेन सत्तियो ।
तरमानरूपो निर्यासि, येन पण्डवपळ्ळतो ॥१३॥

सयान भूमिं यायित्वा, याना ओरुह्ण सत्तियो ।
पत्तिको उपसङ्गम्म, आसज्ज नं उपाविसि ॥१४॥

निसज्ज राजा सम्मोदि, कथं सारणियं ततो ।
कथं सो वीतिसारेत्वा, इममत्थं अमासथ ॥१५॥

“युवा च दहरो चासि, पठमुप्पत्तिको सुसु ।
वण्णारोहेन सम्पन्नो, जातिमा विय सत्तियो ॥१६॥

सोमयन्तो अनीकग्गं, नागसङ्घपुरक्खतो ।
ददामि भोगे भुज्जस्सु, जातिं अक्खाहि पुच्छितो” ॥१७॥

इन्द्रियहरूलाई रक्षार्गर्ने, संयमी, जागरुक, स्मृतिमान् (बुद्ध) ले घर-घरमा भिक्षा भागी शीघ्र नै भिक्षापात्र भर्नुभयो ॥९॥

भिक्षाटन गरिसकेपछि मुनि नगरबाट निस्केर पाण्डवपर्वत चढ्नुभयो ता कि कहाँ निर निवासको लागि ठाउँ हुन्छ ॥१०॥

उनलाई यहाँ बस्नुभएको देखेर दूत पनि वहाँको नजिक बसे । एकजना दूत आएर राजालाई निवेदन गरे ॥११॥

‘महाराज ! यो भिक्षु पाण्डवपर्वतको अगाडि पाण्डवपर्वतमा पूर्वमुख गुफा थियो जसमा प्रव्रजितहरू निवास गर्दथे । त्यही बुद्ध जानुभयो (अट्टकथा) त्यस प्रकारले बस्नुभयो जसरी बाघ, साँढे अथवा सिंह आफ्नो गुफामा बसिर हेको हुन्छ त्यस्तै किसिमले बसिरहनुभयो ॥१२॥

दूतको वचन सुनेर राजा उत्तम रथमा बसी शीघ्र नै पाण्डव पर्वततिर लागे ॥१३॥

रथको जानसक्ने भूमिसम्म रथबाट गए । त्यसपछि रथबाट ओर्लेर राजा पैदल गई वहाँको नजिकै बसे ॥१४॥

बसिसकेपछि कुशल मंगल सोधे । कुशल-मंगल सोधिसकेपछि यसप्रकारले कुरा गरे ॥१५॥

बिम्बिसार -

“तपाईं नवयुवक हुनुहुन्छ, प्रथम अवस्था प्राप्त तरुण हुनुहुन्छ । तपाईंको रूप तथा शरीरको बनावटले तपाईं क्षत्रिय जातिको जस्तो देखिन्छ ॥१६॥

“म सम्पत्ति दिनेछु । हात्तीको समूहले युक्त सेनाले सुशोभित भएको, त्यसलाई उपभोग गर्नुहोस् । अब मलाई भन्नुहोस् कि तपाईं कुन जातिको हुनुहुन्छ ॥१७॥

उजुं जनपदो राजा, हिमवन्तु पस्सतो ।
धनविरियेन सम्पन्नो, कोसलेसु निकेतिनो ॥१८॥

आदिच्या नाम गोत्तेन, साकिया नाम जातिया ।
तम्हा कुला पब्बजितो म्हि (राज), न कामे अमितपत्थयं ॥१९॥

कामेस्वादिनवं दिस्वा, नेक्सम्मं दट्टु सेमतो ।
पधानाय गमिस्सामि, एत्थ मे रउजति मनो" ति ॥२०॥

६० पम्बज्जासुतं पठमं निदिठं । ८३

२. पधानसुतं (३,२)

तं मं पधानपहित्तं, नदिं नेरउजरम्पति ।
विपरक्कम्म झायन्तं, योगक्खेमस्स पत्तिया ॥१॥

नमुचीं करुणं वाचं, भासमानो उपागमि ।
"किसो त्वमसि दुब्बण्णो, सन्तिके मरणं तव ॥२॥

सहस्स भागो मरणस्स, एकसो तव जीवितं ।
जीव भो जीवितं सेय्यो, जीवं पुञ्जानि काहसि ॥३॥

बुद्ध -

“हिमालयको तराईको एउटा जनपदमा कोशल देसवासी धन तथा पराक्रमले युक्त एकजना ऋजु (सीधा र साधारण) राजा छ ॥१८॥

वहाँ सूर्यवंशी हुन् र शाक्य जातिका हुन् । हे महारज ! म त्यस कुलबाट प्रव्रजित भएको हूँ मैले काम भोगहरूको कामना गरिन ॥१९॥

“सांसारिक काम भोगहरूको दुष्परिणामहरू तथा नैष्कर्म्य (निष्कामता) लाई कल्याणरूप देखी म तप गर्नको लागि जाँदैछु । यसैमा मेरो आफ्नो मन लागि रहेको छ ।” ॥२०॥

४० पब्वज्जासुत्त समाप्त ८३

२. पधानुसुत्त (३,२)

[निर्वाण खोज्नमा रत भएका सिद्धार्थ गौतमलाई मारले विचलित गर्न खोज्छ ।]

बुद्ध -

जब म निर्वाण प्राप्तिको निमित्त नैरञ्जना नदीको किनारमा पराक्रमपूर्वक ध्यान गरिरहेँ ॥१॥

त्यसपछि मार करुणाले भरेको कुरा गर्दै म कहाँ आए - “तिमी कृश (दुब्लो) र कुरूप भई सकेका छौ, तिम्रो मृत्यु नजिक आउँदैछ ।” ॥२॥

हजार अंशमा तिम्रो मृत्यु निश्चय छ, केवल एक अंशमा मात्र जीवन रहने सम्भावना छ । हे मित्र ! बाँच, जीवित रहनु नै उत्तम हो, जीवित भइर हेमा नै पुण्य गर्न सक्छ ॥३॥

चरतो ते ब्रम्हचरियं, अग्निगृह्यं च जूहतो ।
पद्भ्यं चीयते पुञ्जं, किं पधाने न काहसि ॥४॥

दुग्गो मग्गो पधानाय, दुक्करो दुरमिसम्मवो" ।
इमा गाथा मणं मारो, अट्ठा बुद्धस्स सन्तिके ॥५॥

तं तथा वादिनं मारं, भगवा एतदब्रुवि ।
"पमत्तबन्धु पापिम, येनत्थेन इधागतो ॥६॥

अणुमतेन पि पुञ्जेन, अत्थो मय्हं न विज्जति ।
येसं च अत्थो पुञ्जानं, ते मारो वत्तुमरहति ॥७॥

अत्थि सद्धा ततो विरियं, पञ्जा च मम विज्जति ।
एवं मं पहितत्तमिय, किं जीवमनुपुच्छसि ॥८॥

नदीनमिय सोतानि, अयं वातो विसोसये ।
किञ्च मे पहितत्तस्स, लोहितं नूपसुस्सये ॥९॥

लोहिते सुस्समानमिह, पित्तं सेम्हं च सुस्सति ।
मंसेसु स्खीयमानेसु, मिय्यो चित्तं पसीदति ।
मिय्यो सति च पञ्जा च, समाधि मम तिट्ठति ॥१०॥

तस्स मेवं विहरतो, पत्तस्सुत्तमवेदनं ।
कामे नापेक्खते चित्तं, पस्स सत्तस्स सुद्धतं ॥११॥

कामा ते पठमा सेना, दुत्तिया अरति वुच्चति ।
ततिया सुप्पिपासा ते, चतुत्थी तण्हा पवुच्चति ॥१२॥

पञ्चमं थीनमिद्धं ते छट्ठा भीरु पवुच्चति ।
सत्तमी विचिकिच्छा ते, मक्खो थम्भो ते अट्ठमो ॥१३॥

तिमीले ब्रम्हचर्य पालन गरे र अग्नि होत्र गर, धेरै पुण्यको संचय हुनेछ । तप गरेर के गर्ने ? ॥४॥

“तपको मार्ग दुर्गम छ निर्वाणको प्राप्ति दुष्कर छ ।” यी गाथाहरू भन्दै मार बुद्धसँगै उभिरहेका थिए ॥५॥

त्यस किसिमले भनिरहेको मारलाई भगवान् बुद्धले यस्तो भन्नुभयो - “हे प्रमन्तबन्धु पापी ! तँ के को निमित्त यहाँ आएका हो ? ॥६॥

मलाई पुण्यको अणुमात्र पनि आवश्यकता छैन । जसलाई पुण्यको आवश्यकता हुन्छ, हे मार तिमी उसलाई नै पुण्यको कुरा भन्नु ॥७॥

ममा श्रद्धा, वीर्य र प्रज्ञा विद्यमान छ । यस्तो संयमात्मा भएको मलाई बाँच्नको निमित्त के कुरा गरेको हो ? ॥८॥

प्रयत्नबाट उठेको हावाले नदीहरूको धारहरूलाई पनि सुकाइदिन्छ भने के यसले मेरो संयमात्माको रगतलाई पनि नसुकाउला र ? ॥९॥

रगत सुकेपछि पित्त र कफ सुक्नेछ । मांस क्षीण भएमा चित्त अरू पनि अधिक प्रसन्न हुनेछ र स्मृति, प्रज्ञा र समाधि अधिक स्थिर हुनेछ ॥१०॥

यसप्रकारले विहार गरी उत्तम वेदना प्राप्त भइसकेपछि मेरो मनले कामको इच्छा गर्दैन । यो व्यक्तिको शुद्धिलाई देख ॥११॥

हे मार ! काम तिम्रो पहिलो सैन्य हो, अरतिलाई दोस्रो सैन्य भनिन्छ, भूख र प्यास तेस्रो सैन्य हो र तृष्णा तिम्रो चौथो सैन्य भनिन्छ ॥१२॥

तिम्रो पाँचौ सैन्य स्त्यानमृद्द हो । छैठौं भीरूपन (भय अथवा डर लाग्दोपन) भनिन्छ । तिम्रो सातौं सैन्य शंका हो र ईर्ष्या तथा धृष्टता तिम्रो आठौं सैन्य हो ॥१३॥

त्सामो सिलोको सक्कारो, मिच्छालद्धो च यो यसो ।
चो चत्तानं समुक्कंसे, परे च अवजानति ॥१४॥

एसा नमुची ते सेना, कण्हस्सामिप्पहारिणी ।
न तं असूरो जिनाति, जेत्वा च लभते सुखं ॥१५॥

एस मुञ्जं परिहरे, धिरत्थु इध जीवितं ।
सङ्गामे मे मतं सेय्यो, यं चे जीवे पराजितो ॥१६॥

पगाल्हा एत्थ न दिस्सन्ति, एके समणब्राम्हणा ।
तं च मग्गं न जानन्ति, येन गच्छन्ति सुब्बता ॥१७॥

समन्ता धजिनिं दिस्वा, युत्तं मारं सवाहनं ।
युद्धाय पच्चुगच्छामि, मा मं ठाना अचावयि ॥१८॥

यन्तेतं नप्पसहति, सेनं लोको सदेवको ।
तं ते पञ्जाय गच्छामि, आमं पत्तं व अस्मना ॥१९॥

वसिं कत्वान सकप्पं, सतिं च सुप्पतिट्ठितं ।
रट्ठा रट्ठं विचरिस्सं, सावके विनयं पुथु ॥२०॥

ते अप्पमत्ता पहितता, मम सासनकारका ।
अकामस्स ते गमिस्सन्ति, एत्थ गन्त्वा न सोचरे” ॥२१॥

“सत्त वस्सानि भगवन्तं, अनुबन्धिं पद्दा पदं ।
ओतारं नाधिगच्छिस्सं, सम्बुद्धस्स सतीमतो ॥२२॥

लाभ, प्रशंसा सत्कार अनुचित उपायद्वारा प्राप्त हुने यश हो, जुन आफूलाई प्रशंसा र अरूलाई निन्दा गरिने हुन्छ ॥१४॥

हे मार । यो तिम्रा सत्पुरुषहरू (श्रमण-ब्राम्हण) माथि प्रहार गर्ने सैन्य यही हुन् । यसलाई असुरहरूले जित्न सक्दैनन् र जसले त्यसलाई जित्नेछ उसले सुख प्राप्त गर्छ ॥१५॥

मैले मुञ्ज (घाँस) लाई धारण गरिरहेको छु । यहाँ हारेर बाँच्नु धिक्कार छ । पराजित भएर बाँच्नुको अपेक्षा संग्राममा मर्नु नै उचित हुन्छ ॥१६॥

वासनाहरूमा डुबेका केही श्रमण-ब्राम्हणले यहाँ सत्यसलाई देख्दैनन् । उनीहरूलाई त्यस मार्ग थाहा भएको हुँदैन जुन मार्गमा सदाचार परायणहरूले जाने हुन्छ ॥१७॥

वाहनसहित सुसज्जित मारको सेनालाई देखेर म युद्धको निमित्त निस्किन्छु जसमा कि मारले मलाई आफ्नो स्थानबाट च्युत गर्न सक्दैन ॥१८॥

देवमनुष्यसहित सारा संसार तिम्रो जुन सेनालाई प्रज्ञाद्वारा त्यस्तैप्रकारले नष्ट गरिदिन्छु जुनप्रकारको पत्थरद्वारा काँचो माटोको थाललाई गर्दछ ॥१९॥

संकल्पलाई आफ्नो वशमा राखी, स्मृतिलाई सुप्रतिष्ठित गरी धेरै श्रावकहरूलाई शिक्षित गराउँदै एक राष्ट्रबाट अर्को राष्ट्रमा विचरण गर्दछु ॥२०॥

ऊ मेरो आज्ञालाई पालन गर्ने अप्रमादी र संयमी शिष्यले निवारणलाई प्राप्त गर्नेछ जहाँ गएर शोक प्राप्त गर्नुपर्नेछैन ॥२१॥

मार - सात वर्षसम्म म भगवान् बुद्धसँग पछि-पछि लागि रहेको थिएँ किन्तु स्मृतिमान् सम्बुद्धको लागि जित्न कुनैपनि अवसर पाउन सकिन ॥२२॥

मेढवण्णं व पासाणं, वायसो अनुपरियगा ।
अपेत्थ मुद्दु विन्देम, अपि अस्सादना सिया ॥२३॥

अलद्धा तत्थ अस्सादं, वायसेन्थो अपक्कमि ।
काको व सेलमासज्ज, निब्बिजापेम गोतमं ॥२४॥

तस्स सोकपरेतस्स, वीणा कच्छा अमस्सथ ।
ततो सो दुम्मनो यक्खो, तथेवन्तरघायथा” ति ॥२५॥

६० पधानसुत्तं दुतियं निदिठत्तं । ७२

३. सुभासितसुत्तं (३,३)

एवं मे सुत्तं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने ....पे... भगवा एतदवोच - “चतूहि, मिक्खवे, अङ्गेहि समन्नागता वाचा सुभासिता होति, नो दुब्भासिता, अनुवज्जा च अननुवज्जा च विञ्जूनं । कतमेहि चतूहि ? इध, मिक्खवे, मिक्खु सुभासितं येव भासति नो दुब्भासितं, धम्मं येव भासति नो अधम्मं, पियं येव भासति नो आप्पियं, सच्चं येव भासति नो अलिकं । इमेहि खो मिक्खवे चतूहि अङ्गेहि समन्नागता वाचा सुभासिता होति नो दुब्भासिता, अनुवज्जा च अननुवज्जा च विञ्जूनं” न्ति । इदमवोच भगवा, इदं वत्त्वा सुगतो अथापरं एतदवोच सत्था -

सुभासितं उत्तमाहु सन्तो, धम्मं भणे नाधम्मं तं दुतियं ।
पिं भणे नाप्पियं तं ततियं, सच्चं भणे नालिकं तं चतुत्थं” न्ति ॥१॥

रातो पत्थरलाई बोसोको टुक्राभै सम्भेर कागले त्यसमाथि झुम्टने गर्दछ मानो त्यसमा कुनै स्वादिष्ट बस्तुरहेको छ ।।२३।।

त्यस रातो ईटामा कुनै स्वाद नपाएर काग त्यहाँबाट उडेर जान्छ । कागले पत्थरलाई छोडेर गएको जस्तै नै गौतमकहाँबाट वैराग्य लिएर फर्के ।।२४।।

शोकाकुल त्यस मारको काँधबाट वीणा तल झर्न गई त्यो यक्ष दुःखित भई त्यही नै अन्तर्धान (अदृश्य) भए ।।२५।।

४० प्रधानसुत्त समाप्त ४३

३. सुभाषितसुत्त (३,३)

[भगवान् बुद्धले सुन्दर किसिमको धार्मिक तथा सत्य वचनमात्र उपदेश गर्नुहुन्छ फेरि यस उपदेशलाई वंगीसले अनुमोदन गर्दछ ।]

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् बुद्ध श्रावस्ती अनाथपिण्डिक आराम जेतवनमा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस समय भगवान् बुद्धले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गरी भन्नुभयो - “भिक्षुहरू । चार अंगहरूले युक्त भएको वचन सुभाषित छ, न कि दुर्भाषित, विज्ञहरूको निमित्त त्यो निर्दोष हुन्छ न कि दोषयुक्त । कुन चार ? भिक्षुहरू, यहाँ भिक्षु सुभाषित बोल्छ, न कि दुर्भाषित बोल्छ, न कि दुर्भाषित, धर्मको लागि नै बोल्छ, न कि अधर्मको लागि, भिक्षुहरू ! यी चार अंगहरूले युक्त वचन सुभाषित हुन्छ । विज्ञहरूको निमित्त त्यो निर्दोष हुन्छ न कि दोषयुक्त ।”

भगवान् बुद्धले यसो भन्नुभयो । सुगतले यति भने पश्चात् फेरि शास्ताले यस्तो भन्नुभयो - सन्तहरूले सुभाषित वचनलाई नै उत्तम भनेका छन् । धर्मलाई नै भने, अधर्मलाई होइन - यो दोस्रो हो । प्रियवचन बोल, अप्रिय होइन - यो तेस्रो हो । सत्य बोल, असत्य होइन - यो चौथो हो ।।१।।

अथ स्रो आयस्मा वङ्गीसो उड्ढायसना एकंस चीवरं कत्वा येन भगवा
त्तेनञ्जलिं पणामेत्वा भगवन्तं एतदवोच - "पटिभाति मं सुगता" ति । "परिभातु
तं वङ्गीसा" ति भगवा अवोच । अथ स्रो आयस्मा वङ्गीसो भगवन्तं सम्मुखा
सारुप्पाहि गाथाहि अमिथवि -

तमेव भासं भासेय्य, यायत्तानं न तापये ।
परे च न विहिंसेय्य, सा वे वाचा सुभासिता ॥२॥

पियवाचमेव भासेय्य, या वाचा पटिनन्दिता ।
यं अनादाय पापानि, परेसं भासते पियं ॥३॥

सच्चं वे अमता वाचा, एस धम्मो सनन्तजो ।
सच्चे अत्थे च धम्मे च, आहु सन्तो परिट्ठिता ॥४॥

यं बुद्धो भासति वाचं, स्खेमं निब्बाण पत्तिया ।
दुक्खस्सन्तकिरियाय सावे वाचानमुत्तमा" ति ॥५॥

५० सुभासितसुत्तं ततियं निदिठतं । ८२

त्यसपछि आयुष्मान् वंगीस आसनबाट उठी, चीवरलाई आफ्नो एक काँधमा राखी जहाँ भगवान् बुद्ध हुनुहुन्थ्यो, त्यहाँ दुबै हात जोडी प्रणाम गरी भगवान् बुद्धलाई यसरी भने - “सुगत । मसँग केही कुरा उत्पन्न भयो ।” “वंगीस ! त्यसलाई सुनाऊ ।” भगवान् बुद्धले यसरी भन्नुभयो । त्यसपछि आयुष्मान् वंगीसले भगवान् बुद्धको अगाडि अनुकूल गाथाहरू द्वारा स्तुति गरे -

त्यस्तो कुरामात्र भन्ने जसले गर्दा न स्वयंले कष्ट पाउनेछ न अरूलाई नै दुःख हुनेछ । त्यस्तै कुरा सुभाषित हुन्छ ॥२॥

जुन कुरा आनन्दमय त्यस किसिमको प्रिय कुरा बोल पापले युक्त भएको कुरा छोडेर अरूलाई प्रिय वचन बोल ॥३॥

सत्य नै अमृत वचन हो - यो पहिलेदेखि आएको धर्म हो । सत्य, अर्थ र धर्ममा प्रतिष्ठित सन्तहरूले यस्तो भनेका थिए ॥४॥

भगवान् बुद्धले कल्याण प्राप्ति र दुःखको अन्त गर्नको निमित्त जुन वचन बोल्नुभएको छ त्यही वचनहरू नै उत्तम हुन् ॥५॥

ॐ सुभाषितसुत्त समाप्त ॐ

४. सुन्दरिकभारद्वाजसुतं (३,४)

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा कोसलेसु विहरति सुन्दरिकाय नदीया तीरे । तेन सौ पन समयेन सुन्दरिकभारद्वाजो ब्राम्हणो सुन्दरिकाय नदीया तीरे अंगिग जुहति, अंगिगहुतं परिचरति ।

अथ सौ सुन्दरिक भारद्वाजो ब्राम्हणो अंगिग जुहित्वा अंगिगहुतं परिचरित्वा, उट्ठायासना समन्ता चतुर्दिसा अनुविलोकेसि - को नु सौ इमं हव्य सेसं भुञ्जेय्याति । अहसा सौ सुन्दरिकभारद्वाजो ब्राम्हणो भगवन्तं अविदूरे अञ्जतरस्मिं रुक्खमूले ससीसं पारुतं निसिन्नं, दिस्वान वामेन हत्थेन हव्यसेसं गहेत्वा, दक्खिनेन हत्थेन कमण्डलुं गहेत्वा, येन भगवा तेनुपसङ्कमि ।

अथ सौ भगवा सुन्दरिकभारद्वाजस्स ब्राम्हणस्स पदसद्देन सीसं विवरि । अथ सौ सुन्दरिकभारद्वाजो ब्राम्हणो - मुण्डो अयं भवं मुण्डको अयं भवन्ति, ततो व पुन निवत्तितुकामो अहोसि ।

अथ सौ सुन्दरिकभारद्वाजस्स ब्राम्हणस्स एतदहोसि-मुण्डा'पि हि इधेकच्चे ब्राम्हणा भवन्ति, यन्तूनाहं उपसङ्कमित्वा जातिं पुच्छयन्ति । अथ सौ सुन्दरिकभारद्वाज ब्राम्हणो येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवन्तं एतदवोच - "किं जच्चो भव" न्ति । अथ सौ भगवा सुन्दरिकभारद्वाजं ब्राम्हणं गाथाहि अज्झमासि -

"न ब्राम्हणो नो मिह न राजपुत्तो, न वेस्सायनो उद कोचि नो मिह ।
गोतं परिञ्जाय पुथुज्जनानं, अकिञ्चनो मन्त चरामि लोके ॥१॥

४. सुन्दरिकभारद्वाजसुत्त (३,४)

[हवन गरिसकेपछि सुन्दरिकभारद्वाजले हव्यशेष दान गर्नको निमित्त कुनै एक ब्राम्हणलाई हेरिरहन्छ, नजिकै एउटा रूखमुनि भगवान् बुद्ध ध्यान गरी बसिरहनुभएको हुन्छ । ब्राम्हणले भगवान् बुद्धकहाँ गई वहाँको जात सोध्छ । भगवान् बुद्धले उसलाई बताउनुहुन्छ कि जात होइन बरु आचरणको विषय सोध । पछि वहाँले यो पनि भन्नुभयो कि पुण्यको इच्छा गर्नेहरूले अन्नलाई आगोमा होमी नष्ट गर्नुसट्टा कुनै उचित मनुष्यलाई दान गर्नुपर्दछ । भगवान् बुद्धको सदुपदेशले प्रसन्न भएको ब्राम्हण भगवान् बुद्धकहाँ प्रव्रज्या ग्रहण गर्दछ ।]

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् बुद्ध कोशल जनपदमा सुन्दरि नदीको किनारमा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस समय सुन्दरिकभारद्वाज नाम गरेको ब्राम्हण सुन्दरि नदीको किनारमा अग्नि-हवन गरी अग्निहोत्रको परिचर्चा गरी आसनबाट उठी चारैदिशातिर अवलोकन गरे । कारण - कोही कसैले यो हव्यशेष खाने होला कि ?" सुन्दरिकभारद्वाज ब्राम्हणले अलि पर एउटा रूखमुनि उत्तरासनले खुट्टादेखि टाउकोसम्म छोपेर बसिरहनुभएको भगवान् बुद्धलाई देखेर बायाँ हातले हव्यशेष लिएर दायाँ हातले कमण्डलु लिई जहाँ भगवान् बुद्ध हुनु हुन्थ्यो त्यहाँ गए ।

त्यसपछि भगवान् बुद्धले सुन्दरिकभारद्वाजको खुट्टाको पाइलाको आवाज सुनी छोपेको अनुहार उघार्नुभयो । तब सुन्दरिकभारद्वाजको मनमा यस्तो उठ्यो - "यो व्यक्ति त मुण्डक हो ! तत्काल उनी त्यहाँबाट फर्कन चाहन्थ्यो । कुनै ब्राम्हण पनि मथमुंडे हुन्छन् । किन उसकहाँ गएर जातिको बारेमा नसोच्ने ?" त्यसपछि सुन्दरिकभारद्वाज जहाँ भगवान् बुद्ध विराजमान भएको थियो त्यहाँ गए । त्यहाँ गएर भगवान् बुद्धलाई यस्तो भने - "तपाईं कुन जातिको हो ?" तब भगवान् बुद्धले सुन्दरिक भारद्वाजलाई गाथाद्वारा भन्नुभयो -

भगवान् बुद्ध - म न ब्राम्हण हूँ, न क्षत्री राजपुत्र हूँ, न वैश्य हूँ न कुनै अरू जातिको हूँ । पृथक्जनहरू (मनुष्यहरू) को गोत्रलाई राम्रोसँग जानी मैले विचारपूर्वक आकिञ्चनभावले लोक (संसार) मा विचरण गरिरहेको छु ।।१।।

सङ्घाटिवासी अगहो घरामि, निवुत्तकेसो अमिनिव्वुत्ततो ।
अलिप्पमानो इध माणवेहि, अकल्लमं (ब्राम्हण), पुच्छसि गोतपण्हं ॥३॥

“पुच्छन्ति वे भो ब्राम्हणा ब्राम्हणेहि सह ब्राम्हणो नो भव” न्ति ।
“ब्राम्हणो चे त्वं ब्रूसि, मं च ब्रूसि अब्राम्हणं ।
तं सावित्तिं पुच्छामि, तिपदं चतुर्वीसतक्खरं” ॥३॥

“किं निस्तिा इसयो, मनुजा सत्तिया ब्राम्हणा ।
देवतानं यञ्जमकप्पयिंसु, पुशु इध लोके” ।
“यदन्तगू वेदगू यञ्जकाले, यस्साह्वतिं लभे तस्सिज्जेति ब्रूमि” ॥४॥

“अद्दा हि तस्स ह्वतमिज्जे (ति ब्राम्हणो), यं तादिसं वेदगुं अहसाम ।
तुम्हादिसानं हि अदस्सनेन, अञ्जो जनो भुञ्जति पूरलासं” ॥५॥

तस्मातिह त्वं ब्राम्हण अत्थेन, अत्थिको उपसङ्गम्म पुच्छ ।
सन्तं विधूमं अनिघं निरासं, अप्पेविध अमिविन्दे सुमेधं” ॥६॥

“यञ्जे रताहं (भो गोतम), यञ्जं यिट्तुकामो ।
नाहं पजानामि अनुसासतु मं भवं, यत्थ ह्वतं इज्जते ब्रूहि मे तं” ॥७॥

चीवर लगाई घरविहीन भई, शिर मुडेर पूर्णरूपले शान्त भई यहाँ लोकहरूका बीचमा अनासक्त भई विचरण गरिरहेको छु । हे ब्राम्हण ! तिमीले मसँग गोत्रको बारेमा सोधी अनुचित गर्नु ।।२।।

सुन्दरिभारद्वाज ब्राम्हण - “ब्राम्हणले ब्राम्हणसँग सोधेको छु कि तपाईं ब्राम्हण हो ?”

भगवान् बुद्ध - तिमीले आफूलाई ब्राम्हण भन्दछु र मलाई अब्राम्हण भन्दछु, त्यसोभए तीन पद र चौबीस अक्षर भएको सावित्रीमंत्र तिमीसँग सोध्दछु ।।३।।

सुन्दरिभारद्वाज ब्राम्हण - यो संसारमा ऋषिहरू, मनुष्यहरू, क्षत्रियहरू र ब्राम्हणहरूले कुन कारणले देवताहरूको नामले धेरै यज्ञ गरिरहे का छन् ।

भगवान् बुद्ध - यज्ञको समय पारंगत ज्ञानी कसैलाई आहुति मिल्यो भने उसको यज्ञ सफल हुनेछ - यस्तो म भन्दछु ।।४।।

सुन्दरिभारद्वाज ब्राम्हण - अवश्य नै उसको यज्ञ सफल हुनेछ जसले त्यस्तैप्रकारको ज्ञानीको दर्शन पाउँछ । तपाईं जस्तोको दर्शन नपाउने समयमा अरूहरूले भोजन गर्छन् ।।५।।

भगवान् बुद्ध - त्यसकारण तिमी ब्राम्हण ! शान्त, क्रोधरहित, निष्पापी, तृष्णारहित, महाज्ञानीकहाँ गएर अर्थले युक्त भएका कुराहरू सोध, अनि तिमीले केही सम्झनेछौ ।।६।।

सुन्दरिभारद्वाज ब्राम्हण - म यज्ञमा रत छु, यज्ञ गर्न चाहन्छु । मलाई त्यो कुरा थाहा छैन, त्यसकारण तपाईंले उपदेश दिनुहोस् र तपाईं बताउनुहोस् कि यज्ञ कसरी सफल हुन्छ ? ।।७।।

तेन हि त्वं ब्राम्हण ओदहस्सु सोतं, धम्म ते देसिस्सामि -

“मा जातिं पुच्छं चरणं च पुच्छ, कट्ठा हवे जायति जातवेदो ।
नीचा कुलीनोपि मुनी धितीमा, आजनियो होति हिरीनिसेधो ॥८॥

सच्चेन दन्तो दमसा उपेतो, वेदन्तगू वुसितब्रम्हचरियो ।
कालेन तग्हि हव्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्खो यजेथ ॥९॥

ये कामे हित्वा अगहा चरन्ति, सुसञ्जतता तसरं व उज्जुं ।
कालेन तेसु हव्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्खो यजेथ ॥१०॥

ये वीतरागा सुसमाहितिन्द्रिया, चन्दो व राहुगहणा पमुत्ता ।
कालेन तेसु हव्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्खो यजेथ ॥११॥

असञ्जमाना विचरन्ति लोके, सदा सता हित्वा ममायितानी ।
कालेन तेसु हव्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्खो यजेथ ॥१२॥

यो कामे हित्वा अभिभुय्यचारी, यो वेदि जातिमरणस्स अन्तं ।
परिनिब्बुतो उदकरहृदो व सीतो, तथागतो अरहति पूरलासं ॥१३॥

समो समेहि विसमेहि दूरे, तथागतो होति अनन्तपञ्जो ।
अनूपलित्तो इध वा हुरं वा, तथागतो अरहति पूरलासं ॥१४॥

भगवान् बुद्ध - त्यसोभए ब्राम्हण ! कान लगाऊ, म तिमीलाई धर्मको उपदेश दिन्छु ।

जातिको विषयमा नसोध, आचरणको विषयमा सोध । सुकेको काठ भएको ठाउँमा नै आगो बलेर आउँछ । त्यस्तैप्रकार मुनि नीचकुलमा जन्म भएतापनि मुनि धृतिमान्, उत्तम र लज्जायुक्त कार्यहरूबाट संयमित रहन्छ ॥८॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामना गरी यज्ञ गर्दछ उसले सत्यद्वारा दान्त, दमन युक्त ज्ञानले पारंगत, ब्रह्मचर्यवासले पारंगत भइसकेका मुनिकहाँ समयानुसार हव्य पुऱ्याउनुपर्छ ॥९॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामना गरी यज्ञ गर्दछ उसले तीरजस्तै सीधा, सुसंयमी, विषय त्याग गरी आफ्नो घर-गृहस्थी छोडेर विचरण गर्ने (जो मुनि हो) उसलाई उचित समयमा हव्य अर्पण गर्नुपर्दछ ॥१०॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामना गरी यज्ञ गर्दछ, उसलाई चाहिन्छ कि राहु द्वारा युक्त चन्द्रमाको समान जो रागरहित इन्द्रियहरूलाई संयम राख्ने मुनि हुन्छ उसलाई समयानुसार हव्य प्रदान गर ॥११॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामना गरी यज्ञ गर्दछ, जसले सधैं स्मृतिमान् ममत्वलाई छोडेको संसारमा अनासक्त भई विचरण गरेको छ, समयानुसार उसलाई हव्य प्रदान गर ॥१२॥

जसले विषयहरूलाई छोडी, निर्भयरूपले विचरण गर्छ, त्यस्ता जन्म-मृत्युको अन्तलाई जानिसकेर उपशान्त गम्भीर जलाशयजस्तो शान्त भएको तथागतलाई हव्य दान गर्नु योग्य छ ॥१३॥

सत्पुरुषहरूप्रति समान व्यवहार गर्ने, दुर्जनहरूबाट टाढा रहने तथागत अनन्त ज्ञानी हो । यसलोक या परलोकमा आसक्ति नराख्ने तथागत नै हव्य (हवनको पुरी र चिउरा) ग्रहण गर्न योग्य छ ॥१४॥

अहिं न माया वसती न मानो, यो वीतलोभो अममो निरासो ।
पुण्णकोधो अभिनिब्बुतत्तो, यो ब्राम्हणो सोकमलं अहासि ।
तथागतो अरहति पूरलासं ॥१५॥

निवेसनं यो मनसो अहासिं, परिग्गहा यस्स न सन्ति केचि ।
अनुपादियानो इध वा हुर वा, तथागतो अरहति पूरलासं ॥१६॥

समाहितो यो उदतारि ओघं, धम्मञ्च जासि परमाय दिट्ठया ।
खीणासवो अन्तिमदेहधारी, तथागतो अरहति पूरलासं ॥१७॥

भवासवा यस्स वची सरा च, विधूपिता अत्थगता न सन्ति ।
स वेदगू सब्धि विप्पमुत्तो, तथागतो अरहति पूरलासं ॥१८॥

सङ्गातिगो यस्स न सन्ति सङ्गा, यो मानसत्तेसु अमानसत्तो ।
दुक्खं परिञ्जाय सुखेत्तवत्थुं, तथागतो अरहति पूरलासं ॥१९॥

आसं अनिस्साय विवेकदस्सी, परवेदियं दिट्ठमुपातिवत्तो ।
आरम्मणा यस्स न सन्ति केचि, तथागतो अरहति पूरलासं ॥२०॥

परोवरा यस्स समेच्च धम्मा, विधूपिता अत्थगता न सन्ति ।
सन्तो उपादानक्खये विमुत्तो, तथागतो अरहति पूरलासं ॥२१॥

जोसँग न माया छ, न अभिमान छ, जो लोभ अहंकार र तृष्णाले रहित भएको छ, क्रोधलाई शान्त गरी उपशान्त भइसकेको छ, फेरि जो ब्राम्हणले शोकरूपी मललाई टाढा गरिसकेको छ यस किसिमको तथागतलाई हव्य (पुरी र चिउरा) दान गर्न योग्य छ ॥१५॥

जसले मनद्वारा आसक्तिहरूलाई त्याग गरिदिए, जोसँग कुनैप्रकारको परिग्रह छैन, यस लोक र परलोकमा अनासक्त छ, त्यस्तो तथागत नै हव्य ग्रहण गर्न योग्य छ ॥१६॥

जसले एकाग्र - चित्त भएर सांसारिक वादलाई पार गरिसकेको र उत्तम दृष्टिद्वारा धर्मलाई जानिसकेको छ त्यस्तो क्षीणास्रव र अन्तिम शरीर धारण गर्ने तथागत नै हव्य ग्रहण गर्न योग्य छ ॥१७॥

जोसँग भवास्रव र कटुवचन नष्ट भइसकेको छ, अस्त भइसकेको छ, त्यस्तो ज्ञानीले पारंगत, सर्वप्रकारले मुक्त भएका तथागत नै हव्य ग्रहण गर्न योग्य छ ॥१८॥

जो रागादि आसक्तिहरूद्वारा टाढा भई जोसँग आसक्तिहरू छैन, जो अभिमानीहरूको समूहमा अभिमानले शून्य हुन्छ, जसले दुःख र त्यसको उत्पत्ति क्षेत्रलाई जानिसकेको छ, त्यस्तो तथागत नै हव्य ग्रहण गर्न योग्य छ ॥१९॥

जो तृष्णारहित छ, निर्वाणदर्शी छ, अरूहरूको दृष्टिद्वारा टाढा रहन्छ र जसको निमित्त कुनै कोही पनि विषयालम्बन (विषयमा आरम्भण) नभएको छ, त्यस्तो तथागत नै हव्य ग्रहण गर्न योग्य छ ॥२०॥

ज्ञानद्वारा जोसँग आदिदेखि अन्त्यसम्मका वासनाहरू नष्ट गरिसकेको हुन्छ, अस्त गरिसकेको हुन्छ, जो शान्त र आसक्तिहरूको क्षयले विमुक्त छ त्यस्तो तथागत नै हव्य ग्रहण गर्न योग्य छ ॥२१॥

संयोजन जातिस्त्रयन्तदस्सी, यो'पानुदि रागपथं असेसं ।
सद्गो निहोसा विमलो अकाचो, तथागतो अरहति पूरलासं ॥२२॥

यो अत्तनात्तानं नानुपस्सति, समाहितो उज्जुगतो ठित्तो ।
सा वे अनेजो अखिलो अकङ्को, तथागतो अरहति पूरलासं ॥२३॥

मोहन्तरा यस्स न सन्ति केचि, सब्बेसु धम्मेषु च जाणदस्सी ।
सरीरं च अन्तिमं धारेति, पत्तो च सम्बोधिमनुत्तरं सिवं ।
एत्तावता यक्खस्स सुद्धी, तथागतो अरहति पूरलासं ॥२४॥

“हुतं च मय्हं हुतमत्थु सच्चं, यं तादिसं वेदगुणं अलत्थं ।
ब्रम्हा हि सक्खि पटिगण्हातु मे भगवा, भुज्जतु मे भगवा पूरलासं ॥२५॥

“गाथामिगीतं मे अभोजनेय्यं, सम्पस्सतं ब्राम्हण नेस धम्मो ।
गाथामिगीतं पनुदन्ति बुद्धा, धम्मं सति ब्राम्हण बुत्तिरेसा ॥२६॥

अज्जेन च केवलिनं महेसिं, खीणासवं कुक्कुच्चवूपसन्तं ।
अन्नेन पानेन उपट्ठहस्सु, खेतं हि तं पुज्जपेक्खस्स होति” ॥२७॥

“साधाहं भगवा तथा विजज्जं, यो दक्खिणं भुज्जेय्य मादिसस्स ।
यं यज्जकाले परियेसमाना, पप्पुय्य तव सासनं” ॥२८॥

“सारम्भा यस्स विगता, चित्तं यस्स अनाविलं ।
विप्पमुत्तो च कामेहि, थीनं यस्स पणूदितं ॥२९॥

जसले जन्मक्षयलाई देखिसकेको छ, सबै सांसारिक बन्धनहरू र रागका मागहरूलाई टाढा गरिकेको छ, जो शुद्ध छ, निर्दोष छ, विमल छ, निर्मल छ, त्यस्तो सुपरिशुद्ध तथागत नै हव्य ग्रहण गर्न योग्य छ ॥२२॥

जसले आत्मालाई देखिसकेको हुन्छ, एकाग्र, ऋजुगामी र स्थिर चित्त छ, त्यही तृष्णारहित, सम्पूर्णप्रकारले शंकारहित तथागत नै हव्य ग्रहण गर्न योग्य छ ॥२३॥

जोसँग कुनै पनि प्रकारको मोह छैन र सबै धर्महरूमा ज्ञानदर्शी छ, जुन अन्तिम शरीर धारणा गरिरहेका मनुष्यहरूको पूर्ण शुद्धिरूपी क्षेम र सम्बोधि भएको छ त्यस्तो तथागत नै हव्य ग्रहण गर्न योग्य छ ॥२४॥

सुन्दरि क भारद्वाज ब्राम्हण - तपाईंजस्तो ज्ञानले पारंगतलाई पाएर मेरो यज्ञ पूर्ण भयो । तपाईं साक्षात् ब्रम्ह हो । भगवन् ! मेरो भोजन स्वीकार गर्नुहोस् । भगवन् ! मेरो हव्य ज्यूनार होस् ॥२५॥

भगवान् बुद्ध - धर्मोपदेश गरेर प्राप्त भएको भोजन मेरो निमित्त अभोज्य छ । ब्राम्हण ! राम्रोसँग जानेका का लागि नियम (धर्म) होइन । बुद्धले धर्मोपदेशद्वारा प्राप्त भोजनलाई स्वीकार गर्दैन । ब्राम्हण ! यही विद्यमानमा धार्मिक रीति हो ॥२६॥

ज्ञानी, महर्षि, क्षीणास्रव र चंचलतारहित मेरो निमित्त अरू अन्नपान ल्याऊ । पुण्य चाहनेलाई यो उत्तम क्षेत्र हुनेछ ॥२७॥

सुन्दरि क भारद्वाज ब्राम्हण - धेरै राम्रो छ भगवन्, म थाहापाउन चाहन्छु कि म जस्तो ब्राम्हणको दक्षिणा कसले ग्रहण गर्छ ? तपाईंको धर्मलाई ग्रहण गरी मैले यज्ञको समयमा अरू कसलाई खोजू ? ॥२८॥

भगवान् बुद्ध - जोसँग हिंसाभाव छैन, जसको चित्त रागरहित र परिशुद्ध छ, जो कामभोगहरूद्वारा मुक्त छ, स्त्यान (आलस्य) बाट टाढा भइसकेको छ ॥२९॥

सीमन्तानं विनेतारं, जातिमरणकोविदं ।
बुद्धिं मोनेय्यसम्पन्नं, तादिसं यञ्जमागतं ॥३०॥

भक्कुटिं विनययित्वान, पञ्जलिका नमस्सथ ।
पूजेथं अन्नपानेन, एवं इज्झन्ति दक्खिणा ॥३१॥

“बुद्धो भवं अरहति पूरलासं, पुञ्जक्खेतमनुत्तरं ।
आयागो सब्बलोकस्स, भोतो दिन्नं महप्फलं” न्ति ॥३२॥

अथ सो सुन्दरिकभारद्वाजो ब्राम्हणो भगवन्तं एतदवोच -

“अमिक्कन्तं भो गोतम ...पे... अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो ।
एसाहं भवन्तं गोतमं सरणं गच्छामि, धम्मं च मिक्खु सङ्गं च ।
लभेय्याहं भोतो गोतमस्स सन्तिके पब्बज्जं, लभेय्यं । उपसम्पदं” न्ति ।
अलत्थ सो सुन्दरिकभारद्वाजो ब्राम्हणो ...पे... अरहतं अहोसी” ति ।

६० सुन्दरिकभारद्वाजसुत्तं चतुत्थं निदिठत्तं । ८२

Dhamma.Digital

जसले वासनाहरूलाई नाश गरिसकेको छ, जो जन्म मृत्युको जानकार छ, मौनेयव्रतले युक्त मुनि हो, त्यसप्रकारको यज्ञमा आएका छन् ॥३०॥

उक्तप्रकारका व्यक्तिलाई आँखा भुकाई, दुई हात जोडी नमस्कार गर । अन्नपानद्वारा उसलाई पूजा गर, यसप्रकारको दक्षिणा सफल हुनेछ ॥३१॥

सुन्दरिकभारद्वाज ब्राम्हण - तपाईं बुद्ध हव्यको लागि योग्य । (तपाईं) उत्तम पुण्यक्षेत्र हो, सबै संसारको पूज्य छ । तपाईंलाई दिनु महान् फलदायी हुन्छ ॥३२॥

त्यसपछि सुन्दरिकभारद्वाज ब्राम्हणले भगवान् बुद्धलाई भने - "आश्चर्य हो गौतम । अनेकप्रकारद्वारा धर्म प्रकाशित गर्नुभयो । त्यसकारण अब म गौतमको शरणमा जाँदैछु, धर्म र भिक्षुसंघको पनि । तपाईं गौतमकहाँ मलाई प्रव्रज्या मिलोस्, उपसम्पदा मिलोस् । सुन्दरिक भारद्वाज ब्राम्हणले उपसम्पदा पाए । उनी अरहत्मध्ये एक भए ।

६० सुन्दरिक भारद्वाजसुत्त समाप्त ७३

Dhamma.Digital

५. माघसुत्त (३,५)

एवं मे सुत । एकं समयं भगवा राजगहे विहरति गिञ्जाकूटे पब्बते । अथ
सो माघो माणवो येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवाता सद्धिं सम्मोदि ।
सम्मोदनीयं कथं सारणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि ।

एकमन्तं निसिन्नो सो माघो माणवो भगवन्तं एतदवोच - "अहं हि, भो
गोतम, दायको दानपति वदञ्जू याचयोगो, धम्मेन भोगे परियेसामि, धम्मेन
भोगे परियेसित्वा धम्मलद्धे हि भोगेहि धम्माधिगतेहि एकस्स पि द्दामि, द्विन्नमि
द्दामि, तिण्णमि द्दामि, चतुन्नमि द्दामि, पञ्चन्नमि द्दामि, छन्नमि
द्दामि, सत्तन्नमि द्दामि, अठन्नमि द्दामि, नवमि द्दामि, दसन्नमि द्दामि,
वीसाय पि द्दामि, तिसाय पि द्दामि, चत्तारीसाय पि द्दामि, पञ्जासाय पि द्दामि,
सतस्स पि द्दामि, मिय्यो पि द्दामि, कच्चाहं, भो गोतम, एवं द्दन्तो एवं
यजन्तो बहु पुञ्जं पसवामी" ति ? "तद्य त्वं, माणव, एवं द्दन्तो एवं यजन्तो
बहु पुञ्जं पसवसि । यो सो, माणव दायको दानपति वदञ्जू याचयोगो धम्मेन
भोगे परियेसति, धम्मेन भोगे परियेसित्वा धम्मलद्धेहि भोगेहि धम्माधिगतेहि
एकस्स" पि द्दामि ....पे .... सतस्स पि द्दामि, मिय्यो पि द्दामि, वहं सो पुञ्जं
पसवती" ति । अथ सो माघो माणवो भगवन्तं गाथाय अञ्जमासि -

पुच्छामहं भो गोतमं वदञ्जूं (इतिमाघो माणवो), कासायवासिं अगहं चरन्तं ।
यो याचयोगो दानपति गहट्ठो, पुञ्जत्थिको यजति पुञ्जपेक्खो ।
ददं परेसं इध अन्नपानं, कथं हतं यजमानस्स सुज्झे ॥१॥

५. माघसुत्त (३,५)

[दानी माघ मानवकले भगवान् बुद्धसँग दक्षिणा दिन योग्य भएकाहरू दक्षिणेत्यको विषयमा सोध्छु । भगवान् बुद्धले निष्कम मनुष्यलाई दक्षिणेत्य भनी सुनाउनुहुन्छ ।]

यस्तो मैले सुनें, एक समय भगवान् बुद्ध राजगृहमा गृद्धकूट पर्वतमा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस समय माघ माणवक जहाँ भगवान् बुद्ध रहनुभएको थियो, त्यहाँ गए । त्यही गएर भगवान् बुद्धसँग कुशल मंगल सोधे । कुशल मंगल सोधेर एकतिर बसे । एकतिर बसेका माघ माणवकले भगवान् बुद्धसँग यसो भने - “हे गौतम ! म दायक हूं, दानपति हूं, याचकहरूलाई सम्झने, याचनाको योग्य हूं । धर्मले धन कमाउँछु । धर्मद्वारा धन कमाएर, धर्मद्वारा प्राप्त तथा धर्मद्वारा हस्तगत धनले एकलाई पनि दिएको छु दुईलाई पनि दिएको छु, तीनलाई पनि दिएको छु, चारलाई पनि दिएको छु, पाँचलाई पनि दिएको छु, छलाई पनि दिएको छु, सातलाई पनि दिएको छु, आठलाई पनि दिएको छु, नौलाई पनि दिएको छु, दशलाई पनि दिएको छु, बीसलाई पनि दिएको छु, तीसलाई पनि दिएको छु, चालीसलाई पनि दिएको छु, पचासलाई पनि दिएको छु, सयलाई पनि दिएको छु, धेरैलाई पनि दिएको छु । गौतम ! यसरी दिनेछु, यसरी चढाउने म धेरै पुण्य कमाउने व्यक्ति हुन्छु कि ?” त्यसो भए तिम्री माणवक ! यसरी दिने, अर्पण गर्ने, तिम्रीले धेरै पुण्य अवश्य कमाउँछौ । माणवक ! जो दायक दानपति याचकहरूलाई सम्झने, याचनाले योग्य धर्मद्वारा धन कमाएर धर्मद्वारा प्राप्त गरी एकलाई पनि दिएको..... सयलाई पनि दिएको छु, अधिकलाई पनि दिएको छु भने उसले धेरै पुण्य कमाएको हुन्छ । त्यसपछि माघ माणवकले भगवान् बुद्धलाई गाथाद्वारा भने -

माघ माणवक - काषायवस्त्रधारी याचकहरूलाई थाहाहुने तपाईंसँग सोध्छु कि पुण्यको अपेक्षा (इच्छा) भई, अरूहरूलाई अन्न-पेय दान गर्ने, माग्ने योग्य भएको दानपति, गृहस्थको दान कसलाई दिएमा त्यसको फल महान् हुन्छ ? ॥१॥

(बो) याचयोगो दानपति गहट्ठो (माघोति भगवा), पुञ्जत्थिको यजति पुञ्जपेक्खो ।
ददं परेसं इध अन्न पानं, आराधये दक्खिणेर्ये हि तादि ॥३॥

यो याचयोगो दानपति गहट्ठो (इति माणवो), पुञ्जत्थिको यजति पुञ्जपेक्खो ।
ददं परेसं इध अन्नपानं, अक्खाहि मे भगवा दक्खिणेर्ये ॥३॥

या वे असत्ता विचरन्ति लोके, अकिञ्चना केवलिनो यतता ।
कालेन तेसु हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्खो यजेथ ॥४॥

ये सब्ब संयोजनबन्धनच्छिदा, दन्ता विमुत्ता अनिघा निरासा ।
कालेन तेसु हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्खो यजेथ ॥५॥

ये सब्बसंयोजनविप्पमुत्ता, दन्ता विमुत्ता अनिघा निरासा ।
कालेन तेसु हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्खो यजेथ ॥६॥

रागञ्च दोसञ्च पहाय मोहं, स्त्रीणासवा बुसितब्रम्हचरिया ।
कालेन तेसु हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्खो यजेथ ॥७॥

येसु माया वसति न मानो, ये वीतलोमा अममा निरासा ।
कालेन तेसु हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्खो यजेथ ॥८॥

ये वे न तण्हासु उपातिपन्ना, वितरेय्य ओघंअममा चरन्ति ।
कालेन तेसु हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्खो यजेथ ॥९॥

येसं तण्हा नत्थि कुहिञ्चि लोके, भवामवाय इध वा हूर वा ।
कालेन तेसु हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्खो यजेथ ॥१०॥

भगवान् बुद्ध - जो याचना (इच्छा) गर्ने योग्य दानपति गृहस्थ पुण्यलाई चाहन्छ, पुण्यको आकांक्षा गर्दै यहाँ अरूहरूलाई अन्न-पेय बस्तु दिएको हुन्छ कि उसले ज्ञानी दक्षिणेय्य (दक्षिणा दिन योग्य) लाई प्रसन्न गराइनुपर्छ ॥२॥

माघ माणवक - जो याचना गर्ने योग्य दानपति गृहस्थलाई चाहने हुन्छ, पुण्यको आकांक्षाले दान दिने गरेको हुन्छ तथा अरूलाई अन्न र पेयबस्तु दान गर्दछ, त्यसोभए भगवन् ! त्यस्तो दक्षिणेय्य व्यक्ति मलाई बताउनुहोस् ॥३॥

भगवान् बुद्ध - जो ब्राम्हणले पुण्यको कामना गरी दान दिनेछ उसलाई उचित समयमा हव्य दान गर्नुपर्छ, जो अनासक्त भई लोकमा विचरण गर्दछ तथा जो अकिंचन, ज्ञानी तथा संयमी हुन्छ ॥४॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामनाद्वारा दान दिन्छ उसको लागि आवश्यक छ कि समयानुसार उनलाई हव्य दान गर्ने जो कि दान्त, विमुक्त, निष्पाप, तृष्णा रहित तथा सांसारिक बन्धनहरूद्वारा रहित छ ॥५॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामना द्वारा दान दिन्छ, उसको लागि आवश्यक छ कि समयानुसार उनलाई हव्य दान गर्नुपर्छ जो राग, द्वेष र मोहलाई त्यागेर क्षीणास्रव भएको तथा जसले ब्रह्मचर्य वास पूर्ण गरिसकेको हुन्छ ॥ ७॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामनाद्वारा जुन दान दिन्छ, उलको लागि आवश्यक छ कि समयानुसार उनलाई हव्य दान गर्नुपर्छ जो कि राग, द्वेष र मोहलाई त्यागेर क्षीणास्रव भएको तथा जसले ब्रह्मचर्य वास पूर्ण गरेको हुन्छ ॥८॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामनाद्वारा जुन दान दिनेछ, उसको लागि आवश्यक छ कि समयानुसार उनलाई हव्य दान गर्ने हुनुपर्छ जो तृष्णामा फँसिरहेको हुन्न र जो संसाररूपी बाढीलाई पार गरेर आसक्तिरहित भई विचरण गर्ने हुन्छ ॥९॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामनाद्वारा दान दिन्छ, उसलाई आवश्यक छ कि समयानुसार उसलाई हव्यको दान गर्नुपर्छ जसलाई यस लोक र परलोकमा कहीं पनि उत्पत्ति विनाशको निमित्त तृष्णा हुँदैन ॥१०॥

ये कामे हित्वा अगहा चरन्ति, सुसञ्जतता तसरं व उज्जुं ।
कालेन तेसु हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्सो यजेथ ॥११॥

ये वीतरागा सुसमाहितिन्द्रिया, चन्दोअ राहु गहणा पमुत्ता ।
कालेन तेसु हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्सो यजेथ ॥१२॥

समिताविनो वीतरागा अकोपा, येसं गति नत्थि इध विप्पहाय ।
कालेन तेसु हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्सो यजेथ ॥१३॥

जहेत्वा जातिमरणं असेसं, कथं कथं सब्बमुपातिवत्ता ।
कालेन तेसु हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्सो यजेथ ॥१४॥

ये अत्तदीपा विचरन्ति लोके, अकिञ्चना सब्बधिविप्पमुत्ता ।
कालेन तेसु हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्सो यजेथ ॥१५॥

ये हेत्थ जानन्ति यथातथा इदं, अयमन्तिमा नत्थि पुनब्भवोति ।
कालेन तेसु हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्सो यजेथ ॥१६॥

Dhamma.Digital

यो बेदगू झानरतो सतीमा, सम्बोधिपत्तो सरणं बहुन्नं ।
कालेन तमिह हृत्यं पवेच्छे, यो ब्राम्हणो पुञ्जपेक्सो यजेथ ॥१७॥

अद्वा अमोघा मम पुच्छना अहु, अक्खासि मे भगवा ढक्खिणेरये ।
त्वं हेत्थ जानासि यथातथा इदं, तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥१८॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामनाद्वारा दान दिनेछ, उसलाई चाहिन्छ कि समयानुसार उसलाई हव्य दान गर्नुपर्छ जसलाई कि यस काम-योगहरूलाई त्यागेर, बेघर भई बाणजस्तो सीधा समान भएर विचरण गर्दछ ॥११॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामनाद्वारा दान दिन्छ, उसलाई चाहिन्छ कि समयानुसार उसलाई हव्य दान गर्नुपर्दछ जो कि राहुद्वारा मुक्त भएको चन्द्रमाजस्तै वीतराग र सुसंयमित इन्द्रिय भएको हुन्छ ॥१२॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामनाद्वारा दान दिन्छ, त्यस्तो व्यक्तिले उचित समयानुसार उसलाई हव्य दान गर्नुपर्छ जो वासनारहित, रागरहित, क्रोधरहित छ र जसलाई यो जन्मपश्चात् फेरि जन्म लिनुपर्ने हुँदैन ॥१३॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामनाद्वारा दान दिन्छ उसले उचित समयानुसार उसलाई हव्यको दान गर्नुपर्छ जो जन्म-मृत्युलाई सम्पूर्णतः छोडी सबै संशयहरूद्वारा अलग भइसकेको छ ॥१४॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामनाद्वारा दान दिन्छ, उसको उचित समयानुसार उसलाई हव्य दान गर्नुपर्छ जो लोकमा (संसार) आफूलाई दोषरहित बनाएर विचरण गर्दछ, जो अकिंचन छ र सबैप्रकारले युक्त भएको छ ॥१५॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामनाद्वारा दान दिन्छ, उसले उचित समयानुसार उसलाई हव्य दान गर्नुपर्छ जो यथार्थरूपद्वारा थाहा पाउने कि यो उसको अन्तिम जन्म हो र पुर्नजन्म हुनेछैन ॥१६॥

जो ब्राम्हण पुण्यको कामनाद्वारा दान दिन्छ, उसले उचित समयानुसार उसलाई हव्य दान गर्नुपर्छ जो कि ज्ञानी छ, ध्यानमा रत छ, स्मृतिमान् छ, सम्बोधि प्राप्त छ, फेरि धेरै मनुष्यहरूको शरण स्थान छ ॥१७॥

माघमणवक - निश्चय नै मेरो प्रश्न निरर्थक भएन । भगवान् बुद्धले दक्षिणा दिन योग्य व्यक्तिहरूलाई बताउनुभयो । तपाईंलाई यथार्थरूपले थाहा छ, तपाईंलाई नै यो कर्म, यथार्थरूपद्वारा विदित छ ॥१८॥

सो याचयोगो दानपति गहट्ठो (इति माघो माणवो), पुञ्जत्थिको यजति पुञ्जपेक्खो ।
ददं परेसं इध अन्नपानं अक्खाहि मे भगवा यञ्जसम्पदं ॥१५॥

यजस्सु यजमानो (माघोति भगवा), सब्बत्थ च विप्पसादेहि चित्तं ।
आरम्माणं यजमानस्स यञ्जं, यत्थ पतिट्ठाय जहाति दोसं ॥२०॥

सो वीतरागो पविनेय्य दोसं, मेत्तं चित्तं भावयं अप्पमाणं ।
रतिं दिवं सततं अप्पमत्तो, सब्बा दिसा फरते अप्पमञ्जं ॥२१॥

को सुज्झति मुच्चति बज्झति च, केनत्तना गच्छति ब्रम्हलोकं ।
अजानतो मे मुनि ब्रूहि पुट्ठो, भगवा हि मे सक्खि ब्रम्हज्ज दिट्ठो ।
तुवं हि नो ब्रम्ह समोति सच्चं, कथं उप्पज्जति ब्रम्हलोकं (जुतिमा) ॥२२॥

यो यजति तिविधं यञ्जसम्पदं (माघोति भगवा), आराधये दक्खिनेय्ये हि तादि ।
एवं यजितवा सम्मा याचयोगो, उप्पज्जति ब्रम्हलोकन्ति ब्रूमी" ति ॥२३॥

एवं वुत्ते माघो माणवो भवन्तं एतदवोच - अमिक्कन्तं भो गोतम ....पे....
अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो । एसाहं भवन्तं गोतमं सरणं गच्छामि, धम्मञ्च
मिक्खुसङ्गं च । उपासकं मे भवं गोतमो धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं गतं
न्ति ।

६०) माघसुत्तं पञ्चमं निदिठ्तं । ८२

जो याचना गर्न योग्य दानप्रति गृहस्थले पुण्यको कामनाद्वारा यज्ञ गर्दछ, जो यहाँ अरूहरूलाई अन्न र पेयपदार्थ दान दिन्छ, भगवान् । यसको निमित्त मलाई यज्ञ सम्पदा (दानको फल) बताउनुहोस् ॥१९॥

भगवान् बुद्ध - माघ ! दान दिनू र दान दिने समयमा सबैप्रकारले आफ्नो मनलाई प्रसन्न राख । दान नै दानकको आलम्बन हो । यसमा प्रतिष्ठित भई मनको द्वेष दूर हुनेछ ॥२०॥

ऊ वीतरागी भई द्वेषलाई दमन गरी अप्रमाण (असीम) मैत्रीचित्तको भावना गर्दै, रात-दिन सधैं अप्रमादी रहेर सबै दिशाहरूमा अप्रमाण (असीम) मैत्रीभाव फैलाइदिन्छ ॥२१॥

माघमाणवक - म अज्ञानीलाई मुनि हुनुभएका यहाँले बताउनुहोस् कि को शुद्ध हुनेछ, मुक्त हुनेछ, बन्धनमा परेको हुन्छ र को स्वयं ब्रम्हलोकमा जान्छ ? भगवान् बुद्ध मैले देखें कि तपाईं हास्रो निमित्त ब्रम्हरूप हुनुहुन्छ । धृतमन् ! ब्रम्हलोकमा कसरी उत्पत्ति हुनेछ ? ॥२२॥

भगवान् बुद्ध - जसले तीनप्रकारले दान दिन्छ, उसले दक्षिणेत्यलाई प्रसन्न पारी राख्छ । यसप्रकारले हास्रो शुद्धरूपले दान दिएर दाता ब्रम्हलोकमा जन्म लिन्छ - यसरी म भन्छु ॥२३॥

यसरी भनिसकेपछि माघ माणवकले भगवान् बुद्धलाई यसो भने -
 "आश्चर्य हो हे गौतम ..... अनेकप्रकारद्वारा धर्म प्रकाशित गर्नुभयो त्यसकारण म तपाईं गौतमको शरणमा गइरहेको छु, धर्म र भिक्षुसंघको पनि । तपाईं गौतमले मलाई आजदेखि जीवनपर्यन्त शरणागत उपासकको रूपमा धारण गरिलिनुस् ।

ॐ माघसुत्त समाप्त ॐ

६. समिय सुत्तं (३, ६)

यत्तं मे सुत्तं । एकं समयं भगवा राजगहे विहरति वेलुवने कलन्दक निवापे । तेन खो पन समयेन समियस्स परिब्बाजकस्स पुराणसालोहिताय देवताय पण्हा उद्धिट्ठा होन्ति - “यो ते समिय समणो वा ब्राम्हणो वा इमे पण्हे पुट्ठो व्याकरोति, तस्स सन्तिके ब्रम्हचरियं चरेय्यासी” ति । अथ खो समियो परिब्बाजको तस्सा देवताय सन्तिके पण्हे उग्गहेत्वा, ये ते समणब्राम्हणा सङ्घिनो गणिनो गणाचरिया जाता यसस्सिनो तित्थकरा साधुसम्मता बहुजनस्स, सेय्यथीदं - पूरणो कस्सपो, मक्सलिगोसालो, अजितो केसकम्बली, पकुधो कच्चायनो, सज्जयो वेलटिठपुत्तो, निगण्ठो नातपुत्तो, ते उपसङ्कमित्वा ते पण्हे पुच्छति । ते समियेन परिब्बाजकेन पण्हे पुट्ठा न सम्पायन्ति, असंपायन्तान कोपं च दोसं च अप्पच्चयं च पातुकरोन्ति, अपि च समियं येव परिब्बाजकं पटिपुच्छन्ति । अथ खो समियस्स परिब्बाजकस्स एतदहोसि - “ये खो ते भोन्तो समणब्राम्हणा सङ्घिनो गणिनो गणाचरिया जाता यसस्सिनो तित्थकरा साधुसम्मता बहुजनस्स, सय्येथीदं - पूरणो कस्सपो ....पे.... निगण्ठो नातपुत्तो, ते मया पण्हे पुट्ठा न संपायन्ति असंपायन्ता कोपं च दोसं च अप्पच्चयं च पातुकरोन्ति, अपि च मज्जेवेत्थ पटिपुच्छन्ति, यन्नूनाहं हीनायावत्तित्वा कामे परिमुज्जेय्य” न्ति । अथ खो समियस्स परिब्बाजकस्स एतदहोसि - “अयमिपि समणो गोतमो सङ्घी चैव गणी च गणाचरियो च जातो यसस्सी तीत्थकरो साधुम्मतो बहुजनस्स, यन्नूनाहं समणं गोतमं उपसङ्कमित्वा इमे पण्हे पुच्छेय्य” न्ति । अथ खो समियस्स परिब्बाजकस्स एतदहोसि - “ये पि खो ते भोन्तो समण ब्राम्हणा जिण्णा बुद्धा महल्लका अद्दगता वयोअनुप्पत्ता थेरा रत्तञ्जू चिरपब्बजिता सङ्घिनो गणिनो गणाचरिया जाता यसस्सिनो तित्थकरा साधुसम्मता, बहुजनस्स, सेय्यथीदं - पूरणो कस्सपो ...पे... निगण्ठो नातपुत्तो, तेपि मया पण्हे पुट्ठा न संपायन्ति, असंपायन्ता कोपं च दोसं च अप्पच्चयं च पातुकरोन्ति, अपि च मज्जेवेत्थ पटिपुच्छन्ति ।

६. समियसुत्त (३,६)

[समिय परिव्राजक त्यस समय छ जना प्रख्यात नाम चलेका धर्मप्रवर्तककहाँ श्रमण, ब्राम्हण, स्नातक, क्षत्रजिन, कुशल, पण्डित, मुनि, वेदज्ञ, अनुविज्ञ, वीर्यवान्, आजानिय, श्रोत्रिय, आर्य, आचारवान् तथा परिव्राजकको विषयमा सोध्छ तर उनीहरूबाट सन्तुष्ट नभएपछि भगवान् बुद्धकहाँ जान्छ । भगवान् बुद्धको उत्तरले प्रसन्न भई समिय भिक्षुसंघमा सम्मिलित हुन्छ ।]

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् बुद्ध राजगृहमा वेणुवन कलन्दक निवापमा विहार गरिरहनभएको थियो । त्यस समय समिय परिव्राजकको एक हितैषी देवताले जो श्रमण या ब्राम्हणले यस प्रश्नहरूलाई सोधेमा त्यसको ठिकसँग उत्तर जसले दिन्छ, ऊसँग तिमी ब्रम्हचर्य पालन गर्नु । “त्यसपछि समिय परिव्राजले त्यस देवतासँग प्रश्नहरू सीकी सो श्रमण ब्राम्हणसंघ भएका, गण भएका, प्रसिद्ध यशस्वी, तीर्थकर धेरै मानिसहरू जो उत्तम मानिएका थिए, जस्तो - पूर्ण काश्यप, मक्खलि गोशाल, अजितकेश कम्बलि, प्रकुध कात्यायन, संजय वेलट्ठिपुत्र, निर्ग्रन्थनाथपुत्र - उनीहरूकहाँ गएर ती प्रश्नहरू सोधिएका थिए । ती सोभिय परिव्राजकको प्रश्न सोधिएको मा ठीक र चित्त बुझ्दो उत्तर नदिएर क्रोध, द्वेष र अप्रसन्न प्रकट गरेको थियो । यहाँसम्म कि समिय परिव्राजकसँग नै प्रश्न सोध्ने गरेको थियो । तब समिय परिव्राजकको मनमा यस्तो भयो - “यो पनि श्रमण गौतम संघ भएको गण भएको, गणाचार्य, प्रसिद्ध, यशस्वी, पाएका र मानिसहरूद्वारा सम्मान पाएका हुन्, किन मैले श्रमण गौतमकहाँ यी प्रश्नहरू न सोधूं ?” त्यसपछि समिय परिव्राजकको मनमा यस्तो भयो - श्रमण गौतम पनि संघ भएको गण भएको गणाचार्य हुन्, यशस्वी हुन् फेरि धेरै मनुष्यहरूद्वारा सम्मान गरिराखेका हुन् । त्यसकारण श्रमण गौतमकहाँ यो प्रश्न सोध्न उचित र उत्तम हुनेछ ।” समिय परिव्राजकले आफ्नो मनमा यस्तो सम्झे - पूर्ण काश्यप, मक्खलि गोशाल, प्रकुध कात्यायन, अजित केशकम्बलि, संजय वेलट्ठिपुत्र र निर्ग्रन्थनाथपुत्रहरू जो वृद्ध अवस्था प्राप्त, स्थविर, अनुभवी, चिरप्रव्रजित, संघ भएका, गण भएका, गणाचार्य, प्रख्यात यशस्वी तीर्थकर, धेरै मनुष्यहरूद्वारा सम्मान पाएका, श्रमण ब्राम्हणहरूले मेरो प्रश्नको ठीकसँग उत्तर नपाई, त्यसको उल्टो भन्नु क्रोध, द्वेष र अप्रसन्न प्रकट गरे यहाँसम्म कि मसँग नै प्रश्न सोध्न थाले ।

किं पन मे समणो गौतमो इमे पण्डे पुट्ठो व्याकरिस्सति । समणो हि गौतमो ढहरो चेव जातिया नवो च पब्बज्जाया” ति । अथ सौ समियस्स परिब्बाजकस्स एतदहोसि - “समणो सौ ढहरोति न परिभोतब्बो । ढहरोपि चे समणो होति, सो होति महिद्धिको महानुभावो यन्नूनाहं समणं गौतमं उपसङ्कमित्वा इमे पण्डे पुच्छेय्य” न्ति । अथ सौ समियो परिब्बाजको येन राजगहं तेन चारिकं पक्कामि । अनुपुब्बेन चारिकं घरमानो येन राजगहं वेलुवनं कलन्दकनिवापो येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवता सद्धिं सम्भोदि, सम्भोदनीयं कथं साराणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो सौ समियो परिब्बाजको भगवन्तं गाथाय अज्झमासि -

कङ्की वेधिकिच्छी आगमं (इति समियो), पण्डे पुच्छित्तुं अमिकङ्कमानो ।
तेसन्तकरो भगवाहि पुट्ठो, अनुपुब्बं अनुधम्मं व्याकरोहि मे ॥१॥

ढूरतो आगतोसि (समियाति भगवा), पण्डे पच्छित्तुं अमिकङ्कमानो ।
तेसन्तकरो भवामि पुट्ठो, अनुपुब्बं अनुधम्मं व्याकरोमि ते ॥२॥

पुच्छं मं समियं पण्डं, यं किञ्चि मनसिच्छसि ।
तस्स तस्सेव पण्डस्स, अहं अन्तं करोमि ते” ति ॥३॥

अथ सौ समियस्स परिब्बाजकस्स एतदहोसि - “अच्छरियं वत भो, अब्भुतं वत भो, यावताहं अज्जेसु समणं ब्रम्हणणेषु ओकासमत्तमिपि नालत्थं, तं मे इदं समणेन गौतमेन ओकासकम्मं कतं न्ति । अत्तमनो पमोदितो उदग्गो पीतिसोमनस्सजातो भगवन्तं पण्डे पुच्छि --

किं पत्तिनमाहु मिव्सु नं (इति समियो), सोरतं केन कथं च दन्तमाहु ।
बुद्धो ति कथं बुच्चति, पुट्ठो मे भगवा व्याकरोहि” ॥४॥

फेरि के श्रमण गौतमले, के मैले सोधेमा यी प्रश्नहरूको उत्तर दिन सक्ला ? श्रमण गौतम जन्मले तरुण छ, प्रव्रज्यामा पनि नयाँ छ ।” त्यसपछि समिय परिव्राजकको मनमा यस्तो उठ्यो - “श्रमण तरुण छ भन्ने सम्भेर उसको अनादर गर्न हुन्न, परन्तु तरुण भएतापनि धेरै पराक्रम र ऋद्धि भएको र प्रतापी हुन सक्छ । किन म श्रमण गौतमकहाँ गएर यो प्रश्नहरू न सोधूँ ?” त्यसपछि समिय परिव्राजक जहाँ राजगृह हो, त्यहाँ चारिकामा जानुभयो । क्रमशः चारिका गई जहाँ राजगृहको वेणुवन र कलन्दकनिवाप थियो जहाँ भगवान् बुद्ध हुनुहन्थ्यो त्यहाँ गएर बुद्धसँग कुशल क्षेम सोधेर स्मरण दिलाउने कुराकानी गरी एकतिर बसे । एकतिर बसेका समिय परिव्राजकले भगवान् बुद्धसँग गाथाद्वारा भने -

समिय परिव्राजक - म संशय र विचिकित्सामा सहित भई प्रश्न सोध्ने इच्छाले यहाँ आएँ भगवन् । मेरा प्रश्नहरूको उत्तर धार्मिक रीतिद्वारा क्रमशः दिएर त्यसको समाधान गरिदिनुस् ॥१॥

भगवान् बुद्ध - तिमी धेरै टाढाबाट प्रश्नहरू सोध्ने इच्छाले आएका हौ । तिमीले सोधेमा मैले धार्मिक रीतिद्वारा क्रमशः त्यसलाई समाधान गर्छु ॥२॥

समिय ! तिम्रो मनमा जे भएपनि मसँग प्रश्न सोध । मैले तिम्रा ती प्रश्नहरूलाई उत्तर दिएर अन्त गर्नेछु ॥३॥

त्यसपछि समिय परिव्राजकको मनमा यस्तो भयो - “अहो आश्चर्य छ ! अहो अद्भुत छ । यहाँसम्म कि अन्य श्रमण - ब्राम्हणहरूले मेरो निमित्त प्रश्नको लागि मौकासम्म पनि दिएका थिएनन् । श्रमण गौतमले मलाई समय दिनुभयो ।” यस्तो सोची प्रसन्न मन भई, प्रमुदित भई, हर्षित भई, प्रीति र प्रसन्नताले विभोर भएर उसले भगवान् बुद्धसँग प्रश्न सोधे -

समिय परिव्राजक - कुन कुरा प्राप्त भएका लाई भिक्षु भन्दछ ? शान्त र दान्त के लाई भन्दछ ? बुद्ध कसलाई भन्दछ ? भगवन् ! मेरा यी सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तर दिनुहोस् ॥४॥

पज्जेन कतेन अत्तना (समियाति भगवा), परिनिब्बाणगतो वितिण्णकङ्को ।
विमव च भव च विप्पहाय, वुसितवा स्खीणपुनब्भवो स भिक्खु ॥५॥

सब्बत्थ उपेक्खको सतीमा, न सो हिंसति किञ्चि सब्बलोके ।
तिण्णो समणो अनाविलो, उस्सदा यस्स न सन्ति सोरतो सो ॥६॥

यस्सिन्दिद्यानि भावितानि, अज्झत्तं वहिद्धा च सब्बलोके ।
निब्बिज्झ इमं परं च लोकं, कालं कङ्कति भावितो स दन्तो ॥७॥

कप्पानि विचेय्य केवलानि, संसारदुमयं चुत्तूपपातं ।
विगततरजमनङ्गणं विसुद्धं, पत्तं जातिक्खयं तमाहुं बुद्धं न्ति ॥८॥

अथ सो समियो परिब्बाजको भगवतो भासितं अमिनन्दित्वा अनुमोदित्वा
अत्तमनो पमोदितं उदग्गो पीतिसोमनस्सजातो भगवन्तं उत्तरिं पज्हुं पुच्छि -

किं पत्तिनमाहु ब्राम्हणं (इति समिया), समणं केन कथं च न्हातको" ति ।
नागो"ति कथं पवुच्चति, पुट्ठो मे भगवा व्याकरोहि ॥९॥

वाहेत्वा सब्बपापानि (समियाति भगवा), विमलो साधु समहितो ठिततो ।
संसारमतिच्च केवली सो, असितो तादि पवुच्चते स ब्रम्हा ॥१०॥

भगवान् बुद्ध - जसले स्वयं आफूद्वारा निर्मित गरेको मार्गमा चलेर, संशयरहित भई परिनिर्वाण प्राप्त गरिसकेको छ, जसले जन्म-मृत्युलाई छोडिसकेको छ, जसले ब्रम्हचर्य पूर्ण गरिसकेको छ र जसको पुनर्जन्म क्षीण भयो, त्यो भिक्षु हो ॥५॥

जो सबैप्रकारले उपेक्षा गर्ने स्मृतिमान् छ, जसले संसारमा कसैलाई पनि दुःख नदिने भई संसारसागर पार गरिसकेको छ, जो श्रमण निर्मल छ, जोसँग आसक्ति छैन, ऊ शान्त छ ॥६॥

जोसँग इन्द्रियहरू भित्र र बाहिर सारा लोक उसको वशमा पारिसकेको छ, जो यस लोक परलोकलाई जानेर समयको प्रतीक्षा गर्दछ अर्थात् मृत्युलाई अपेक्षा गर्न संयमी हुन्छ, ऊ दान्त छ ॥७॥

जसले सम्पूर्ण तृष्णालाई मनन गरी संसारको उत्पत्ति र च्युति दुबै जानिसकेको छ, जुन तृष्णा आदि मलहरूबाट रहित तथा निर्मल छ, विशुद्ध छ, जसले जन्म क्षयलाई प्राप्त गरिसकेको छ, उसलाई बुद्ध भन्दछ ॥८॥

त्यसपछि समिय परिव्राजकले भगवान् बुद्धको कथनलाई अभिनन्दन गरी र अनुमोदन गरी प्रसन्न एवं प्रमुदित, हर्षित, प्रीति र प्रसन्नता प्राप्त भई भगवान् बुद्धसँग फेरि प्रश्न सोध्छ -

समिय परिव्राजक - कुन कुरा प्राप्त भएको लाई ब्राम्हण भन्दछ ? श्रमण र स्नातक कसलाई भन्दछ ? नाग कसलाई भन्दछ ? भगवन् ! मेरो प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् ॥९॥

भगवान् बुद्ध - जो सबै पापहरूलाई बगाएर निर्मल, साधु, एकाग्रचित्त, स्थितात्मा, संसार-पारंगत, केवली (ज्ञानी), अनासक्त र स्थिर छ, उसलाई ब्राम्हण भन्दछ ॥१०॥

समितावि पहाय पुञ्जपाप, विरजो जत्वा इमं परं च लोकं ।
जातिमरणं उपातिवत्तो, समणो तादि पवुच्चते तथत्ता ॥११॥

निन्हाय सब्बपापकानि, अज्झत्तं बहिद्वा च सब्बलोके ।
देवमनुस्सेसु कप्पियेसु, कप्पं नेति तमाहु न्हातको" ति ॥१२॥

आगुं न करोति किञ्चि लोके, सब्बसंयोगे विसज्ज बन्धनानि ।
सब्बत्थं न सज्जति विमुत्तो, नागो तादि पवुच्चते तथत्ता" ति ॥१३॥

अथ सो समियो परिब्बाजको ...पे... भगवन्तं उत्तरिं पण्हं पुच्छि -

किं सेत्तजिनं वदन्ति बुद्धा (इति समियो), कुसलं केन कथं च पडितो" ति ।
मुनि नाम कथं पवुच्चति, पुट्ठो मे भगवा व्याकरोहि ॥१४॥

सेत्तानि विजेय्य केवलानि (समियाति भगवा), दिब्बं मानुसकं च ब्रम्हसेत्तं ।
सब्बसेत्तमूलबन्धना पमुत्तो, सेत्तजिनो तादि पवुच्चते तथत्ता ॥१५॥

कोसानि विजेय्य केवलानि, दिब्बं मानुसकं च ब्रम्हकोसं ।
(सब्ब) कोसमूलबन्धना पमुत्तो, कुसलो तादि पवुच्चते तथत्ता ॥१६॥

तद्दुमयानि विजेय्य पण्डरानि, अज्झत्तं बहिद्वा च सुद्धिपञ्जो ।
कण्हं सुक्कं उपातिवत्तो, पण्डितो तादि पवुच्चते तथत्ता ॥१७॥

असतं च सतं च जत्वा धम्मं, अज्झत्तं बहिद्वा च सब्बलोके ।
देवमनुस्सेहि पूजितो सो, सङ्गं जालमतिच्च सो मुनी" ति ॥१८॥

जसले पुण्य र पापलाई पन्छाएर शान्त भइसकेको छ, यो लोक र परलोकलाई जानेर मलरहित भइसकेको छ, जो जन्म र मृत्युबाट अलग भइसके, जो स्थिर र स्थितात्मा छ, उसलाई श्रमण भन्दछ ॥११॥

जसले सारा लोकको बाहिर र भित्रका सबै पापहरू धोइसकेको छ, र जो आवागमनमा रहेका देवताहरू र मनुष्यहरूमा फेरि जन्म ग्रहण गर्दैन, उसलाई स्नातक भन्दछ ॥१२॥

जसले संसारका कुनैप्रकारका पाप गर्दैन, जसले सबै बन्धनहरूलाई तोडिसकेको छ, कहीं पनि आसक्त हुँदैन, जो विमुक्त स्थिर, स्थितात्मा छ, उसलाई नाग भन्दछ ॥१३॥

त्यसपछि फेरि समिय परिव्राजकले भगवान् बुद्धसँग प्रश्न सोधे - समिय परिव्राजक - बुद्धले कसलाई क्षेत्रजिन भनी बताउँछ ? पण्डित को हो ? मुनि कसलाई भन्दछ ? भगवन् ! मैले सोधका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् ॥१४॥

भगवान् बुद्ध - जो सम्पूर्ण स्वर्गीय, मानवीय र ब्रम्हलोकलाई जितेर सारा लोकहरूको बन्धनले युक्त भइसकेको छ । उसलाई स्थिर र स्थितात्मा क्षेत्रजिन भन्दछ ॥१५॥

जसले सम्पूर्ण, मानवीय र ब्रम्हलोकका राम्रा-नराम्रा कर्महरूलाई जितेर सारा कर्मबन्धनहरूले मुक्त भइसकेको छ, उसलाई स्थिर र स्थितात्मा कुशल भनिन्छ ॥१६॥

जो शुद्ध-प्रज्ञ भित्र र बाहिरका विषयहरूमा विजय पाएर पुण्य तथा पापबाट टाढा भइसकेको छ, उसलाई स्थिर र स्थितात्मा पण्डित भन्दछ ॥१७॥

जसले सबै संसारका भित्र र बाहिरका सत्य असत्य कुराहरूलाई जानेर देव-मनुष्यहरूद्वारा पूजित छ र जो आसक्तिरूपी जालबाट टाढा छ, उसलाई मुनि भन्दछ ॥१८॥

अथ सो समियो परिब्बाजको ...पे... भगवन्तं उतरिं पञ्हं पुच्छि -
किं पत्तिनमाहु वेदुगुं (इति समियो), अनुविदितं केन कथं च विरियवा" ति ।
आजानियो किन्ति नाम होति, पुट्ठो मे भगवा व्याकरोहि ॥१५॥

वेदानि विचेय्य केवलानि (समिया ति भगवा), समणानं यानिधत्थि ब्राम्हणानं ।
सब्बवेदनासु वीतरागो, सब्बं वेदमतिच्च वेदगुं सो ॥२०॥

अनुविच्च पपञ्चनामरूपं, अज्झतं बहिद्धा च रोगमूलं ।
सब्बरोगमूलबन्धना पमुत्तो, अनुविदितो तादि पवुच्चते तथत्ता ॥२१॥

विरतो इध सब्बपापकेहि, निरयदुक्खमतिच्च विरियवा सो ।
सो विरियवा पधानवा, धीरो तादि पवुच्चते तथत्ता ॥२२॥

यस्सस्सु लुतानि बन्धनानि, अज्झतं बहिद्धा च सब्बमूलं ।
(सब्ब) सङ्गमूलबन्धनापमुत्तो, आजानियो तादिपवुच्चते तथत्ता" ति ॥२३॥

अथ सो समियो परिब्बाजको ....पे.... भगवन्तं उतरिं पञ्हं पुच्छि -

किं पत्तिनमाहु सोत्थियं (इति समियो), अरियं केन कथं च चरणवा" ति ।
परिब्बाजको किन्ति नाम होति, पुट्ठो मे भगवा व्याकरोहि ॥२४॥

सुत्वा सब्बधम्मं अमिञ्जाय लोके (समिया ति भगवा),
सावज्जानवज्जं यदत्थि किञ्चि ।
अमिमु अकथं कथिं विमुत्तं, अनीघं सब्बधिमाहु सोत्थियो" ति ॥२५॥

खेत्वा आसवानि आलयानि, विद्धा सो न उपेति गळ्मसेय्यं ।
सब्बं तिविधं पनुज्ज पङ्कं, नेति तमाहु अरियो" ति ॥२६॥

त्यसपछि समिय परिव्राजकले फेरि प्रश्न सोधे - समिय परिव्राजकको कुरा र कुनचाही कुरा प्राप्त गरेका लाई वेदज्ञ भन्दछ ? अनुविज्ञ को हो ? वीर्यवान् को हो ? आजानीय कसको नाम हो ? भगवन् ! मेरो प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् ॥१९॥

भगवान् बुद्ध - जसले श्रमणहरू तथा बाम्हणहरूका सम्पूर्ण अवस्थाहरूलाई जानिसकेको छ, जो सबै वेदनाहरूमा अनासक्त छ, जो सबै वेदनाहरूबाट अलग छ, उसलाई वेदज्ञ भन्दछ ॥२०॥

जसले भित्र र बाहिरका रोगमूलरूपी नाम-रूपको बन्धनलाई जानिसकेको छ, र जो सबै रोगहरूको मूल बन्धनबाट मुक्त छ, उसलाई स्थिर र स्थितात्मा अनुविदित भन्दछ ॥२१॥

जो सबै पापहरूबाट विरत छ, नरकको दुःखबाट मुक्त भइसकेको छ, ऊ वीर्यवान् छ । उसलाई स्थिर र स्थितात्मा वीर्यवान्, पराक्रमी तथा धीर (धैर्यवान्) भन्दछ ॥२२॥

जसमा भित्र र बाहिरका सबै बन्धनहरू टुटिसकेको छ, जो सारा तृष्णाहरूको मूल बन्धनबाट मुक्त छ, उसलाई स्थिर र स्थितात्मा आजानीय (उत्तम) भन्दछ ॥२३॥

त्यसपछि समिय परिव्राजकले भगवान् बुद्धसँग फेरि प्रश्न सोधे - समिय परिव्राजक - कुनप्रकारको प्राप्तिलाई श्रोत्रिय भन्दछ ? आर्य को हो ? परिव्राजक कसको नाम हो ? भगवन् ! मेरो प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् ॥२४॥

भगवान् बुद्ध - यो संसारमा जुनसुकै पनि सदोष र निर्दोष कुराहरू छन् ती सबैलाई सुनेर राम्रोसँग जानिसकेको जो विजयी, संशयरहित र विमुक्त भइसकेको छ र जो सबैप्रकारका रागद्वारा रहित भइसकेको छ, उसलाई श्रोत्रिय भन्दछ ॥२५॥

जसले विज्ञ आसवहरूको (चित्तमलहरू) आलयहरूलाई समाप्त गरी फेरि जन्म ग्रहण गर्दैन, जुन सारा त्रिविध कामहरूलाई त्यागेर फेरि काम-चक्रमा आउँदैन, उसलाई आर्य भन्दछ ॥२६॥

यो इध चरणेषु पतिपत्तो, कुसलो सब्बदा आजानाति धम्मं ।
सब्बत्थ न सज्जति विमुत्तो, पटिघा यस्स न सन्ति चरणो सो ॥२७॥

दुक्खवेपक्कं यदत्थि कम्मं, उद्धं अधो च तिरियं चापि मज्झे ।
परिवज्जयित्वा परिज्जचारी, मायं मानमथोपि लोमकोधं ।
परियन्तमकासि नामरूपं, तं परिब्बाजकमाहु पतिपत्तं न्ति ॥२८॥

अथ सो समियो परिब्बाजको भगवतो भासितं अमिनन्दित्वा अनुमोदित्वा
अत्तमनो पमोदितो उदग्गो पीतिसोमनस्सजातो उट्ठायासना एकसं उत्तरासङ्गं
करित्वा येन भगवा तेनज्जलिं पणामेत्वा भगवन्तं सम्मुखा सारुप्पाहि गाथाहि
अमित्थवि -

यानि च तीणि यानि च सट्ठि, समणप्पवाद्दसितानि भूरिपज्ज ।
सज्जक्खरसञ्चयिस्सितानि, ओसरणानि विनेरय ओघतमगा ॥२९॥

अन्तगू'सि पारगू'सि दुक्खस्स, अरह्हा'सि सम्मासम्बुद्धो स्त्रीणासवं तं मज्जे ।
जुतिमा मुतिमा पहूतपज्जो, दुक्खस्सन्तकर अतारयि मं ॥३०॥

यं मे कङ्कितमज्जासि, विचिकिच्चं मं अतारेसि नमो ते ।
मुनि मोनपथेषु पतिपत्तं, अखिल आदिच्च बन्धु सोरतो" सि ॥३१॥

या मे कङ्का पुरे आसि, तं मे व्याकासि चक्खुमा ।
अद्धा मुनीसि सम्बुद्धो, नत्थि नीवरणा तव ॥३२॥

जो शीलवान् हुन्छ, कुशल हुन्छ, सधैं धर्मलाई बुझ्ने हुन्छ, सर्वत्र अनासक्त छ, विमुक्त छ र जसमा द्वेषभाव हुँदैन, ऊ आचारवान् हुन् ॥२७॥

जसले भूत, भविष्य तथा वर्तमान कालिक कर्म (कालका दुःखद फल) र माया, मान, लोभ तथा क्रोधलाई टाढा राखी विचारपूर्वक विचरण गर्छ, जसले नाम-रूपको अन्त गरिदिन्छ, प्राप्तव्य प्राप्त गरेका लाई परिव्राजक भन्दछ ॥२८॥

त्यसपछि समिय परिव्राजकले भगवान् बुद्धको कथनलाई अभिनन्द गरी, अनुमोदन गरी प्रसन्न, प्रमुदित, हर्षित, प्रीति र सौमनस्य प्राप्त भई आसनबाट उठी उत्तरासंगलाई एक काँधमा राखी जहाँ भगवान् बुद्ध हुनुहुन्थ्यो त्यतातिर गई दुबै हातहरू जोडी प्रणाम गरी भगवान् बुद्धको अगाडि समयोषित (अनुकूल) गाथाहरूद्वारा स्तुति गरे ।

समिय परिव्राजक - हे महाप्रज्ञ ! तपाईं श्रमणहरूको व्यवहार तथा कल्पनाका आश्रय भएका बासठ्ठी (६२) प्रकारका दृष्टि तथा नानारूपी घाटका प्रवाहलाई पारगरिसकेको हुनुहुन्छ ॥२९॥

तपाईंले दुःखको अन्त गरिसकेको छ, दुःखलाई पार गरिसकेको छ, तपाईं अर्हत् हुनुहुन्छ, सम्यक्सम्बुद्ध हुनुहुन्छ, क्षीणास्रव हुनुहुन्छ, यसरी मैले मानेको छु, हे ज्योतिष्मन् महाप्रज्ञ ! हे दुःखलाई अन्त गर्ने ! तपाईंले मलाई उद्धार गर्नुभयो ॥३०॥

संशय छ भनी जानी तपाईंले मलाई संशयबाट पार गरिदिनुभयो । त्यसको निमित्त तपाईंलाई नमस्कार छ । ज्ञानको पथमा गएर निर्वाण प्राप्त द्वेषरहित, आदित्यबन्धु मुनि तपाईं शान्त हुनुहोस् ॥३१॥

चक्षुष्मन् ! पहिले मसँग जुन शंकाहरू थिए तपाईंले त्यसलाई समाधान गरिदिनु भयो । सम्बुद्ध ! तपाईं स्वयं मुनि हुनुहुन्छ । तपाईंसँग नीवरण छैन ॥३२॥

उपायासा च ते सब्बे, विद्धस्ता विनलीकता ।
सीतिभूतो दमप्पतो, धितिमा सच्चनिककमो ॥३३॥

तस्स ते नागनागस्स, महावीरस्स भासतो ।
सब्बे देवानुमोदन्ति, उमो नारदपब्बता ॥३४॥

नमो ते पुरिसाज्ज, नमो ते पुरिसुत्तम ।
सदेवकस्सिं लोकस्सिं, नत्थि ते पटिपुग्गलो ॥३५॥

तुवं बुद्धो तुवं सत्था, तुवं मारामिभू मुनि ।
तुवं अनुसये छेत्वा, तिण्णो तारेसि मं पजं ॥३६॥

उपधी ते समतिक्कन्ता, आसवा ते पद्दालिता ।
सीहोसि अनुपादानो, पहीन मयमेरवो ॥३७॥

पुण्डरिकं यथा वग्गु, तोये न उपलिप्पति ।
एवं पुज्जे च पापे च, उमये त्वं न लिप्पसि ।
पादे वीर पसारेहि, समियो वन्दति सत्थुनो ति ॥३८॥

तपाईंको दिग्दारीता नष्ट र विष्ट छ । तपाईं शान्त हुनुहुन्छ, दान्त हुनुहुन्छ, धृतमान् हुनुहुन्छ र सत्यवादी हुनुहुन्छ ॥३३॥

श्रेष्ठहरूको पनि श्रेष्ठ महावीर ! दुबै नारद र पर्वत (यी दुई देवताका नाम हुन्) तथा अन्य सबै देवताहरूले तपाईंको भाषणलाई अनमोदन गर्दछन् ॥३४॥

हे श्रेष्ठ पुरुष ! तपाईंलाई मेरो नमस्कार छ, हे उत्तम पुरुष ! तपाईंलाई मेरो नमस्कार छ, देवता र मनुष्यसहित सारा संसारमा तपाईंसमान कोही पनि छैन ॥३५॥

तपाईं बुद्ध हुनुहुन्छ, तपाईं शास्ता हुनुहुन्छ, तपाईं मारविजय मुनि हुनुहुन्छ । तपाईंले समूल वासनाहरूलाई नष्ट गरी भवसागरलाई पार गरि सकेको छ र प्रजाजनलाई पनि पार लगाउनुभएको छ ॥३६॥

तपाईंले वासनाहरूको बन्धन पार गरिसक्नुभएको छ, वासनाहरूलाई नष्ट गरिसक्नुभएको छ । तपाईं अनासक्त, भय र भयानकतारहित सिंह हुनुहुन्छ ॥३७॥

जस्तो सुन्दर कमल-पुष्प जलमा लिप्त हुँदैन, त्यस्तै नै तपाईं पुण्य र पाप दुबैमा लिप्त छैन । हे वीर ! पाउ फैलाउनुहोस्, यो समयले शास्तालाई वन्दना गरिरहेको छ ॥३८॥

अथ सो समियो परिब्बाजको भगवतो पादेसु सिरसा निपतित्वा भगवन्तं
 छतदवोच - "अमिक्कन्तं भो गोतम ....पे.... धम्मं च मिक्खु सङ्गं च, लभेय्याहं,
 भन्ते, भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, लभेय्यं उपसम्पदं" न्ति । "यो सो, समिय,
 अज्जातिट्ठिय पुबबो इमस्मिं धम्मविनये आकङ्कति पब्बज्जं आकङ्कति उपसम्पदं,
 सो चत्तारो मासे परिवसति; चतुन्नं मासानं अच्ययेन आरद्धचित्ता मिक्खु
 पब्बाजेन्ति, उपसम्पादेन्ति मिक्खुभावाय; अपि च मेत्थ पुग्गलवेमत्तता विदिता"
 ति । "सचे, भन्ते, अज्जातिट्ठिय पुब्बा इमस्मिं धम्मविनये आकङ्कन्ता पब्बज्जं
 आकङ्कन्ता उपसम्पदं चत्तारो मासे परिवसन्ति, चतुन्नं मासानं अच्ययेन आर
 द्धचित्ता मिक्खु पब्बाजेन्ति, उपसम्पादेन्ति मिक्खु भावाय, अहंचत्तारि वस्सानि
 परिवसिस्सामि, चतुन्नं वस्सानं अच्ययेन आरद्धचित्ता मिक्खु पब्बाजेन्तु
 उपसम्पादेन्तु मिक्खुभावाया" ति ।

अलत्थ सो समियो परिब्बाजको भगवतो सन्तिके पब्बज्जं अलत्थ
 उपसम्पदं ....पे.... अज्जातरो सो पनायस्सा समियो अरहतं अहोसी" ति ।

६० समियसूतं छदंठं निदिठं । ८३

Dhamma.Digital

त्यसपच्छि समिय परिव्राजकले भगवान् बुद्धको पाउमा आफ्नो टाउको राखेर भगवान् बुद्धलाई यसो भने - “आश्चर्य छ, हे गौतम । धर्म र भिक्षुसंघ पनि । भन्ते । भगवान्को संघमा मलाई प्रव्रज्या मिलोस्, उपसम्पदा मिलोस् ।” भगवान् बुद्ध - “समिय । जो कुनै पहिलेका अन्य तीर्थक (अरू धर्मका साधु) यस धर्म-विनयमा प्रव्रज्या लिन चाहन्छ, उपसम्पन्न हुन चाहन्छ, तब उसले चार महिनासम्म परिवास गर्नुपर्दछ । चार महिना बितिसकेपछि प्रसन्न मनले भिक्षु उसलाई भिक्षु हुनको निमित्त प्रव्रजित गर्दछ, उपसम्पन्न गर्दछ । फेरि पनि मलाई यहाँका व्यक्तिको विभिन्नता ज्ञात छ ।” समिय परिव्राजक - “यदि भन्ते । उनले पहिलेका अन्यतीर्थकरहरूका लागि यस धर्मविनयमा प्रव्रज्या चाहना गरेमा, उपसम्पदा चाहना गरेमा चार महिनासम्म परिवास (परीक्षार्थ निवास) गर्नुपर्दछ, चार महिना बितिसकेपछि प्रसन्न मनका भिक्षु उसलाई भिक्षु हुनको निमित्त प्रव्रजित गरिदिन्छ, उपसम्पन्न गर्दछ भने म चार वर्षसम्म परिवास गर्नेछु, चार वर्ष बितिसकेपछि प्रसन्न चित्त भिक्षुले मलाई भिक्षु हुनको निमित्त प्रव्रजित गर्नुहोस्, उपसम्पन्न गर्नुहोस् ।”

समिय परिव्राजकले भगवान् बुद्धसँग प्रव्रज्या पाए, उपसम्पदा पाए । आयुष्मान् समिय अरहन्तहरूमध्ये एक अर्हत् भए ।

६० समियसुत्त समाप्त ७३

७. सेलसुत्तं (३,७)

एवं मे सुत्तं । एकं समयं भगवा अङ्गुतरापेसु चारिकं चरमानो महता मिक्खुसङ्गेन सद्धिं अड्ढतेलसेहि मिक्खुसतेहि येन आपणं नाम अङ्गुतरापणं निगमो तदवसरि । अस्सोसि खो केणियो जटिलो - "समणो खलु भो गोतमो सक्खपुत्तो सक्खकुला पब्बजितो अङ्गुतरापेसु चारिकं चरमानो महता मिक्खुसङ्गेन सद्धिं अड्ढतेलसेहि मिक्खुसतेहि आपणं अनुप्पत्तो, तं खो पन भवन्तं गोतमं एवं कल्याणो कित्तिसद्धो अब्भुगतो-इतिं पि सो भगवा अरहं सम्मासम्बुद्धो विज्जाचरण सम्पन्नो सुगतो लोकविद्धं अनुत्तरो पुरिसदग्गमसार थि सत्था देवमनुस्सानं बुद्धो भगवाति; सो इमं लोकं सदेवकं समारकं सब्रम्हकं सस्समणबांम्हणिं पजं सदेवमनुस्सं सयं अमिञ्जा सत्थिक्त्वा पवेदेति; सो धम्मं देसेति आदि कल्याणं मज्झे कल्याणं परियोसानकल्याणं सत्थं सत्थञ्जनं केवलपरिपुण्णं परिसुद्धं ब्रम्हचरियं पकोसति; साधु खो पन तथा रूपानं अरहतं दस्सनं होती" ति । अथ खो केणियो जटिलो येन भगवा तेनुपसङ्कमि, "उपसङ्कमित्वा, भगवता सद्धिं सम्मोदि, सम्मोदनीयं कथं साराणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नं खो केणियं जटिलं भगवा धम्मिया कथायं संदस्सेसि, समादपेसि समुत्तेजेसि म्महंसोसि । अथ खो केणियो जटिलो भगवता धम्मिया कथायं सन्तस्सितो समादपितो समुत्तेजितो सम्पहसितो भगवन्तं एतदवोच - "अधिवासेतु मे भवं गोतमो स्वातनाय भत्तं सद्धिं मिक्खुसङ्गेना" ति ।

७. सेलसुत्त (३,७)

[केणिय जटिलले (जटाधारी तपस्वी) आफनो आश्रममा भिक्षुसंघसहित भगवान् बुद्धको निमित्त भोजन बनाइरहन्छ, यो देखेर, सेल ब्राम्हण आफ्नो शिष्यमण्डलसँग त्यहाँ पुग्छ । केणियद्वारा भगवान् बुद्ध आउने विषयमा सोधिसकेपछि सेल उसकहाँ जान्छ । भगवान् बुद्धको सदुपदेशले प्रसन्न भएका सेल आफ्ना तीन शिष्यहरूसहित संघमा सम्मिलित हुन्छ ।]

यस्तो मैले सुनें। एक समय भगवान् बुद्ध बान्ह सय पचास भिक्षुहरूको महाभिक्षुसंघका साथ अंगुत्तराप (जनपद) मा चारिका गर्दै जहाँ परआपण नाम गरेको अंगुत्तरापोय निगम थियो त्यहाँ पुगे । केणिय जटिलले सुने - “शाक्य-कुलबाट प्रव्रजित शाक्यपुत्र श्रमण गौतम साढे बान्ह सय भिक्षुहरूको महाभिक्षुसंघका साथ, अंगुत्तरापमा चारिका गर्दै, आपणमा आएका छन् । त्यस भगवान् बुद्धको यस्तो कल्याण कीर्ति शब्द फैलेको छ । वहाँ भगवान् बुद्ध यस्तो अर्हत् सम्क्सम्बुद्ध, विद्याचरणसम्पन्न, सुगत, लोकविद्, अनुपम पुरिषदम्य सारथी, देव, मनुष्यहरूको शास्ता हुन् । वहाँ यस लोकमा देव, मार, ब्रम्हा-श्रमण-ब्राम्हणसहित देव-मनुष्यहरूका प्रजालाई स्वयं ज्ञानले साक्षात्कार गरी उपदेश दिनुहुन्छ, वहाँले आरम्भ, मध्य र अन्त सबै अवस्थाहरूमा कल्याणकर धर्मका उसका शब्दहरू र भावसहित उपदेश गर्दै सदा परिपूर्ण परिशुद्ध ब्रम्हचर्यलाई प्रकाशित गर्नुहुन्छ । यसप्रकारका अर्हत्हरूको दर्शन उत्तम छ ।” तब केणिय जटिल जहाँ भगवान् बुद्ध विराजमान हुनुहुन्थ्यो, त्यहाँ गए । त्यहाँ गएर भगवान् बुद्धसँग संमोदन गरी, कुशल प्रश्न सोधी एकतिर बसे । एकतिर बसेका केणिय जटिललाई भगवान् बुद्धले धर्मउपदेशद्वारा संदर्शन, समादपन, समुत्तेजन, संप्रसंशान गर्नुभयो । भगवान् बुद्धको धर्मउपदेशद्वारा संदर्शित भई केणिय जटिलले भगवान् बुद्धलाई भने - “तपाईं गौतमले भिक्षुसंघसहित भोलि मकहाँ भोजन स्वीकार गर्नुहोस् ।”

एवं बुद्धे भगवा केणियं जटिलं एतद्वच - "महासो केणिय, मिक्खुसङ्को अड्ढतेलसानि मिक्खुसतानी, त्वं च सो ब्राम्हणेसु अमिप्पसन्नो" ति । द्वुतियम्पि सो केणियो जटिलो भगवन्तं एतद्वच - "किञ्चापि, भो गोतम, महामिक्खुसङ्को अड्ढतेलसानि मिक्खुसतानि, अहञ्च ब्राम्हणेसु अमिप्पसन्नो, अधिवासेतु मे भवं गोतमो स्वातनाय भत्तं सद्धिं मिक्खु सङ्केना" ति । द्वुतियम्पि सो भगवा केणियं जटिलं एतद्वच - "महा सो, केणिय, मिक्खुसङ्को अड्ढतेलसानि मिक्खुसतानि, त्वं च सो ब्राम्हणेसु अमिप्पसन्नो" ति । ततियम्पि सो केणियो जटिलो भगवन्तं एतद्वच - "किञ्चापि, भो गोतमा, महा मिक्खुसङ्को अड्ढतेलसानि मिक्खुसतानि, अहं च, सो ब्राम्हणेसु अमिप्पसन्नो, अधिवासेत्तेव मे भवं गोतमो स्वातनाय भत्तं सद्धिं मिक्खुसङ्केना" ति । अधिवासेसि भगवा तुण्हिभावेन । अथ सो केणियो जटिलो भगवतो अधिवासनं विदित्वा उट्ठयासना येन सको अस्समो तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा मितामच्चे जातिसालोहिते आमन्तेसि - "सुणन्तु मे भोन्तो मितामच्चा जाति सालोहिता, समणो मे गोतमो निमन्तितो स्वातनाय भत्तं सद्धिं, मिक्खुसङ्केन, येन मे कायवेर्यावटिकं करेर्याथा" ति । "एवं भो" ति सो केणियस्स जटिलस्स मितामच्चा जातिसालोहिता केणियस्स जटिलस्स पटिस्सुत्वा अप्पेकच्चे उद्धानानि स्रणन्ति, अप्पेकच्चे कट्ठानि फालेन्ति, अप्पेकच्चे भाजनानि धोवन्ति, अप्पेकच्चे उदकमणिकं पतिट्ठापेन्ति, अप्पेकच्चे आसनानि पञ्जापेन्ति; केणियो पन जटिलो सामं येव मण्डलमालं पटियादेति । तेन सो पन समयेन सेलो ब्राम्हणो आपणे, पटिवसति, तिण्ण वेदनानं पारगू सनिघण्टु केतुमानं साक्खरप्पभेदानं इतिहासपञ्चमानं पदको वेर्याकरणो लोकायतमहापुरिसलक्खणेसु अन्वयो तोणि माणवकसतानि मन्ते वाचेति ।

यस्तो भनिसकेपछि भगवान् बुद्धले केणिय जटिललाई भन्नुभयो - केणिय ! भिक्षुसंघ धेरै छन्, साढे बाह्र सय भिक्षु छन् र तिमी ब्राम्हणहरूमा प्रसन्न (श्रद्धालु) छौ ।” दोस्रोचोटि पनि केणिय जटिलले भगवान् बुद्धलाई भने - “के भयो र हे गौतम । यद्यपि साढे बाह्र सय भिक्षुहरूको मण्डली छ, म ब्राम्हणहरूमा प्रसन्न छु । तपाईं गौतमले भिक्षुसंघसहित भोलि मेरो भोजन स्वीकार गर्नुस् ।” तेस्रोचोटि पनि भगवान् बुद्धलाई केणिय जटिलले भने .... । भगवान् बुद्धले मौन रही स्वीकार गर्नुभयो । त्यसपछि केणिय जटिलले भगवान् बुद्धको स्वीकृतिलाई जानी आसन बाट उठी, जहाँ आफ्नो आश्रम थियो त्यहाँ गए । त्यहाँ गएर मित्र-अमात्य, सल्लाह दिने बन्धुहरू तथा हितैषीहरूलाई सम्बोधन गरी भने - “तपाईं सबै मित्र-अमात्य तथा हितैषीहरू सुन्नुहोस् - मैले भिक्षुसंघसहित श्रमण गौतमलाई भोलिको दिनको निमित्त निमंत्रित गरे, त्यसकारण तपाईं सबैले सेवा गर्नु पर्दछ ।” “ठीक छ” । केणिय जटिलका साथीहरू, मित्र-अमात्य बन्धुहरू हितैषीहरूमध्ये कसैले चुलो बनाए, कसैले पानी ओसारेर ठूलो भाँडोमा भरे, कसैले आसन बिछ्याउन थाले र केणिय जटिलले स्वयं पट-मंडप (मंडल माल) तयार गरे ।” त्यस समय शैल ब्राम्हण आपणमा बसिरहेका थिए । ऊ तीन वेद निघण्टु, केटभ, निरुक्ति, पाँच वेदरूपी इतिहास पारङ्गत भई काव्य, व्याकरण, लोकायतशास्त्र तथा महापुरुषलक्षण (सामुद्रिक शास्त्र) मा निपुण भई तीन सय माणवकहरूलाई मन्त्र सिकाउँदथे ।

तेन खो पन समयेन केणियो जटिलो सेले ब्राम्हणे अभिप्पसन्नो होति ।
 अथ खो सेलो ब्राम्हणो तीहि माणवकसतेहि परिवुत्तो जङ्गविहारं अनुचङ्कमानो
 अब्भुविचरमानो येन केणियस्स जटिलस्स अस्समो तेनुपसङ्गमि । अद्दसा खो
 सेलो ब्राम्हणो केणियस्स जटिलस्स अस्समे अप्पेकच्चे उद्धुनानि स्रणन्ते ....पे....
 अप्पेकच्चे आसनानि पञ्जापेन्ते केणियं पन जटिलं सामं एव मण्डलमालं
 पतियादेन्तं; दिस्वान केणियं जटिलं एतद्वोच - "किन्नु भोतो केणियस्स
 आवाहो वा भविस्सति, विवाहो वा भविस्सति, महायञ्जो वा पच्चुपट्ठितो, राजा वा
 मागधो सेनियो विम्बिसारो निमन्तितो स्वातनाय सद्धिं बलकायेन" ति ? "न मे,
 सेल, आवाहो भविस्सति, नपि विवाहो भविस्सति, नपि राजा मागधो सेनियो
 विम्बिसारो निमन्तितो स्वातनाय सद्धिं बलकायेन, अपि च खो मे महायञ्जो
 पच्चुपट्ठितो अत्थि । समणो गोतमो सक्थपुत्तो सक्थकुला पब्बजितो अङ्गुत्तरापेसु
 चारिकं चरमानो महता मिक्खसङ्गेन सद्धिं अङ्गतेलसेहि मिक्खुसतेहि आपणं
 अनुप्पत्तो । तं खो पन भवन्तं गोतमं ....पे.... बुद्धो भगवाति । सो मे निमन्तितो
 स्वातनाय सद्धिं मिक्खुसङ्गेना" ति । "बुद्धो ति खो, केणिय, वदेसि" ? "बुद्धो ति,
 भो सेल, वदामि ।" "बुद्धो ति, भो केणिय, वदेसि ?" "बुद्धो ति, भो सेल, वदामि ।"

Dhamma.Digital

त्यस समय केणिय जटिलले शैल ब्राम्हणलाई अति श्रद्धा राख्दथे । त्यस कारण तीन सय माणवक (विद्यार्थी) हरूसँग जंघा-विहार (चहलकदमी) को निमित्त टहल्दै, जहाँ केणिय जटिलको आश्रम थियो, त्यहाँ गए । शैल ब्राम्हणले देखे कि केणिय जटिलका जटिलहरू (जटाधारी वाणप्रस्थी शिष्यहरू) मध्ये कुनै चुलो बनाइरहेका, कोही दाउरा चिरिरहेको, कोही भाँडाहरू धोइरहेका, कोही आसन बिछाइरहेका र स्वयं केणिय जटिलले मण्डप स्वयं बनाइरहेको । यस किसिम सबै एक अर्को धार्मिक कार्यमा व्यस्त भएको देखेर केणिय जटिललाई भने - के हो केणिय ! यहाँ आवाद (दुलही ल्याउने) भएको छ ? विवाह (कन्यादान दिने) भएको छ या महायज्ञ गर्ने भएको छ । के यहाँ बलकाय (सेना) सहित मगधराज श्रेणिक बिम्बिसारलाई भोलिको निमित्त निमंत्रण गरिएको छ ?" शैल । न मेरो आवाह हुनेछ, न विवाह हुनेछ र बलकायसहित मगधराज श्रेणिक बिम्बिसार भोलिको भोजनको निमित्त निमन्त्रित छ, न मेरो यहाँ महायज्ञ हुनेछ । शाक्यकुलबाट प्रव्रजित शाक्य-पुत्र श्रमण गौतम साढेबाह्रसय भिक्षुहरूको महाभिक्षुसंघका साथ अंगुत्तरापमा चारिका गर्दै, आपणमा आउनुभएको छ । उनी भगवान् गौतमको यस्तो मंगल कीर्ति-शब्द फैलिएको छ - उहाँ भगवान् अर्हत् सम्यक्सम्बुद्ध विद्याआचरणसम्पन्न, सुगत, लोकविद्, अनुत्तर पुरुषहरूको सारथी देव-मनुष्यको शास्ता बुद्ध भगवान् हुनुहुन्छ । वहाँलाई भिक्षुसंघसहित भोलि यहाँ निमंत्रण गरेको छु ।"

"हे केणिय के 'बुद्ध' भनिरहेका छौ ?"

"हे शैल ! हो 'बुद्ध' भनिरहेको हूँ ।"

"बुद्ध भनिरहेका हो ?"

"बुद्ध भनिरहेको हूँ ।"

अथ खो सेल ब्राम्हणस्स एतदहोसि - "घोसोपि खो एसो दुल्लभो लोकस्मिं यद्विदं बुद्धोति । आगतानि खो पन अम्हाकं मन्तेसु द्वृत्तिसमहापुरिसलक्खणानि येहि समन्नागतस्स महापुरिसस्स द्वेयगतियो भवन्ति अनञ्जा । सचे अगारं अज्झावसति राजा होति चक्कवति धम्मिको धम्मराजा चातुरन्तो विजितावी जनपदत्थावरियप्पत्तो सत्तरतनसमन्नागतो । तस्मिमानि सत्त रतनानि भवन्ति, सेय्यथीदं-चक्करतनं, हत्थिरतनं, अस्सरतनं, मणिरतनं, इत्थिरतनं, गहपतिरतनं, परिणायकरतनमेव सत्तमं । परोसहस्सं खो पनस्स पुत्ता भवन्ति सूरा वीरङ्क-रूपा परसेनप्पमह्ना । सो इमं पठविं सागरपरियन्तं अदण्डेन असत्थेन धम्मेन अभिविजय अज्झावसति । सचे खो पनागारस्सा अनगारियं पब्बजति अरहं होति सम्मासम्बुद्धो लोके विवत्तच्छहो । कहं पन, भो केणिय एतरहि सो भवं गोतमो विहरति अरहं सम्मासम्बुद्धो" ति ? एवं बुत्ते केणियो जटिलो ढक्खिणं बाहं पगगहेत्वा सेलं ब्राम्हणं एतदवोच - "येन सा, भो सेल, नीलवनराजी" ति । अथ खो सेलो ब्राम्हणो ते माणवके आमन्तेसि - "अप्पसहा भोन्तो आगच्छन्तु पदे पदं निक्खिपन्ता, दुरासदा हि ते भगवन्तो सीहा"व एकचरा; यदा चाहं भो समणेन गोतमेन सद्धिं मन्तेय्यं मा मे भोन्तो अन्तरन्ना कथं ओपातेथ, कथापरियोसानं मे भवन्तो आगमेन्तु" ति । अथ खो सेलो ब्राम्हणे येन भगवा तेनुसपसङ्गमि । उपसङ्गमित्वा भगवता सद्धिं सम्मोदि, सम्मोदनीयं कथं साराणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो सेलो ब्राम्हणो भगवतो काये द्वृत्तिसमहापुरिसलक्खणानि सम्मन्नेसि । अहसा खो सेलो ब्राम्हणो भगवतो काये द्वृत्तिसमहापुरिसलक्खणानि येभुर्येन ठपेत्वा द्वेः द्वीसु महापुरिसलक्खणेषु कङ्कति, विचिकिच्छति, नाधिमुच्चति, न सम्पसीदति - कोसोहिते च वत्थगुरहे पह्वतजिह्वताय च ।

त्यसपछि शैल ब्राम्हणको यस्तो मनमा आयो - 'बुद्ध' यस्तो घोष (आवाज) नै लोकमा दुर्लभ छ । हामीहरूका शास्त्रहरूमा महापुरुषहरूको बत्तीस लक्षण रहेको छ, त्यस लक्षणमा युक्त महापुरुषका दुई गतिमात्र हुन्छ, अन्य हुँदैन । यदि गृहस्थमा रहे भने ऊ धार्मिक धर्म राजको चारौँ दिशालाई जित्ने हुन्छ, जनपद, स्थावर प्राप्त हुने सात रत्नले युक्त भएको चक्रवर्ती राजा हुन्छ । ती सात रत्न हुन् । चक्ररत्न, हस्तिरत्न, स्त्रीरत्न, गृहपतिरत्न र सातौँ परिणायक रत्न । अरू सैनिकहरूलाई मर्दन गर्ने हजारभन्दा बढी शूरवीर छोराहरू हुन्छन् । उसले सागरपर्यन्त पृथ्वीलाई दण्डरहित शास्त्ररहित धर्मद्वारा जितेर निवास गर्नेछ र यदि घरबार छोडेर प्रव्रजित भए भने लोकमा तृष्णारहित अर्हत् सम्यक्सम्बुद्ध हुनेछ - "हे केणिय । तपाईंको गौतम अर्हत् सम्यक्सम्बुद्ध, यस समय कहाँ विहार गरिरहनुभएको छ ?" यस्तो भनिसकेपछि केणिय जटिलले आफ्नो बाहु उठाएर, शैल ब्राम्हणलाई यसो भने - "हे शैल । जहाँ त्यो नील वनपंक्ति छ त्यहाँ ।" त्यसपछि शैल ब्राम्हण तीन सय माणवकहरूसँगै जहाँ भगवान् बुद्ध हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यसपछि शैल ब्राम्हणले आफ्ना माणवकहरू (शिष्यहरू) लाई भने - तपाईंहरू निःशब्द (अल्प-शब्द) हुनु, पैतालापछि पैताला राख्दै आउनु, सिंहजस्तै एकलै विचरण गर्ने भगवान्को यहाँ पुग्नु दुर्लभ छ र मैले श्रमण गौतमसँग संवाद गर्ने समयको बीचमा तिमीहरूले मेरो कुरा काटेर नबोल्नु । मेरो कथनको समाप्तिसम्म चूप लागेर बस्नु । त्यसपछि शैल ब्राम्हण जहाँ भगवान् बुद्ध हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ गएर भगवान् बुद्धलाई सम्मोदन (भला कुशल प्रश्न सोधी) एकतिर बसे । एकतिर बसिरहेका शैल ब्राम्हणले भगवान् बुद्धको शरीरमा महापुरुषको बत्तीस लक्षण खोज्न थाले । शैल ब्राम्हणले बत्तीस महापुरुष लक्षणहरू हेर्दै जाँदा दुईलाई छोडेर अधिकांश भगवान् बुद्धको शरीर देखिसके । दुई महापुरुष-लक्षणहरू, कोषाच्छदित गुह्य (लिंग) तथा अतिदीर्घ जिक्हा (अतिलामो जिब्रो) को विषयमा, उसलाई शंका भयो । विश्वास भएन, प्रसन्नता रहेन ।

अथ खो भगवतो एतदहोसि - पस्सति खो मे अयं सेलो ब्राम्हणो
द्वृत्तिसमहापुरिसलक्खणानि येमुय्येन ठपेत्वा द्वेः द्वीसु महापुरिसलक्खणोसु
कङ्कति विकिच्छति नाधिमुच्यति न सम्पसीदति - कोसोहिते च वत्थगुय्हं
पहूतजिक्खताय चा" ति । अथ खो भगवा तथारूपं इद्धामिसङ्कारं अमिसङ्कामि
यथा अहस सेलो ब्राम्हणो भगवतो कोसोहितं वत्थगुय्हं । अथ ओ भगवा जिक्खं
निन्नामेत्वा उभोपि कण्णसोतानी अनुमसि पतिमसि, उभोपि नासिकसोतानी
अनुमसि पतिमसि, केवलमपि नलाटमणलं जिक्खाय घादेसि । अथ खो सेलस्स
ब्राम्हणस्स एतदहोसि - "समन्नागतो खो समणो गोतमो द्वृत्तिसमहापुरि
सलक्खणोहि परिपुण्णेहि, नो अपरिपुण्णेहि; नो च खो नं जानामि बुद्धो वा नो
वा । सुतं खो पन मे तं ब्राम्हणानं बुद्धानं महल्लकानं आचरियपाचरियानं
भासमानानं-ये ते भवन्ति अरहन्तो सम्मासम्बुद्धा ते सके वण्णे भञ्जमाणे
अत्तानं पातुकरोन्ती" ति; यन्नुनाहं समणं गोतमं सम्मुखा सारुप्पाहि गाथाहि
अमित्थवेय्य" न्ति । अथ खो सेलो ब्राम्हणो भगवन्तं सम्मुखा सारुप्पाहि
गाथाहि अमित्थवि -

परिपुण्णकायो सुरुचि, सुजातो चारुदस्सनो ।
सुवण्णवण्णोसि भगवा, सुसुक्कदाठोसि विरियवा ॥१॥

नरस्स हि सुजातस्स, ये भवन्ति वियञ्जना ।
सब्बे ते तव कायस्मि, महापुरिसलक्खणा ॥२॥

पसन्ननेत्तो सुमुखो, ब्रम्हा उज्जु पतापवा ।
मज्झे समणासङ्गस्स, आदिच्चो'व विरोचसि ॥३॥

कल्याणदस्सनो मिक्खु, कञ्चनसन्निभत्तघो ।
किं ते समणभावेन, एवं उत्तमवण्णिणो ॥४॥

राजा अरहसि भवितुं, चक्कवत्ति रथेसमो ।
चातुरन्तो विजितावी, जम्बुसण्डस्स इस्सरो ॥५॥

(१८५)

महावग्ग

त्यसपच्छि भगवान् बुद्धले यसप्रकारको योग-बल प्रकट गर्नुभयो जसबाट शैल ब्राम्हणले भगवान् बुद्धको कोष-आच्छादित गुह्यअंगलाई देख्न सक्यो । फेरि भगवान् बुद्धले जिब्रोलाई निकालेर दुबै कानका स्रोतहरूलाई छोएर दुबै नाकको स्रोतहरूलाई छोएर सारा ललाट-मण्डल (सबै टाउकोका भागहरू) लाई ठूलो र लामो जिब्रोद्वारा ढाकेर देखाइदिनुभयो । त्यसपछि शैल ब्राम्हणमा यस्तो बिचार आयो - श्रमण गौतम अपरिपूर्ण छैन, परिपूर्ण बत्तीस महापुरुषलमणले युक्त छ, परन्तु मलाई थाहा छैन कि वहाँ बुद्ध हुन्, या होइनन् । बृद्ध-महल्लक आचार्य-प्राचार्यहरूले भनिएको सुनिराखेको थिएँ कि जो अर्हत् सम्यक्सम्बुद्ध हुने हो, उसले आफ्नो गुण भनिसकेपछि आफूले आफैलाई प्रकाशित गर्नेछ । अनि उनले श्रमण गौतमको सम्मुख उपयुक्त गाथाहरूद्वारा स्तुति गर्न थाले -

शैल ब्राम्हण - “परिपूर्ण-काया सुन्दर रुची (कांति) पवित्र, सुजान (सुजात), चारुदर्शन, सुवर्णवर्ण हुनुहुन्छ । भगवान् ! यहाँको सु-शुक्ल दाँत छ र वीर्यवान् हुनुहुन्छ ॥१॥

सुजात (सुन्दर जन्म हुने) पुरुषको जुन व्यंजन (लक्षण) हुन्छ ती सबै महापुरुष-लक्षण तपाईंको शरीरमा छ ॥२॥

प्रसन्न (निर्मल) - नेत्र, सुमुख (धेरै राम्रो अनुहार) धेरै सीधा ऋजु र प्रतापवान् श्रमण-संघको बीचमा तपाईं शोभायमान हुनुहुन्छ ॥३॥

कल्याण-दर्शन, हे भिक्षु । कंचन-समान (तपाईंको शरीर सुवर्ण) शरीर रहेको छ ।

यस्तो उत्तम वर्ण भएको तपाईंमा श्रमण-भाव (भिक्षु हुने) ले के लाभ हुन्छ ? ॥४॥

तपाईं चारै दिशालाई जितेर राज्य गर्ने जम्बुद्वीपको स्वामी ।

रथर्षभ (रथपति) चक्रवर्ती राजा हुन सक्नुहुन्छ ॥५॥

स्रतिया भोजराजानो, अनुयुत्ता भवन्ति ते ।
राजामिराजा मनुजिन्दो, रज्जं कारेहि गोतम" ॥६॥

"राजाहमस्मि सेला (ति भगवा), धम्मराजा अनुत्तरो ।
धम्मेन चक्कं वत्तेमि, चक्कं अप्पतिवत्तिथं ॥७॥

सम्बुद्धो, पटिजानासि (इति सेलो ब्राम्हणो), धम्मराजा अनुत्तरो ।
धम्मेन चक्कं वत्तेमि, इति माससि गोतम ॥८॥

को नु सेनापति भोतो, सावको सत्थुरन्वयो ।
को ते इमं अनुवत्तेति, धम्मचक्कं पवत्ति" ॥९॥

"मया पवत्तिं चक्कं (सेलाति भगवा), धम्मचक्कं अनुत्तरं ।
सारिपुत्तो अनुवत्तेति, अनुजातो तथागतं ॥१०॥

अमिञ्जेय्यं अमिञ्जातं भावेतब्बं च भावितं ।
पहात्तब्बं पहीनं मे, तस्मा बुद्धोस्मि ब्राम्हण ॥११॥

विनयस्सु मयि कङ्कं, अधिमुच्चसु ब्राम्हण ।
दुल्लमं दस्सनं होति, सम्बुद्धानं अमिण्हणसो ॥१२॥

येसं वे दुल्लभो लोके, पातुभावो अमिण्हसो ।
सोहं ब्राम्हण सम्बुद्धो, सल्लकत्तो अनुत्तरो ॥१३॥

ब्रम्हभूतो अतितुलो, मारसेनप्पमह्नो ।
सब्बामित्ते वसी कत्वा, मोदामि अकुतोमयो" ॥१४॥

"इमं भोन्तो निसामेथ, यथा भासति चक्खुमा ।
सल्लकत्तो महवीरो, सोहो व नदति वने ॥१५॥

क्षत्रिय भोज-राज (माण्डलिक राजा) तपाईं) को अनुयायी हुनेछ ।
हे गौतम । राजाधिराज मनुजेन्द्र (मनुष्यहरूको इन्द्र) भई राज्य गर्नुहोस् ॥६॥

भगवान् बुद्ध - "शैल । म राजा हूं अनुपम धर्मराजा । मैले धर्मको
चक्रलाई घुमाएँ जसलाई उल्टो घुमाउन सकिन्न ॥७॥

शैल ब्राम्हण - "अनुपम धर्मराजा सम्बुद्ध आफूलाई ठान्नुभएको छ । हे
गौतम । धर्मद्वारा चक्र चलाइरहेको छ भनी तपाईंले भनिरहनुभएको छ ॥८॥

तपाईंको शास्ता दन्तव (नाग) को हुन् ? तपाईंको श्रावक सेनापति को
हुन् ? कसले तपाईंले चलाउनुभएको धर्मचक्रलाई फेरि अनुचालन गर्नेछ ॥९॥

भगवान् बुद्ध - शैल । मद्दारा संचालित यो चक्र, अनुपम धर्म-चक्रलाई
तथागतको अनुजात (पछि उत्पन्न हुने) सारिपुत्रले अनुचालन गर्नेछ ॥१०॥

ज्ञातव्य (ज्ञान सिक्नुपर्ने) लाई जानिसके, भावनीयको भावना गरिसके ।
परित्याज्य (जतिपनि परित्याग गर्नुपर्ने) लाई छोडिदिएं, अतः हे ब्राम्हण ।
म बुद्ध हूं ॥११॥

ब्राम्हण । मेरो विषयमा संशय (शंका) लाई हटाइदेऊ, छोड । बार-बार
सम्बुद्धहरूको दर्शन दुर्लभ छ ॥१२॥

ब्राम्हण । जो लोकमा (संसारमा) प्रादुर्भाव हुनु प्रायः दुर्लभ हुन्छ, त्यस्तो
सम्यक्सम्बुद्ध शल्यकर्ता म नै हूं ॥१३॥

म ब्रम्हभूत हूं, अतुल्य हूं, मारको सेनाको प्रमर्दक हूं, म सबै शत्रुहरूलाई
वशमा राखी निर्भयी भएर प्रमुदित छु ॥१४॥

शैल ब्राम्हण - शल्यकर्ता महावीर जंगलमा सिंह गर्जेनजस्तो गर्जिने
सूर्यसमानले प्रकाश हुनेको कुरा तिमीहरू (शिष्यमाण्डलले) सुन ॥१५॥

ब्रम्हभूतं अतितुलं, मारसेनप्यमह्नं ।

को दिस्वा नप्यसोदेय्य, अपि कण्हामिजातिको ॥१६॥

यो मं इच्छति अन्वेतु, यो वा निच्छति गच्छतु ।

इधाहं पब्बजिस्समि, वरपञ्जस्स सन्तिके ॥१७॥

“एतं चे रुच्चति भोतो, सम्मासम्बुद्धसासनं ।

मयाम्पि पब्बजिस्साम, वरपञ्जस्स सन्तिके” ॥१८॥

“ब्रम्हणा तिसता इमे, याचन्ति पञ्जलीकता ।

ब्रम्हचरियं चरिस्साम, भगवा तव सन्तिके” ॥१९॥

“स्वाक्खातं ब्रम्हचरियं (सेलाति भगवा), सदिट्ठकमकालिकं ।

यत्थ अमोघा पब्बज्जा अप्पमत्तस्स सिक्खतो” ति ॥२०॥

अलत्थ स्रो सेलो ब्रम्हणो सपरिसो भगवतो सन्तिके पब्बज्जं अलत्थ उपसम्पदं । अथ स्रो केणियो जतिलो तस्सा रत्तिया अच्चयेन सके अस्समे पणीतं खादनीयं भोजनीयं पटियादापेत्वा भगवतो कालं आरोचापेसि - “कालो, भो गोतम, निट्ठितं भत्तं” न्ति । अथ स्रो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवर मादाय येन केणियस्स जतिलस्स अस्समो तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा पञ्जत्तेआसने निसीदि सद्धिं मिक्खुसङ्गेन ।

अथ स्रो केणियो जटिलो बुद्धं पमुखं मिक्खुसङ्गं पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहत्था संतप्पेसि सम्पवारेसि । अथ स्रो केणियो जटिलो भगवन्तं मुत्ताविं ओनीतपत्तपाणिं अञ्जतरं नीचं आसनं गहेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नं स्रो केणियं जटिलं भगवा इमाहि गाथाहि अनुमोदि -

“अग्गिहत्तमुखा यज्जा, सावितीं छन्दसो मुखं ।

राजा मुखं मनुस्सानं, नदीनं सागरो मुखं ॥२१॥

ब्रम्हभूत, तुलनारहित (अतुल्य) मारको सैन्यलाई मर्दन गर्नेलाई देखेर को प्रसन्न हुँदैन ? चाहे त्यो कृष्ण (दुर्गुणहरूले भरेको) अभिजात किन न होस् ॥१६॥

शैल ब्राम्हण - जसले मलाई चाहन्छ ऊ मेरो पछि आऊ, जो मलाई चाहँ-
दैन ऊ फेर्केर जाऊ । म यहाँ उत्तम-प्रज्ञ (बुद्ध) कहाँ गई प्रव्रजित हुन्छु ॥१७॥

शैल ब्राम्हणका शिष्यहरू - “यदि तपाईंलाई यो सम्यक्सम्बुद्धको
शासन (धर्म) मन पर्छ भने हामीहरू पनि वर-प्रज्ञ (महाप्रज्ञ) कहाँ प्रव्रजित
हुन्छौं ॥१८॥

शैल ब्राम्हण - यी तीन सय ब्राम्हण हात जोडी प्रव्रज्या याचना गरिरहेका
छन्, भगवान् । हामीहरू पनि तपाईंकहाँ ब्रम्हचर्यको पालन गर्छौं ॥१९॥

भगवान् बुद्ध - “शैल । सांदृष्टिक (प्रत्यक्ष-फल-पद), अकालिक (कालान्तर
समय नबित्दै फलपद), स्वाख्यात (सुन्दरप्रकारले व्याख्या गरिएको) ब्रम्हचर्य हो
जहाँ प्रमाद-शून्य, सिक्नेहरूको प्रव्रज्या अ-मोघ (निष्फल हुँदैन) छ ॥२०॥

शैल ब्राम्हणले परिषद्सहित भगवान् बुद्धकहाँ प्रव्रज्या र उपसम्पदा पाए ।
त्यसपछि केणिय जटिलले त्यस रात बितेपछि आफ्ना आश्रममा उत्तम खाद्य-
भोज्य तयार गराए । भगवान् बुद्धलाई काल (समय) को सूचना दिन पठाए ।
त्यसपछि भगवान् बुद्धलाई पूर्वान्ह समय वस्त्र पहिरी, पात्रा-चीवर धारण गरी
जहाँ केणिय जटिलको आश्रम थियो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ गएर बिछ्याइ-
राखेको आसनमा भिक्षुसंघसहित भगवान् बुद्ध बस्नुभयो ।

त्यसपछि केणिय जटिल बुद्धप्रमुख भिक्षुसंघलाई आफ्नो हातले, समर्पित
गरेर पूर्ण गरे । केणिय जटिल भगवान् बुद्धले भोजन गरिसक्नुभएपछि पात्रबाट
हात हटाइसकेपछि एउटा होचो आसन लिई, एकतिर बसे । एकतिर बसेका
केणिय जटिललाई भगवान् बुद्धले यी गाथाहरूद्वारा अनुमोदन गर्नुभयो -

यज्ञहरूमध्ये अग्निहोत्र मुख्य हो । छन्दमध्ये सावीत्रि (सावित्री, गायत्री)
मुख्य हो । मनुष्यहरूमा मुख्य राजा हो । नदीहरूमा मुख्य सागर हो ॥२१॥

अवसत्तानं मुखं चन्दो, आदिच्यो तपतं मुखं ।
पुञ्जं आकङ्क्षमानानं, सङ्को'वे यजतं मुखं" न्ति ॥२२॥

अथ खो भगवा केणियं जटिलं इमाहि गाथाहि अनुमेदित्वा उट्ठायासना
पक्कामि । अथ खो आयस्मा सेलो सपरिसो एको वूपकट्ठो अप्पमत्तो आतापी
पहित्तो विहरन्तो न चिरस्सेव यस्सत्थाय कुलपुत्ता सम्मदेव आगारस्मा
अनगारियं पब्बजन्ति तदनुत्तरं ब्रम्हचरियपरियोसानं दिट्ठे'व धम्मे सयं
अभिञ्जा सच्चिकत्वा उपसम्पज्ज विहासिः स्त्रीणा जति, वुसितं ब्रम्हतचरियं,
कतं करणीयं, नापरं इत्थत्ताया'ति अब्भञ्जासि । अञ्जतरो च खो पनायस्मा
सेलो सपरिसो अरहतं अहोसि । अथ खो आयस्मा सेलो सपरिसो येन भगवा
तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा एकसं चीवरं कत्वा येन भगवा तेनञ्जलिं पणामेत्वा
भगवन्तं गाथाहि अज्झमासि -

"यं तं सरणमागम्म, इतो अट्ठमि चक्खुम ।
सत्तरत्तेन भगवा, दन्तमहं तव सासने ॥२३॥

तुवं बुद्धो तुवं सत्था, तुवं मारामिभू मुनि ।
तुवं अनुसये छेत्वा, तिण्णो तारेसि'मं पजं ॥२४॥

उपधी ते समतिककन्ता, आसवा ते पढालिता ।
सीहो'सि अनुपादानो, पहीनमयमेरवो ॥२५॥

मिक्खवो तिसता इमे, तिट्ठन्ति पञ्जलीकता ।
पादेवीर पसारेहि नागा वन्दन्तु सत्थुनो" ति ॥२६॥

६० सेलसुत्तं सत्तमं निदिट्ठं । ८२

नक्षत्रहरूमा मुख्य चन्द्रमा हो । तेजस्वीमध्ये सूर्य मुख्य हो । पुण्यको आशले दान गर्नेहरूका निमित्त संघ नै मुख्य हो ॥२२॥

भगवान् बुद्धले केणिय जटिललाई यी गाथाहरूको अनुमोदित गरिसकेपछि आसनबाट उठेर जानुभयो । त्यसपछि आयुष्मान् शैल परिषद्सहित एकान्तमा प्रमादरहित, उद्योगयुक्त आत्मनिग्रही भई विहार गर्दै अचिरमा नै, जसको निमित्त कुलपुत्र घर त्यागेर प्रव्रजित हुन्छ, त्यस अनुपम ब्रम्हचर्य अन्त (निर्वाण) लाई, यस जन्ममा स्वयं जानेर साक्षात् गरी, प्राप्त गरी, विचरण गरे । जन्म क्षीण भयो, ब्रम्हचर्य पूर्ण भयो । परिषद्सहित आयुष्मान् शैल अर्हत् भए । त्यसपछि आयुष्मान् शैलले शास्ताकहाँ गएर चीवरलाई (दक्षिण काँधमा नाङ्गो राखी) एक काँधमा राखी जहाँतिर भगवान् बुद्ध हुनुभयो त्यहाँ अञ्जलि बाँधी, भगवान् बुद्धलाई गाथाद्वारा भन्नुभयो -

“हे चक्षुष्मन् ! जुन म आजदेखि आठ दिनपूर्व तपाईंको शरणमा आएँ । हे भगवन् ! तपाईंको शासनमा सातौँ रातमा म दान्त भएँ ॥२३॥

तपाईं नै बुद्ध हुनुहुन्छ, तपाईं नै शास्ता हुनुहुन्छ, तपाईं नै मार-विजयी मुनि हुनुहुन्छ ।

तपाईं (राग आदि) अनुशयहरूलाई छिन्न गरी स्वयं उत्तीर्ण हुनभयो फेरि प्रजाहरूलाई पनि पार गराउनुभयो ॥२४॥

उपाधि (बन्धनहरू) तपाईंको हटियो, आस्रव तपाईंको विदारित भएर गयो । सिंहसमान भव (सागर) को भीषणताबाट रहित, तपाईं उपादान (परिग्रह) रहित हुनुभयो ॥२५॥

ती तीन सय भिक्षु हात जोडेर उभिरहेका छन् । “हे वीर ! पाद प्रसारित गर्नुहोस्, नाग (पापरहित) शास्तालाई वन्दना गर्छौँ ॥२६॥

ॐ सेलसुत्त समाप्त ॐ

ट-सल्लसुत्तं (३, ट)

अनिमित्तमनञ्जातं, मच्च्यानं इध जीवितं ।
कसिरं च परित्तं च, तं च दुक्खेन संञ्जुतं ॥१॥

न हि सो उपक्कमो अत्थि, येन जाता न निरय्यरे ।
जरमिप पत्वा मरणं, एवं धम्मा हि पाणिनो ॥२॥

फलानमिव पक्कानं, पातो पतनतो भयं ।
एवं जातानं मच्च्यानं, निच्छं मरणतो भयं ॥३॥

यथापि कुम्भकारस्स, कता मत्तिकभाजना ।
सब्बे भेदनपरियन्ता, एवं मच्च्यानं जीवितं ॥४॥

दहुरा च महन्ता च, ये बाला ये च पण्डिता ।
सब्बे मच्च्युवसं यन्ति, सब्बे मच्च्यु परायणा ॥५॥

तेसं मच्च्युपरेतानं, गच्छतं परलोकतो ।
न पिता तायते पुत्तं, जाति वा पन जातके ॥६॥

पेक्खतं येव जातीनं, पस्स लालपत्तं पुथु ।
एकमेको व मच्च्यानं, गोवज्झो विय निरय्यति ॥७॥

एवमब्भाहतो लोको, मच्च्युना च जराय च ।
तस्मा धीरा न सोचन्ति, विदित्वा लोकपरियायं ॥८॥

यस्स मग्गं न जानासि, आगतस्स गतस्स वा ।
उभो अन्ते असम्पस्सं, निरत्थं परिदेवसि ॥९॥

८. सल्लसुत्त (३, ८)

[यो सूत्र जीवनको अनित्यताको विषय हो । यसमा तृष्णाको प्रहाण र मुक्तिको मार्ग बताइएको छ ।]

यहाँ मनुष्यहरूको जीवन अनिमित्त (उद्देश्यहीन) र अज्ञात छ, कठिन र अल्प छ र त्यो पनि दुःखले युक्त छ ॥१॥

यस्तो केही उपक्रम (उपाय) छैन जो जन्मेपछि मनुष्य मर्दैन । बुढ्याई प्राप्त गरेतापनि मर्नु नै पर्दछ । प्राणीहरूको यस्तो नै स्वभाव छ ॥२॥

जस्तै पाकेका फलहरू छिटै खस्ने भय सदा रहनेछ, त्यस्तै नै जन्म लिएका प्राणीहरूको लागि नित्य मृत्युको भय लागिरहेको हुन्छ ॥३॥

जसरी कुम्हाले ले बनाएका माटाका भाँडा सबै फुटेर जाने सम्भावना हुन्छ, त्यस्तै नै प्राणीहरूको जीवन पनि हो ॥४॥

तरुण, ठूला, बच्चा र बुद्धिमान् सबै मृत्युको वशमा जानेछ । सबै मृत्युमा प्राप्त हुने हुन् ॥५॥

त्यस मृत्युको अधीनमा हुने परलोकमा जानेहरूले न त पिताले पुत्रलाई रक्षा गर्नसक्छ, न त भाइ-बन्धुले भाइ-बन्धुहरूलाई ॥६॥

भाइ-बन्धुहरूले देख्दादेख्दै नै, नानाप्रकारको विलाप गरेको देखेर पनि मृत्युले एकलै नै प्राणीहरूलाई बध (मारिने) गरिने गाईलाई जस्तै लिएर जान्छ ॥७॥

यसप्रकार लोक मृत्यु र बुढ्याईद्वारा पीडित हुन्छ, त्यसकारण धीर पुरुष संसारको स्वभावलाई जानेर शोक गर्दैन ॥८॥

जसले आउने र जाने मार्गलाई जानेको हुँदैन, दुबै अन्तहरूलाई नदेखेर व्यर्थमा विलाप गरिरहन्छ ॥९॥

परिदेवयमानो चे, कञ्चिदत्थं उदब्बहे ।
सम्मूल्हो हिंसमत्तानं, कथिरा चेनं विचक्खणो ॥१०॥

न हि रुण्णेन सोकेन, सन्ति पप्पोति चेतसो ।
मिय्यस्सुप्पज्जते दुक्खं सरोरं चुपहज्जति ॥११॥

किसो विवण्णो भवति, हिंसमत्तानमतना ।
न तेन पेता पालेन्ति, निरत्था परिदेवना ॥१२॥

सोकमप्पजहं जन्तु, मिय्यो दुक्खं निगच्छति ।
अनुत्थनन्तो कालकतं, सोकस्स वसमन्वगू ॥१३॥

अज्जापि पस्स गमिने, यथा कम्मूपगे नरे ।
मच्चुनो वसमागम्म, फन्दन्ते चिध पाणिनो ॥१४॥

येन येन हि मज्जन्ति, ततो तं होति अज्जथा ।
एतादिसो विनाभावो, पस्स लोकस्स परियायं ॥१५॥

अपि वस्ससतं जीवे, मिय्यो वा पन मानवो ।
आतिसङ्गा विना होति, जहाति इध जीवितं ॥१६॥

तस्मा अरहृतो सुत्वा, विनेय्य परिदेवितं ।
पेतं कालकतं दिस्वा, न सो लब्भा मया इति ॥१७॥

यथा सरणमादित्तं, वारिना परिनिब्बये ।
एवमिप धीरो सप्पज्जो, पण्डितो कुसलो नरो ।
स्सिप्पमुप्पतितं सोकं, वातो तूलवं धंसये ॥१८॥

आफूलाई दुःख दिई विलाप गर्ने मूर्खले यदि केही फल प्राप्त गर्‍यो भने विचक्षण (बुद्धिमान्) हरूले उसको अनुसरण गरेपनि हुन्छ ॥१०॥

किन्तु रोएर र शोक गरेर चित्तलाई शान्ति प्राप्त गर्न सक्तैन, प्रत्युत अधिक दुःख नै उत्पन्न हुनेछ र शरीरलाई पनि पीडा हुनेछ ॥११॥

आफूले आफैलाई पीडित गर्दै व्यक्तिकृश र कुरूप हुनेछ । त्यसबाट प्रत्ययहरूको पालन हुनेछ । त्यसबाट प्रत्ययहरूको पालन हुनेछैन । विलाप गर्नु निरर्थक हो ॥१२॥

जो व्यक्तिले शोकलाई छोडेको हुँदैन, उसलाई अत्यधिक दुःख प्राप्त हुनेछ, मृत्यु भएको व्यक्तिको निमित्त पश्चाताप गर्दै शोकको वशमा रहने हुन्छ ॥१३॥

आफ्ना कर्महरू अनुसार अन्य पनि मृत्यु भइजाने मनुष्यहरू र मृत्युको वशमा परेर यहाँ छटपटाउँदै गरेका प्राणीहरूलाई हेर ॥१४॥

मनुष्यले जुन जुन कुरालाई जसरी सम्भेको हुन्छ ऊ त्यसबाट भिन्न भएर जान्छ । यसप्रकारको वियोग र लोकको स्वभावलाई हेर ॥१५॥

यदि मनुष्य सय वर्ष या त्यसभन्दा अधिक जीवित रह्यो भनेपनि, ऊ भाइ-बन्धुहरूबाट अलग हुनेछ र फेरि जीवनलाई छोड्नेछ ॥१६॥

त्यसकारण अर्हत्को उपदेशलाई सुनेर विलाप गर्न छोड, मृत्यु भएको प्रेत्य व्यक्तिलाई देखेर सोच कि अब त्यो मलाई फेरि पाउनेछैन ॥१७॥

जुनप्रकारले आगो लागेको घरलाई पानीले निभाइन्छ, त्यस्तै नै धीर प्रज्ञावान्, बुद्धिमान् र कुशल नर (मनुष्य) उत्पन्न शोकलाई शीघ्र नै त्यस्तै तरहले नष्ट गरिदिने छ । जसरी वायुले कपासलाई उडाएर लान्छ ॥१८॥

परिदेवं पजप्पं च, दोमनस्सं च अत्तनो ।

अत्तनो सुखमेसानो, अब्बहे सल्लमत्तनो ॥१५॥

अबूल्लहसल्लो असितो, सन्तिं पप्पुय्य चेतसो ।

सब्सोक्कमतिक्कन्तो, असोको होति निब्बुतो" ति ॥२०॥

४० सल्लसुत्तं अट्ठमं निदिठत्तं । ८२

५. वासेट्ठसुत्तं (३, ५)

एवं मे सुत्तं । एकं समयं भगवा इच्छानङ्गले विहरति इच्छानङ्गलवन-
सण्डे । तेन खो पन समयेन सम्बहुला अमिञ्जाता अमिञ्जाता ब्राम्हण महासाला
इच्छानङ्गले पटिवसन्ति, सेय्यथीदंघङ्की ब्राम्हणो, तारुक्खो ब्राम्हणो, पोक्खर
साति ब्राम्हणो, जानस्सोणि ब्राम्हणो, तोदय्यो ब्राम्हणो, अञ्जेच अमिञ्जाता
अमिञ्जाता ब्राम्हणमहासाला । अथ खो वासेट्ठमारद्वाजानं माणवानं
जङ्घाविहारं अनघङ्कममानानं अनुविचरमानानं अयमन्तरा कथा उदपादि - "कथं
भो ब्राम्हणो होती" ति ।

भारद्वाजो माणवो एव माह - "यतो खो उमतो सुजातो होति मातितो च
पितितो च संसुद्धगहणिको, याव सत्तमा पितामहयुगा अविस्सतो अनुपकुट्ठो
जातिवादेन, एतावता खो ब्राम्हणो होती" ति ।

आफूलाई सुख चाहने मनुष्यले काँडारूपी रुने विलाप गर्ने र मानसिक दुःखलाई निकालिदिनुपर्छ ।।१९।

जो शैल्यरहित हुन्छ, अनासक्त हुन्छ र सबै शोकबाट चित्तमा शान्ति प्राप्त गरेको हुन्छ, त्यस्तै व्यक्ति सबै शोकबाट पर भएर शोकरहित भई शान्त हुन्छ ।।२०।।

६०) सल्लहसुत्त समाप्त ८२

५. वासेट्ठसुत्त (३,५)

[यो सूत्रअनुसार थाहा हुन्छ कि पशुपक्षीहरूसँग जातिमय लक्षण हुन्छ तर मनुष्यहरूसँग यस्तो होइन । मनुष्यहरूसँग जन्म भएदेखि हुने उच्चता र नीचतालाई मान्ने ठूलो भ्रम हो ।]

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् बुद्ध इच्छानंगस्थित वनखण्डमा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस समय धेरै अभिज्ञात-अभिज्ञात (प्रसिद्ध-प्रसिद्ध) ब्राम्हण महाशाल (महाघनी) जस्तै चङ्की ब्राम्हण, तारुक्ख ब्राम्हण (तारुक्ख), जानुस्सोणि ब्राम्हण, तोदेय्य ब्राम्हण तथा अरू धेरै अभिज्ञात-अभिज्ञात महाशाल ब्राम्हणहरू इच्छानङ्गलमा बस्दथे । तब वाशिष्ठ र भारद्वाज माणवक (छात्र अथवा विद्यार्थी) जंघा विहारको निमित्त चारिका गर्दै, घुम्दै उनीहरूको बीचमा त्यस समय यो कुरा पनि चलेको थियो - “ब्राम्हण कस्तो हुन्छ ?”

भारद्वाज माणवकले भने - जब मनुष्य अथवा मानव माता र पिताका दुबै सुजात हुन्छन् र पिताका सात पुस्ता पिढीसम्म विशुद्ध वंश भएका जातिवाद द्वारा अक्षिप्त र अपमानित नभएका हुन्छ, कलंकीत हुँदैन, त्यस्तो व्यक्तिलाई ब्राम्हण भन्दछ ।”

वासेट्ठो माणवो एवमाह - "यतो स्रो भो सीलवा च ह्येति वतसम्पन्नो च
एतावता स्रो ब्राम्हणो ह्येति" ति । नेव स्रो असक्खि भारद्वाजो माणवो वासेट्ठं
माणवं सञ्जपेत्तुं, न पन असक्खि वासेट्ठो मानवो भारद्वाजं माणवं सञ्जपेत्तुं ।

अथ स्रो वासेट्ठो माणवो भारद्वाजं माणवं आमन्तेसि - "अयं स्रो, भारद्वाज,
समणो गोतमो सक्यपुत्तो सक्यकुला पब्बजितो इच्छानङ्गले विहरति
इच्छानङ्गलवनसण्डे, तं स्रो पन भवन्तं गोतमं एवं कल्याणो कितिसद्धो
अब्भुग्गतो - इतिपि सो भगवा ....पे.... बुद्धो भगवा'ति; आयाम यो भारद्वाज, येन
समणो गोतमो तेनुपसङ्कमिस्साम, उपसङ्कमित्वा समणं गोतमं एतमत्थं
पुच्छिस्साम; यथा भो समणो गोतमो वयाकरिस्सति तथा नं धारेस्सामा" ति ।
"एवं भो" ति स्रो भारद्वाजो माणवो वासेट्ठस्स मानवस्स पच्चस्सोसि ।

अथ स्रो वासेट्ठभारद्वाजा माणवा येन भगवा तेनपसङ्कमिंसु, उपसङ्कमित्वा
भगवता सद्धिं सम्मोदिंसु, सम्मोदनीयं कथं साराणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं
निसीदिंसु । एकमन्तं निसिन्नो स्रो वासेट्ठो माणवो भगवन्तं गाथाहि
अज्झमासि -

"अनुञ्जातपटिञ्जाता, तेविज्जा मयमस्सुभो ।
अहं पोक्खरसातिस्स, तारुक्खस्सायं माणवो ॥१॥

तेविज्जानं यदक्खातं, तत्र केवलिनोस्मसे ।
पदकस्मा वेय्याकरणा, जप्पे आचरियसादिसा ॥२॥

तेसं नो जातिवादस्मिं, विवादो अत्थि गोतमो ।
जातिया ब्राम्हणो ह्येति, भारद्वाजो ति भासति ।
अहं च कम्मना बूमि, एवं जानाहि चक्खुम ॥३॥

वाशिष्ठ माणवकले यस्तो भने - “जुन मनुष्य शीलवान् र व्रत-सम्पन्न भएको हुन्छ, त्यस्तो व्यक्तिलाई ब्राम्हण भन्दछ ।” न भारद्वाज माणवकले वाशिष्ठ माणवकलाई सम्झाउन सके, न वाशिष्ठ माणवकले भारद्वाज माणवकलाई सम्झाउन सके । तब वाशिष्ठले भारद्वाज माणवकलाई सम्बोधित गरे - भारद्वाज ! “शाक्यकुलबाट प्रव्रजित शाक्यपुत्र श्रमण गौतम इच्छानंगलको वनखण्डमा विहार गरिरहनुभएको छ । वहाँको विषयमा यस किसिमले कल्याणकीर्ति फैलिरहेको छ, बुद्ध भगवान् हुनुहुन्छ । भारद्वाज ! जहाँ श्रमण गौतम हुनुहुन्छ, त्यहाँ जाऔं । गएर श्रमण गौतमसँग हामी बीचमा भएका कुरालाई सोधौं, जसरी श्रमण गौतमले बताउनुहुनेछ, त्यसरी धारण गर्नेछौं ।” “ठीक छ” भनी भारद्वाज माणवकले वाशिष्ठ माणवकलाई उत्तर दिए ।

त्यसपछि वाशिष्ठ र भारद्वाज माणवक जहाँ भगवान् विराजमान हुनु भएको थियो त्यहाँ गए । त्यहाँ उनीहरू पुगिसकेपछि कुशल मङ्गल सोधिसकेपछि एकतिर बसे । एकतिर बसेको वाशिष्ठ माणवकले भगवान् बुद्धलाई गाथाद्वारा भने -

“हामी अनुज्ञात-प्रविज्ञात (प्रसिद्ध), त्रैविद्य (तीनै वेदहरूको ज्ञाता) हौं । म पौष्करसातिको शिष्य हूं र ऊ तारुक्षको विद्यार्थी हो ॥१॥

त्रैविद्यहरूको आख्यान (व्याख्या पाठ्यविषय) का विषयहरूमा हामीसँग पूर्णज्ञान छ । काव्य, व्याकरण र

वेदमा हामीहरू आचार्यहरूको जस्तै निपुण ज्ञान छ ॥२॥

गौतम ! जातिभेदको विषयमा हामी दुईबीच विवाद उत्पन्न भयो ।

भारद्वाजले भने - जन्मले ब्राम्हण हुन्छ ।

चक्षुष्मान् ! मैले भनें - कर्मले ब्राम्हण हुन्छ । यसमा तपाईंले नै थाहा पाउनुहोस् ॥३॥

ते न सक्कोम सञ्जत्तुं, अञ्जमञ्जं मयं उमो ।
भगवन्तं पुट्ठमागम्म, सम्बुद्धं इति विस्सुतं ॥४॥

चन्दं यथा सखातीतं, पेच्च पञ्जलिका जना ।
वन्दमाना नमस्सन्ति, एवं लोकस्मिं गीतमं ॥५॥

चक्खुं लोके समुप्पन्नं, मयं पुच्छाम गीतमं ।
जातिया ब्राम्हणो होति, उदाहु भवति कम्मना ।
अजानतं नो पबूहि, यथा जानेमु ब्राम्हणं ॥६॥

तेसं वो हं व्यक्खिस्सस्सं (वासेट्ठाति भगवा), अनुपुब्बं यथातथं ।
जातिविभङ्गं पाणानं, अञ्जमञ्जा हि जातियो ॥७॥

तिणरुक्खे पि जानाथ, न चापि पटिजानरे ।
लिङ्गं जातिमयं तेसं, अञ्जमञ्जा हि जातियो ॥८॥

ततो कीटे पतङ्गे च, याव कुन्थकिपिल्लिके ।
लिङ्गं जातिमयं तेसं, अञ्जमञ्जा हि जातियो ॥९॥

चतुप्पदे पि जानाथ, सुद्धके च महल्लके ।
लिङ्गं जातिमयं तेसं, अञ्जमञ्जा हि जातियो ॥१०॥

पादूदरे पि जानाथ, उरगे दीघपिट्ठिके ।
लिङ्गं जातिमयं तेसं, अञ्जमञ्जा हि जातियो ॥११॥

ततो मच्छे पि जानाथ, उदके वारि गोचरे ।
लिङ्गं जातिमयं तेसं, अञ्जमञ्जा हि जातियो ॥१२॥

हामीहरू दुबैले एक अर्कालाई सम्झाउन सकेनौ, त्यसपछि सम्बुद्ध विख्यात भएको तपाईंसँग यो विषयमा सोध्नको लागि आएका हौ ॥४॥

जसरी अक्षय (पूर्ण) चन्द्रलाई हात जोडेर नमस्कार गर्छन् त्यस्तै यो संसारमा तपाईं गौतमलाई वन्दना गरी नमस्कार गर्छन् ॥५॥

लोकमा चक्षु (आँखा) जस्तो उत्पन्न भएको तपाईं गौतमसँग हामी सोध्यौ - जन्मले ब्राम्हण हुन्छ, या कर्मले ? हामी अन्जानलाई बताउनुहोस् जसले गर्दा हामीले ब्राम्हणलाई जान्न सकौ ॥६॥

भगवान् बुद्धले वाशिष्ठलाई भन्नुभयो - हे वाशिष्ठ ! त्यसो भए म क्रमशः यथार्थरूपले प्राणीहरूको जातिभेदलाई बताउँछु जसले गर्दा भिन्न भिन्न जाति भएर जानेछन् ॥७॥

तृण (घाँस) र वृक्षलाई थाहापाउनु यद्यपि उनीहरूले यस कुरालाई दावी गरेका छैनन् । त्यसोभएतापनि उनीहरूमा जातिमय लक्षण छ, जसले गर्दा भिन्न भिन्न जाति भएर जानेछ ॥८॥

किरा त्यसपछि कमिला र धमिराको जातिमय लक्षण छ, जसले गर्दा यिनीहरू भिन्न भिन्न जाति भई जानेछन् ॥९॥

ठूलो, सानो, होचो र अग्लो तथा चौपाया प्राणीहरूमा पनि थाहापाउनु, यिनीहरूसँग पनि जातिमय लक्षण हुन्छ, जसले गर्दा यिनीहरू भिन्न भिन्न जाति भएर जान्छन् ॥१०॥

लामो भएको पेटको सहाराले चल्ने सर्पहरूसँग पनि जातिमय लक्षण हुन्छ, जसले गर्दा यिनीहरू भिन्न भिन्न जाति भएर जान्छन् ॥११॥

फेरि पानीमा बस्ने माछा आदि जलचरहरूसँग पनि जातिमय लक्षण हुन्छ, जसले गर्दा भिन्न भिन्न जाति भएर जान्छन् ॥१२॥

ततो पक्खीपि जानाथ, पत्तयाने विहङ्गमे ।
लिङ्गं जातिमयं तेसं, अञ्जमञ्जा हि जातियो ॥१३॥

यथा एतासु जातीसु, लिङ्गं जातिमयं पुथु ।
एवं नत्थि मनुस्सेसु, लिङ्गं जातिमयं पुथु ॥१४॥

न केसेहि नसीसेन, न कण्णेहि न अक्खिहि ।
न मुखेन नासाय, न ओट्ठेहि मग्गुहि वा ॥१५॥

न गीवाय न अंसेहि, न उदरेन न पिट्ठिया ।
न सोणिया न उरसा, न सम्बाधे न मेथुने ॥१६॥

न हत्थेहि न पादेहि, नाङ्गुलीहि नस्सेहि वा ।
न जङ्गाहि न उरुहि, न वण्णेन सरेन वा ।
लिङ्गं जातिमयं नेव, यथा अञ्जासु जातिसु ॥१७॥

पच्चत्तं च सरीरेसु, मनुस्सेस्वेतं न विज्जति ।
वोकारं च मनुस्सेसु, समञ्जाय पवुच्चति ॥१८॥

यो हि कोचि मनुस्सेस, गोरक्खं उपजीवति ।
एवं वासेट्ठं जानाहि, कस्सको सो न ब्राम्हणो ॥१९॥

योहि कोचि मनुस्सेसु, पुथु सिप्पेन जीवति ।
एवं वासेट्ठं जानाहि, सिप्पिको सो न ब्राम्हणो ॥२०॥

यो हि कोचि मनुस्सेसु, वोहारं उपजीवति ।
एवं वासेट्ठं जानाहि, वाणिजो सो न ब्राम्हणो ॥२१॥

यो हि कोचि मनुस्सेसु, परपेस्सेन जीवति ।
एवं वासेट्ठं जानाहि, पेस्सिको सो न ब्राम्हणो ॥२२॥

यो हि कोचि मनुस्सेसु, अदिन्नं उपजीवति ।
एवं वासेट्ठं जानाहि, चोरो एसो न ब्राम्हणो ॥२३॥

आकाशमा पखेटाको मद्दतद्वारा उड्ने चराहरूसँग पनि जातिमय लक्षण हुन्छ, जसले गर्दा यिनीहरू भिन्न भिन्न जातिमय भएर जान्छन् ॥१३॥

जसरी यिनीहरूसँग भिन्न भिन्न जातिमय लक्षण छन्, त्यस्तै मनुष्यहरूसँग पनि भिन्न भिन्न जातिमय लक्षण हुन्छ ॥१४॥

अरू जातिहरूमा जस्तो मनुष्यहरूसँग न केश (रौं) फरक न टाउको फरक, न कान फरक, आँखा, मुख, नाक, ओठ, न आँखी भौं, न गर्धन, न काँध फरक छ, पेट र ढाड पनि फरक छैन, न चाक न हात र खुट्टामा फरक, औला, नङ्ग नै फरक न घुँडा फरक, न पाखुरा, न वर्ण फरक, न स्वर नै फरक, अरू जातिहरूसँग जस्तो जातिमय लक्षण केही पनि फरक छैन ॥१५,१६,१७॥

प्राणीहरूमा भिन्नता भनेको शरीर नै हो । मनुष्यहरूमा खास त्यस्तो फरक छैन । मनुष्यहरूको केवल व्यवहारमात्रै फरक छ ॥१८॥

वासेट्ठ ! मनुष्यहरूमध्ये जो भएपनि, जसले गाई पालेर जीविका गरी बस्छ, त्यसलाई कृषक भनी जानिन्छ न ब्राम्हण भनी ॥१९॥

वासेट्ठ ! मनुष्यहरूमध्ये जसले नानाप्रकारका शिल्पहरूद्वारा जीविका गरिरहन्छ त्यसलाई शिल्पी भनी जानिन्छ न कि ब्राम्हण ॥२०॥

वासेट्ठ ! मनुष्यहरू ब्यापारद्वारा जीविका गरी बस्छन्, त्यसलाई ब्यापारी भनी जानिन्छ, न कि ब्राम्हण ॥२१॥

वासेट्ठ ! मनुष्यहरूमध्ये जसले अरूहरूलाई सेवा गरी आफ्नो जीविका गरिरहन्छ, त्यसलाई सेवक भनी जानिन्छ न कि ब्राम्हण ॥२२॥

वासेट्ठ ! मनुष्यहरूमध्ये जसले चोर्ने काम गरी जीविका गरिरहन्छ त्यसलाई चोर भनी जानिन्छ, न कि ब्राम्हण ॥२३॥

यो हि कोचि मनुस्सेसु, इस्सत्थं उपजीवति ।
एवं वासेट्ठ जानाहि, योधाजीवो न ब्राम्हणो ॥२४॥

यो हि कोचि मनुस्सेसु, पोरोहिच्चेन जीवति ।
एवं वासेट्ठ जानाहि, याजको सो न ब्राम्हणो ॥२५॥

यो हि कोचि मनुस्सेसु, गामं रट्ठं च भुञ्जति ।
एवं वासेट्ठ जानाहि, राजा एसो न ब्राम्हणो ॥२६॥

न चाहं ब्राम्हणं भूमि, योनिजं मत्तिसम्भवं ।
भो वादि नाम सो होति, सचे होति सकिञ्चनो ।
अकिञ्चनं अनादानं, तमहं भूमि ब्राम्हणं ॥२७॥

सब्बसंयोजनं छेत्वा, यो वे न परितस्सति ।
सङ्गातिगं विसंयुत्तं, तमहं भूमि ब्राम्हणं ॥२८॥

छेत्वा नन्धिं वरत्तं च, सन्दानं सहनुक्कमं ।
उक्खित्तपलिधं बुद्धं, तमहं भूमि ब्राम्हणं ॥२९॥

अक्कोसं बधबन्धं च, अबुट्ठो यो तितिक्खति ।
खन्तिबलं बलानीकं, तमहं भूमि ब्राम्हणं ॥३०॥

अक्कोधनं वतवन्तं, शीलवन्तं अनुस्सदं ।
दन्तं अन्तिमं सारीरं, तमहं भूमि ब्राम्हणं ॥३१॥

वासेट्ठ । मनुष्यहरूमध्ये जसले धनुर्विद्याद्वारा जीविका गरिरहन्छ, त्यसलाई योधा भनी जानिन्छ, न कि ब्राम्हण ॥२४॥

वासेट्ठ । मनुष्यहरूमध्ये जसले पुरोहितको काम गरी जीविका गरिरहन्छ, त्यसलाई पुरोहित भनी जानिन्छ, न कि ब्राम्हण ॥२५॥

वासेट्ठ । मनुष्यहरूमध्ये जसले ग्राम अथवा राष्ट्रको कर उपभोग गरिरहन्छ, त्यसलाई राजा भनी जानिन्छ, न कि ब्राम्हण ॥२६॥

ब्राम्हणी, आमा र ब्राम्हण बाबु भएर मात्र उसलाई मैले ब्राम्हण भनेको छैन, जोसँग किञ्चन हुन्छ, उसलाई भो वादिमात्र भन्दछ, जो अकिञ्चन भएको हुन्छ, ऊ रागादि तृष्णाविरत भएको हुन्छ र उसँग कुनै पनि दृष्टि नभएको हुन्छ त्यसलाई नै मैले ब्राम्हण भन्दछु ॥२७॥

जो सबै संयोजनहरू (बन्धनहरू) लाई काटेर भयरहित हुन्छ, जोसँग आसक्ति नभएको, काम, भव दृष्टि र अविद्या योग, यी चार कुरा नभएको व्यक्तिलाई नै म ब्राम्हण भन्छु ॥२८॥

नन्दी (क्रोध), वरत्रा (तृष्णारूपी द्रोरी) सन्दान (ब्रम्हजालसुत्रका ६२ प्रकारका मतवादरूपी दृष्टि) र हनुक्रम (मुखमा बाँध्ने बस्तु) लाई काटी एवं परिध (जुघाको जस्तो द्वेष) लाई फ्याँकी जो ज्ञानी हुन्छ उसलाई ब्राम्हण भन्दछु ॥२९॥

जसले कडा वचन, वध र वचनलाई विनाद्वेष सहने हुन्छ, क्षमाशील (जोसँग क्षमा नै सैन्य हुन्छ) उसलाई म ब्राम्हण भन्दछु ॥३०॥

जो अक्रोधी, व्रतशील, बहुश्रुत, संयमी (दान्त) र अन्तिम शरीर धारण गर्ने हुन्छ उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥३१॥

स्वरि षोक्सरपतेव, आरग्गेरिव सासपो ।
सो न लिप्पति कामेसु, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणो ॥३२॥

सो दुक्खस्स पजानाति, इधेव सय मत्तनो ।
पन्नभारं विसंयुत्तं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥३३॥

गम्भीरपज्जं मेधाविं, मग्गामग्गस्स कोविदं ।
उत्तमत्थं अनुप्पत्तं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥३४॥

असंसट्ठं गहट्ठेहि, अनागारेहि चूमयं ।
अनोकसारिं अप्पिच्छं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥३५॥

निधाय ढण्डं भूतेसु, तसेसु थावरेसु च ।
यो न हन्ति न घातेति, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥३६॥

अविरुद्धं विरुद्धेसु, अत्तदण्डेसु निब्बुतं ।
सादानेस अनादानं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥३७॥

यस्स रागो च दोसो च, मानो मक्खो च पातितो ।
सासपोरिव आरग्गा, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥३८॥

अकक्कसं विज्जापनिं, गिरं सच्चं उदीरये ।
याय नामिसजे कञ्चि, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥३९॥

यो च दीघं व रस्सं वा, अणु थूलं सुभासमं ।
लोके अदिन्नं नादियति, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥४०॥

कमलको पात भएको जल (पानी) र करौतीको धारमा परेको कोदो नटाँसिएभै जो कामभोगहरूमा लिप्त हुँदैन, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥३२॥

जसले यही जन्ममा आफ्ना दुःखहरूलाई विनाश गर्न जानेको हुन्छ, त्यस्तै यसलाई क्षय गर्न पनि जानेको हुन्छ, फेरि जसले त्यस्तो स्कन्धभारलाई छाडी चार योगले विसंयुक्त हुन्छ, अथवा क्लेश नभएको हुन्छ, उसलाई म ब्राम्हण भन्दछु ॥३३॥

जो गम्भीर प्रज्ञा भएको, प्रज्ञावान्, मार्ग-अमार्गको ज्ञाता उत्तम पदार्थ (सत्य) पाएको हुन्छ, उसलाई नै ब्राम्हण भन्दछु ॥३४॥

जो गृहस्थ र गृहत्यागी यी दुबैबाट पनि अलग हुन्छ, तृष्णा नभएको अल्पोच्छु भएको हुन्छ, उसलाई नै ब्राम्हण भन्दछु ॥३५॥

जसले स्थावर र जङ्गम सबै प्राणीहरूप्रति दण्ड त्यागेर न आफूले हिंसा गर्छ न अरूलाई वध गराउँछ, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥३६॥

जो अपराधीप्रति पनि प्रतिकार नगर्ने आफूलाई प्रहार गर्नेलाई पनि शान्तपूर्वक सहने, फेरि आसक्तहरूमध्ये अनासक्त भएको हुन्छ, उसलाई म ब्राम्हण भन्दछु ॥३७॥

करौतीको धारमा कोदो नटाँसिएभै जोसँग राग, द्वेष, अभिमान र कपटा चरण (मृक्ष) टाँसिने हुँदैन, उसलाई म ब्राम्हण भन्दछु ॥३८॥

जो अकर्कश (कडा नभएको) आदरयुक्त तथा सत्य वचन बोल्छ जसमा कुनैपनि प्रकारका पीडा हुँदैन उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥३९॥

जसले संसारमा लामो वा छोटो, मोटो वा मसिनो असल वा कमसल, कुनै बस्तु पनि चोर्दैन नदिइकन लिँदैन उसलाई नै ब्राम्हण भन्दछु ॥४०॥

आसा यस्स न विज्जन्ति, अस्मिं लोके परमिह च ।
निरासयं विसंयुतं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥४१॥

यस्सालया न विज्जन्ति, अज्जाय अकथकथी ।
अमतोगधं अनुप्पत्तं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥४२॥

यो'ध पुञ्जं च पापं च, उभो सङ्गं उपच्चगा ।
असोकं विरजं सुद्धं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥४३॥

चन्दं'व विमलं सुद्धं, विप्पसन्नं मनाविलं ।
नन्दी भव परिक्खीणं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥४४॥

यो इमं पलिपथं दुग्गं, संसारं मोहमच्चगा ।
तिण्णो पारगतो झायी, अनेजो अकथकथी ।
अनुपादाय निब्बुतो, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥४५॥

यो'ध कामे पहत्त्वान, अनागारो परिब्बजे ।
कामभव परिक्खीणं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥४६॥

यो'ध तण्हं पहत्त्वान, अनागारो परिब्बजे ।
तण्हामवपरिक्खीणं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥४७॥

हित्वा मानुसकं योगं, दिब्बं योगं उपच्चगा ।
सब्बयोग विसंयुतं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥४८॥

हित्वा रतिं च अरतिं च, सीतिभूतं निरुपधिं ।
सब्बलोकामिभुं वीरं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥४९॥

चुतिं यो वेदि सत्तानं, उपपत्तिं च सब्बसो ।
असत्तं सुगतं बुद्धं तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥५०॥

जो यो लोक र परलोकको विषयमा तृष्णारहित, आसक्तिरहित हुन्छ, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥४१॥

जोसँग आलय (तृष्णा) छैन, ज्ञानले बुझी शंकारहित भएको हुन्छ फेरि अमृत निर्वाणलाई पाइसकेको छ, उसलाई नै ब्राम्हण भन्दछु ॥४२॥

जसले यहाँ पुण्य र पाप दुबैको आसक्तिलाई छोडिसके, जो शोकरहित, निर्मल र शुद्ध छ, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥४३॥

जो चन्द्रमाजस्तै निर्मल छ, शुद्ध, स्वच्छ, निर्लिप्त छ, सबै जन्मको तृष्णा नष्ट भइसकेको छ, उसलाई नै ब्राम्हण भन्दछु ॥४४॥

जसले यो दुर्गम संसारमा जन्म-मरणको चक्करमा पार्ने मोह (रूपी) उल्टो मार्गलाई त्यागिदिएको छ, जो संसारबाट पारंगत, ध्यानी तथा तीर्ण (तरिसकेको) छ, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥४५॥

जसले कामविषयलाई छाडी घरबार छोडी प्रव्रजित हुन्छ, काम तृष्णाले परिक्षीण भइसकेको हुन्छ, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥४६॥

जसले तृष्णालाई त्याग गरी घरबार छोडी प्रव्रजित हुन्छ, जोसँग तृष्णा र पुनर्जन्म नष्ट भइसकेको छ, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥४७॥

जो मानुषिक योग र दिव्ययोगद्वारा अलग हुन्छ, सबैप्रकारका योगबाट अलग भएको हुन्छ, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥४८॥

जसले रति र अरति (उदासी) लाई त्याग गरी, जो शीतल-स्वभाव तथा क्लेशरहित छ, जो सर्वलोक विजयी, वीर छ, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥४९॥

जसले सबैप्रकारका प्राणीहरूको च्युति (मृत्यु) र उत्पत्ति (जन्म) राम्रोसँग जानिसकेको छ, जो आसक्तिरहित (सुन्दर गतिको प्राप्त) र ज्ञानी हुन्छ, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥५०॥

यस्स गतिं न जानन्ति, देवा गन्धब्बमानुसा ।
स्त्रीणासवं अरहन्तं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥५१॥

यस्सपुरे च पच्छा च, मज्झे च नत्थि किञ्चनं ।
अकिञ्चनं अनादानं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥५२॥

उसमं पवरं वीरं, महेसिं विजिताविनं ।
अनेजं नहातकं बुद्धं, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥५३॥

पुब्बे निवासं यो वेदि, सग्गापायं च पस्सति ।
अथो जातिक्खयं पत्तो, तमहं ब्रूमि ब्राम्हणं ॥५४॥

समञ्जा हेसा लोकस्सिं, नामगोतं पकप्पितं ।
सम्मुच्या समुदागतं, तत्थ तत्थ पकप्पितं ॥५५॥

दीघरतमनुसयितं, दिट्ठगतमजानतं ।
अजानन्ता नो पबूवन्ति, जातिया होति ब्राम्हणो ॥५६॥

न जच्या ब्राम्हणो होति, न जच्या होति अब्राम्हणो ।
कम्मना ब्राम्हणो होति, कम्मना होति अब्राम्हणो ॥५७॥

कस्सको कम्मना होति, सिप्पिको होति कम्मना ।
वाणिजो कम्मना होति, पेस्सिको होति कम्मना ॥५८॥

चोरो'पि कम्मना होति, योधाजीवो'पि कम्मना ।
याजको कम्मना होति, राजा'पि होति कम्मना ॥५९॥

एवमेतं यथाभूतं, कम्मं पस्सन्ति पण्डिता ।
पतिच्चसमुप्पाददसा, कम्मविपाककोविदा ॥६०॥

जसको गति (पहुँच) देवता, गन्धर्व र मनुष्यहरूलाई थाहाछैन, क्षीणास्रव (रागदिरहित) र अर्हन्त हो, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥५१॥

जोसँग पूर्व र पश्चात् र मध्यलाई केही पनि जानेको हुँदैन, जो परिग्रह रहित र आदानरहित हुन्छ, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥५२॥

जो ऋषक (श्रेष्ठ), प्रवर, महर्षि, अकम्प्य (स्थिर) विजेता, स्नातक र वृद्ध (ज्ञानी) छ, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥५३॥

जसले पूर्वजन्मको ज्ञान लाभ गरिसकेको छ, स्वर्ग र कुगति (नरक) देखेको छ । जसको पुनर्जन्म क्षीण भइसकेको छ, जो अभिज्ञापरायण (दिव्य शक्तिहरू छन्) फेरि सबै कृत्य जसको समाप्त भइसकेको छ, उसलाई नै म ब्राम्हण भन्दछु ॥५४॥

संसारमा नाम र गोत्र भनेको कल्पित हुन्, फेरि लोकव्यवहारमात्र हो, एक एकको निम्ति कल्पित यो समुत्ति व्यवहारले मात्र आइरहेको प्रथा हो ॥५५॥

नाम गोत्रलाई प्रकल्पित भनी थाहा नभएको मिथ्यादृष्टिक मनुष्यहरूले यो नाम गोत्रलाई समातेर बस्छन्, जसले गर्दा यस किसिमका अज्ञानीहरूले भन्छन् जन्मले नै ब्राम्हण हुन्छ ॥५६॥

जन्मले न ब्राम्हण हुन्छ, न जन्मले अब्राम्हण । कर्मले ब्राम्हण हुन्छ र कर्मले नै अब्राम्हण हुन्छ ॥५७॥

कर्मले कृषक हुन्छ कर्मले शिल्पी । कर्मले ब्यापारी हुन्छ, कर्मले प्रेषक (सेवक) हुन्छ ॥५८॥

कर्मले चोर हुन्छ, योद्धा पनि कर्मले हुन्छ, कर्मले याजक (पुरोहित) हुन्छ र राजा पनि कर्मले हुन्छ ॥५९॥

कर्मफल थाहाहुने पण्डितले हेतुद्वारा उत्पन्न कर्मलाई यसरी यथार्थरूपले जानी कर्मविपाकमा दक्ष भएको हुन्छ ॥६०॥

कम्मना वत्तति लोको, कम्मना वत्तति यजा ।
कम्म निबन्धना सत्ता, रथस्साणो व यायतो ॥६१॥

तपन ब्रम्हचरियेन, संयमेन दमेन च ।
एतेन ब्राम्हणो होति, एतं ब्राम्हणमुत्तमं ॥६२॥

तीहि विज्जाहि सम्पन्नो सन्तो स्त्रीणपुनब्भवो ।
एवं वासेट्ठ जानाहि, ब्रम्हा सक्को विजानत" न्ति ॥६३॥

एवं वुत्ते वासेट्ठभारद्वाजा माणवा भगवन्तं एतद्वोचुं - "अभिवक्कन्तं भो
गोतम ....पै.... एते मयं भगवन्तं गोतमं सरणं गच्छाम धम्मञ्च भिक्खुसङ्घञ्च,
उपासके नो भवं गोतमो धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेते सरणं गते" ति ।

६० वासेट्ठसुत्तं नवमं निदिठत्तं । ७२

लोक कर्मले चलिरहेको छ, प्रजा कर्मले चलिरहेको छ, चलिरहेको रथको पांग्रा जस्तै प्राणी कर्ममा नै बाँधेको हुन्छ ।।६१।।

इन्द्रियसंवररूपी तप, ब्रम्हचर्य, शील, संयम र प्रज्ञाद्वारा नै ब्राम्हण हुन्छ । श्रेष्ठ उत्तम ब्राम्हण यही नै हो ।।६२।।

तीन विद्याहरूले युक्त शान्त र पुनर्जन्मरहित हुन्छ, विज्ञहरूको समाजमा त्यो ब्राम्हणमात्र होइन, हे वाशिष्ठ । ऊ ब्रम्हचारी, शक्र पनि हो ।।६३।।

यति भनिसिकेपछि वाशिष्ठ र भारद्वाज माणवकहरूले भगवान् बुद्धलाई यसो भने - “आश्चर्य । हे गौतम । आश्चर्य । हे गौतम । जसरी बांगा औलाहरूलाई सीधा पारिदिए । अबदेखि हामीहरू गौतमको शरणमा जान्छौं, धर्म र भिक्षुसंघको शरणमा पनि । तपाईंले गौतम आजदेखि हामीहरूलाई अंजलिबद्ध शरणागत उपासकका रूपमा स्वीकार गर्नुहोस् ।”

ॐ वासेदठसुत्त समाप्त ॐ

Dhamma.Digital

१०. कोकालिक-सुतं (३, १०)

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथ-
विण्डिकस्स आरामे । अथ सो कोकालिको भिक्षु येन भगवा तेनुपसङ्गमि,
उपसङ्गमित्वा भगवन्तं अमिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो सो
कोकालिको भिक्षु भगवन्तं एतदवोच - "पापिच्छा, भन्ते, सारिपुत्तमोग्गल्लाना,
पापिकानं इच्छानं वसं गता" ति । एवं ब्रुते भगवा कोकालिकं भिक्षुं एतदवोच -
"मा हेवं, कोकालिक, मा हेवं कोकालिक; पसादेहि, कोकालिक सारिपुत्तमोग्गल्लानेसु
चित्तं, पेसला सारिपुत्तमोग्गल्लाना" ति ।

द्वितीयमिपि सो कोकालिको भिक्षु भगवन्तं एतदवोच - "किञ्चापि मे,
भन्ते, भगवा सद्वायिको, पच्चयिको, अथ सो पापिच्छा'व सारिपुत्तमोग्गल्लाना,
पापिकानं इच्छानं वसं गता" ति ।

द्वितीयमिपि सो भगवा कोकालिकं भिक्षुं एतदवोच - "मा हेवं, कोकालिक,
मा हेवं, कोकालिक; पसादेहि, कोकालिक, सारिपुत्तमोग्गल्लानेसु चित्तं, पेसला
सारिपुत्तमोग्गल्लाना" ति ।

Dhamma.Digital

ततियमिपि सो कोकालिको भिक्षु भगवन्तं एतदवोच - "किञ्चापि मे,
भन्ते, भगवा सद्वायिको पच्चयिको, अथ सो पापिच्छा'व सारिपुत्तमोग्गल्लाना,
पापिकानं इच्छानं वसंगता" ति ।

१०. कोकालियसुत्त (३, १०)

[अग्रश्रावक आयुष्मान् सारिपुत्र र आयुष्मान् मौद्गल्यायन महास्थविर
लाई निन्दा गरेको ले कोकालिय भिक्षु नरकमा उत्पन्न भयो । त्यसकारण
सन्तहरूको निन्दा गर्नु महापाप हो । निन्दा गर्न योग्यलाई प्रशंसा गर्ने र
प्रशंसा गर्न योग्यलाई निन्दागर्ने, यी दुबै एउटैप्रकारका दोष हुन् ।]

यस्तो मैले सुनें । एक समय भगवान् बुद्ध श्रावस्तीमा अनाथपिण्डकको
जेतवनाराममा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस समय कोकालिय भिक्षु
भगवान् बुद्धकहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवान् बुद्धलाई अभिवादन गरी बसे ।
एकतिर बसेका कोकालिय भिक्षुले भगवान् बुद्धलाई यसो भने - “भन्ते !
सारिपुत्र र मौद्गल्यायन पापेच्छुक (पापगर्न इच्छा भएको) हुन् । पापी,
इच्छाको वशमा गइरहेका भिक्षुहरू हुन् ।” यस्तो भनिसकेपछि भगवान् बुद्धले
कोकालिय भिक्षुलाई यसो भन्नुभयो - कोकालिय यसो नभन । कोकालिय यसो
नभन । कोकालिय सारिपुत्र र मौद्गल्यायन उत्तम छन् ।”

दोस्रोचोटि पनि कोकालिय भिक्षुले भगवान् बुद्धलाई यसो भने - “भन्ते !
यद्यपि मैले भगवान् बुद्धमाथि श्रद्धा राखेको छु र प्रसन्न पनि छु तर पनि
सारिपुत्र र मौद्गल्यायन पापेच्छुक हुन्, पाप इच्छाको वशमा गइरहेका भिक्षुहरू
हुन् ।”

दोस्रोचोटि पनि भगवान् बुद्धले कोकालिय भिक्षुलाई यसो भन्नुभयो -
“कोकालिय । यस्तो नभन । कोकालिय । यस्तो नभन । कोकालिय । सारिपुत्र
र मौद्गल्यायनमाथि आफ्नो चित्त प्रसन्न गर । सारिपुत्र र मौद्गल्यायन उत्तम
हुन् ।”

तेस्रोपल्ट कोकालिय भिक्षुले भगवान् बुद्धलाई यसो भने - “भन्ते ! यद्यपि
मैले भगवान् बुद्धमाथि श्रद्धा राखेको छु र प्रसन्न पनि छु, फेरि पनि सारिपुत्र
र मौद्गल्यायन पापेच्छुक हुन्, पाप इच्छाको वशमा गइरहेका भिक्षुहरू
हुन् ।”

ततियमिप स्रो भगवा काकालिक' मिक्खु' एतदवोच - "मा हेवं कोकालिक, मा हेवं कोकालिक, पसादेहि, कोकालिक, सारिपुत्तमोग्गल्लानेसु चित्तं, पेसला सारिपुत्तमोग्गल्लाना" ति ।

अथ स्रो कोकालिको मिक्खु उट्ठायासना भगवन्तं अमिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि ।

अधिर पक्कन्तस्स च कोकालिकस्स मिक्खुनो सासपमत्तीहि पिलकाहि सब्बो कायो फुट्ठो अहोसि, सासपमतियो हुत्वा मुग्गमतियो अहेसुं, मुग्गमतियो हुत्वा कलायमतियो अहेसुं, कलायमतियो हुत्वा कोलमट्ठियो अहेसुं, कोलट्ठमतियो हुत्वा कोलमतियो अहेसुं, कोलमतियो हुत्वा आमलकमतियो अहेसुं, आमलकमति यो हुत्वा बेलुवसलाटुकामतियो अहेसुं, बेलुवसलाटुकामतियो हुत्वा बिल्लमतियो अहेसुं, विल्लमतियो हुत्वा पमिज्जिसु, पुब्बं च लोहितं च पघरिसुं । अथ स्रो कोकालिको मिक्खु तेनेवाबाधेन कालं अकासि । कालकतो च कोकालिको मिक्खु पद्दुमनिरयं उपपज्जि सारिपुत्तमोग्गल्लानेसु चित्तं आघातेत्वा ।

अथ स्रो ब्रम्हा सहम्पति अमिक्कन्ताय रतिया अमिक्कन्तवण्णो केवलकप्पं जेतवनं ओभासेत्वा येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवन्तं अमिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि । एकमन्तं ठितो स्रो ब्रम्हा सहम्पति भगवन्तं एतदवोच - "कोकालिको, भन्ते, मिक्खु कालकतो; कालकतो च, भन्ते, कोकालिको मिक्खु पद्दुमनिरयं उपपन्नो सारिपुत्तमोग्गल्लानेसु चित्तं आघातेत्वा" ति । इदं अवोच ब्रम्हा सहम्पति, इदं वत्वा भगवन्तं अमिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा तत्थेवन्तरधायि ।

तेस्रोचोटि पनि भगवान् बुद्धले कोकालिय भिक्षुलाई यसो भन्नुभयो -
 “कोकालिय ! यस्तो नभन । कोकालिय ! यस्तो नभन । कोकालिय ! सारिपुत्र
 र मौद्गल्यायनमाथि आफ्नो चित्त प्रसन्न गर । सारिपुत्र र मौद्गल्यायन उत्तम
 हुन् ।”

तब कोकालिय भिक्षु आसनबाट उठी, भगवान् बुद्धलाई प्रणाम र प्रदक्षिणा
 गरी त्यहाँबाट फर्के ।

कोकालिय भिक्षु त्यहाँबाट गएको केही समयपछि उसको शरीरमा
 कोदोको गेडा समानको खटिरा निस्क्यो । कोदोसमानको खटिरा परिवर्तन भई
 मूगीजस्तो खटेरा भयो, मूगीजस्तो खटिराबाट चनाजस्तो ठूलो खटिरामा परिणत
 भयो । चनाजस्तो खटिराबाट बयरजस्तो खटिरा भयो, बयरजस्तो खटिराबाट
 अमलाजस्तो र अमलाबाट बेलजस्तो ठूलो भयो । सानो बेलबाट ठूलो बेल
 जस्तो खटिरा भयो । बेलजस्तो ठूलो भएपछि त्यो ठूलो खटिरा फुट्यो ।
 फुटेपछि खटिराभिन्न भएको पीप र रगत शरीरबाहिर बग्न थाल्यो । तब
 कोकालिय भिक्षुको त्यही रोगबाट मृत्यु भयो । यसरी आयुष्मान् सारिपुत्र र
 मौद्गल्यायन महास्थविरप्रति द्वेषचित्त गरेको हुनाले परम नरकमा उत्पन्न
 भयो ।

त्यसपछि सहम्पति ब्रम्हा रात बितिसकेपछि आफ्नो कान्तिद्वारा सम्पूर्ण
 जेतवनलाई प्रकाशित गरी जहाँ भगवान् बुद्ध विराजमान हुनुभएको थियो त्यहाँ
 गए, त्यहाँ गएर भगवान् बुद्धलाई प्रणाम गरी एकतिर उभिरहे । एकतिर उभि-
 रहेका सहम्पति ब्रम्हाले भगवान् बुद्धलाई यसो भने - “भन्ते ! कोकालिय भिक्षु
 मरिसक्यो र ! भन्ते ! मरिसकेपछि कोकालिय भिक्षु सारिपुत्र र मौद्गल्यायनप्रति
 द्वेषचित्त राखेको ले पद्म नरकमा उत्पन्न भएको छ ।” सहम्पति ब्रम्हाले यति
 भनिसकेपछि भगवान् बुद्धलाई प्रणाम र प्रदक्षिणा गरी त्यही अन्तर्ध्यान भयो ।

अथ स्त्री भगवा तस्सा रत्तिया अच्चयेन मिक्खु आमन्तेसि - "इमं, मिक्खवे, रत्ति ब्रम्हा सहम्पति अभिक्कन्ताय रत्तिया ....पे.... आघातेत्वा" ति । इदं अवोच ब्रम्हा सहम्पति इदं वत्वा मं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा तत्थेवन्तर धायी" ति । एवं वुत्ते अञ्जतरो मिक्खु भगवन्तं एतदवोच - "कीव दीघं नु स्त्री, मन्ते, पढुमे निरये आयुप्पमाण" न्ति ? "दीघं स्त्री, मिक्खु, पढुमे निरये आयुप्पमाणं, तं न सुकरं सङ्घातुं एतकानि वस्सानोति वा, एतकानि वस्ससतानीति वा, एतकानि वस्ससतसहस्सानीति वा" ति । "सक्का पन, मन्ते, उपमा कातु" न्ति ? "सक्का मिक्खु" ति भगवा अवोच - "सेय्यथापि, मिक्खु, वीसतिसारिको कोसलको तिलवाहो; ततो पुरिसो वस्ससतस्स अच्चयेन एकं एकं तिलं उद्धरेय्य, सिप्पतरं स्त्री सो, मिक्खु, वीसतिसारिको कोसलको तिलवाहो इमिना उपक्कमेन परिक्खयं परियादानं गच्छेय्य, न त्वेव एको अब्बुदो निरयो । सेय्यथापि, मिक्खु, वीसति अब्बुदा निरया एवं एको निरब्बुदो निरयो । सेय्यथापि, मिक्खु, वीसति निरब्बुदा निरया एवं एको अबबो निरयो । सेय्यथापि, मिक्खु, वीसति अबबा निरया एवं एको अहहो निरयो । सेय्यथापि, मिक्खु, सति अहहा निरया एवं एको अटटो निरयो । सेय्यथापि, मिक्खु, वीसति अटटा निरया एवं एको कुमुदो निरयो । सेय्यथापि, मिक्खु, वीसति कुमुदा निरया एवं एको सोगन्धिको निरयो । सेय्यथापि, मिक्खु, वीसति सोगन्धिका निरया एवं एको उप्पलको निरयो । सेय्यथापि, मिक्खु, वीसति उप्पलका निरया एवं एको पुरण्डरिको निरयो । सेय्यथापि, मिक्खु, वीसति पुण्डरिका निरया एवं एको पढुमो निरयो । पढुमं स्त्री पन, मिक्खु, निरयं कोकालिको मिक्खु उपपन्नो सारिपुत्तमोगल्लानेसु चित्तं आघातेत्वा" ति । इदं अवोच भगवा, इदं वत्वा सुगतो अथापरं एतदवोच सत्था -

पुरिसस्स हि जातस्स, कुठारी जायते मुक्खे ।
याय छिन्दति अत्तानं, बालो दुब्भासितं मणं ॥१॥

त्यसपछि भगवान् बुद्धले त्यस रात्री बितिसकेपछि भिक्षुहरूलाई आमंत्रित गर्नुभयो - “भिक्षुहरू ! हिजोको रातमा ब्रम्हा सहम्पतिले यस्तो भनेर गाएको थियो । कोकालिय भिक्षु मरेर सारिपुत्र र मौद्गल्यायनमाथि द्वेषचित्त उत्पन्न भएको कारणले ऊ पद्मनरकमा उत्पन्न भयो । यति भनिसकेपछि मलाई प्रणाम गरी, प्रदक्षिणा गरी अन्तर्ध्यान भएर गयो ।” भगवान् शास्ताले यति भनिसकेपछि भगवान् बुद्धलाई भन्नुभयो - “भन्ते ! पद्मनरकको आयु कति लामो हुन्छ ?” भिक्षुहरू ! पद्म नरकको आयु लामो हुन्छ । यसलाई गणना गर्न त्यति सजिलो छैन ताकि कति वर्ष, कति सय वर्ष, अथवा कति लाख वर्ष ?” “भन्ते ! उपमा दिन सक्नुहुन्छ कि ।” भिक्षुहरू ! सक्छु । भगवान् बुद्धले भन्नुभयो - जसरी भिक्षु ! अनुमान गर कि पाँच खारी (त्यस समय नापगर्ने एक हिसाब) तिल अट्ने कोशलको जुन गाडी छ, एक पुरुषले एक हजार वर्ष बितिसकेपछि त्यस (त्यो गाडीबाट) एक खारी तिल निकालिदिनु, यस क्रमले कालान्तरपछि बीस खारी (चार मनको एक खारी हुन्छ) बीस खारी तिलले भरेको गाडी खाली हुन्छ । त्यस्तै अर्बुद नरकको जीवनकालको आयु छैन । भिक्षु ! अर्बुद नरकको बीस जीवनहरूको आयु बराबर हुन्छ । त्यो अर्बुद नरकको एक जीवन काल । भिक्षु ! अटट नरकका बीस जीवनहरू आयुको बराबर एक अटट नरकको एक जीवनकाल । भिक्षु अटट नरकको बीस जीवनहरूको बराबर हुन्छ कुमुदनरकको एक जीवन- काल । भिक्षु ! कुमुद-नरकको बीस जीवनहरूको आयु बराबर हुन्छ सोगन्धि नरकको एक जीवन-काल । भिक्षु ! सोगन्धि नरकको बीस जीवनहरूको बराबर हुन्छ उत्पल नरकको एक जीवनकाल । उत्पल नरकको बीस जीवनहरूको आयुको बराबर हुन्छ पुण्डरीक नरकको एक जीवनकाल । पुण्डरीको नरकको बीस जीवनहरूको आयु हुन्छ पद्मनरकको एक जीवन- काल । भिक्षु ! सारिपुत्र र मौद्गल्यायनप्रति द्वेषचित्त गरी कोकालिय भिक्षु पद्मनरकमा उत्पन्न भएको छ ।” भगवान् बुद्धले यस्तो भन्नुभयो । शास्ता सुगतले भनेर, फेरी अर्को फेरी अर्को यस्तो कुरा भन्नुभयो -

“यस संसारमा उत्पन्न हुने पुरुषको मुखमा कुठार (बन्चरो) उत्पन्न हुन्छ, कडा शब्दले बोल्ने मूर्ख, त्यसले आफूलाई नै नाश गर्छ ॥११॥

यो निन्दयं पसंसति, तं वा निन्दति यो पसंसियो ।
विचिनाति मुखेन सो कलिं, कलिना तेन सुखं न विन्दति ॥२॥

अप्पमतो अयं कलि, यो अक्खेसु धनं पराजयो, सब्बस्सापि सहापि अत्तना ।
अयमेव महत्तरो कलि, यो सुगतेसु मनं पदोसये ॥३॥

सतं सहस्सानं निरब्बुदानं, छत्तिसं च पञ्च च अब्बुदानि ।
यं अरियगरही निरयं उपेति, वाचं मनं च पाणिधाय पापकं ॥४॥

अमृतवादी निरयं उपेति, यो वापि कत्वा न करोमिति चाह ।
उभोपिते पेच्च समा भवन्ति, निहीनकम्मा मनुजा परत्थ ॥५॥

यो अप्पदुट्ठस्स नरस्स दुस्सति, सुद्धस्स पोसस्स अनङ्गणस्स ।
तमेव बालं पच्येति पापं, सुखुमो रजो पटिवातं व सित्तो ॥६॥

यो लोमगुणे अनुयुतो, सो वचसा परिभासति अञ्जे ।
अस्सद्धो कदरियो अवदञ्जू, मच्छरी पेसुणियस्मिं अनुयुतो ॥७॥

मुखदुग्गं विमूतमनरियं, भूनहु पापकं दुक्कतकारि ।
पुरिसन्तकलिं अवजातं, मा बहु माणिधं नेरयिकोसि ॥८॥

रजमाकिरसि अहिताय, सन्ते गरहुसि किब्बिसकारी ।
बहूनि च दुच्चरितानि चरित्वा, गच्छिसि स्रो पपतं चिररत्तं ॥९॥

न हि नस्सति कस्सचि कम्मं, एति हतं लमतेव सुवामि ।
दुक्खं मन्दो परलोके, अत्तनि पस्सति किब्बिसकारी ॥१०॥

जसले निन्दनीयको प्रशंसा गर्छ, अथवा प्रशंसनीयको निन्दा गर्दछ, उसले आफ्नो मुखले पाप गर्छ, उसको पापको कारण उसलाई सुख प्राप्त कहिले पनि हुँदैन ॥२॥

जसले जुवामा आफ्नो र आफ्नो सर्वस्व धन सम्पत्ति हाँके, त्यो ठूलो हानी होइन, यो नै सबैभन्दा ठूलो हानी हो जसले तथागतप्रति मनले दूषित गरेको हुन्छ ॥३॥

आर्यपुरुषलाई निन्दा गर्नेले आफ्नो मन र वचनलाई पापमा लगाएर ऊ नरकमा उत्पन्न हुनेछ जहाँ कि आयु एक लाख निरर्बुद र एकचालीस अर्बुद हुन्छ ॥४॥

असत्य कुरा गर्ने नरकमा जान्छ र जसले कुनै काम गरेपनि, मैले यस्तो काम गरेको छैन भन्छ यी दुबै हीन कर्म गर्ने मनुष्य परलोकमा समान हुन्छ ॥५॥

जो दोषरहित, शुद्ध, निर्मल पुरुषलाई दोष लगाउँछ, उसलाई पाप उल्टो हावामा फ्याँकेको सूक्ष्म धुलोजस्तो भई त्यही मूर्खलाई लाग्छ ॥६॥

जो श्रद्धारहित छ, जसले अरूलाई दानदिने गरेको सहन सक्तैन, जसले कसैको कुरा पनि सुन्दैन कंजूस छ, चुक्लीखोर काममा लागि रहन्छ र लोभमा लागेको हुन्छ, उसले वचनद्वारा अरूलाई निन्दा गर्दछ ॥७॥

दुर्वच, भ्रूठा बोल्ने, अनार्य, बुद्धिनाशक, पापी, नराम्रो कर्म गर्ने, अधर्म पुरुष र नीच नरकमा जाने व्यक्तिले यहाँ धेरै नबोल ॥८॥

तिमी पापकारी सन्तहरूको निन्दा गर्दै आफ्नो अहितको कर्म गर्दछ । अनेक नराम्रो काम गरेर धेरै समयसम्म खाडलमा खस्छ ॥९॥

कसैको कर्म नाश हुँदैन । कर्ताले त्यसलाई प्राप्त नै गर्दछ । पापकारी मूर्खले आफूलाई परलोकमा दुःखमा पर्ने अनुभव गर्दछ ॥१०॥

अयोसङ्कुसमाहृतानं, तिण्हधारमयसूलमुपेति ।

अथ तत्तअयोगुलसन्निमं, भोजनमत्थि तथा पतिरुपं ॥११॥

न हि वग्गु वदन्ति वदन्ता, नामिजवन्ति न ताणमुपेन्ति ।

अङ्गारे सन्थते सेन्ति, अग्गिनिसमं जलितं पविसन्ति ॥१२॥

जालेन च ओनहियाना, तत्थ हनन्ति अयोमयकूटेहि ।

अन्धे व, तिमिसमायन्ति, तं विततं हि यथा महिकायो ॥१३॥

अथ लोहमयं पन कुम्भं, अग्गिनिसमं जलितं पविसन्ति ।

पच्यन्ति हि तासु चिररत्तं, अग्गिनिसमासु समुप्पिलवासो ॥१४॥

अथ पुब्बलोहितमिस्से, तत्थ किं पच्यति किब्बिसकारी ।

यं यं दिसतं अधिसेति, तत्थ किलिस्सति सम्फुसमानो ॥१५॥

पुलवावसथे सलिलस्मिं, तत्थ किं पच्यति किब्बिसकारी ।

गन्तुं न हि तीरमपत्थि, सब्बसमा हि समन्तकपल्ला ॥१६॥

असिपत्तवनं पन तिण्हं, तं पविसन्ति समच्छिदगता ।

जिद्धं बलिसेन गहेत्वा, आरचया रचया विहनन्ति ॥१७॥

अथ वेतरणिं पन दुग्गं, तिण्हधारं सुरधारमुपेति ।

तत्थ मन्दा पपतन्ति, पापकरा पापानि करित्वा ॥१८॥

खादन्ति हि तत्थ रुदन्ते, सामा सबला काकोलगणा च ।

सोणा सिगाला पटिगिज्झा, कुलला वायसा च वितुदन्ति ॥१९॥

त्यो मनुष्य फलामको काँडा र तीखो धार भएको खुकुरीले घोच्ने नरकमा खस्नेछ । त्यहाँ पोलिराखेको फलामको गोलोजस्तो भोजन पाउँछ ॥११॥

नरकपालले ऊसँग मिठो कुरा गर्दैन, उनीहरू प्रसन्न अनुहार लिएर उसकहाँ आउँदैन । आगो ओझ्याइराखेको ठाउँमा सुताउँछ, बलिरहेको आगोभित्र प्रवेश गराउँछ ॥१२॥

जालले छोपेर, फलामको हठौडाले पिट्छ, तिनीहरू घोर अन्धकारमा परिरहेको हुन्छ जुन विस्तृत पृथ्वीजस्तो फैलिरहेको हुन्छ ॥१३॥

त्यसपछि यिनीहरू आगोजस्तो बलिरहेको फलामको कराईमा खसालिइन्छ । फेरि आगोजस्तो त्यसमा चिरकालसम्म माथि र तल भएर पकिँदै गर्दछ ॥१४॥

त्यसपछि पीप र रगतमा मुछी मुछी पापकारी कसरी समय बिताउँदै गर्छ भने जहाँ जहाँ लड्छ त्यहाँ त्यहाँ त्यसैमा लतपत भई मलिन भएर रहन्छ ॥१५॥

पापकारी किराहरूले भरेको पानीमा यसरी बसेर समय बिताइरहेको हुन्छ, उसले कहीं पनि किनारा पाउन सक्तैन किनभने चारैतिर कडा भएको हुन्छ ॥१६॥

घाउले भरिरहेको शरीर भएर यिनीहरू तीखो भएको असिपत्रवनमा प्रवेश गर्छन् । नरकपालहरूले तिनीहरूको जिब्रोलाई चिम्टाले च्यापेर उनीहरूलाई मारिदिन्छ ॥१७॥

तब यिनीहरू छुराको धारसमान तीक्ष्ण धार भएको दुस्तर वैतरणी नदीमा खस्छन् । मूर्ख पापकारी पाप गरी त्यसमा खसिन्छ ॥१८॥

त्यहाँ कालो र छिया छिया पार्ने अग्लो कागले यिनीहरूलाई खाइदिन्छ, कुकुर, स्याल, गिद्ध र कागहरूले रमाइलो गरेर ठुंगि रहन्छन् ॥१९॥

किच्छा वतायं इध वुत्ति, यं जनो पस्सति किब्बिसकारी ।
तस्मा इध जीवितसेसे, किच्चकरो सिया नरो न च पमज्जे ॥२०॥

ते गणिता विदूहि तिलवाहा, ये पढुमे निरये उपनीता ।
नहुतानि हि कोटियो पञ्च भवन्ति, द्वादस कोटिसतानि पुनञ्जा ॥२१॥

यावदुक्खा निरया इध वुत्ता, तत्थपि ताव चिरं वसितब्बं ।
तस्मा सुचिपेसल साधुगुणेषु, वाचं मनं सततं परिरक्खे" ति ॥२२॥

५०) कोकालिका-सुत्तं दसमं निदिठतं । ७२

११. नालक-सुत्तं (३,११)

आनन्दजाते तिदसगणे पतीते, सकच्च इनदं सुचिवसने च देवे ।
दुस्सं गहेत्वा अतिरिव थोमयन्ते, असितो इसि अहस दिवाविहारे ॥१॥

Dhamma.Digital

दिस्वान देवे मुदितमने उदग्गे, चित्ति करित्वान इदमवोच तत्थ ।
"किं देवसङ्घो अतिरिव कल्यरूपो, दुस्सं गहेत्वा भमयथ किं पटिच्च ॥२॥

पापकारी मनुष्यले नरकमा जुन जीवनको अनुभव गर्दछ, त्यो दुःखमय हुन्छ । त्यसकारण मनुष्यलाई चाहिन्छ कि आफ्नो शेष जीवनमा राम्रो कर्म गर्नु, प्रमादी नहुनु ॥२०॥

पद्मनरकमा जो उत्पन्न हुनेछ उसको आयु पण्डितहरूको हिसाबबाट तिलको भार (एक एक गरी) गनिनेजस्तै लामो, जुन पाँच नरककोटि र बाह्र सय कोटिको बराबर हुन्छ ॥२१॥

यहाँ जतिपनि नरक-दुःख बताइराखेको छ, यी सबै चिरकालसम्म भोग गर्नुपर्दछ । त्यसकारण पवित्र सदाचारी साधुहरूप्रति आफ्नो मन र वचन संयम पार ॥२२॥

५० कोकालिय सुत्तसमाप्त ५२

११. नालकसुत्त (३, ११)

[दिवाविहारको निमित्त तुषितदेवलोकमा गएका असित ऋषिलाई देवताहरूको जयघोषले सिद्धार्थको उत्पत्तिको सूचना प्राप्त हुन्छ । त्यो ऋषि शुद्धोदन राजाको महलमा गएर कुमारको विषयमा भविष्यवाणी गर्छ । फेरि ऋषिले आफ्नो भानिज नालकलाई सिद्धार्थ कुमारको भविष्यको विषयमा कुरा भन्छ । त्यसपछि समय आएपछि उसलाई शिष्य हुने आदेश दिन्छ । यही आदेशअनुसार पछि नालक भगवान् बुद्धकहाँ जान्छ । त्यसपछि भगवान् बुद्धले उसलाई उपदेश दिनुहुन्छ ।]

असित ऋषि तुषित देवलोकमा दिनको विहारको निमित्त गएर देखे कि सबै देवताहरू आनन्दित छन्, प्रसन्न छन् । देवता र इन्द्र सत्कारपूर्वक शुद्ध वस्त्र धारण गरी अत्यधिक स्तुति गरिरहेका थिए ॥१॥

देवताहरूको प्रसन्न र हर्षित मन देखेर विचार गरेर असित ऋषिले यस्तो भने - “के कारण देवगण अत्यन्त प्रसन्न भई वस्त्र किन उचाल्दै फ्याँक्दै छन् ? ॥२॥

यदापि आसि असुरेहि सङ्गमो, जयो सुरानं असुरा पराजिता ।
तदापि नेतादिसो लोमहंसनो, किं अब्भुतं दट्ठु मरु पमोदिता ॥३॥

सेलेन्ति गायन्ति च वादयन्ति च, भुजानि पोठेन्ति च नच्चयन्ति च ।
पुच्छामि वो हं मेरुमुद्धवासिने, धुनाथ मे संसयं सिप्प मारिसा" ॥४॥

"सो बोधिसत्तो रतनवरो अतुल्यो, मनस्सलोके हितसुखताय जातो ।
सक्याणं गामे जनपदे लुम्बिनेय्ये, तेनं महं तुट्ठा अतिरिव कल्यरूपा ॥५॥

सो सब्बसत्तमो अग्गपुग्गलो, नरासमो सब्बपजानं उत्तमो ।
वत्तेस्सति चक्कं इसिद्धये वने, नदं वं सीहो बलवा मिगामिभू" ॥६॥

तं सहं सुत्वा तुरितमवंसरी सो, सुद्धोदनस्स तदं भवनमुपागमि ।
निसज्ज तत्थ इदमवोचासि सक्ये, "कुहिं कुमारो अहमहि दट्ठु कामो" ॥७॥

ततो कुमारं जलितमिव सुवण्णं, उक्कामुखे व सुकसलसम्पहट्ठं ।
दहल्लमानं सिरिया अनोमवण्णं, दस्सेसुं पुत्तं असितव्हयस्स सक्या ॥८॥

दिस्वा कुमारं सिस्सिमिव पज्जलन्तं, तारासमं व नमसिगमं विसुद्धं ।
सुरियं तपन्तं सरदरिवं भभुत्तं, आनन्दजातो विपुलमलत्थ पीति ॥९॥

अनेकसाखञ्च सहस्समण्डलं, छत्तं मरु धारयुं अन्तलिक्खे ।
सुवण्णदण्डा वीतिपतन्ति चामरा, न दिस्सरे चम्मरछत्तागहका ॥१०॥

जुन समय असुरहरूसँग युद्ध भएको थियो, देवताहरूको विजय भएको थियो र असुर पराजित भएको थियो, त्यस समय पनि यस्तै रोमांचकारी आनन्द मनाइएको थिएन, के अनौठो कुरा लागेर देवताहरू प्रमुदित छन् ? ॥३॥

देवताहरू चिल्लाउँदैछन् गाउँदै छन्, बजाउँदैछन्, फेरि तालीबजाइ रहेका छन्, नाच्दैछन् । मेरुशिखरमा रहने तपाईंहरूसँग मार्ष । मेरो संशयलाई शीघ्र हटाइदिनुहोस् ॥४॥

त्यो अतुलनीय, श्रेष्ठरत्न बोधिसत्त्व मनुष्यहरूलाई हित र सुखको लागि मुन्यलोकमा शाक्यजनपदको लुम्बिनीग्राममा जन्मनुभएको छ, त्यसकारण हामीहरू सन्तुष्ट र प्रसन्न छौं ॥५॥

उनी सबै प्राणीहरूभन्दा उत्तम, श्रेष्ठ-व्यक्ति, सबै मनुष्यहरूमध्ये श्रेष्ठ, सबै प्रजाहरूभन्दा उत्तम जुनप्रकार बलवान् मृगराज सिंह गर्जना गर्छ त्यस्तैप्रकार ऋषिवन (ऋषिपतन) मा धर्मचक्र प्रवर्तन गर्नुहुन्छ ॥६॥

यस्तो कुरा सुनेर असित ऋषि शीघ्र शुद्धोदको भवनमा आए । त्यहाँ बसेर शाक्यहरूसँग भने - “कुमार कहाँ छन् ? म पनि हेर्न चाहन्छु ॥७॥

तब सुन्दर ढंगले निर्मित, चमकदार सुवर्णजस्तो तेज भएको उत्तम रूपवान् पुत्रलाई शाक्यहरूले असित ऋषिलाई देखाए ॥८॥

बलिरहेको आगो, आकाशमा निर्मल चन्द्रमा र मेघरहित शरद्मा सूर्यसमान तेजिलो भएको कुमारलाई देखेर ऋषि आनन्दित भए र उसलाई विपुल प्रीति उत्पन्न हुँदै आयो ॥९॥

आकाशमा देवताहरूले अनेक शाखा र सहस्र मण्डल भएको छत्रलाई धारण गरे । फेरि सुवर्णको दण्ड भएको चमरले हम्काए, परन्तु छत्र चमर धारण गर्नेहरू देखिँदैनन् ॥१०॥

दिस्वा जटी कण्हसिरिद्धो इसि, सुवण्णनिक्खं विय पण्डुकम्बले ।
सेतञ्च छत्तं धारयन्तं मुद्धनि, उदग्गचित्तो सुमनो पटिग्गहे ॥११॥

पटिग्गहेत्वा पन सक्पुङ्गवं, जिगिंसको लक्खणमन्तपारगू ।
पसन्नचित्तो गिरमब्बुदीरयि, अनुत्तरयं दिपदानमुत्तमो ॥१२॥

अथ'त्तनो गमनमनुस्सरन्तो, अकल्यरूपो गलयति अस्सुकानि ।
दिस्वान सक्था इसिमवोचुं रुद्धन्तं, नो चे कुमारे भविस्सति अन्तरायो ॥१३॥

दिस्वान सक्थे इसिमवोच अकल्ये, "नाहं कुमारे अहितमनुस्सरामि ।
न चापि'मस्स भविस्सति अन्तरायो, न ओरकायं अधिमनसा भवाथ ॥१४॥

"सम्बोधियग्गं फुसिस्सतायं कुमारो, सो धम्मचक्कं परमविसुद्धस्सी ।
वत्तेस्सतायं बहुजनहितानुकम्पि, वित्थारिकस्स भविस्सति ब्रम्हचारियं ॥१५॥

"ममञ्चायु न चिरमिधावसेसो, अथ'न्तरा मे भविस्सति कालकिरिया ।
सो'हं न सुस्सं असमधुरस्स धम्मं, तेन'मिह अट्ठो व्यसनगतो अघावी ॥१६॥

सो सामियानं विपुलं जनेत्व पीतिं, अन्तेपुरम्हा निगमा ब्रम्हचारी ।
सो भागिनेय्यं सयमनुकम्पमानो, समादपेसि असमधुरस्स धम्मे ॥१७॥

"बुद्धो'ति घोसं यद परतो सुणासि, सम्बोधिपत्तो विचरति धम्ममग्गं ।
गन्त्वान तत्थ समयं परिपुच्छियानो, चरस्सु तस्मिं भगवति ब्रम्हचारियं" ॥१८॥

जटाधारी असित ऋषिले पीतवर्ण भएको कम्बलमा राखिएको स्वर्ण मुद्रासमान सुन्दर, त्यसमाथि श्वेत छत्रधारी कुमारलाई देखी हर्षित र प्रमुदित मन भई उसलाई (राजकुमार) ग्रहण गरे ॥११॥

उत्तम शाक्य कुमारलाई ग्रहण गरी, लक्षणशास्त्र र वेद-पारंगत जिज्ञासु ऋषिले प्रसन्न मनले यस्तो कुरा भने - "यो सर्वोत्तम छ । मनुष्यहरूमध्ये उत्तम छ !" ॥१२॥

त्यसपछि आफू परलोक गमन हुने कुरा स्मरण गर्दै उसका नेत्रहरूमा (आँखाहरू) आंसु पग्लिन थाल्यो । शाक्यहरूले ऋषि रोइरहेको देखी भने - "कुमारको निमित्त कुनै विघ्न त छैन ?" ॥१३॥

ऋषिले शाक्यहरू दुःखित भएको देखेर भने - "मैले कुमारको कुनै अहित हुने देखेको छैन र न उसको लागि कुनै विघ्न नै हुने, यो साधारण मनुष्य होइन ।" तपाईंहरू प्रसन्न हुनुहोस् ॥१४॥

उत्तम, विशुद्धदर्शी यो कुमारले सम्बोधि प्राप्त गर्नेछ र बहुजनप्रति अनुकम्पा राखेर अरूहरूको निमित्त धर्मचक्र प्रवर्तन गर्नेछ, उसको ब्रम्हचर्य फैलिनेछ ॥१५॥

यहाँ मेरो आयु अधिक शेष छैन । यसबीचमा मेरो मृत्यु हुनेछ । मैले असदृश्य धर्मलाई सुन्न पाउनेछैन, त्यसकारण म आतुर छु, अभागी छु, दुःखित छु ॥१६॥

शाक्यहरूलाई विपुल आनन्द दिएर यो ब्रम्हचारी अन्तःपुरबाट निस्के । उनले आफ्नो भान्जालाई अनुकम्पा राखी उसलाई (भान्जा) असदृश्य पराक्रमी धर्ममा लगाए ॥१७॥

"सम्बोधि प्राप्त, धर्ममार्गको उपदेश दिने बुद्धको घोष जब अरूबाट सुन्न पाउँछ, त्यसबेला वहाँकहाँ गई ब्रम्हचर्य पालन गर ॥१८॥

तेनाबुसिट्ठो हितमनसेन तादिना, अनागते परमविसुद्धसिना ।
सो नालको उपघितपुञ्जसञ्चयो, जिनं पतिक्खं परिवसि रक्खितिन्द्रियो ॥१५॥

सुत्वान घोसं जिनवरचक्कवतने, गन्त्वान दिस्वा इसिनिसमं पसन्नो ।
मोनेय्यसेट्ठं मुनिपवरं अपुच्छि, समागते असितव्हयस्स सासने" ति ॥२०॥

वत्युगाथा निदिठता ।

अञ्जातमेतं वचनं, असितस्स यथातथं ।
तं तं गोतम पुच्छाम, सब्ब धम्मान पारगुं ॥२१॥

अनगारियुपतस्स, मिक्खाचरियं जिगिंसतो ।
मुनि पबूहि मे पुट्ठो, मोनेय्यं उत्तमं पदं ॥२२॥

मोनेय्यं ते उपञ्जिस्सं (ति भगवा), दुक्करं दुरमिसम्भवं ।
हन्द ते नं पवक्खामि, सन्धम्मस्सु दल्हो भव ॥२३॥

समान भावं कुब्बेथ, गामे अक्कुट्ठवन्दितं ।
मनोपदोसं रम्सेय्य, सन्तो अबुण्णतो चरे ॥२४॥

उच्चावचा निच्छरन्ति, दाये अगिगसिस्सूपमा ।
नारियो मुनिं पलोमेन्ति, तासु तं मा पलोमयुं ॥२५॥

विरतो मेशुना धम्मा, हित्वा कामे परोवरे ।
अविरुद्धो असारत्तो, पाणेषु तसथावरे ॥२६॥

हितैसीभावले स्थिर, उत्तम विशुद्ध भविष्यद्रष्टाद्वारा उपदिष्ट पुण्यवान् नालकले जिन (बुद्ध) को प्रतीक्षामा तपस्वी भई इन्द्रियलाई रक्षा गरिरहे ॥१९॥

धर्मचक्र-प्रवर्तनसमयमा बुद्धको घोष सुनेर, भगवान् शास्ताकहाँ गईं श्रेष्ठ ऋषिलाई दर्शन गरी धर्मको विषयमा असित ऋषिले सिकाइएका प्रश्नहरू उत्तम प्रज्ञ श्रेष्ठ भएको ज्ञानीसँग सोधे ॥२०॥

वत्थुगाथा समाप्त

नालक - मैले यस कुराको बारे असित ऋषिसँग यथार्थरूपले थाहा पाएको थिएँ । सबै धर्महरूमा पारंगत हे गौतम ! मैले तपाईंसँग यस विषयमा सोधिरहेको छु ॥२१॥

घरबार छोडी भिक्षाको भरमा जीवन निर्वाह गरिरहेको मैले प्रश्न गरेपछि उत्तम पदको विषयमा तपाईं मुनिले बताउनुहोस् ॥२२॥

भगवान् - दुष्कर र कठिनपूर्वक प्राप्त भएको ज्ञानमार्गको म व्याख्या गर्दछु । अब त्यस विषयमा तिमीलाई बताउनेछु, त्यसकारण तिमी स्थिरचित्त र दृढचित्त रहेको होऊ ॥२३॥

गाउँमा वन्दना गरेको या निन्दा गरेको प्रति समानभाव राख, मनलाई दूषित नहुनदेऊ, शान्त र विनीत भएर विचरण गर ॥२४॥

दावाग्नि (जङ्गलको आगो ज्वाला) को ज्वालासमान नानाप्रकारका आलम्बन (आकर्षण) उपस्थित हुनेछ । स्त्रीहरूले मुनिलाई प्रलोभित नपारुन् ॥२५॥

मैथुनधर्मबाट विरत भई उत्कृष्ट-निकृष्टबाट रहित भई विषयलाई त्याग गरी स्थावर र जंगम प्राणीहरूप्रति विरोधभाव या असक्तिरहित हुनु ॥२६॥

यथा अहं तथा एते, यथा एते तथा अहं ।
अत्तानं उपमं कत्वा, न हनेय्यं न घातये ॥२७॥

हित्वा इच्छञ्च लोभञ्च, यत्थं सत्तो पुथुज्जनो ।
चक्खुमा पटिपज्जेय्य, तरेय्यं नरकं इमं ॥२८॥

उदूदरो मिताहारो, अप्पिच्छस्स अलोलुपो ।
स वे इच्छाय निच्छातो, अनिच्छो होति निब्बुतो ॥२९॥

स पिण्डचारं चरित्वा, वनन्तममिहारये ।
उपट्ठितो रुक्खमूलस्सिं, आसन्नपगतो मुनि ॥३०॥

स ज्ञानपसुतो धीरो, वनन्ते रमितो सिया ।
झायेथ रुक्खमूलस्सिं, अत्तानं अमितोसयं ॥३१॥

ततो रत्त्या विवसने, गामन्तममिहारये ।
अव्हानं नामिनन्देय्य, अमिहारञ्चगामतो ॥३२॥

न मुनि गाममागम्म, कुलेसु सहसा चरे ।
घासेसनं छिन्नकथो, न वाचं पयुतं भणे ॥३३॥

अलत्थं यदिदं साधु, नालत्थं कुसलं इति ।
उभयेनेव सो तादी, रुक्खं व उपनिवत्तति ॥३४॥

स पत्तपाणी विचरन्तो, अमूगो मूगं सम्मतो ।
अप्पं दानं न हीलेय्य, दातारं नावजानिय ॥३५॥

जसरी म हूं, त्यसरी यी प्राणी पनि हुन् । त्यसरी नै म हूं । यसप्रकार
यसरी आफूलाई समान सम्भरेर न अरूलाई वध गर्नु न अरूद्वारा वध
गराइनु ॥२७॥

जुन इच्छा र लोभमा पृथक्जन प्राणी आसक्त रहने छ त्यसलाई त्याग
गरी चक्षुष्मान् भई विचरण गर र यस नरकलाई पार गर ॥२८॥

हलुका पेट, मात्राअनुसारको भोजन, अल्पेच्छा र लोभरहित भई, त्यही
इच्छाले रहित सन्तोषी व्यक्ति शान्त हुनेछ ॥२९॥

भिक्षा गरेर त्यो मुनि बनको नजिक जान्छ र रूखमुनि गई आसन
लगाएर बस्छ ॥३०॥

वनमा रमाई त्यो मुनि धीर ध्यानमा तत्पर हुन्छ । आफूलाई सन्तोष
पारी रूखमुनि ध्यान गर्छ ॥३१॥

रात बितिसकेपछि प्रातः भिक्षाको लागि गाउँमा प्रवेश गर्छ । त्यहाँ न
कसैको निमन्त्रणा स्वीकार गर्छ, न कुनै व्यक्तिद्वारा ल्याइएको भोजनलाई
स्वीकार गर्छ ॥३२॥

न मुनि गाउँमा भएर सहसा कुलहरूमा विचरण गर्छ, आर्यमौन धर्मलाई
पालन गरी भिक्षाटन गर्छ । भिक्षाप्रति केही शंका नराखी चूपचाप र शान्तपूर्वक
बस्छ ॥३३॥

यदि केही भिक्षा पायो भने पनि उत्तम छ र नपाए पनि ठीक छ । एक
स्थानमा स्थित वृक्षको समान यी दुबै अवस्थाहरूमा समान रहेर बस्छ ॥३४॥

लाटो नभएतापनि लाटोजस्तो भई हातमा भिक्षा-पात्र लिएर विचरण गर्दै
अल्प दानलाई अनादर नगर्ने र न त दातालाई निन्दा गर्ने रहेको छ ॥३५॥

उच्चावचा हि पटिपादा, समणेन पकासिता ।
न पारं दिगुणं यन्ति, न इदं एकगुणं मुतं ॥३६॥

यस्स च विसता नत्थि, धिन्न सोतस्स मिक्खुनो ।
किच्चाकिच्चप्पहीनस्स, परिलाहो न विज्जति ॥३७॥

मोनेर्यं ते उपज्जिस्सं (ति भगवा), सुरधारुपमो भवे ।
जिह्वाय तालुमाहच्च, उदरे संयतो सिया ॥३८॥

अलीनचित्तो च सिया, न चापि बहु चिन्तये ।
निरामगन्धो असितो, ब्रम्हचरियपरायणो ॥३९॥

एकासनस्स सिक्खेथ, समणूपासनस्स च ।
एकतं मोनमक्खातं, एको च अमिरमिस्सति ।
अथमासिहि दस दिसा ॥४०॥

सुत्वाधीरानं निग्घोसं, झायीनं काम चागीनं ।
ततो हिरिञ्च सद्दञ्च, मिरयो कुब्बेथ मामको ॥४१॥

तं नदीहि विजानाथ, सोब्बेसु पदरेसु च ।
सणन्ता यन्ति कुसोब्बा, तुण्ही याति महोदधि ॥४२॥

यदूनकं तं सणति, यं पूरं सन्तमेव तं ।
अड्ढकुम्भूपमो वालो, रहदो पुरो'व पण्डितो ॥४३॥

यं समणो बहु भासति, उपेतमत्थं संहितं ।
जानं सो धम्मं देसेति, जानं सो बहु भासति ॥४४॥

श्रमणले (बुद्ध) उकृष्ट र निकृष्ट प्रतिपदालाई देखाउनुभयो । मनुष्य दुइचोटि संसार-सागर पार जाँदैन । यो मुक्ति एकचोटि मात्र पनि अनुभव हुँदैन ॥३६॥

जोसँग तृष्णा छैन, जो भिक्षुले भवस्रोतलाई नष्ट गरिसके, कृत्या-कृत्य (कार्याकार्य) ले अलग्ग भइसक्यो, उसलाई कुनैप्रकारको संताप दुःख हुँदैन ॥३७॥

म तिमीलाई ज्ञानयोग (मौनेय) बताउँछु । त्यो छुराको धारसमान हुनेछ । ओठद्वारा जिब्रोलाई सटाएर पेटप्रति संयमी बन ॥३८॥

आलस्यरहित चित्त भएको बन, कामनालाई धेरै चिन्ता नगर, क्लेश रहित अनासक्त भई ब्रम्हचर्य पालन गर ॥३९॥

एक आसनमा रहने अभ्यास गर । श्रमणहरूको संगति (संगत) गर । एकान्तलाई मौनेय भन्दछु । त्यसकारण एकान्तवास अभिरमण गरी दश दिशालाई पनि प्रकाशित गर ॥४०॥

ध्यानी, विषयवासना त्यागी धीरहरूको घोषलाई सुनेर श्रद्धालु व्यक्तिसमा (पापकर्म गर्नेमा) लज्जा हुनुपर्दछ र (पुण्यकर्महरू गर्नेमा) श्रद्धालाई अधिकाधिक (धेरैभन्दा धेरै) बढाउनुपर्दछ ॥४१॥

ती पोखरी र कुलोलाई पनि नदी जस्तो सम्भनुपर्दछ । सानो कुलो कल-कल आवाज निकालेर बगिरहन्छ, सागर आवाज नआउने गरी बहन्छ ॥४२॥

जोसँग केही कमी र कमजोर हुन्छ, त्यसले आवाज निकालिरहन्छ, फेरि जो पूर्ण छ ऊ शान्त भई रहन्छ । पण्डित भरेको जलासय जस्तो निःशब्द रहन्छ ॥४३॥

जो श्रमणले अर्थयुक्त भएको कुरा धेरै गर्छ, आफूले बुझी होश राखी उपदेश दिन्छ, फेरि होश राखी कुरा गर्छ ॥४४॥

यो च जानं सयंततो, जानं न बहु भासति ।

स मुनी मोनमरहति, समुनि मोनमज्झगा" ति ॥४५॥

४० नालकसुत्तं एकादसमं निर्दिष्टं । ८२

१२. द्वयतानुपस्सनासुत्तं (३, १२)

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति पुब्बारामे मिगार, मातुपासादे । तेन खो पन समयेन भगवा तदद्दुपोसथे पण्णरसे पुण्णाय पुण्णमाय रतिया मिक्खुसङ्गपरिवुतो अब्बोकासे निसिन्नो होति । अथ खो भगवा तुण्हीभूतं तुण्हीभूतं मिक्खुसङ्गं अनुविलोकेत्वा मिक्खु आमन्तेसि -

“ये ते, मिक्खवे, कुसला धम्मा अरिया निय्यानिका सम्बोधगामिनो, तेसं, वो मिक्खवे, कुसलानं धम्मानं अरियानं निय्यानिकानं सम्बोधगामीनं का उपनिसा सवनायाति इति चे, मिक्खवे, पुच्छितारो अस्सु, एवं अस्सु ते वचनीया-यावदेव द्वयतानं धम्मानं यथाभूतं जाणायाति । किञ्च द्वयतं वदेथ ? इदं दुक्खं, अयं दुक्खसमुदायो ति - अयं एकानुपस्सना । अयं दुक्खनिरोधो, अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा ति - अयं द्वयतानुपस्सना । एवं सम्माद्वयतानुपस्सिनो खो, मिक्खवे, मिक्खुनो अप्पमत्तस्स आतापिनो पहितत्तस्स विहरतो द्विन्नं फलानं अञ्जतरं फलं पाटिकङ्कदिठेव धम्मे अञ्जा, सति वा उपादिसेसे अना गामिता ति । इदं वोच भगवा, इदं वत्वा सुगतो अथापरं एतद्वोच सत्था -

“ये दुक्खं नप्पजानन्ति, अथो दुक्खस्स सम्भव ।

जसले थाहापाइसकेतापनि संयमको कारण जानेका धर्मलाई धेरै बोलि-
राख्दैन, त्यो मुनि मुनित्वको लागि योग्य हुन्छ त्यस मुनिले मौनेय (ज्ञान) लाई
प्राप्त गरिसकेको हुन्छ ॥४५॥

४० नालकसुत्त समाप्त ८२

१२. द्वयतानुपस्सनासुत्त (३, १२)

[यो सूत्रमा प्रतीत्यसमुत्पादको अनुसार दुःखको उत्पत्ति र निरोधलाई
समझाइएको छ ।]

यस्तो मैले सुनें । एकसमय भगवान् बुद्ध श्रावस्ती पूर्वाराममा मृगार
माताको प्रासादमा विहार गरिरहनुभएको थियो । त्यस समय भगवान् बुद्ध
त्यस उपोसथ दिनको रात्री भिक्षुसंघहरूद्वारा घेरिएर खुल्ला मैदानमा बसिरहनु
भएको थियो, त्यहाँ भगवान् बुद्धले मौनभावले बसेका भिक्षुसंघलाई देखेर
भिक्षुहरूलाई सम्बोधित गर्नुभयो - “भिक्षुहरू ! यो जुन आर्य, उत्तम सम्बोधिमा
लाने कल्याणकारक धर्म हो, भिक्षुहरू ! यी आर्य, उत्तम उत्तम सम्बोधितर
लैजाने कल्याणकर धर्महरूलाई सुन्नमा के लाभ छ ?” यसरी कसैले सोधनी
भएमा तिमीहरूले उनीहरूलाई सुनाउनुपर्छ कि दुई धर्मको यथार्थ ज्ञान लाभ हुन्छ ।

कुन कुन दुई धर्मलाई सुनाउनुपर्छ ? यो दुःख, यो दुःखको हेतु - यो
एउटा अनुपश्यना (विचार गर्नुपर्ने कुरा) हो, यो दुःख निरोधतिर लैजाने बाटो
(मार्ग) हो । यी दुइटा अनुपश्यना (विचाररणीय कुरा) हुन् । यी दुबै कुरामा
मनन गर्ने, अप्रमत्त, प्रयत्नशील, तत्पर भिक्षुहरूले दुई फलमध्ये एकमात्र
कामना गर्न सक्छ - “यसै जन्ममा पूर्ण ज्ञान अर्हत्त्व प्राप्त हुन्छ अथवा
वासनाहरूको शेष रहेमा अनागमीत्व लाभ हुन्छ ।” भगवान् बुद्धले यसो
भन्नुभयो । सुगतले यसो भनेर, फेरि उही भगवान् शास्ताले यसो भन्नुभयो -

यत्थ च सब्बसो दुक्खं, असेसं उपरुज्झति ।
तच्च मग्गं व जानन्ति, दुक्खूपसमगामिनं ॥१॥

चेतो विमुत्तिहीना ते, अथो पञ्जाविमुत्तिया ।
अमब्बा ते अन्तकिरियाय, ते वे जातिजरुपगा ॥२॥

यत्थ च सब्बसो दुक्खं, असेसं उपरुज्झति ।
ये च दुक्खं पजानन्ति, अथो दुक्खस्स सम्भवं ।
तच्च मग्गं पजानन्ति, दुक्खूपसमगामिनं ॥३॥

चेतो विमुत्तिसम्पन्ना, अथो पञ्जाविमुत्तिया ।
मब्बा ते अन्तकिरियाय, न ते जातिजरुपगा" ति ॥४॥

"सिया अज्जेन पि परियायेन सम्माद्वयतानुपस्सनाति, इति चे मिक्खवे,
पुत्तारो अस्स, 'सिया' तिस्सु वचनीया । कथञ्च सिया ? यं किञ्चि दुक्खं
सम्भोति, सब्बं उपत्तिपच्चयाति - अयं एकानुपस्सना । उपधीनं त्वेव असेसविरागा
निरोधा नत्थि दुक्खस्स सम्भवोति - अयं दुत्तियानुपस्सना । एवं सम्मा ....पे....
अनागान्ति" ति अथापरं एतद्वोच सत्था -

"उपधीनिदाना पभवन्ति दुक्खा, ये केपि लोकस्मिंमनेकरुपा ।
यो वे अविद्धा उपधिं करोति, पुनप्पुनं दुक्खमुपेति मब्बो । तस्मा पजानं उपधिं न
कथिरा, दुक्खस्स जातिप्पमगानुपस्सी" ति ॥५॥

"सिया अज्जेन पि परियायेन सम्माद्वयतानुपस्सनाति, इति चे मिक्खवे
पुत्तिटारो अस्सु, 'सिया' तिस्स वचनीया । कथञ्च सिया ? यं किञ्चि दुक्खं
सम्भोति, सब्बं अविज्जा पच्चयाति - अयं एकानुपस्सना । अविज्जाय त्वेव
असेसविरागनिरोधा नत्थि दुक्खस्स सम्भवोति - अयं दुत्तियानुपस्सना । एवं
सम्मा ....पे.... अनागामिता" ति अथापरं एत द्वोच सत्था -

"जाति मरण संसारं, ये वजन्ति पुनप्पुनं ।

जसले दुःखलाई जानेको हुँदैन र दुःखको उत्पत्ति पनि थाहा भएको हुँदैन, सबैप्रकारले सम्पूर्ण दुःख शान्त हुने हुन्छ र दुःख नै शान्तिको मार्गीतिर लैजाने मार्गलाई पनि जानेको हुँदैन ॥१॥

त्यस्तो व्यक्ति मानसिक विमुक्ति, प्रज्ञाविमुक्तिले रहित हुन्छ । ऊ दुःखको अन्त गर्नेमा अयोग्य हुन्छ । ऊ नै जन्म जरामा रहने हुन्छ ॥२॥

जो सबैप्रकारका सम्पूर्ण दुःखनिरोध हुनेछ, दुःख र दुःखको उत्पत्ति र दुःखको शान्तिर लैजाने मार्गलाई जानेको हुन्छ ॥३॥

त्यस्तो व्यक्ति चित्त र प्रज्ञाको विमुक्तिले मुक्त छ । ऊ दुःखलाई अन्त गर्नेमा समर्थ हुन्छ । ऊ नै जन्म-जरामा नपर्ने हुनेछ ॥४॥

के कुनै दोस्रो क्रम पनि छ, जुन क्रमले द्वयतानुपस्सना (दुबै गरी अनुपश्यना) गर्न सक्ने हुन्छ ? यस्तो सोधेमा बताउनुपर्दछ कि 'छ' । ती के के हुन् ? जतिपनि दुःख हुन्छ त्यो वासनाको कारणले हुने हो । यो एउटा अनुपश्यना हुन्छ त्यो वासनाको कारणले हुने हो । यो एउटा अनुपश्यना हो । वासनाहरूका सम्पूर्ण निवृत्ति र निरोधद्वारा दुःख उत्पत्ति हुँदैन - यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भगवान् शास्ताले फेरि भन्नुभयो -

संसारमा (लोकमा) अनेकप्रकारका दुःख हुन्छन्, त्यो वासनाहरूको कारणले नै उत्पन्न हुने हो । जो मूर्ख वासनाहरूमा रत भई (भुलेर) बसिरहेको हुन्छ । त्यसकारण दुःखको उत्पत्ति र हेतुलाई जानेर मनुष्यहरू वासनाहरूमा भुल्ला चाहँदैन ॥५॥

के कुनै अरू दोस्रो क्रम पनि छ, जुन क्रमले द्वयतानुपस्सना (दुबै गरी अनुपश्यना) गर्न सकिन्छ ? यस्तो सोधेमा बताउनुपर्दछ कि 'छ' । ती के के हुन् भने - जति पनि दुःख छ, सबै अविद्याको कारण हुने हो । एउटा अनुपश्यना हो । अविद्या नै निशेष निवृत्ति र निरोध भइसकेपछि दुःखको उत्पत्ति हुँदैन, यी दुई अनुपश्यना हुन् । यति भनिसकेपछि भगवान् शास्ताले फेरि भन्नुभयो -

इत्थमावज्जथाभावं, अविज्जा येव सा गति ॥६॥

अविज्जा हयं महामोहो, येनिदं संसितं चिरं ।
विज्जागता च ये सत्ता, नागच्छन्ति पुनब्भव" न्ति ॥७॥

"सिया अज्जेन पि ....पे.... कथञ्च सिया ? यं किञ्चि दुक्खं सम्भोति
सब्बं सङ्कारपच्चयाति - अयं एकानुपस्सना । सङ्कारानं त्वेव असेसविरागनिरोधा
नत्थि दुक्खस्स सम्भवोति - अयं द्वितियानुपस्सना । एवं सम्मा ....पे....
अनागामिता" ति अथापरं एतदवोच सत्था -

"यं किञ्चि दुक्खं सम्भोति, सब्बं सङ्कारपच्चया ।
सङ्कारानं निरोधेन, नत्थि दुक्खस्स सम्भवो ॥८॥

एतं अदिनवं जत्वा, दुक्खं सङ्कारपच्चया ।
सब्बसङ्कारसमथा, सज्जाय उपरोधना ।
एवं दुक्खक्खयो होति, एतं जत्वा यथातथं ॥९॥

सम्मद्दमा वेदगुणो, सम्मदज्जाय पण्डिता ।
अभिमुय्य मारसंयोगं, नागच्छन्ति पुनब्भव" न्ति ॥१०॥

"सिया अज्जेन पि ...पे... कथञ्च सिया ? यं किञ्चि दुक्खं सम्भोति, सब्बं
विज्जाणपच्चयाति - अयमेकानुपस्सना । विज्जाणस्स त्वेव असेसविरागनिरोधा
नत्थि दुक्खस्स सम्भवोति - अयं द्वितियानुपस्सना । एवं सम्मा ...पे... अनागामिता"
ति अथापरं एतदवोच सत्था -

"यं किञ्चि दुक्खं सम्भोति, सब्बं विज्जाणपच्चया ।
विज्जाणस्स निरोधेन, नत्थि दुक्खस्स सम्भवो ॥११॥

अविद्याको कारणले नै मनुष्य बारम्बर जन्म-मृत्युको संसारमा आउँछ, फेरि एक गतिबाट अर्को गतिमा जान्छ ॥६॥

यो अविद्याको महामोह हो जसको कारणले आश्रित भई संसारमा आउने हुन्छ । जो व्यक्ति विद्याले युक्त हुन्छ उसले पुनर्जन्म लिँदैन ॥७॥

के कुनै अरू दोस्रो क्रम पनि छ ? भए कुनचाही हो ? जतिपनि दुःख छन् ती संस्कारहरूको कारण हुने हो । यो एक अनुपश्यना हो । संस्कारहरूको सम्पूर्णतः निरोधले दुःख हुनेछैन - यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भगवान् शास्ताले फेरि भन्नुभयो -

जतिपनि दुःख हुन्छ, ती सबै संस्कारहरूको कारणले हुन्छ । संस्कारहरूको निरोधले दुःख उत्पन्न हुँदैन ॥८॥

संस्कारहरूको कारण दुःख हुन्छ - यो दुष्परिणामलाई जानेर सबै संस्कारहरूलाई शान्ति र संज्ञाको निरोधले दुःखको क्षय हुन्छ - यसलाई यथार्थरूपले जान्ने ॥९॥

सम्यक्दर्शी, ज्ञानी, पण्डितजनले यसलाई राम्ररी जानी साक्षात्कार गरी संयोगलाई जितेर पुनर्जन्ममा लाग्नेछैन ॥१०॥

के कुनै दोस्रो क्रम पनि छ ? ती के के हुन् ? जतिपनि दुःख छन् ती सबै विज्ञानको कारणले हुनेछ - यो पनि एक अनुपश्यना हो । विज्ञानको सम्पूर्णताको निरोधले दुःख उत्पन्न हुँदैन । यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भगवान् शास्ताले फेरि भन्नुभयो -

जति पनि दुःख उत्पन्न हुन्छ ती सबै विज्ञानको कारणले हुन्छ । विज्ञानको निरोधले दुःख उत्पन्न हुँदैन ॥११॥

एतं आदीनवं जत्त्वा, दुक्खं विञ्जाणपच्चया ।
विञ्जाणूपसमा मिक्खु, निच्छातो परिनिब्बुतो” ति ॥१२॥

“सिया अञ्जेनपि ...पे... कथञ्च सिया ? यं किञ्चि दुक्खं सम्भोति, सब्बं फस्सपच्चयाति - अयमेकानुपस्सना, असेसविरागनिरोधा नत्थि दुक्खस्स सम्भवोति - अयं द्दुतियानुपस्सना । एवं सम्मा ...पे... अनागामिता” ति ।
अथापरं एतद्वोच सत्था -

“तेसं फस्सपरेतानं, भवसोतानुसारिणं ।
कुमग्गपटिपन्नानं, आरा संयोजनक्खयो ॥१३॥

ये च फस्संपरिञ्जाय, अञ्जाय उपसमे रता ।
ते वे फस्सामिसया, निच्छाता परिनिब्बुता” ति ॥१४॥

“सिया अञ्जेनपि ...पे... कथञ्च सिया ? यं किञ्चि दुक्खं सम्भोति सब्बं वेदनापच्चयाति - अयमेकानुपस्सना । वेदनानं त्वेव अससेस विराग निरोधा नत्थि दुक्खस्स सम्भवोति - अयं द्दुतियानुपस्सना । एवं सममा ...पे... अनागामिता” ति । अथापरं एतद्वोच सत्था -

“सुखं वा यदि वा दुक्खं, अदुक्खमसुखं सह ।
अज्झत्तञ्च बहिद्वा च, यं किञ्चि अत्थि वेदितं ॥१५॥

एतं दुक्खन्ति जत्त्वा, मोसधम्मं पलोकितं ।
फुस्स फुस्स वयं पस्सं, एवं तत्थ विरज्जति ।
वेदनानं स्या मिक्खु, निच्छातो परिनिब्बुतो” ति ॥१६॥

“सिया अञ्जेनपि ...पे... कथञ्च सिया ? यं किञ्चि दुक्खं सम्भोति सब्बं तण्हापच्चयाति - अयमेकानुपस्सना । तण्हाय त्वेव असेसविरागनिरोधा नत्थि दुक्खस्स सम्भवोति - अयं द्दुतियानुपस्सना । एवं सम्मा ...पे... अनागामिता” ति ।
अथापरं एतद्वोच सत्था -

विज्ञानको कारणले दुःख हुन्छ - यस दुष्परिणामलाई जानेर विज्ञानको निरोधले भिक्षु तृष्णारहित भई परिनिर्वाणमा प्राप्त हुन्छ ॥१२॥

के कुनै अरू क्रम पनि छ ? यो कुनचाही हो ? जति पनि दुःख छन् ती सबै स्पर्शको कारणले हुन्छ । यो एक अनुपश्यना हो । स्पर्शको सम्पूर्णतः निरोधले दुःखको उत्पत्ति हुँदैन - यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भगवान् शास्ताले फेरि भन्नुभयो -

जो मनुष्य स्पर्शमा संलग्न हुन्छ, ऊ संसारस्रोतअनुसार जाने हुन्छ, ऊ कुमार्गमा लागिरहेको हुन्छ, ऊ सांसारिक बन्धनहरूको क्षयद्वारा धेरै टाढा छ ॥१३॥

जुन स्पर्शलाई राम्रोसँग बुझी त्यसलाई साक्षात्कार गरी ज्ञानपूर्वक उपशम (निर्वाण) मा रत हुन्छ, ऊ स्पर्शको निरोधले तृष्णारहित भई परिनिर्वाण प्राप्त गर्दछ ॥१४॥

के कुनै अरू पनि क्रम छ ? त्यो कुनचाही हो ? जति पनि दुःख छन् ती सबै वेदनाको कारणले उत्पन्न हुन्छ - यो एक अनुपश्यना हो । वेदनाको सम्पूर्णतः निरोधले दुःखको उत्पत्ति हुँदैन - यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भगवान् शास्ताले फेरि भन्नुभयो -

सुख, दुःख र उपेक्षाको रूपमा भित्र र बाहिर वेदनाहरू हुन्छन् ॥१५॥

जुन त्यसलाई नश्वर र क्षणभंगुर (बिग्रिने) देखेर यो दुःख हो भनी जानेर त्यसलाई साक्षात्कार गरिसकेपछि त्यसको नष्ट भएको देखी - यसप्रकारमा त्यसमा विरक्त हुनेछ, त्यो भिक्षु वेदनाहरूको क्षयद्वारा तृष्णारहित भई परिनिर्वाणमा प्राप्त हुन्छ ॥१६॥

के कुनै दोस्रो अरू क्रम पनि छ ? कुन चाही हो ? जतिपनि दुःख छन् ती सबै तृष्णाका कारण हुन् - यो एक अनुपश्यना हो । तृष्णाको सम्पूर्ण निरोधले दुःखको उत्पत्ति हुँदैन - यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भगवान् शास्ताले फेरि भन्नुभयो -

“तण्हा द्वुतियो पुरिसो, दीघमद्धान संसरं ।
इत्थ भावञ्जथामावं, संसारं नातिवत्तति ॥१७॥

एतं आदीनवं जत्वा, तण्हा दुक्खस्स सम्भवं ।
वीततण्हो अनादानो, सतो मिक्खु परिब्बजे” ति ॥१८॥

“सिया अञ्जेनपि ...पे... कथञ्च सिया ? यंकिञ्चि दुक्खं सम्भोति सब्बं
उपादानपच्चया” ति - अयमेकानुपस्सना । उपादानानं त्वेव असेसविरागनिरोधा
नत्थि दुक्खस्स सम्भवोति..... अयं दुन्तियानुपस्सना । एवं सम्मा ...पे...
अनागामिता” ति । अथापरं एतद्वोच सत्था -

“उपादानपच्चया भवो, भूतो दुक्खं निगच्छति ।
जातस्स मरणं होति, एसो दुक्खस्स सम्भवो ॥१९॥

तस्मा उपादानक्खया, सम्मदञ्जाय पण्डिता ।
जातिक्खयं अमिञ्जाय, नागच्छन्ति पुनब्भवो” न्ति ॥२०॥

“सिया अञ्जेनपि ...पे... कथञ्च सिया ? यं किञ्चि दुक्खं सक्भोचि सब्बं
आरब्भपच्चया ति - अयमेकानुपस्सना । आरम्भानं त्वेव असेसविरागनिरोधा
नत्थि दुक्खस्स सम्भावोति अयं - द्वुतियानुपस्सना । एवं सम्मा ...पे...
अनागामिता” ति । अथापरं एतद्वोच सत्था -

“यं किञ्चि दुक्खं सम्भोति, सब्बं आरब्भपच्चया ।
आरम्भानं निरोधेन, नत्थि दुक्खस्स सम्भवो ॥२१॥

एवंआदीनवं जत्वा, दुक्खं आरब्भपच्चया ।
सब्बारम्भं पटिनिस्सज्ज, अरारम्भे विमुत्तिनो ॥२२॥

उत्थिन्नमवतण्हस्स, सन्तचित्तस्स मिक्खुनो ।
वित्तिण्णो जाति संसारो, नत्थि तस्स पुनब्भवो” ति ॥२३॥

तृष्णाका साथ मनुष्य दीर्घकालसम्म यस संसारमा चक्कर काटिरहेको हुन्छ र यस संसारलाई पार गर्न सक्तैन ॥१७॥

तृष्णाको कारणले नै दुःख उत्पन्न हुन्छ - यस दुष्परिणामलाई जानेर भिक्षुलाई चाहिन्छ कि ऊ तृष्णारहित र आसक्तिरहित भई स्मृतिका साथ विचरण गर्छ ॥१८॥

के कुनै अरू पनि क्रम छ ? - कुनचाही क्रम हो ? जतिपनि दुःख छन् ती सबै उपादानको कारणले उत्पन्न हुन्छ - यो एक अनुपश्यना हो । उपादानका सम्पूर्णतः निरोधले दुःखको उत्पत्ति हुँदैन - यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भगवान् शास्ताले फेरि भन्नुभयो -

उपादानको कारण भव हुन्छ र प्राणी दुःखलाई प्राप्त गर्दछ, उत्पन्न हुने दुःखले गर्दा नै मृत्यु हुन्छ । यो दुःखको उत्पत्ति हो ॥१९॥

त्यसकारण उपादानको क्षयले पण्डितहरू राम्रोसँग जानी त्यसलाई साक्षात्कार गरी जन्मक्षयलाई जानेर पुनर्जन्ममा लागेको हुँदैन ॥२०॥

के कुनै दोस्रो क्रम पनि छ ? कुनचाही हो ? जतिपनि दुःख छन् ती सबै कर्मयुक्त प्रयत्नको सम्पूर्णतः निरोधले दुःख उत्पत्ति हुँदैन । यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भगवान् शास्ताले फेरि भन्नुहुन्छ -

जतिपनि दुःख उत्पन्न हुन्छ ती सबै कर्मयुक्त प्रयत्नले उत्पन्न हुन्छ । प्रयत्नको निरोधले दुःख उत्पत्ति हुँदैन ॥२१॥

दुःख प्रयत्नको कारण हुन्छ - त्यो दुष्परिणामलाई जानेर सबै प्रयत्नहरूलाई त्यागेर कर्मयुक्त प्रयत्नरहित भई भवतृष्णाको विनाशमा शान्तचित्त भिक्षु लागेर जन्मरूपी संसारलाई पार गर्नु, फेरि उसको पुनर्जन्म हुँदैन ॥२२-२३॥

“सिया अज्जेन'पि ...पे... कथञ्च सिया ? यं किञ्चि दुक्खं सम्भो'ति, सब्बं आहारपच्चया'ति - अयमेकानुपस्सना । अहारानं त्वेव असेसविरोगानिरोधा नत्थि दुक्खस्स सम्भवो” ति । अयं दुतियानुपस्सना । एवं सम्मा ...पे... अनागामिता” ति । अथापरं एतदवोच सत्था -

“यं किञ्चि दुक्खं सम्भो'ति, सब्बं आहार पच्चया ।
आहारानं निरोधेन, नत्थि दुक्खस्स सम्भवो ॥२४॥

एतं आदीनवं जत्वा दुक्खं आहारपच्चया ।
सब्बाहारं परिज्जाय, सब्बाहारमनिससतो ॥२५॥

आरोग्यं सम्मदज्जाय, आसवानं परिकस्सया ।
सङ्गाय सेवी धम्मट्ठो, सङ्गं नोपेति वेदगू” ति ॥२६॥

“सिया अज्जेन'पि ...पे... कथञ्च सिया ? यं किञ्चि दुक्खं सम्भो'ति, सब्बं इज्जितपच्चया'ति - अयमेकानुपस्सना, इज्जितानं त्वेव असेसविरागनिरोधा नत्थि दुक्खस्स सम्भावो'ति अयं दुतियानुपस्सना । एवं सम्मा ...पे... अनागामिता” ति । अथापरं एतदवोच सत्था -

Dhamma.Digital

“यं किञ्चि दुक्खं सम्भो'ति, सब्बं इज्जितपच्चया ।
इज्जितानं निरोधेन, नत्थि दुक्खस्स सम्भवो ॥२७॥

एतं आदीनवं जत्वा, दुक्खं इज्जितपच्चया ।
तस्मा एजं वोस्सज्ज, सङ्कारे उपरुन्धिय ।
अनेजो अनुपादानो, सतो भिक्खु परिब्बजे” ति ॥२८॥

के कुनै अरू पनि छ ? कुन चाही हो ? जतिपनि दुःख छन् ती सबै आहार (कर्मसम्प्रयुक्त आहार) को कारणले हुन्छ - यो एक अनुपश्यना हो । आहारहरूको सम्पूर्णतः निरोधले दुःख उत्पत्ति हुँदैन । यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भगवान् शास्ताले फेरि भन्नहुन्छ -

जतिपनि दुःख उत्पन्न हुन्छन् ती सबै आहारको कारणले उत्पन्न हुन्छन्, आहारको निरोधले दुःखको उत्पत्ति हुँदैन ॥२४॥

आहारको कारणले नै दुःख हुन्छ - यी दुष्परिणामलाई जानेर सबै आहार बाट विरक्त हुनु ॥२५॥

चित्तमलहरू (आस्रवहरू) को क्षयद्वारा निर्वाण (आरोग्य) लाई राम्रोसँग जानी त्यसलाई साक्षात्कार गरी धर्ममा स्थित मनुष्य ज्ञानपूर्वक आहारको सेवन गर्नु । यस्तो मनुष्य फेरि जन्म ग्रहण गर्दैन ॥२६॥

के कुनै दोस्रो पनि क्रम छ ? कुन चाही हो ? जतिपनि दुःख छन् ती सबै चंचलताको कारणले हुन्छ - यो एक अनुपश्यना हो । चंचलताहरूको सम्पूर्णतः निरोधले दुःखको उत्पत्ति हुँदैन - यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भगवान् शास्ताले फेरि भन्नुहुन्छ -

जतिपनि दुःख उत्पन्न हुन्छ, ती सबै चंचलताको कारणले उत्पन्न हुन्छ । चंचलताहरूको निरोधले दुःखको उत्पत्ति हुँदैन ॥२७॥

त्यसकारण यसलाई त्यागिदिनु, संस्कारहरूलाई निरोध गरिदिनु, तृष्णा र आसक्तिरहित भई स्मृतिका साथ भिक्षुले विचरण गर ॥२८॥

“सिया अउजेन पि ...पे... कथञ्च सिया ? निस्सितस्स चलितं होति -
अयमेकानुपस्सना; अनिस्सितो न चलति अयं दुतियानुपस्सना । एवं सम्मा
...पे... अनागामिता” ति । अथापरं एतदवोच सत्था -

“अनिस्सितो न चलति, निस्सितो च उपादियं ।
इत्थमावज्जथामावं, संसारं नातिवत्तति ॥२५॥

एतं आदीनवं जत्वा, निस्सयेसु महब्भयं ।
अनिस्सितो अनुपादो नो, सतो भिक्खु परिब्बजे” ति ॥३०॥

“सिया अउजेन पि ...पे... कथञ्च सिया ? रूपेहि भिक्खवे आरुप्पा सन्ततराति
अयमेकानुपस्सना । आरुप्पेहि निरोधो सन्ततरोति अयं दुतियानुपस्सना ।
एवं सम्मा ...पे... अनागामिता” ति । अथापरं यतदवोच सत्था -

“ये च रूपपगा सत्ता, ये च आरुप्पवासिनो ।
निरोधं अप्पजानन्ता, आगन्तारो पुनब्भवं ॥३१॥

येच रूपे परिज्जाय, अरूपेसु सुसण्ठिता ।
निरोधे ये विमुच्चन्ति, ते जना मच्चुहायिनो” ति ॥३२॥

“सिया अउजेन पि ...पे... कथञ्च सिया ? यं, भिक्खवे, सदेवकस्स लोकस्स
समारकस्स सस्समणब्राम्हणिया पजाय सदेवमनुस्साय इदं सच्चन्ति
उपनिज्जायितं, तदरियानं एतं मुस्साति यथाभूतं सम्मप्पज्जाय सुद्धिट्ठं -
अयमेकानुपस्सना । यं, भिक्खवे, सदेवकस्स ....पे.... सदेवमनुस्साय इदं मुसाति
उपनिज्जायितं तदरियानं एतं सच्चन्ति यथाभूतं सम्मप्पज्जाय सुद्धिट्ठं - अयं
दुतियानु पस्सना । एवं सम्मा ....पे.... अनागामिता” ति । अथापरं एतदवोच
सत्था -

के कुनै अरू पनि क्रम छ ? कुनचाही हो ? जो तृष्णामा लिप्त भइरहेको छ, त्यसमा चंचलता आउनेछ - यो एक अनुपश्यना हो । जो तृष्णाले निर्लिप्त रहेको हुन्छ त्यसमा चंचलता आउँदैन - यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भगवान् शास्ताले भन्नुभयो -

जो तृष्णामा लिप्त हुँदैन, उसमा चंचलता हुँदैन तर तृष्णा लिप्त रहनेसँग चंचलता हुन्छ । ऊ यस लोकमा र परलोकमा चक्कर लगाउनेबाट मुक्त हुँदैन ॥२९॥

तृष्णामा लिप्त हुनेमा महाभय छ - यस दुष्परिणामलाई जानेर तृष्णामा निर्लिप्त र अनासक्त भई स्मृतिको साथ भिक्षु विचरण गर ॥३०॥

के कुनै अरू पनि क्रम छ ? कुनचाही हो ? भिक्षुहरू । रूपलोकभन्दा अरूपलोक शान्त छ - यो एक छ । यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भगवान् शास्ताले फेरि भन्नुभयो -

जुन प्राणी रूपलोकमा रहेको हुन्छ र जो अरूपलोकको निवासी छ उसले निर्वाण नजानेको हुनाले पुनर्जन्म भइरहेको हुन्छ ॥३१॥

जसले रूपलाई जानेर अरूपमा अनासक्त हुन्छ, जो निर्वाणलाई प्राप्त गर्नेमा विमुक्त छ, फेरि मृत्युलाई अन्त गर्छ ॥३२॥

के कुनै अरू पनि क्रम छ ? भिक्षुहरू । देव, मार, ब्रम्हा, श्रमण तथा ब्राम्हणसहित सबै प्राणीसमूहले जसलाई सत्य भनी मानिरहेका छन्, आर्यहरूले सम्यक् प्रज्ञाद्वारा त्यसलाई यथार्थतः असत्य सम्भ्ररहेका छन् - यो एक अनुपश्यना हो । देव, मार, ब्रम्हा, श्रमण तथा ब्राम्हणसहित सबै प्राणीसमूहले जसलाई असत्य मानिरहेका छन्, आर्यहरूले सम्यक् प्रज्ञाद्वारा त्यसलाई यथार्थतः सत्य सम्भ्ररहेका छन् । यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भगवान् शास्ताले फेरि भन्नुभयो -

“अनतनि अत्तमानिं, पस्स लोकं सदेवकं ।
निविट्ठं नामरुपस्मिं, इदं सच्चन्ति मज्जति ॥३३॥

येन येन हि मज्जन्ति, ततो तं ह्येति अज्जथा ।
तं हि तस्स मुसा ह्येति, मोसधम्मं हि इत्तरं ॥३४॥

अमोसधम्मं विब्बाणं, तदरिया सच्चतो विदू ।
ते वे सच्चामिसमया, निच्छाता परिनिब्बुता” ति ॥३५॥

“सिया अज्जेनपि परियायेन सम्माद्वयतानुपस्सनाति इति चे, मिक्खवे,
पुच्छित्तारो अस्सु, ‘सिया’ तिस्सु वचनीया । कथञ्च सिया ? यं मिक्खवे,
सदेवकस्स ...पे... सदेवमनुस्साय इदं सुखन्ति उपनिज्झायितं तदमरियानं एतं
दुक्खन्ति यथाभूतं सम्मप्पज्जाय सुद्धिट्ठं - अथमेकानुपस्सना । यं, मिक्खवे,
सदेवकस्स ...पे... सदेवमनुस्साय इदं दुक्खन्ति उपनिज्झायितं, तदमरियानं
एतं सुखन्ति यथाभूतं सम्मप्पज्जाय सुद्धिट्ठं - अयं द्वितियानुपस्सना । एवं
सम्मा द्वयतानुपस्सिनो खो, मिक्खवे, मिक्खुनो अप्पमत्तस्स आतापिनो
पहितत्तस्स विहरतो द्विन्नं फलानं अज्जतरं फलं पाटिकङ्कं - दिट्ठेव धम्मे
अज्जा, सति वा उपादिसेसे अनागामिता” ति । इदमवोच भगवा, इदं वत्त्वा सुगतो
अथापरं एतदवोच सत्था -

“रूपा सद्दा रसा गन्धा, फस्सा धम्मा च केवला ।
इट्ठा कन्ता मनापा च, यावतात्थीति वुच्चति ॥३६॥

सदेवकस्स लोमस्स, एते वो सुखसम्मता ।
यत्थ चे ते निरुज्झन्ति, तं तेसं दुक्खसम्मतं ॥३७॥

सुखन्ति दिट्ठमरियेहि, सक्कायस्सु परोधनं ।
पच्चनिकं इदं ह्येति, सब्बलोकेन पस्सतं ॥३८॥

अनात्ममा आत्मा मान्नेहरू देवसहित लोकलाई (संसारलाई) हेर । नाम र रूपमा संलग्न प्राणी यसलाई सत्य मानिरहेका छन् ॥३३॥

जसले जुनप्रकारको मानिरहेको छ, त्यो उनीहरूको लागि भिन्नता हुन्छ । यो उनीहरूको मृषा (असत्य) हुनेछ । जो सत्य छ, त्यो नश्वर छ ॥३४॥

निर्वाण अनश्वर छ । आर्यहरूले त्यसलाई सत्य भनी जानिसकेका छन् । सत्यलाई जान्नेहरू तृष्णारहित भई परिनिर्वाणलाई प्राप्त गर्नेछन् ॥३५॥

के कुनै अरु पनि क्रम छ ? कुनचाही हो ? भिक्षुहरू । देव, मार, ब्रम्हा, श्रमण तथा ब्राम्हणसहित सबै प्राणीसमूहले जुन सुखलाई मानेका छन्, आर्यहरूले सम्यक् प्रज्ञाद्वारा त्यसलाई यथार्थतः दुःख सम्झेका छन् - यो एक अनुपश्यना हो । देव, मार, ब्रम्हा, श्रमण तथा ब्राम्हणसहित सबै प्राणीसमूहले जुन दुःख मानेका छन्, आर्यहरूले त्यसलाई सुख भनी सम्झेका छन् । यो दोस्रो अनुपश्यना हो । भिक्षुहरू ! यी दुबै कुरामा मनन गर्नेहरू अप्रमत्त, प्रयत्नशील, तत्पर भिक्षुले दुई फलमध्ये एकलाई मात्र कामना गर्न सकिन्छ - यही जन्ममा पूर्ण ज्ञान या वासनाहरूको शेष रहेमा अनागामिता जसलाई भगवान् बुद्धले यसो भन्नुभयो । सुगतले यसो भनेर फेरि भन्नुभयो -

यहाँ इष्ट प्रिय भएको रूप, शब्द, रस, गन्ध र स्पर्श छन् ॥३६॥

त्यसलाई देवसहित लोकले (संसारले) सुख भनी मानेका छन् । फेरि जब त्यसको निरोध हुन्छ, त्यसलाई दुःख भनी मानिएको छ ॥३७॥

पाँच स्कन्धहरूको निरोधलाई आर्यहरूले सुख मानेका छन् । सम्यक् दर्शीहरूको निमित्त यो अनुभव सांसारिक अनुभवभन्दा भिन्न छ ॥३८॥

यं परे सुखतो आहु, तदरिया आहु दुक्खतो ।
यं परे दुक्खतो आहु, तदरिया सुखतो विदु ।
पस्स धम्मं बुराजानं, सम्पमुल्हेत्थ अविद्वसु ॥३५॥

निवुतानं तमो होति, अन्धकारो अपस्सतं ।
सतञ्च विवटं होति, आलोको पस्सतं इव ।
सन्तिके न विजानन्ति, मगा धम्मस्स कोविदो ॥४०॥

भवराग परेतेहि, भवसोतानुसारिहि ।
मारधेयानुपन्नेहि, नायं धम्मो सुसम्बुधो ॥४१॥

को नु अज्जत्रमरियेहि, पदं सम्बुद्धमरहति ।
यं पदं सम्मदञ्जाय, परिनिब्बन्ति अनासवा” ति ॥४२॥

इदमवोच भगवा । अत्तमना ते मिक्खु भगवतो भासितं अमिणन्दुं । इमस्मिं
सो पन वेय्याकरणस्मिं मज्जमाने सट्ठिमत्तानं मिक्खुनं अनपादाय आसवेहि
चित्तानि विमुच्चिसू” ति ।

६० द्वयतानुपस्सनासुत्तं द्वादसमं निदिठतं । ७३

६० महावग्गो ततियो निदिठतो । ७३

अरूहरूले जसलाई सुख भनिरहेका छन् आर्यहरूले त्यसलाई दुःख भने ।
फेरि अरूहरूले जसलाई दुःख भनेका छन् आर्यहरूको निमित्त सुख भनी
सम्भरहेका छन् । बुद्धन गान्हो यो धर्मलाई हेर । अज्ञहरू यस विषयमा सर्वथा
मूढ भइरहेका छन् ॥३९॥

अविद्याले छोपेका मनुष्यहरूको निमित्त सबै अँध्यारो हुन्छ र अज्ञानीहरूको
निमित्त अन्धकारमय हुन्छ । धर्मलाई नजानेका मनुष्यहरू नजिकै रहेतापनि
सत्यलाई जानेका हुँदैनन् ॥४०॥

भवरागले वशीभूत, भवस्रोतमा परिरहेका र मारको अधीनमा पर्ने
मनुष्यहरूको निमित्त यो धर्म बुद्धन त्यतिको सजिलो छैन ॥४१॥

आर्यहरूको अतिरिक्त अरू कुनै त्यस सम्बोधिपदको योग्य हुन्छ, जसले
राम्रोसँग जानी त्यसलाई साक्षात्कार गरी उनलाई आस्रवरहित भई परिनिर्वाणलाई
प्राप्त गर्ने हुन्छ ॥४२॥

भगवान् बुद्धले यसो भन्नुभयो । त्यसपछि प्रसन्न भिक्षुहरूले प्रसन्न
मनले भगवान् बुद्धको कथनको अनुमोदन गरे । यो उपदेशलाई भनेको समय
साठ्ठी भिक्षुहरूको चित्त आस्रवहरूले रहित भई विमुक्त भए ।

ॐ द्वयतानुपस्सनासुत्त समाप्त ॐ

ॐ महावग्ग समाप्त ॐ

४. अट्ठकवग्ग
१. कामसुत्तं (४,१)

कामं कामयमानस्स, तस्स चेतं समिज्झति ।
अद्ढा पीतिमनो होति, लद्ढा मच्चो यदिच्छति ॥१॥

तस्स चे कमयमानस्स, छन्दं जातस्स जत्तुनो ।
ते कामा परिहायन्ति, सलविद्धोव रूप्पति ॥२॥

यो कामे परिवज्जेति, सप्पस्सेव पद्दा सियो ।
सो इमं विसत्तिकं लोके, सतो समतिवत्तति ॥३॥

स्येत्तं वत्थुं हिरञ्जं वा, गवास्सं दासपोरिसं ।
शियो बन्धु पुथू कामे, यो नरो अनुगिज्झति ॥४॥

अबलानं बलीयन्ति, महन्ते नं परिस्सया ।
ततो नं दुक्खमन्वेति, नावं भिन्नमिवोदकं ॥५॥

तस्मा जन्तु सदा सतो, कामानी परिवज्जये ।
त पहाय तरे ओघं, नावं सिञ्चित्त्व पारगू ति ॥६॥

४० कामसुत्तं पठमं निदिठत्तं । ८२

४. अट्ठकवग

१. कामसुत्त (४,१)

[यो सूत्रमा काम तृष्णाको दुष्परिणाम वर्णन गरिएको छ ।]

भोग विलासको इच्छा गर्ने मनुष्यले आफूले इच्छा गरे अनुसार जब इच्छा पूर्ण हुन्छ, तब त्यो मनुष्य अवश्य पनि प्रसन्न हुन्छ ॥१॥

इच्छा गर्नेले तृष्णामा वशीभूत हुँदा त्यस्तो मनुष्य, ती इच्छा गरिएको काम-भोग प्राप्त नभै नष्ट भएको खण्डमा उसलाई तीरले लागेर घाइते भएको जस्तो पीडा हुन्छ ॥२॥

जसरी सर्पको टाउकोलाई कुल्चिन्छ भनी होश राखी खुट्टा बचाउने गरिन्छ ठीक त्यस्तैप्रकारले जसले काम-भोगलाई त्याग गरिदिन्छ उसले यो संसारमा स्मृतिपूर्वक विषैली तृष्णालाई त्याग गरेको हुन्छ ॥३॥

जो कोही मनुष्य खेती-बारी (बस्तु) सुन, गोरु, गाई, घोडा, दास, स्त्रीहरू या बन्धु इत्यादि सम्बन्धी अनेकप्रकारका भोग विलासमा फसेका हुन्छन् ॥४॥

तब, त्यस्तो मनुष्यलाई वासनाहरूले डुबाउँछ, फेरि बाधाहरूद्वारा दुःख हुन्छ । त्यसबेला जसरी फुटेको सानो डुङ्गामा पानी पसिने हुन्छ त्यस्तै नै ऊ पनि पछि दुःखमा फँस्यो ॥५॥

त्यसैले मनुष्यहरूले सदैव स्मृतिवान् भई काम-भोगहरूलाई परित्याग गर्नुपर्दछ । त्यस्तोलाई त्याग गरी पानीले भरेको डुङ्गालाई खाली गरेभै गरी भव सागर तर्नुपर्दछ ॥६॥

ॐ कामसुत्त समाप्त ॐ

२. गृहट्ठकसुत्तं (४,२)

सत्तो गुहायं बहुनाभिघन्नो, तिट्ठं नरो मोहनस्मिं पंगाल्हो ।
दूरे विवेका हि तथाविधो सो, कामा हि लोके न हि सुप्पहाया ॥१॥

इच्छानिदाना भवसातबद्धा, ते दुप्पमुञ्चा न हि अञ्जमोक्खा ।
पच्छा पुरे वापि अपेक्खमाना, इमेव कामे पुरिमेव जप्पं ॥२॥

कामेसु गिद्धा पसुता पमूलह्हा, अवदानिया ते विसमे निविट्ठा ।
दुक्खसूपनीता परिदेवयन्ति, किंसु भविस्साम इतो चुतासे ॥३॥

तस्माहि सिक्खेथ इधेव जन्तु, यं किञ्चि जञ्जा विसमन्ति लोके ।
न तस्स हेतु विसमं चरेय्य, अप्पं हिदं जीवितमाहु धीरा ॥४॥

पस्सामि लोके परिफन्दमानं, पजं इमं तण्हागतं भवेसु ।
हीना नरा मच्च्यमुसे लपन्ति, अवीततण्हासे भवामवेसु ॥५॥

ममायिते पस्सथ फन्दमाने, मच्छे व अप्पोदके स्त्रीणसोते ।
एतमिप दिस्वा अममो चरेय्य, भवेसु आसत्तिमकुब्बमानो ॥६॥

उभोसु अन्तेसु विनेय्य छन्दं, फस्सं परिञ्जाय अनाबुगिद्धो ।
यदत्तगरही तदकुब्बमानो, न लिप्पति दिट्ठसुतेसु धीरो ॥७॥

२. गुहट्ठकसुत्त (४,२)

[यो सूत्रमा संसारको असारतालाई जानी निर्वाण प्राप्त गर्ने उपदेश छ ।]

शरीरमा आसक्त, अनेक कामनाहरूले आच्छादित (कामनाहरूमा मोहले छोपेको) मोहमा संलग्न भएको मनुष्य एकान्त-चिन्तनबाट धेरै टाढा हुन्छ । सांसारिक कामनालाई त्याग्नु धेरै कठिन छ ॥१॥

जो इच्छाहरूमा वशीभूत हुन्छ त्यस्तो सांसारिक सुखमा बाँधिएको मनुष्य सांसारिक बन्धनबाट मुक्ति पाउन अति कठिन छ, किनकि अरूले उसलाई मुक्त गराउन सक्दैन । उसले भूत र भविष्यका कुरालाई अपेक्षा (आशा) गरिरहेको हुन्छ । वर्तमान कामनाहरूको निमित्त पनि ऊ तर्सिरहेको हुन्छ ॥२॥

जो कामनाहरूको लालच गरी बस्छ र त्यसमा संलग्न हुन्छ, त्यसमा मोहित हुन्छ र जो कंजूस छ अनि विषयवासनामा निविष्ट (स्थिर) हुन्छ, ऊ दुःखमा परी विलाप गर्दछ ताकि मृत्युपछि के हुने हो भनी ? ॥३॥

त्यसकारण मनुष्यहरूलाई चाहिन्छ कि संसारमा जतिपनि विषमता छन्, त्यसलाई यही जीवनमा जानी (दुःख भनी बुझी) विषमताको आचरण नगर्नु पर्दछ किनभने धीरहरूले यस जीवनलाई अल्प भनिएको छ ॥४॥

संसारमा तृष्णाको वशमा गएर छटपटाइरहेका प्रजाहरूलाई देखिरहेको छ । सांसारिक विषयमा तृष्णायुक्त भएका हीन मनुष्यहरू मृत्युको मुखमा परी विलाप गर्छन् ॥५॥

अलिकतिमात्र पानी भएको क्षीण जलाशयमा रहेको माछाजस्तै तृष्णामा वशीभूत भई छटपटाइरहेको लाई हेर । त्यसलाई देखेर सांसारिक विषयमा आसक्ति नराखी तृष्णारहित भई विचरण गर ॥६॥

दुबै अन्तको इच्छालाई टाढा राखेर, स्पर्शलाई राम्ररी जानी लालायत नभई, आत्मनिन्दा हुने कुरा नगरी धीरहरूले दृष्टि तथा श्रुतिमा लिप्त हुँदैनन् ॥७॥

सञ्जं परिञ्जा वितरेय्य ओघं, परिग्गहेसु मुनि नोपलितो ।
अब्बुल्लहसल्लो चरमप्पमतो, नासिंसति लोकमिमं परञ्चा ति ॥८॥

४० गुहट्ठकसुत्तं दुतियं निदिठत्तं । ०२

३. दुट्ठट्ठकसुत्तं (४,३)

वदन्ति वे दुट्ठमनापि एके, अथोपि वे सच्चमना वदन्ति ।
वादञ्च जातं मुनि नो उपेति, तस्मा मुनि नत्थि खिलो कुहिञ्चि ॥९॥

सकञ्चि दिट्ठं कथमच्चयेय्य, छन्दाबुणीतो रुचिया निविट्ठो ।
सयं समत्तानि पकुब्बमानो, यथा हि जानेय्य तथा वदेय्य ॥१॥

यो अत्तनो सीलवतानि जन्तु, अनानुपुट्ठो च परेस पावा ।
अनरियधम्मं कुसला तमाहु, यो आतुमानं सयमेव पावा ॥३॥

सन्तो च मिक्खु अमिनिब्बुततो, इति हन्ति सीलेसु अकत्थमानो ।
तमरियधम्मं कुसला वदन्ति, यस्सुस्सदा नत्थि कुहिञ्चि लोके ॥४॥

पकप्पिता सङ्गता यस्स धम्मा, पुरेक्खता सन्ति अवीवदाता ।
यदत्तनि पस्सति आनिसंसं, तं निसिस्तो कुप्पपटिच्च सन्ति ॥५॥

मुनि, परिग्रहमा लिप्त नहुनु, संज्ञालाई राम्रोसँग जानी भवसागर तर ।
 कामना (वासना) रूपी तीरलाई निकालेर अप्रमत्त भई विचरण गर्नेले यस लोक
 वा परलोकलाई इच्छा गर्दैन ॥८॥

४० गुहट्ठकसुत्त समाप्त ७३

३. दुट्ठकसुत्त (४,३)

[मुनि कुनै पनि विषयमा नपरी स्वतन्त्ररूपले विचरण गर्दछ ।]

कोही मनुष्यले दुष्ट मनद्वारा अरूको निन्दा गर्छ र कोही मनुष्य सत्य
 मनद्वारा निन्दा गर्दछ । मुनि (भगवान् बुद्ध) यी अपवादहरूमा अल्भिर्दैनन् ।
 त्यसकारण मुनिको लागि लोकमा कुनैपनि रागादि कील हुँदैन ॥१॥

रागहरूमा परिरहेको मनले मनपरेको मनुष्यलाई आफ्नो दृष्टिबाट
 कसरी टाढा राख्न सकिन्छ ? स्वयंले ग्रहण गरेको दृष्टिअनुसार कार्य गर्दै उसले
 जसरी जानेको छ, त्यसरी नै बताउनेछ ॥२॥

जो मनुष्यले आफ्नो शील-व्रतहरूलाई कसैले नसोधेतापनि आफ्नो शील-
 व्रतको चर्चा गर्दै, आत्मप्रशंसा गर्छ, उसलाई कुशल मनुष्यले अनार्यधर्मको भन्ने
 गरेको छ ॥३॥

जो भिक्षु शान्त छ, उपशान्त छ र आफ्ना शीलहरूको सम्बन्धमा
 स्वयंले बताउँदैन र जसलाई संसारमा कुनैमा पनि राग छैन, त्यसलाई कुशल
 मनुष्यले आर्यधर्मको भन्दछ ॥४॥

जोसँग दृष्टि कल्पित हुन्छ, कृत हुन्छ, तृष्णा उत्पन्न हुन्छ र अल्भि
 रहन्छ, फेरि जसले आफ्नो यसप्रकाको दृष्टिमा गुण देख्छ त्यो मनुष्य बनावटी
 हुन्छ प्रतीत्यसमुत्पन्नधर्ममा आश्रित हुन्छ ॥५॥

द्विट्ठ निवेसा न हि स्वातिवत्ता, धम्मेषु निच्छेय्य समुग्गहीतं ।
तस्सा नरो तेषु निवेसनेसु, निरस्सति आदियति च धम्मं ॥६॥

धोनस्स हि नत्थि कुहिञ्चि लोके, पक्कपिता द्विट्ठ भवामवेसु ।
मायञ्च मानञ्च पहाय धोणो, स केन गच्छेय्य अनुपयो सो ॥७॥

उपयो हि धम्मेषु उपेति वादं अनुपयं केन कथं वदेय्य ।
अतं निरत्तं न हि तस्स अत्थि, अधोसि सो द्विट्ठमिधेव सब्बन्ति ॥८॥

४० दुट्ठकसुत्तं ततियं निट्ठतं । ७३

४. सुद्धट्ठकसुत्तं (४,४)

पस्सामि सुद्धं परमं अरोगं, द्विट्ठेन संसुद्धिं नरस्स होति ।
एतामिजानं परमन्ति अत्त्वा, सुद्धानुपस्सीति पच्चेत जाणं ॥१॥

द्विट्ठे न चे सद्धिं नरस्स होति, जाणेन वा सो पज्जहाति दुक्खं ।
अञ्जेन सो सुज्झति सोपधीको, द्विट्ठीहि नं पाव तथा वदानं ॥२॥

दृष्टिद्वारा ग्रहण गरिएको लाई सजिलैसँग छोड्न सक्तैन, किनकि निर्णय पछि नै कुनै दृष्टिद्वारा ग्रहण गर्ने हुन्छ । त्यसकारण त्यस्ता दृष्टिहरूमा रहेर धर्मलाई बारम्बार छोड्छ र ग्रहण गर्छ ॥६॥

शुद्ध मनुष्यले संसारमा कहीपनि कल्पित दृष्टि राख्दैन, किनभने शुद्ध दृष्टि भएको मनुष्यले माया, र अभिमानलाई त्याग गरिसकेको हुन्छ । त्यस कारण वासनारहित अथवा तृष्णारहित मनुष्य विवादमा किन अल्भिदैन ? ॥७॥

वासनायुक्त अथवा तृष्णायुक्त भएको मनुष्य नै विषयविवादमा परेको हुन्छ, वासनारहित भएको मनुष्य विवादमा किन पर्दछ र ! ऊ आफ्नो र अरूको मा अल्भिदैन किनभने उसले यहाँ सबै दृष्टिलाई छोडिसकेको हुन्छ ॥८॥

६० दुदठठकसुत्त समाप्त ७३

४. सुद्धठठकसुत्त (४,४)

[अनासक्तिद्वारा नै मुक्तिको सम्भव]

“म शुद्ध, परम (श्रेष्ठ) आरोग्यलाई देख्छु” - यस्तो दृष्टिले मनुष्यको शुद्धि हुँदैन । मैले जुन जानेको छु, त्यही नै सर्वश्रेष्ठ हो - यसरी जान, त्यो शुद्धतालाई देखेले त्यसलाई नै परम ज्ञान सम्भन्छ ॥९॥

यदि दृष्टिले मनुष्य शुद्ध हुन्छ अथवा ज्ञानले उसको दुःखलाई त्यागिदिन्छ भने आसक्तिमा परेका व्यक्तिको शुद्धि अन्यप्रकारले नै हुनेछ तर यस्तो हुँदैन, त्यो शुद्ध अन्यप्रकारले नै हुनेछ तर यस्तो हुँदैन, त्यो त उसको जस्तो दृष्टि हुन्छ, त्यस्तै नै ठान्दछ ॥१०॥

ब्राम्हणो अञ्जतो सुद्धिमाह, दिट्ठे सुते सीलवते मुते वा ।
पुञ्जे च पापे च अनूपलितो, अत्तञ्जहो नयिध पकुब्बमानो ॥३॥

पुरिमं पहाय अपरं सितासे, एजानुगा ते न तरन्ति सङ्गं ।
ते उग्गहायिन्ति निरस्सजन्ति, कपीव सास्सं पमुस्सं गहाय ॥४॥

सयं समादाय वतानि जन्तु, उच्चावचं गच्छति सञ्जसतो ।
विद्वा च वेदेहि समेच्च धम्मं, न उच्चावचं गच्छति भूरिपञ्जो ॥५॥

स सब्बधम्मेसु विसेनिभूतो, यं किञ्चि दिट्ठं व सुतं मुतं वा ।
तमेव दस्सिं विवटं चरन्तं, केनीध लोकस्मि विकप्पयेय्य ॥६॥

न कप्पयन्ति न पुरेक्खरोन्ति, अच्चन्तसुद्धीति न ते वदन्ति ।
आदानगन्थं गथितं विसज्ज, आसं न कुब्बन्ति कुहिञ्चि लोके ॥७॥

सीमातिगो ब्राम्हणो तस्स नत्थि, जत्वा'व दिस्वा'व समुग्गहीतं ।
न रागरागो न विरागरतो, तस्सीध नत्थि परमुग्गहीतं न्ति ॥८॥

४० सुद्धट्ठकसत्तं पञ्चमं निदिठतं । ८२

दृष्टि, श्रुति, शीलव्रत र विचारिता (विचारमध्ये) मध्ये कुनै एकद्वारा ब्राम्हण शुद्ध हुन्छ भनी भनिएको छैन । जो पुण्य र पापमा लिप्त हुँदैन, जो आत्मात्यागी र पुण्य-पाप नगर्ने हुन्छ, उही शुद्ध हुन्छ ॥३॥

जो मनुष्य पहिलेको दृष्टिलाई त्यागी दोस्रो दृष्टिलाई ग्रहण गर्छ, ऊ तृष्णाको वशीभूत भई कहिले पनि आसक्तिलाई पार गर्न सक्तैन । ऊ जुनप्रकार ले बान्दरले एक हाँगालाई छोडेर दोस्रो हागाँ समात्ने हुन्छ, ठीक उस्तै नै एक दृष्टिलाई छोडेर दोस्रोको ग्रहण गर्छ ॥४॥

जसले 'अहं' लाई त्याग गरेर आसक्तिरहित भएको हुन्छ, जो ज्ञानमा पनि आश्रय ग्रहण गर्दैन ऊ दलबन्दीहरूमा पनि कसैलाई साथ नदिने र कुनै दृष्टिमा पनि पर्दैन ॥५॥

जसले यहाँ दुबै अन्तहरूमा र यसलोक या परलोकमा उत्पन्न हुनको लागि तृष्णा राख्दैन, उसमा धार्मिक असत्यता उत्पन्न हुने कुनै प्रकारका आसक्तिहरू हुँदैनन् ॥६॥

जो कुनै दृष्टि, श्रुति या वैचारिकताको विषयमा अणुमात्र पनि कल्पित धारणा राख्दैन, कुनैपनि दृष्टिमा अनासक्त त्यस ब्राम्हणलाई यस संसारमा कसले विचलित गर्न सक्नेछ ? ॥७॥

उसले न त दृष्टिहरूको कल्पना गर्दछ, न उनलाई प्रधानरूपले ग्रहण गर्छ । उसले त्यस्तो दृष्टि मानेको हुँदैन । त्यस्तो ब्राम्हणले शीलव्रतले भवसागर पारगर्न सक्तैन । पार भइसकेको अर्हत् यी दृष्टिहरूको फेरमा पर्दैन ॥८॥

६० परममदठकसुत्त समाप्त ७३

५. परमदृढकसुत्तं (४,५)

परमन्ति विट्ठीसु परिब्वसानो, यदुत्तरिं कुरुते जन्तु लोके ।
हीनाति अञ्जे ततो सब्बमाह, तस्मा विवादानि अवीतिवत्तो ॥१॥

यदत्तनि पस्सति आनिसंसं, दिट्ठे सुते सीलवते मुते वा ।
तदेव सो तत्थ समुग्गहाय, निहीनतो पस्सति सब्बमञ्जं ॥२॥

तं वापि गन्थं कुसला वदन्ति, यं निसिस्तो पस्सति हीनमञ्जं ।
तस्मा हि दिट्ठं व सुतं मुतं वा, सीलवत्तं भिक्खु न निस्सयेय्य ॥३॥

दिट्ठिम्मि लोकस्मिं न कप्पयेय्य, आणेन वा सीलवतेन वापि ।
समोति अत्तानमनुपनेय्य, हीनो न मञ्जेथ विसेसि वापि ॥४॥

अत्तं पहाय अनुपादियानो, आणेपि सो निस्सयं नो करोति ।
स वे वियत्तेसु न वग्गसारी, दिट्ठिम्मि सो न पच्चेति किञ्चि ॥५॥

यस्सुभयन्ते पणिधीध नत्थि, भवामवाय इध वा हुरं वा ।
निवेसना तस्स न सन्ति केचि, धम्मोसु निच्छेय्य समुग्गहीता ॥६॥

तस्सीध दिट्ठे व सुते सुते वा, पकप्पिता नत्थि अणूपि सञ्जा ।
तं ब्राम्हणं दिट्ठिमनादियानं, केनीध लोकस्मिं विकप्पयेय्य ॥७॥

न कप्पयन्ति न पुरेक्खरोन्ति, धम्मापि तेसं न पटिच्छितासे ।
न ब्राम्हणो सीलवतेन नेय्यो, पारं गतो न पच्चेति तादीति ॥८॥

ॐ परमदृढकसुत्तं पञ्चमं निदिठत्तं । ॐ

५. परमदठकसुत्तं (४,५)

[सत्यदर्शीले दार्शनिक विवादमा लाग्दैन ।]

यो संसारमा आफ्नो दृष्टिलाई सर्वश्रेष्ठ मानेको हुन्छ । त्यसलाई नै प्रशंसा गरेको हुन्छ, अन्य सबैलाई हीन बताउनेछ, त्यसकारण ऊ विवादहरू बाट रहित भएको छैन ॥१॥

जसले आफ्नो दृष्टि, श्रुति शील-व्रतको विचारमा गुण देखेको हुन्छ, ऊ त्यसैमा अल्भिरहेको हुन्छ र सबै अन्य दृष्टिलाई हीनको हिसाबले अल्भिरहेको हुन्छ ॥२॥

जसले आफ्नो दृष्टिमा अल्भेर अरूलाई सानो देख्छ, कुशल विज्ञहरूले यसलाई ग्रन्थि भनिरहेका छन् । त्यसकारण भिक्षुले दृष्टि, श्रुति, विचार वा शील-व्रतको चक्करमा नबस्नु ॥३॥

संसारमा ज्ञान र शील-व्रतको विषयमा कुनैप्रकारको मत कल्पना नगर । न त अरूलाई समान सम्झने, फेरि न त यिनीहरूभन्दा सानो वा ठूलो सम्झने हुन्छ ॥४॥

जसले अहंकारलाई त्याग गरी तृष्णारहित हुन्छ, ऊ ज्ञानको चक्करमा बस्दैन, उसले दलबन्दी कसैको पक्ष लिने छैन, फेरि ऊ कुनै दृष्टिमा अल्भिँदैन ॥५॥

जो संग दुई अन्तमा यो लोक र परलोक वा परलोकको निमित्त तृष्णा हुँदैन, त्यससंग धार्मिक कुराको विषयमा दृढ ग्राहीतिर उत्पन्न हुने आसक्ति हुँदैन ॥६॥

उनीसँग दृष्टि, श्रुति वा विचारका विषयमा अणुमात्र पनि कल्पित धारणा बाकी रहँदैन, जुन दृष्टिले अनासक्त भएको त्यो ब्राम्हणलाई यो लोकमा कसले विचलित गर्न सक्छ ॥७॥

उसले जुन धर्मको चक्करमा परी न त्यसको विषयमा कुनै मत दिन्छ न त्यसलाई केही बधाई दिन्छ । भगसागरबाट पार गरी आएको ब्राम्हण फेरि जुन शील-व्रतको चक्करमा आउँदैन ॥८॥

४० परमदठकसुत्त समाप्त ४२

६-जरासुतं (४,६)

अप्यं वत जीवितं इदं, ओरं वस्ससतापि मिर्यति ।
यो चेपि अतिच्च जीवति, अथ सो जो जरसापि मिर्यति ॥१॥

सोचन्ति जना ममायिते, न हि सन्ति निच्या परिग्गहा ।
विनाभावसन्तमेविदं, इति दिस्वा नागारमावसे ॥२॥

मरणेन पि नं पहीयति, यं पुरिसो ममिदन्ति मऊजति ।
एवमपि विदित्वा पण्डितो, न ममत्ताय नमेश मामको ॥३॥

सुपिनेन यथापि सङ्गतं, पटिबुद्धो पुरिसो न पस्सति ।
एवमपि पियायितं जनं, पेतं कालकतं न पस्सति ॥४॥

दिट्ठापि सुतापि ते जना, एसं नाममिदं पवुच्चति ।
नामेवावसिस्सति, अक्खेय्यं पेतस्स जन्तुनो ॥५॥

सोकपरिदेवमच्छरं, न जहन्ति गिद्धा ममायिते ।
तस्मा मुनयो परिग्गहं, हित्वा अचरिसु खेमदस्सिनो ॥६॥

पतिलीनचरस्स मिक्खुनो, भजमानस्स विवित्तमानसं ।
सामग्गियमाहु तस्स तं, यो अत्तानं भवने न दिस्सये ॥७॥

सब्बत्थ मुनि अनिस्सितो, न पियं कुब्बति नोपि अप्पियं ।
तस्मिं परिदेवमच्छरं, पण्णे वारि यथा न लिप्पति ॥८॥

६. जरासुत (४,६)

[तृष्णाले दुःख उत्पन्न हुन्छ । त्यसकारण मनुष्यहरूले आफ्नो यो छोटो जीवनमा तृष्णालाई नाश गरी मुक्ति प्राप्त गर्नुपर्दछ ।]

अहो ! यो जीवन धेरै नै अल्प (छोटो) छ ! सय वर्ष पहिले नै मनुष्य मर्दछ । जो योभन्दा अधिक (धेरै) बाँच्छ, ऊ वृद्धावस्था प्राप्त भई मर्नेछ ॥१॥

ममत्व (दया, माया, प्रेम) मा लागेर मनुष्य शोक गर्छ । कुनैप्रकारको परिग्रह पनि नित्य रहनेछैन । यसमा वियोग रहरहेको हुन्छ भनी जानेर घर मा नबस ॥२॥

मनुष्यले जसलाई मन परार्दछ त्यसलाई मृत्यु हुने समयमा छोडेर जानेछ । यसकुरालाई जानेर पण्डितहरू ममत्वतिर भुक्दैनन् ॥३॥

जसरी स्वप्नमा प्राप्त बस्तुलाई मनुष्य बिउँभेपछि त्यो बस्तुलाई देख्दैन, त्यस्तै प्रियजनहरूलाई मृत्यु भएपछि देख्नेछैन ॥४॥

जुन देख्छ वा सुन्छ, उसको चर्चा हुनेछ । मृत मनुष्यको नाममात्र रहन्छ ॥५॥

धेरै लोभी र ममत्व भएको मनुष्यले शोक, विलाप र कंजुसी छोड्न सक्तैन । त्यसकारण मुनिहरूले परिग्रहलाई छोडी निर्वाणदर्शी भई विचरण गर्दथे ॥६॥

एकाग्र चित्त भई विचरण गर्नेले, एकान्त-चिन्तनमा लीन भएका भिक्षुको निमित्त यो योग्य छ कि ऊ आफूलाई फेरि पुनर्जन्ममा पादैन ॥७॥

मुनि सर्वथा अनासक्त हुन्छ, न उसले कसैलाई प्रिय बनाउँछ र न अप्रिय । जुनप्रकारले पातमाथि जल रहन सक्तैन, त्यसैप्रकार विलाप र कंजूसीले उसलाई प्रभावित गर्दैन ॥८॥

उदविद्धु यथापि पोक्खरे, पढुमे वारि यथा न लिप्पति ।
एवं मुनि नोपलिप्पति, यदिदं द्विट्ठसुतं मुतेसु वा ॥५॥

धोनो न हि तेन मज्जति, यदिदं द्विट्ठसुतं मुतेसु वा ।
न अज्जेन विसुद्धिमिच्छति, न हि सो रज्जति नो विरज्जतीति ॥१०॥

४० जरासुत्तं छट्ठं निदित्तं । ५२

७-तिस्समेत्तेय्यसुत्तं (४,७)

मेशुनमनुयुत्तस्स (इच्छायस्मा तिस्सो मेतेयो), विधातं बूहि मारिस ।
सुत्वान तव सासनं, विवेके सिक्खिस्सामसे ॥१॥

मेशुनमनुयुत्तस्स (मेत्तेय्याति भगवा), मुस्सतेवापि सासनं ।
मिच्छा च पटिपज्जति, एतं तस्मिं अनारियं ॥२॥

एको पुब्बे चरित्वान, मेशुनं यो निसवेसति ।
यानं भन्तं व तं लोके, हीनमाहु पुथुज्जनं ॥३॥

यसो कित्तिञ्च या पुब्बे, हायते वापि तस्स सा ।
एतमपि दिस्वा सिक्खेथ, मेशुनं विप्पहातवे ॥४॥

संकप्पेहि परेतो यो, कपणो विय ज्ञायति ।
सुत्वा परसं निग्घोसं, मंकं होति तथा विधो ॥५॥

जुनप्रकार कमल या पद्मको पातमा जल रहँदैन, उसैप्रकार मुनि दृष्टि, श्रुति या विचारिततामा लिप्त हुँदैन ॥९॥

जो शुद्ध मनुष्य दृष्टि, श्रुति या विचारिकतालाई अपनाउँदैन, ऊ मनुष्यको सहायताले शुद्धिको इच्छा राख्दैन । ऊ न कुनैमा रत हुन्छ, न विरक्त हुन्छ ॥१०॥

४० जरासुत समाप्त ०३

७. तिस्समेत्तेय्यसुत्त (४,७)

[मुनिहरू मैथुनबाट विरतभई एकलै विचरण गर्छन्]

आयुष्मान् तिस्समेत्तेय्य -

हे मारिस (मार्ष) ! मैथुन-धर्ममा आसक्त भएको मनुष्यको कसरी अवनति हुन्छ ? यसविषयमा बताइदिनुस् कि तपाईंको अनुशासनलाई सुनेर हामीहरू एकान्तवासको शिक्षा ग्रहण गर्छौं ॥१॥

भगवान् बुद्ध - जो मनुष्य मैथुन-धर्ममा लागि रहेको हुन्छ, उसलाई उपदेश भुल्ने हुन्छ र ऊ मिथ्यामार्गमा जाने हुन्छ - यो उसको लागि अनार्यको कुरा हो ॥२॥

जो पहिले एकलै विचरण गरी फेरि मैथुनको सेवन गर्दछ, ऊ यो संसारमा भ्रान्त (बिग्रेको) रथको समान हो, उसलाई हीन पृथक्जन भनी भन्दछ ॥३॥

जुन पहिले उसको यश र कीर्ति भइरहेको छ, त्यो नष्ट भएर जानेछ । यसलाई जानी र बुझी मैथुन-धर्मलाई त्याग्न अभ्यास गर ॥४॥

जो संकल्पहरूमा वशीभूत हुन्छ, उसले भिखारीजस्तो भई सोच्नेछ, यस्तो मनुष्यले अरू मनुष्यद्वारा निन्दा सुनेर मौन धारण गर्नुपर्नेछ ॥५॥

अट्ठकवग्ग

(२६०)

अथ सत्थानि कुरुते, परवादेहि चोदितो ।
एस स्वस्स महागेधो, मोसवज्जं पगाहति ॥६॥

पण्डितो ति समञ्जातो, एकचरियं अधिट्ठतो ।
अथापि मेथुने युत्तो, मन्ढो व परिकिस्सति ॥७॥

एतमादीनवं जत्त्वा, मुनि पुब्बा परे इध ।
एक चरियं दल्हं कयिरा, न निसेवेथ मेथुनं ॥८॥

विवेकं येव सिक्खेथ, एतदरियानमुत्तमं ।
तेन सेट्ठो न मज्जेथ, स वे निब्बानसन्तिके ॥९॥

रितस्स मुनिनो चरतो, कामेसु अनपेक्खिनो ।
ओघतिण्णस्स पिहयन्ति, कामेसु गथिता पजाति ॥१०॥

६० तिससमेत्तेय्यसूत्तं सत्तमं निदिठत्तं । ७३

Dhamma.Digital

८. पसूरसुत्तं (४, ८)

इधेव सुद्धि इति वादियन्ति, नाज्जेसु धम्मसेसु विसुद्धिमाह ।
यं निस्सिता तत्थ सुमं वदाना, पच्चेकसच्चेसु पुशू निविट्ठा ॥१॥

अरूहरूका अपवादहरूद्वारा उत्तेजित भई जसले झूठ बोल्छ, त्यो एउटा ठूलो बन्धन हो । ऊ (यो बन्धनमा फँसेर) झूठ बोल्ने सुर गर्छ ॥६॥

पण्डितको रूपमा प्रसिद्ध र एक चर्यामा प्रतिस्थित भएको जो मनुष्य फेरि मैथुन-धर्ममा आसक्त हुन्छ, त्यो मनुष्यले मूर्खजस्तो भई अवनति भएर बस्नु पर्दछ ॥७॥

मुनिले आरम्भ र अन्तमा पनि यस दुष्परिणामलाई जानी एकलै दृढतापूर्वक विचरण गर र मैथु-धर्मलाई सेवन नगर ॥८॥

एकान्त-चिन्तनको अभ्यास गर । यो आर्यहरूको उचित शिक्षा हो । जसले यो शिक्षाको कारण आफूलाई श्रेष्ठ सम्झेको हुँदैन, उही निर्वाणको नजिकै पुगेको हुन्छ ॥९॥

आसक्तिहरूद्वारा रहित भई, कामभोगहरूको अपेक्षा नगरिकन विचरण गर्ने मनुष्य भव-पारंगत मुनिको स्पृहा (इच्छा) काम-भोगहरूमा आसक्त मनुष्यले गर्दछ ॥१०॥

४० तिस्समेत्तेसुत्त समाप्त ४२

८. पसूरसुत्त (४,८)

[मनुष्यहरू प्रशंसाको इच्छा गरी धर्मसम्बन्धी वाद-विवादमा परिरहन्छन् । मुक्त भएको मनुष्य विवादमा आलिङ्गित नहुनु ।]

“यही शुद्धि छ” - मनुष्य यस्तो भनेर विवाद गर्छ र भन्छ कि ‘अन्य धर्महरूमा शुद्धि छैन ।’ उसले जुन धर्मलाई मानेको हुन्छ, त्यही राम्रो भनेर भन्दछ । मनुष्यहरू विभिन्न धर्महरू मान्दछन् ॥११॥

ते वादकामा परिसं विगय्ह, बालं दहन्ति मिश्रु अञ्जमञ्जं ।
वदन्ति ते अञ्जसिता कथोज्जं, पसंसकामा कुसला वदाना ॥३॥

युतो कथायं परिसाय मज्झे, पसंसमिच्छं विनिघाति होति ।
अपाहतस्मिं पन मंकु होति, निन्दाय सो कुप्पति रन्धमेसी ॥३॥

यमस्स वादं पदिहीनमाहु, अपाहतं पण्हवीमंसकासे ।
परिदेवति सोचति हीनवादो, उपच्चगा मन्ति अनुत्थुनाति ॥४॥

एते विवादा समणेसु जाता, एतेसु उग्घाति निघाति होति ।
एतमिप दिस्वा विरमे कथोज्जं, न हञ्जदत्थत्थि पसंसलामा ॥५॥

पसंसितो वा पन तत्थ होति, अक्खाय वादं परिसाय मज्झे ।
सो हस्सति उण्णमतिच्च तेन, पप्पुरय तमत्थं यथामनो अहु ॥६॥

या उण्णति सास्स विघातभूमि, मानातिमानं वदते पनेसो ।
एतमिप दिस्वा न विवादयेथ, न हि तेन सुद्धिं कुसला वदन्ति ॥७॥

सूरो यथा राजस्सादाय पुट्ठो, अमिगज्जमेति पटिसूरमिच्छं ।
येनेव सो तेन पलेहि सूर, पुब्बे'व नत्थि यदिदं युधाय ॥८॥

विवादको कामना गर्ने परिषद्मा गएर एकले अरूलाई मूर्ख बनाउँछ । उसले विभिन्न गुरुहरूलाई मानेर उनिहरूको प्रशंसा गर्दछ र आफूलाई कुशल मान्दछ ॥२॥

प्रशंसाको इच्छा गरी परिषद्को बीचमा परिसकेपछि संघर्ष हुन्छ । छिद्र गवेसी (अरूहरूको सानो दोष पनि खोज्ने) भई दोष देखाइदिएमा उदास र निन्दित भई रिस उठाई बसिरहन्छ ॥३॥

प्रश्न सोध्नेद्वारा आफू पराजित हुन्छ, पराजित भएको देखाएमा त्यो परास्त मनुष्य विलाप गर्दछ, शोक गर्दछ र उसले यो सोचेर उसले पश्चाताप गर्दछ कि उसले मलाई पराजित गर्‍यो ॥४॥

यस किसिमको विवाद श्रमणहरूबाट उठ्नेछ, उनिहरूको आफू आफूमा नै प्रहार र प्रतिप्रहार हुनेछ । यस किसिमको विवादलाई देखेर विवादाहित हुनु । यसमा प्रशंसा-प्राप्तिको अतिरिक्त अरू केही लाभ हुँदैन ॥५॥

ऊ परिषद्को बीचमा आफ्नो मतलाई प्रशंसा गरेको देखी प्रशंसित हुन्छ । आफ्नो मनले इच्छा गरेको अनुसार पूरा भइसकेपछि हाँस्छ र अभिमान गर्छ ॥६॥

ऊ आफ्नो अभिमानले विनाशको कारण नजानेर अरूपनि मान र अभिमानको कुराहरू गर्दछ । यसलाई देखेर विवाद नगर्नु र कुशल मनुष्यले यसलाई शुद्धि भनेको छैन ॥७॥

जसरी कि राजभोजनले पुष्ट भएको पहलवान् मुकाबलाको लागि आफ्नो प्रतिद्वन्दी पहलवानलाई हाँक दिने हुन्छ, त्यस्तै गरी पसूर ! तिमी त्यस्तैप्रकारका मनुष्यहरूकहाँ जानू किनकि मसँग पहिलेदेखि नै युद्ध (विवाद) का निमित्त केही पनि शेष बाकी छैन ॥८॥

चे दिट्ठमुग्गय्ह विवादियन्ति, इदमेव सच्चन्ति च वादियन्ति ।
ते त्वं वदस्सु न हि ते'ध अत्थि, वादग्धि जाते पटिसेनिकत्ता ॥५॥

विसेनि कत्वा पन ये चरन्ति, दिट्ठीही दिट्ठी अविरुज्झमाना ।
तेसु त्वं किं लभेथ पसूर, येसीध नत्थि परमुग्गहीतं ॥१०॥

अथं तं पवितक्कमागमा, मनसा दिट्ठगतानि चिन्तयन्तो ।
धीनेन युगं समागमा, न हि त्वं सग्घसि सम्पयातवे'ति ॥११॥

५) पसूरसुत्तं अट्ठमं निट्ठितं । ५३

५-मागन्दियसुत्तं (४,५)

दिस्वान तण्हं अरतिं रगञ्च, नाहोसि छन्दो अपि मेथुनस्सिं ।
किमेविदं मुत्तकरीसपुण्णं, पादा पि नं सम्फुसितं न इच्छे ॥१॥

एतादिसं चे रतनं न इच्छसि, नारिं नरिन्देहि बहूहि पत्थितं ।
दिट्ठगतं सीलवतानुजीवितं, भवूपपत्तिञ्च वदेसि कीदिसं ॥२॥

जसले दृष्टिलाई ग्रहण गरी विवाद गर्छ र यही सत्य हो भनेर विवाद गर्छ । उसलाई भन्नुपर्दछ कि विवाद उत्पन्न भएपछि तिमीसँग बहस गर्नको निमित्त यहाँ कोही पनि हुनेछैन ॥९॥

जो एक दृष्टिकाले अरू दृष्टिकालाई विरोध नगरिकन प्रतिद्वन्द्वीरहित भई विचरण गर्दछ, त्यस्तो पसूर । शिक्षा पूर्ण भइसकेको लाई तिमीले विवाद गरउन सक्छ ? ॥१०॥

आफ्नो दृष्टिको समर्थनमा अनेक कुराहरू सोचै जब तिमी शुद्ध पुरुषको अगाडि पुग्यौ भने तिमीले ऊसँग विवाद पाउन सकिदैन ॥११॥

४० पस्सुत्त समाप्त ८३

५. मागन्दियसुत्त (४,५)

[मागन्दिय ब्राम्हणले भगवान् बुद्धको रूप सौन्दर्य देखी आफ्नी छोरीको विवाह बुद्धसँग गराउने इच्छा प्रकट गर्छ, त्यसपछि बुद्धको निष्कामतालाई जानी दृष्टिवादको विषयमा भगवान् बुद्धसँग प्रश्न गर्छ । भगवान् बुद्धले दृष्टिवादलाई खण्डन गरी प्रज्ञाद्वारा मुक्तिसाधनको मार्ग देखाइदिन्छ ।]

भगवान् बुद्ध - तृष्णा, अरति र रागलाई देखेर पनि मैथुनको इच्छा भएन भने मल-मूत्रले परिपूर्ण यो तिम्रो कन्या के हो ? यसलाई मैले खुट्टाले पनि छुन मन लाग्दैन ॥१॥

मागन्दिय - यसप्रकारका स्त्रीरत्न जसलाई कि राजाहरूले पाउने इच्छा गर्छन्, यदि तपाईं चाहनुहुन्न भने भन्नुस् कि दृष्टि, शीलव्रत, जीवन र पुनर्जन्मको विषयमा तपाईंको के बिचार छ ? ॥२॥

इदं वदामीति न तस्स होति, (मागन्दिद्याति भगवा),

धम्मेषु निच्छेय्य समुग्गहीतं ।

पस्सञ्च दिट्ठीसु अनुग्गहाय, अज्झत्तसन्ति पचिनमदस्सं ॥३॥

विनिच्छया यानि पकप्पितानि, (इति मागन्दिद्यो), ते वे मुनी बूसि अनुग्गहाय ।

अज्झत्तसन्तीति यमेतमत्थं, कथन्नु धीरेहि पवेदितं तं ॥४॥

न दिट्ठिया न सुतिया न जाणेन (मागन्दिद्याति भगवा),

सीलब्बतेनापि न सुद्धिमाह ।

अदिट्ठिया अस्सुतिया अज्जाणा, असीलता अब्बता नोपि तेन ।

एते च निस्सज्ज अनुग्गहाय, सन्तो अनिस्साय भवं न जप्पे ॥५॥

नो चे किर दिट्ठिया न सुतिया न जाणेन (यति मागन्दिद्यो),

सीलब्बतेनापि विसुद्धिमाह ।

अदिट्ठिया अस्सुतिया अज्जाणा असीलता अब्बता नोपि तेन ।

मज्जामहं मोमुहमेव धम्मं, दिट्ठिया एके पच्चेन्ति सुद्धिं ॥६॥

दिट्ठञ्च निस्साय अनुप्पुच्छमानो (मागन्दिद्याति भगवा), समुग्गहीतेसु प्पमोहमागा ।

इतो च नादक्खि अपण्णिय सज्जं, तस्मा तुवं मोमुहतो दहासि ॥७॥

समो विसेसी उद वा निहीनो, यो मज्जती सो विवदेथ तेन ।

तीसु विधासु अविकम्पमानो, समो विसेसीति न तस्स होति ॥८॥

सच्चन्ति सो ब्राम्हणो किं वदेय्य, मुसाति वा सो विवदेथ केन ।

यस्मिं समं विसमज्जापि नत्थि, सो केन वादं पटिसंयुजेय्य ॥९॥

ओकं पहाय अनिकेतसारी, गामे अकुब्बं मुनि सन्थवानि ।

कामेहि रिता अपुरेक्खरानो, कथं नं विग्गय्ह जनेन कयिरा ॥१०॥

भगवान् बुद्ध - धर्ममा परीक्षा गरिसकेपछि म जस्तो मुक्त पुरुषले कुनैपनि मतलाई अपनाउनेछैन । दृष्टिहरूको दुष्परिणामलाई देखेर त्यसमा आसक्त नभई मैले आध्यात्मिक शान्तिको गवेषणा गरें र त्यसलाई पाएं ॥३॥

मागन्दिय - हे मुनि ! तपाईंले अनुग्रहपूर्वक कल्पितमतहरूको सम्बन्धमा आफ्नो निर्णय कसरी बताउनुहुन्छ ? ॥४॥

भगवान् बुद्ध - न त दृष्टि, श्रुति, ज्ञान, शीलव्रतलाई न अश्रुति, अज्ञान र अशील-अव्रतलाई नै शुद्धि भनिएको छ । यसलाई त्याग गरेर, यसमा आसक्त नभई, शान्त पुरुषले कहीपनि लिप्त नभई पुनर्जन्मको पनि इच्छा गर्दैन ॥५॥

मागन्दिय - यदि दृष्टि, श्रुति, ज्ञान, शील-व्रतद्वारा या अदृष्टि अश्रुति, अज्ञान र अशील-अव्रतद्वारा शुद्धि हुँदैन भने यस धर्मलाई भ्रमात्मक मान्दछु किनकि कुनै मनुष्यले दृष्टिद्वारा शुद्धि बताएको हुन्छ ॥६॥

भगवान् बुद्ध - दृष्टिमा आश्रित भई आसक्त र मोहित भई तिमी प्रश्न गर्दछौ । तिमीलाई आध्यात्मिक शान्तिको अणुमात्र पनि ज्ञान छैन, त्यसकारण तिमीले मलाई भ्रमात्मक सम्झेका छौ ॥७॥

जसले आफूलाई अरूको समान, त्योभन्दापनि उत्तम वा हीन सम्झिरहेको हुन्छ, त्यसको कारणले उनी विवादमा पर्छ । जो यी तीनै अवस्थाहरूमा अविचलित हुन्छ, उसलाई समानता र उत्तमताको ख्याल रहनेछैन ॥८॥

जसमा समता या विषमताको ख्याल छैन, त्यो ब्राम्हणले कसलाई सत्य र असत्य सिद्ध गर्नको लागि बहस गर्छ ? उसले कोसँग विवाद गर्छ ? ॥९॥

घरबार त्यागी बेघर भई विचरण गर्ने मुनि गाउँमा मिलिजुली नगर्ने काम-भोगहरूद्वारा रहित, पुनर्जन्मको इच्छा नगर्ने मनुष्यहरूसँग विवादको कुरा नगर ॥१०॥

चेहि विवित्तो विचरेय्य लोके, न तानि उग्गय्ह, वदेय्य नागो ।
एलम्बुजं कण्टकं वारिजं यथा, जलेन पङ्केन च नूपलितं ।
एवं मुनि सन्तिवादो अगिद्धो, कामे च लोके च अनूपलितो ॥११॥

न वेदगू ढिट्ठया न मुतिया, समानमेति न हि तम्मयो सो ।
न कम्मना नोपि सुतेन नेय्यो, अनूपनीतो सो निवेसनेसु ॥१२॥

सञ्जाविरत्तस्स न सन्ति गन्था, पञ्जाविमुत्तस्स न सन्ति मोहा ।
सञ्जञ्च ढिट्ठञ्च अग्गहेसुं, ते घट्टयन्ता विचरन्ति लोके ति ॥१३॥

४० मागन्दियसुत्तं नवमं निदिठत्तं । ७३

१०. पुराभेदसुत्तं (४,१०)

कथंढस्सी कथं सीलो, उपसन्तो ति वुच्चति ।
तं मे गोतम प्रबूहि, पुच्छितो उत्तमं नरं ॥१॥

वीततण्हो पुरा भेदा (ति भगवा), पुब्बमन्तमनिस्सितो ।
वेमज्झे नूपङ्केय्यो, तस्स नत्थि पुरेक्खत्तं ॥२॥

अक्कोधनो असन्तासी, अविकत्थी अकुक्कुचो ।
मन्तभाणी अनुद्धतो, सवे वाचयतो मुनि ॥३॥

उत्तम पुरुष जुन दृष्टिहरूबाट अलग भई विचरण गर्छ । फेरि त्यसैमा नै विवाद नगर । जसप्रकार जलमा कंटकमय (काँडा भएको) कमल जल र हिलोमा अलिप्त हुन्छ, त्यसैप्रकार शान्तिवादी तृष्णारहित मुनि कामभोगहरू र संसारमा लिप्त हुँदैन ॥११॥

ज्ञानी पुरुष कुनै दृष्टि या बिचारको कारण अभिमान गर्दैन र ऊ न त्यसमा नै लिप्त हुन्छ । ऊ कुनै कर्मविशेष या श्रुतिको चक्करमा पर्दैन, किनभने ऊ दृष्टिहरूको अधिनमा छैन ॥१२॥

काम-भोगहरूले विमुक्त मनुष्यको निमित्त बन्धन हुँदैन । पूजा-द्वारा विमुक्त मनुष्यमा मोह हुँदैन । जो काम-भोगहरू र दृष्टिमा लिप्त छ, ऊ संघर्ष गर्दै संसारमा विचरण गर्छ ॥१३॥

४० मागन्दियसुत्त समाप्त ॐ

१०. पुराभेदसुत्त (४, १०)

[यो सूत्रमा शान्त पुरुषको परिचय दिइराखेको छ ।]

देवता - कुनप्रकारको दर्शन (ज्ञान) भएको र कुनप्रकारको शील भएको व्यक्तिलाई उपशान्त भन्ने गरिएको छ ? हे गौतम ! सोधेको छु, उत्तम मनुष्यको विषय बारे भन्नुहोस् ॥११॥

भगवान् बुद्ध - जसले शरीर त्यागनुपूर्व नै तृष्णारहित भइसकेको हुन्छ र जो भूत तथा भविष्यमा आश्रित हुँदैन, जो वर्तमानमा पनि आश्रित हुँदैन, उसको निमित्त कहींपनि आसक्ति हुँदैन ॥१२॥

जो क्रोध, त्रास, आत्म-प्रशंसा र चंचलतारहित छ, जसले बिचारगरी बोल्ने हुन्छ, अभिमानरहित छ र वचनमा संयमी छ, ऊ मुनि हो ॥१३॥

निरासत्ति अनागतं, अतीतं नानसोचति ।
विवेकदस्सी फस्सेसु, दिट्ठिसु च न निय्यति ॥४॥

पतिलीनो अकुहको, अपिहालु अनच्छरी ।
अप्पगब्भो अजेगुच्छो, पेसणेय्ये, च नो युतो ॥५॥

सातियेसु अनस्सावी, अतिमाने च नो युतो ।
सण्हो च पटिमानवा, न सद्धो न विरज्जति ॥६॥

लाभकम्या न सिक्खति, अलामे न च कुप्पति ।
अविरुद्धो च तण्हायं, रसे च नानुगिज्झति ॥७॥

उपेक्खको सदा सतो, न लोके सज्जते समं ।
न विसेसी न नीचेय्यो, तस्स न सन्ति उस्सदा ॥८॥

यस्स निस्सयता नत्थि जत्वा धम्मं अनिस्सितो ।
भवाय विभवाय वा, तण्हा यस्स न विज्जति ॥९॥

तं बूमि उपसन्तोति, कामेसु अनपेक्खनं ।
गन्था तस्स न विज्जन्ति, अतारि सो विसत्तिकं ॥१०॥

न तस्स पुत्ता पसवो वा, खेतं वत्थुं न विज्जति ।
अत्तं वापि निरत्तं वा, न तस्मिं उपलब्धति ॥११॥

येन नं वज्जु पुथुज्जना, अथो समणब्राम्हणा ।
तं तस्स अपुरेक्खतं तस्मा वादेसु नेजति ॥१२॥

वीतगेधो अमच्छरी, न उस्सेसु वदते मुनि ।
न समेसु न ओमेसु, कप्पं नेति अकप्पियो ॥१३॥

(१८९)

अट्ठकवग्ग

जसले भविष्यको विषयमा आसक्ति राख्दैन र भूतको विषयमा पश्चात्ताप गर्दैन, जो स्पर्शहरूमा विवेकदर्शी (रत हुँदैन) छ, ऊ दृष्टिहरूको चक्करमा पर्दैन ॥४॥

जो राग, ढोंग (ठगी) स्पृहा र मात्सर्य (कंजूस) रहित हुन्छ । जो प्रगल्भी हुँदैन, घृणारहित भएको हुन्छ, ऊ फेरि चुगलखोरीमा लाग्दैन ॥५॥

जो काम-भोगहरूमा रत रहँदैन, अभिमान रहित हुन्छ, शान्त र प्रतिभावान् छ, ऊ न त श्रद्धालु हुन्छ, न त विरक्त नै हुन्छ ॥६॥

जो लाभको इच्छाद्वारा शिक्षा प्राप्त गर्दैन, अलाभ भएमा पनि कुपित (रीस) हुँदैन, त्यो विरोध भावरहित भएको तृष्णाको वशमा गएर स्वादमा पनि भुल्नेछैन ॥७॥

जो उपेक्षक छ, सँधै स्मृतिमान् भइ रहेको हुन्छ, संसारमा कसैलाई पनि समान, श्रेष्ठ या नीच मान्दैन, उसमा राग हुँदैन ॥८॥

जसले अनासक्तको भावलाई बुझी आसक्तिरहित भइसकको छ, उनीसँग भव वा विभवप्रति तृष्णा हुँदैन ॥९॥

काम-भोगहरूको अपेक्षा नगर्ने त्यस्तो व्यक्तिलाई नै उपशान्त भन्दछु । उसको निमित्त सांसारिक बन्धन छैन । ऊ तृष्णाबाट टाढा गइसकेको छ ॥१०॥

जसको निमित्त पुत्र, पशु, खेत या धन छैन भने न उसको निमित्त आफ्नो या अरू भन्ने हुन्छ ॥११॥

जुन कुरामा साधारण मनुष्य, जसलाई श्रमण र ब्राम्हणले दोषी प्रमाणित गर्ने हो, ऊ त्यसमा दोषी हुँदैन । त्यसकारण ऊ आफ्नो निन्दाले विचलित हुँदैन ॥१२॥

राग र मात्सर्य (कंजूसी) मुनि आफूलाई श्रेष्ठ, समान वा निम्न व्यक्ति गन्दैन । समयबाट अलग भई उसले त्यसको भेदलाई पनि मान्दैन ॥१३॥

यस्स लोके सकं नत्थि, असता च न सोचति ।
धम्मेषु च न गच्छति, स वे सन्तोति बुच्चतीति ॥१४॥

४० पुराभेदसुत्तं दसमं निदित्तं । ७३

११. कलहविवादसुत्तं (४,११)

कुतो पट्टता कलहा विवादा, परिदेवसोका सह मच्छारा च ।
मानातिमाना सह पेसुणा च, कुतो पट्टता ते तदिङ्गं ब्रूहि ॥१॥

पिया पट्टता कलहा विवादा, परिदेवसोका सह मच्छरा च ।
मानातिमाना सह पेसुणा च, मच्छरिययुत्ता कलहाविवादा ।
विवादजातेसु च पेसुणानि ॥२॥

पिया नु लोकस्मिं कुतो निदाना, ये वापि लोभा विचरन्ति लोके ।
आसा च निट्ठा च कुतो निदाना, ये सम्परायाय नरस्स ह्योन्ति ॥३॥

छन्दानिदानानि पियानि लोके, ये वापि लोभा विचरन्ति लोके ।
आसा च निट्ठा च रतो निदाना, सम्परायाय नरस्स ह्योन्ति ॥४॥

छन्दो नु लोकस्मिं कुतो निदानो, विनिच्छया वापि कुतो पट्टता ।
कोधो मोसवज्जञ्च कथं कथा, ये वापि धम्मा समणेन वुत्ता ॥५॥

सातं असातन्ति यमाहु लोके, तमूपनिस्साय पट्टोति छन्दो ।
रूपेषु दिस्वा विभवं भवञ्च, विनिच्छयं कुरुते जन्तु लोके ॥६॥

जसको संसारमा केही पनि छैन, जो अभावको निमित्त पश्चात्ताप गर्दैन र जो सबै धर्महरूमा रागादिको वशमा पर्दैन । उसलाई नै शान्त भन्ने गर्दछ ॥१४॥

२० पुराभेदसुत्त समाप्त २३

११. कलहविवादसुत्त (४, ११)

[यस सूत्रमा कलह तथा विवादको कारण देखाइएको छ ।]

देवता - कृपया यो भन्नुहोस् कि कलह, विवाद, विलाप, शोक, मात्स्य (कंजूस), मान, अभिमान तथा चुगली कहाँबाट उत्पन्न हुन्छ ? ॥११॥

भगवान् बुद्ध - कलह, विवाद, विलाप, शोक, मात्स्य (कंजूस) मान, अभिमान र चुगली प्रियताबाट उत्पन्न हुन्छ ॥२॥

देवता - संसारमा प्रिय वस्तु भएको मा मूल कारण के हो, जसले गर्दा लोभले मनुष्य संसारमा विचरण गरिरहन्छ । तृष्णा र अनुरागको हेतु पनि यही नै हो, जसले गर्दा पुनर्जन्म गराइदिन्छ ? ॥३॥

भगवान् बुद्ध - मनपर्ने वस्तुको निदान इच्छा हो, फेरि यसको कारणले मनुष्य लोभको वशमा गई विचरण गरेर बसिरहेका हुन्छन् । तृष्णा र अनुरागको हेतु पनि यही नै हो, जसले गर्दा मनुष्यहरूको पुनर्जन्म हुने कारण पनि यही नै हो ॥४॥

देवता - श्रमण (बुद्ध) ले जुन धर्म बताउनुभएको छ त्यसअनुसार इच्छा कहाँबाट उत्पन्न हुन्छ ? अथवा विनिश्चय, क्रोध, असत्यभाषण तथा सन्देह कहाँबाट उत्पन्न हुन्छ ? ॥५॥

भगवान् बुद्ध - संसारमा प्रिय र अप्रिय वस्तु छन्, त्यसको कारण इच्छा हो । रूपको विनाश र उत्पत्तिलाई देखेर मनुष्य यहाँ कुनै निश्चयमा पुग्नेछ ॥६॥

कोधो मोसवज्जञ्च कथंकथा च, एते'पि धम्मा द्वयमेव सन्ते ।
कथंकथी जाणपथाय सिक्खे, अत्वा पुवुत्ता समणेन धम्मा ॥७॥

सातं असातञ्च कुतो निदाना, किस्मिं असन्ते न भवन्ति हेते ।
विभवं भवञ्चापि यमेतमत्थं, एतं मे पबूहि यतो निदानं ॥८॥

फस्सनिदानं सातं असातं, फस्से असन्ते न भवन्ति हेते ।
विभवं भवञ्चापि यमेतमत्थं, एतं ते पबूहि इतो निदानं ॥९॥

फस्सो न लोकस्मिं कुतो निदानो, परिग्गहा चापि कुतो पट्ठता ।
किस्मिं असन्ते ममत्तमत्थि, किस्मिं विभूते न फुसन्ति फस्सा ॥१०॥

नामञ्च रूपञ्च पटिच्च फस्सा इच्छानिदानानि परिग्गहानि ।
इच्छ च सन्त्या न ममत्तमत्थि, रूपे विभूते न फुसन्ति फस्सा ॥११॥

कथं समेतस्स विभोति रूपं, सुखं दुखं वापि कथं विभोति ।
एतं मे पबूहि यथा विभोति, तं जानियाम इति मे मनो अहु ॥१२॥

न सञ्जसञ्जी न विसञ्जसञ्जी, नोपि असञ्जी न विभूतसञ्जी ।
एवं समेतस्स विभोति रूपं, सञ्जानिदाना हि पपञ्चसङ्गा ॥१३॥

श्रमणले जानेर यी धर्महरूलाई बताउनुभएको छ कि क्रोध, असत्यभाषण र सन्देह - यो धर्म पनि दुबै (प्रिय र अप्रिय) कुराहरूबाट उत्पन्न हुने हुन्छ । सन्देह गर्ने व्यक्तिको लागि ज्ञान-पथको अभ्यास गर्नुपर्दछ ॥७॥

देवता - मलाई यसको उत्पत्तिको कारण बताउनुस् कि सुख (सात) र दुःख (असात) वेदनाहरू कहाँबाट उत्पन्न हुन्छन् ? कुन नहुने हो त्यो हुँदैन ? नाश र उत्पत्ति-जुन भन्नुभएको छ, उसको कारण पनि बताउनुहोस् ॥८॥

भगवान् बुद्ध - स्पर्शको कारण सुख र दुःख वेदनाहरू हुन् । स्पर्श नभएमा त्यो हुँदैन । जो विनाश र उत्पत्ति भनिएको छ, त्यसको कारण पनि त्यही हो भन्दछु ॥९॥

देवता - संसारमा स्पर्श कहाँबाट उत्पन्न हुन्छ ? परिग्रह कहाँबाट उत्पन्न हुन्छ ? कुनचाही कुरा नभएमा ममत्व हुँदैन ? कुनचाही कुरा नभएमा स्पर्श हुँदैन ? ॥१०॥

भगवान् बुद्ध - नाम र रूपले स्पर्श हुन्छ । इच्छाको कारण परिग्रह हुन्छ । इच्छा नभएको खण्डमा ममत्व (लालच) हुँदैन र रूप नभएको कारणले स्पर्श हुँदैन ॥११॥

देवता - कुनचाही अवस्थामा रूप निरोध हुन्छ, फेरि सुख र दुःखको निरोध कसरी हुन्छ ? त्यसको निरोध यथार्थरूपले मलाई बताउनुहोस्, मलाई यसबारे थाहा पाउन धेरै उत्सुकता भएको छ ॥१२॥

भगवान् बुद्ध - संज्ञाको कारण नै सबै प्रपंच उत्पन्न हुन्छ, त्यसकारण जो संज्ञामा हुँदैन, जो संज्ञारहित पनि छैन र जो असंज्ञी पनि छैन त जसले संज्ञाको अतिक्रमण गरिसकेको छ - यस्तो अवस्था भएमा रूप हुँदैन ॥१३॥

यं तं अपुच्छिम्ह अकित्तयी नो, अज्जं तं पुच्छाम तदिह्म ब्रुहि ।
एत्तावतग्गं नो वदन्ति हेके, यक्सस्स सुद्धिं इध पण्डितासे ।
उदाह्म अज्जम्पि वदन्ति एत्तो ॥१४॥

एत्तावतग्गम्पि वदन्ति हेके, यक्सस्स सुद्धिं इध पण्डितासे ।
तेसं पुनेके समयं वदन्ति, अनुपादिसेसे कुसला वदाना ॥१५॥

एते च जत्वा उपनिस्सिता'ति, जत्वा मुनी निस्सये सो विमंसी ।
जत्वा विमुत्तो न विवादमेति, भवामवाय न समेति धीरो'ति ॥१६॥

४०) कलहविवादसुत्तं एकादसं निदिठत्तं । ८४

१२. चूलवियूहसुत्तं (४,१२)

सकं सकं दिट्ठपरिब्बसाना, विग्गय्ह नाना कुसला वदन्ति ।
'यो एवं जानाति स वेदि धम्मं, इदं पटिक्कोसमकेवली सो' ॥१॥

एवम्पि विग्गय्ह विवादियन्ति, बालो परो अकुसलो'ति चाह्म ।
सच्चो नु वादो कतमो इमेसं, सब्बे'व हिमे कुसला वदाना ॥२॥

देवता - मैले जुन सोधे, त्यसलाई तपाईंले बताउनुभयो, अब म अर्को कुरा सोध्छु, त्यसलाई बताउनुहोस् कि कुनै पण्डितले प्राणीहरूको अन्तिम शुद्धि (अरूप समाधि) यहाँ हो भनी बताएको छ । के योभन्दा माथि पनि शुद्धिको विषयमा बताउनेहरू पाइन्छन् ? ॥१४॥

भगवान् बुद्ध - कुनै कुनै पण्डितले व्यक्तिको शुद्धिमा यतिमात्र बताएका छन् कि कोहीले उनका उच्छेदका कुरा भनेको हुन्छ, तर कुशल मनुष्यले निर्वाणलाई नै शुद्धि भनको हुन्छ ॥१५॥

“यी दृष्टिहरूलाई ग्रहण गरी त्यसैमा फँसिएको छ” - यस्तो मुनि (बुद्ध) ले विवेकपूर्वक जानेर विमुक्त हुनुभएको छ, त्यस्तो मुनि विवादमा लाग्दैन र न धीर, उत्पत्ति र विनाशको चक्करमा नै पर्दछ ॥१६॥

४० कलहविवादसुत्त समाप्त ८२

१२. चूलवियूहसुत्त (४,१२)

[मनुष्य मतको कारणले विवादमा परिरहन्छ, त्यसपछि अनेक सत्यहरू बारेमा भनिरहेका हुन्छन् । सत्य त एकमात्र छ । जसले दृष्टिलाई छाड्छ, ऊ विवादमा अल्भिँदैन ।]

देवता - मनुष्यले आ-आफना दृष्टिमा दृढतापूर्वक ग्रहण गरी - “हामी कुशल छौं” भनेर विवाद गर्छ र भन्छ कि जसले त्यस्तो जानेको छ, त्यही धर्मको जानकार छ र जसले यसलाई विरोध गर्छ, ऊ ज्ञानी होइन ॥१॥

विग्रहमा परी उसले यस्तो विवाद गर्छ, उसले भन्छ कि जो विराधी छ ऊ मूर्ख हो, फेरि अकुशल हो । तिनिहरूमध्ये सच्चा मतका के हुन् ? सबैले आफूलाई कुशल भन्दछन् ॥२॥

परस्स वे धम्ममनानुजानं, बालो मगो ह्येति निहीनपज्जो ।
सब्बे व बाला सुनिहीनपज्जा, सब्बेविमे दिट्ठपरिखसाना ॥३॥

सन्दिट्ठया चे पन वीवदाता, संसुद्धपज्जा कुसला गुतीमा ।
न तेसं कोचि परिहीनपज्जो, टिट्ठ हि तेसम्यि तथा समता ॥४॥

न चाहमेतं तथियन्ति ब्रूमि, यमाह बाला मिथु अज्जमज्जं ।
सकं सकं दिट्ठमकंसु सच्चं, तस्मा हि बालो ति परं दहन्ति ॥५॥

यमाह सच्चं तथियन्ति एके, तमाह अज्जे तुच्छं मुसा ति ।
एवमिप विग्गय्ह विवादियन्ति, कत्ता न एकं समणा वदन्ति ॥६॥

एकं हि सच्चं न दुतियमत्थि, यस्मिं पजानो विवदे पजानं ।
नाना ते सच्च्यानि सयं थुनन्ति, तस्मा न एकं समणा वदन्ति ॥७॥

कस्मा नु सच्च्यानि वदन्ति नाना, पवादियासे कुसला वदाना ।
सच्च्यानि सुतानि बहूनि नाना, उदाह ते तक्कमनुस्सरन्ति ॥८॥

न हेव सच्च्यानि बहूनि नाना, अज्जत्र सज्जाय निच्च्यानि लोके ।
तक्कञ्च दिट्ठीसु पकप्पयित्वा, सच्चं मुसा ति द्वयधम्ममाह ॥९॥

द्विट्ठे सुते सीलवते मुते वा, एते च निस्साय विमानदस्सी ।
विनिच्छये ठत्वा पहस्समानो, बालो परो अकुसलो ति चाह ॥१०॥

भगवान् बुद्ध - जसले अरूको धर्मलाई स्थान दिँदैन ऊ मूर्ख हो, ऊ पशु र प्रज्ञाविहीन हुनेछ र सबै मूर्ख र प्रज्ञाविहीन छन् । यी सबै दृष्टिहरूका चक्करमा परिरहेका छन् ॥३॥

यदि मनुष्य आफ्नो दृष्टिमा पवित्र हुन्छ, ऊ शुद्ध, प्रज्ञ, कुशल र मतिमान् छ, उनमा कुनै पनि प्रज्ञा विहीनता हुँदैन, किनकि उनका दृष्टि परिपूर्ण छ ॥४॥

यस्तै नै हो भनी भन्न त सक्दैन - "यही सत्य हो" जुन कुरालाई लिएर मनुष्य एक अर्कोलाई मूर्ख बताउनेछन्, उनीहरूले आ-आफ्नो दृष्टिलाई सत्य सिद्ध गर्छन् र एकले अर्कोलाई मूर्ख बताउँछन् ॥५॥

देवता - कुनै मनुष्यले जसलाई सत्य भनिएको छ, अरू मनुष्यले त्यसलाई प्रलाप र असत्य बताउँदछ । यसप्रकारले पनि विग्रहमा परी विवाद गर्दछ, श्रमणले एउटै कुरा किन भन्दैन ? ॥६॥

भगवान् बुद्ध - सत्य भनेको एउटै छ अरू छैन, जसको सम्बन्धमा व्यक्ति व्यक्तिसँग विवाद गर्छ । उसले स्वयम् नाना सत्यहरूलाई एउटै कुरा बताउँदैन ॥७॥

देवता - के मनुष्य नाना सत्यहरूलाई बताउँछन् ? ऊ आफूलाई कुशल सम्झे विवाद गर्छ ? के सुनेका सत्य नानाप्रकारका र धेरै नै छन् ? या उसले तर्कको अनुसरण गर्दछ ? ॥८॥

भगवान् बुद्ध - संज्ञाको अतिरिक्त संसारमा धेरैजसो विभिन्नप्रकारका सत्य तथा नित्य छैन । दृष्टिहरूमा तर्कलाई लगाएर सत्य र असत्य - यी दुई धर्महरूलाई बताउँदछ ॥९॥

दृष्टि, श्रुति, शील-व्रत, बिचार - यसको कारण अरूलाई अनादर गर्दै प्रसन्नतापूर्व कुनै निश्चयमा स्थित भई मनुष्यले अरूलाई मूर्ख र अकुशल भन्ने गरेका हुन्छन् ॥१०॥

चेनेव बालो'ति परं दहाति, तेनानुमानं कुसलोहि चा'ह ।
सयमतना सो कुसलो वदानो, अञ्जं विमानेति तथेव पाबा ॥११॥

अतिसारदिट्ठया सो समत्तो, मानेन सत्तो परिपुण्णमानी ।
सयमेव सामं मनसामिसित्तो, दिट्ठि हि सा तथा समत्ता ॥१२॥

परस्स चे हि वचसा निहीनो, तुमो सहा होति निहीनपञ्जो ।
अथ चे सयं वेदगू होति धीरो, न कोचि बालो समणेसु अत्थि ॥१३॥

अञ्जं इतो या'मिवदन्ति धम्मं, अपरद्धा सुद्धिमवकेलीनो ।
एवं हि तिथ्या पुथुसो वदन्ति, सन्दिट्ठिरागेण हि ते'मिरत्ता ॥१४॥

इधवे सुद्धिमिति वादियन्ति, नाञ्जेसु धम्मेसु विसुद्धिमाहु ।
एवमिप तिथ्या पुथुसो निविट्ठा, सकायने तत्थ दल्हं वदाना ॥१५॥

सकायने चापि दल्हं वदानो, कमेत्थ बालो'ति परं दहेय्य ।
सयमेव सो मेधकं आवहेय्य, परं वदं बालमसुद्धं धम्मं ॥१६॥

विनिच्छये ठत्वा सयं पहाय, उद्धं सो लोकस्मिं विवादमेति ।
हित्वान सब्बानि विनिच्छयानि, न मेधकं कुरुते जन्तु लोके'ति ॥१७॥

४० चूलव्यूहसुत्तं द्वादसमं निट्ठितं । ७२

मनुष्यहरूले जसको कारणले अरूलाई मूर्ख पाउँछ, त्यही कारणले आफूलाई कुशल भनिरहन्छ । आफूलाई कुशल भन्नेले त्यही कारण द्वारा अरूलाई अवज्ञा (अनादर) गर्छ ॥११॥

जो मनुष्यले आफ्नो त्यस दृष्टिलाई पूर्ण मान्छ र ऊ मानले परिपूर्ण अभिमानी भई जानेछ । ऊ स्वयं आफूलाई पण्डित सम्झनेछ, किनकि उसको दृष्टि नै त्यस्तै हुन्छ ॥१२॥

यदि अरूले भनेमा हीन हुने भए, तब स्वयं पनि प्रज्ञाविहीन हुन सक्नेछ । यदि आफूले भनेमा कुनै ज्ञानी र धीर भए श्रमणहरूमा कुनै पनि मूर्ख हुँदैनन् ॥१३॥

“जो यसको विपरीत अरू दृष्टि बताउँछ र जो शुद्धिका मार्गद्वारा विचलित छ, ऊ अकेवली (अज्ञानी) छ ।” - यस्तोलाई प्रायः तार्किक (दोस्रो मतावलंबी) भन्दछ, किनकि ऊ आफ्नो दृष्टि-रागमा रत हुन्छ ॥१४॥

“शुद्धि यही नै हो, दोस्रो धर्ममा शुद्धि छैन” - यस्तो प्रायः तैर्थिकका कुरा भन्ने छन् । उत्तम पुरुषहरू आफ्नो दृष्टिमा स्थिर र दृढ भई बताउनेछ ॥१५॥

जसले आफ्नो दृष्टिलाई दृढतापूर्वक ग्रहण गरी अरूलाई मूर्ख बताउनेछ, दोस्रो धर्मलाई मूर्ख र अशुद्ध भन्नेले ऊ स्वयं कलहको आह्वान गर्दछ ॥१६॥

ऊ आफ्नो दृष्टिमा स्थित भई स्वयं (अरू शास्त्रहरूद्वारा आफूलाई) तुलना गरी संसारमा विवाद गरिरहन्छ तर ज्ञानी पुरुषले सबै दृष्टिहरूलाई त्याग गरी संसारमा कलह गर्दैन ॥१७॥

६० चूलवियूहसत्त समाप्त ८३

१३. महावियूहसुत्तं (४,१३)

ये केचि, मे द्दिट्ठपरिब्बसाना, इदमेव सच्चन्ति विवादियन्ति ।
सब्बे'व ते निन्दमन्वानयन्ति, अथो पसंस'पि लमन्ति तत्थ ॥१॥

अप्पं हि एतं न अलं समाय, दवे विवादस्स फलानि ब्रूमि ।
एवम्पि दिस्वा न विवादियेथ, सेमामिपस्सं अविवादभूमिं ॥२॥

या काचि'मा सम्मुतियो पुथुज्जा, सब्बा'व एता न उपेति विद्वा ।
अनूपयो सो उपयं किमेय्य, द्दिट्ठे सुते खन्तिमकुब्बमानो ॥३॥

सीलुत्तमा संयमनाह् सुद्धिं, वतं समादाय उपट्ठितासे ।
इधेव सिक्खेम अथ'स्स सुद्धिं, भरूपणीता कुसलावदाना ॥४॥

स चे चुतो सीलवततो होति, स वेधति कम्मं विराधयित्वा ।
स जप्पति पत्थयतीध सुद्धिं, सत्था'व हीनो पवसं घरम्हा ॥५॥

सीलब्बतं वा'पि पहाय सब्बं, कम्मञ्च सावज्ज'नवज्जमेतं ।
सुद्धिं असुद्धिं'ति अपत्थयानो, विरतो चरे सन्तिमनुग्गहाय ॥६॥

तपूपनिस्साय जिगुच्छितं वा, अथ वा'पि द्दिट्ठ'व सुतं मुतं वा ।
उद्धंसरा सुद्धमनुत्थुनन्ति, अवीततण्हासे भवामवेसु ॥७॥

१३. महावियूहसुत्त (४, १३)

[जो दृष्टिवादमा पछि उसले शुद्धि प्राप्त गर्न सक्तैन । सत्यदर्शी दृष्टिवादलाई त्याग गरी शान्ति प्राप्त गर्छ ।]

देवता - जसले कुनै दृष्टिहरूलाई ग्रहण गरी 'यही सत्य हो, भनी विवाद गर्छ, उसलाई सबैले निन्दित पनि गर्न सक्छ, अथवा प्रशंसा पनि प्राप्त गर्न सक्छ ? ॥१॥

भगवान् बुद्ध - यो अल्पमात्र हो, शान्तिको निमित्त पर्याप्त छैन । म विवादका दुई फल बताउँदछु । निर्वाणको निर्विवाद भूमि र कल्याणकर देखेर विवादमा नलाग ॥२॥

जतिपनि पृथक् जनहरूका मान्यताहरू छन्, ती सबैमा बुद्धिमान् लाग्दैन । दृष्टि र श्रुतिलाई ग्रहण नगर्ने, आसक्तिरहित त्यसले के ग्रहण गर्छ ? ॥३॥

शीललाई उत्तम मान्नेले संयमले शुद्ध हुन्छ भनी भन्छ । उसले व्रत ग्रहण गरी भन्छ कि त्यसको शुद्धि यही नै सिक । भवमा पर्ने मनुष्यहरूले आफूलाई कुशल भन्छन् ॥४॥

ऊ शील-व्रतद्वारा च्युत हुन्छ, उसले आफ्नो कर्म बिग्यो भनी सम्झेर कम्पित हुन्छ । समूहबाट छुटेकोजस्तो वा घरबाट निकालेर पठाएको जस्तो शोक गर्छ, त्यसपछि शुद्धिको कामना गर्दछ ॥५॥

सबैले शीलव्रत तथा सदोष-निर्दोष कर्मलाई त्यागेर, शुद्धि र अशुद्धिको कामना गर्दै शान्तिको निमित्त विरक्त भएर विचरण गर ॥६॥

कुनै मनुष्य तप अथवा घृणित कामद्वारा अथवा दृष्टि, श्रुति या विचार द्वारा पुनर्जन्मको तृष्णालाई नछोडिकन नै उच्चस्वरले शुद्धि हुन्छ भनी बताउँछ ॥७॥

यत्थयमानस्स हि जप्पितानि, सविदितञ्चापि पकप्पितेसु ।
घुत्तपपातो इध यस्स नत्थि स, केन वेधेय्य कुहिं चि जप्पे ॥८॥

यमाहु धम्मं परमंति एके, तमेव हीनंति पनाहु अज्जे ।
सच्चो नु वादो कतमो इमेसं, सब्बे व हीमे कुसला वदाना ॥९॥

सकं हि धम्मं परिपुण्णमाहु, अज्जस्स धम्मं पन हीनमाहु ।
एवम्पि विग्गय्ह विवादियन्ति, सकं सकं सम्मुतिमाहु सच्चं ॥१०॥

परस्स चे वंभयितेन हीनो, न कोचि धम्मेसु विसेसि अस्स ।
पुथु हि अज्जस्स वदन्ति धम्मं, निहीनतो सम्हि दलहं वदाना ॥११॥

सद्धम्मपूजा पि नेसं तथेव, यथा पसंसन्ति सकायनानि ।
सब्बे पवादा तथिवा भवेय्युं, सुद्धी हि तेसं पच्चत्तमेव ॥१२॥

न ब्राम्हणस्स परनेय्यमत्थि, धम्मेसु निच्छेय्य समुग्गहीतं ।
तस्मा विवादानि उपातिवत्तो, न हि सेट्ठतो पस्सति धम्ममज्जं ॥१३॥

जानामि पस्सामि तथेव एतं, दिट्ठिया एके पच्चेन्ति सुद्धिं ।
अह्वस्सि चे कि हि तुमस्स तेन, अतिसित्वा अज्जेन वदन्ति सुद्धिं ॥१४॥

आकांक्षा भएका सँग तृष्णा हुन्छ, जसले उपाय गर्छ उही कम्पित हुन्छ, जोसँग मृत्यु र जन्म हुँदैन, उसलाई किन र कहाँ कम्पित हुने हुन्छ र तृष्णा गर्छ ? ॥८॥

देवता - जसलाई कोही मनुष्य उत्तम धर्म बताउँछ, उसलाई नै अरू मनुष्यले हीन भन्दछ । यसमा कुनचाही कथन सत्य हो ? यी सबैले आफूलाई कुशल भन्ने गरेका छन् ॥९॥

भगवान् बुद्ध - आफ्नो धर्मलाई परिपूर्ण बताउने अरूको धर्मलाई हीन बताउनेको भिन्न मत भएको ले नै विवाद गर्छ, र आफ्नो धारणा-लाई सत्य बताइएको हुन्छ ॥१०॥

यदि अरूलाई निन्दा गर्दैमा हीन हुने भए तब धर्ममा कुनैपनि श्रेष्ठ हुँदैन अनि सबैले अरूको धर्मलाई हीन बताउँछ र आफ्नो धर्मलाई ठोस भनी बताउँछ ॥११॥

मनुष्यले जसरी आफ्नो धर्म-मार्गको प्रशंसा गर्छ त्यसरी नै त्यसलाई पूजा पनि गर्छ । यदि यसैलाई सत्य भनी प्रमाण मानेको भए सबै वाद सत्य हुन्छन्, फेरि त्यसैको शुद्धि पनि भिन्न भिन्न हुन्छन् ॥१२॥

ब्राह्मण (सत्यको निमित्त) अरूको निर्भर हुँदैन । ऊ धार्मिक दृष्टि-हरूमा दृढग्राही हुँदैन, त्यसकारण ऊ विवादले अलग्ग हुन्छ, उसले अरू धर्मलाई श्रेष्ठ मान्दैन ॥१३॥

“मैले यसलाई उस्तै जानेको छु र देखेको छु” - यस प्रकार कनै मनुष्य दृष्टिले शुद्धि बताउँछ । यदि उसले देखेको भए के देख्यो ? उसले यथार्थ मार्ग छोडेर अरू क्रमले शुद्धि बताउँछ ॥१४॥

पस्सं नरो ढक्खति नामरूपं, दिस्वान वा अस्सति तानिमेव ।
कामं बहं पस्सतु अप्पकं वा, न हि तेन सुद्धिं कुसला वढन्ति ॥१५॥

निविस्सवादी न हि सुद्धिनायो, पकप्पितं दिट्ठि पुरेक्खरानो ।
यं निस्सितो तत्थ सुमं वदानो, सुद्धिं वढो तत्थ तथहसा सो ॥१६॥

न ब्राम्हणो कप्पमुपेति सङ्गं, न हि दिट्ठिसारी नपि जाणबन्धु ।
अत्वा च सो सम्मुतियो पुशुज्जा, उपेक्खति उग्गहणन्तमज्जे ॥१७॥

विसज्ज गन्थानि मुनीध लोके, विवादजातेसु न वग्गसारी ।
सन्तो असन्तेसु उपेक्खको सो, अनुग्गहो उग्गहणन्तिमज्जे ॥१८॥

पुब्बासवे हित्वा नवे अकुब्बं, न छन्दगू नोपि निविस्सवादी ।
स विप्पमुत्तो दिट्ठिगतेहि धीरो, न लिप्पति लोके अनत्तगरही ॥१९॥

स सब्बधम्मेषु विसेनिभूतो, यं किञ्चि दिट्ठं व सुतं मुतं वा ।
स पन्नमारो मुनि विप्पमुत्तो,
न कप्पियो नूपरतो नपरतो न पत्थियोति (भगवा) ॥२०॥

६० महब्बिहसुत्तं तेरसमं निट्ठत्तं । ७३

देखने मनुष्यले नाम-रूपलाई देख्छ । देखेर त्यलाई मान्नेछ । उसले थोरै वा धेरै किन देख्छ । कुशलजनले यसलाई नै शुद्धि हो भनी भन्दैनन् ॥१५॥

जो जुनचाही वादमा आसक्त हुन्छ, ऊ शुद्धिमा प्राप्त हुँदैन । किनकि उसले कुनै दृष्टि मानेको हुन्छ । मनुष्य जसमा आसक्त हुन्छ त्यसलाई शुभ बताउँछ र जसलाई शुद्धि बताइएको छ उसलाई सत्य मानेको हुन्छ ॥१६॥

ब्राम्हण विवेकयुक्त भएको ले तृष्णा - दृष्टिमा अल्भिदैन । उसले दृष्टिलाई अनुसरण गर्दैन र न ज्ञान-बन्धु नै हुनेछ । उसले पृथक्जनहरूको धारणालाई कुनचाही मनुष्यहरूले मनुष्यत्व ग्रहण गर्ने हुन् त्यसलाई जानी उसको उपेक्षा गर्छ ॥१७॥

मुनि यो संसारमा बन्धनहरूलाई छोडेर विवाद गर्नेहरूको पक्षधर हुँदैन । ऊ अशान्तहरूमध्ये शान्त जसलाई अन्य मनुष्यले ग्रहण गर्ने हुन्छ, त्यसलाई उपेक्षा गर्छ ॥१८॥

जसले पहिलेका आसवहरूलाई छोडी नयाँ आसवहरूलाई उत्पन्न गर्न दिँदैन, इच्छारहित, वादमा अनासक्त, दृष्टिहरूबाट पूर्ण रूपले मुक्त हुन्छ ऊ धीर संसारमा लिप्त हुँदैन र ऊ न आफूलाई नै निन्दा गर्छ ॥१९॥

जतिपनि दृष्टि, श्रुति र बिचार छन् ती सबैमाथि ऊ विजयी हुन्छ । ऊ पूर्णरूपले युक्त, भार त्यक्त (भार त्याग गरेको) संस्कार, उपरति तथा तृष्णाले रहित हुन्छ ॥२०॥

४० महावियूहसुत्त समाप्त ०२

१४. तुवटकसुत्तं (४,१४)

पुच्छामि तं आदिच्चबन्धु, विवेकं सन्तिपदं च महेसि ।
कथं दिस्वा निब्बाति मिक्खु, अनपादियानो लोकस्मिं किञ्चि ॥१॥

मूलं पपञ्चसङ्काय (इति भगवा), मन्ता अस्मीति सब्बमुपरुन्धे ।
या काचि तण्हा अज्झत्तं, तासं विनया सदा सदा सतो सिक्खे ॥२॥

यं किञ्चि धम्ममभिजञ्जा, अज्झत्तं अथ वापि बहिद्वा ।
न तेन मान कुब्बेश, न हि सा निब्बुति सतं वुत्ता ॥३॥

सेरयो न तेन मञ्जेरय, नीचेरयो अथ वापि सरिक्खो ।
फुट्ठो अनेकरुपेहि, नातुमानं विकप्पयं तिट्ठे ॥४॥

अज्झत्तमेव उपसमे, नाञ्जतो मिक्खु सन्तिमेसेरय ।
अज्झत्तं उपसन्तस्स, नत्थि अत्तं कुतो निरत्तं वा ॥५॥

मज्झे यथा समुहस्स, ऊमि नो जायति ठितो होति ।
एवं ठितो अनेजस्स, उस्सदं मिक्खु न करेरय कुहिं चि ॥६॥

अकित्थि विवटचक्खु, सक्खिधम्मं परिस्सयविनयं ।
पाटिपदं वदेहि भद्दं ते, पातिमोक्खं अथ वापि समाधिं ॥७॥

१४. तुवटकसुत्त (४,१४)

[यो सूत्रमा यो देखाइएका छ कि शान्ति प्राप्तिको निमित्त भिक्षुले के गर्नुपर्छ ?]

(भिक्षुचर्या)

देवता - आदित्यबन्धु ! महर्षि ! म तपाईंसँग विवेक तथा शान्तिपदको विषयमा सोध्छु । त्यसैको दर्शनले संसारमा सबैमा अनासक्त भई, भिक्षु कसरी शान्त हुनेछ ? ॥१॥

भगवान् बुद्ध - सबै प्रपंचहरूको जड अहंकार हो भनी जानी ज्ञानीले जुनसुकै कथनले त्यसलाई अन्त गर । जतिपनि अनुशय चित्तमा तृष्णाहरू छन्, त्यसबाट रहित हुनको निमित्त सधैं स्मृतिमान् भई अभ्यास गर ॥२॥

बाहिर र भित्र जतिपनि गुण छन्, त्यसलाई जानी त्यसको कारणले गर्व नगर किनभने साधुजनले त्यसलाई शान्ति भनेको छैन ॥३॥

त्यसको कारण न अरूभन्दा आफूलाई श्रेष्ठ सम्झने, न नीच र न समान । अनेकप्रकारले स्पर्श पाएर पनि आफूलाई विकल्पमा नलगाऊ ॥४॥

आफ्नो भित्री चित्तलाई शान्त गर । भिक्षु भएर अरू उपायद्वारा शान्तिको गवेषण नगर जसको भित्र शान्त हुन्छ उसमा अपनत्व (आफ्नोभाव) हुँदैन, परत्व (अरूको भाव) भन् कहाँ ? ॥५॥

जस्तो कि समुद्रको बीचमा लहर उठ्दैन, प्रत्युत स्थिरता बनिरहेको हुन्छ, त्यसरी नै स्थिर, चंचलतारहित भिक्षुले कुनैमा पनि तृष्णा नगर ॥६॥

देवता - उन्मीलित चक्षु ! (खुलेको आँखाले) (तपाईंले) आफ्ना बाधाहरूलाई टाढा गर्न साक्षात् धर्मउपदेश गर्नुभएको थियो । आफ्नो भद्र (राम्रो) प्रतिपदालाई बताउनुहोस् जो कि प्रातिमोक्ष या समाधि होउन् ॥७॥

चक्खुहि नेव लोलस्स, गामकशाय आवरये सोत ।
रसे च नानुगिज्झेय्य, न च ममायेथ किञ्चि लोकस्मि ॥८॥

फस्सेन यदा फुटठस्स, परिदेव मिक्खु न करेय्य कुहिं चि ।
भवं च नामिजप्पेय्य, भेरवेसु च न सम्पवेधय्य ॥९॥

अन्नानमथो पानानं, खादनीयानमथोपि वत्थानं ।
लद्धा न सन्निधिं कयिरा, न च परितसे तानि अलममानो ॥१०॥

झायी न पादलोलस्स, विरमे कुक्कुच्या नप्पमज्जयेय्य ।
अथ आसनेसु सयनेसु, अप्पसहेसु मिक्खु विहरेय्य ॥११॥

निहं न बहुलीकरेय्य, जागरियं भजेय्य आतापी ।
तनिहं मायं हस्सं सिड्डं, मेथुनं विप्पजहे सविमूसं ॥१२॥

आथब्बणं सुपिनं लक्खणं, नो विदहे अथो पि नक्खत्तं ।
विरुत्तं च गल्लकरणं, तिकिच्छं मामको न सेवेय्य ॥१३॥

निन्दाय नप्पवेधेय्य, न उण्णमेय्य पसंसितो मिक्खु ।
लोमं सह मच्छरियेन, कोधं पेसुनियञ्च पनुदेय्य ॥१४॥

कयविककये न तिट्ठेय्य, उपवाढं मिक्खु न करेय्य कुहिं चि ।
गामे च नामिसज्जेय्य, लामकम्या जन् न लापयेय्य ॥१५॥

न च कट्थिता सिया मिक्खु, न च वाचं पयुत्तं मासेय्य ।
पागब्भियं न सिक्खेय्य, कथं विग्गाहिकं न कथयेय्य ॥१६॥

मोसवज्जे न निययेथ, सम्पजानो सठानि न कयिरा ।
अथ जीवितेन पञ्जाय, सीलब्बतेन नाञ्जतिमञ्जे ॥१७॥

भगवान् बुद्ध - चक्षुको विषयमा लोलुपता नगर । नचाहिँदो कुरातिर आफ्नो कानलाई बन्द गर । स्वादमा लोलुपता नगर संसारमा कसैलाई पनि आफ्नो नठान ॥८॥

दुःखद स्पर्श भएतापनि भिक्षुले कही पनि विलाप नगर । भवको तृष्णा नगर र भयानकताबाट कम्पित नहुनू ॥९॥

अन्न अथावा पेय (पिउने वस्तु) खाद्य अथवा वस्त्र पाएमा त्यसलाई संग्रह नगर । त्यसलाई प्राप्त नभएतापनि चिन्ता नगर ॥१०॥

ध्यानी बन, घुमक्कड (घुम्ने) न बन, व्याकुलताले विरत बन, प्रमादी नबन । भिक्षुभई एकान्तमा विहार गर ॥११॥

धेरै निद्रालु न हुनू, उद्योगी बन, जागरणशील बन । तन्द्रा, माया (छल) हास्य, क्रीडा, ख्याल, मैथुन र श्रृंगारलाई त्यागिदिनू ॥१२॥

हाम्रा शिष्य । तन्त्र-मन्त्र, स्वप्नविचार, लक्षण हेर्ने र नक्षत्रहरूको विश्वासलाई त्यागिदिनू । पशु-पंक्षीको बोली सुनेर व्यवहार गर्ने गर्भ धारण गर्ने, चिकिल्सा गर्ने (वैद्यक) जस्ता कुरामा श्रद्धालु भिक्षुले अभ्यास नगर्नू ॥१३॥

भिक्षुले निन्दाबाट विचलित नहुनू, प्रशंसामा नफुल्लू र लोभ मात्सर्घ (कंजूसी) क्रोध तथा चुगलीलाई त्यागिदिनू ॥१४॥

भिक्षु क्रय-विक्रयमा नलाग । कही कसैलाई दोष नदिनू, गाउँमा कसैलाई गाली नदिनू र लाभको इच्छाले मनुष्यलाई नबोल्नू ॥१५॥

भिक्षु आत्मप्रशंसी नहुनू, स्वार्थपूर्ण कुरा नगर्नू, उद्दण्डता (प्रगल्भ) नसिक्नू र भगडा-लडाईका कुरा नगर्नू ॥१६॥

असत्य भाषण नगर्नू, जानी-बुझी शठता (कपट) नगर्नू, फेरि जीविका, प्रज्ञा, शील-व्रतको विषयमा अरूलाई अनादर नगर्नू ॥१७॥

सुत्वा रुसितो बह्वं वाचं, समणानं पुशुवचनानं ।
फरुसेन ते न पतिवज्जा, न हि सन्तो पटिसेनिकरोन्ति ॥१८॥

एतं च धम्ममज्जाय, विचिनं मिक्खु सदा सतो सिक्खे ।
सन्तीति निब्बुतिं उत्वा, सासने गोतमस्स नप्पमज्जेय ॥१९॥

अमिभू हि सो अनमिभूतो, सक्खिधम्मं अनीतिहुमदस्सी ।
तस्मा हि तस्स भगवतो सासने,
अप्पमत्तो सदा नमस्समनुसिक्खे ति (भगवा) ॥२०॥

४० तुवटसुत्तं चुहसमं निदिठत्तं । ८२

१५. अत्तदण्डसुत्तं (४,१५)

अत्तदण्डा भयं जातं, जनं पस्सथ मेधकं ।
सवेगं कित्तयिस्सामि, यथा संविजितं मया ॥१॥

फन्दमानं पजं दिस्वा, मच्छे अप्पोदये यथा ।
अज्जमज्जे हि व्यारुद्धे, दिस्वा मं भयमाविसि ॥२॥

समन्तमसरो लोको, दिसा सब्बा समेरिता ।
इच्छं भवनमत्तनो, नाहसासिं अनोसितं ॥३॥

ओसाने त्वेव व्यारुद्धो, दिस्वा मे अरती अहु ।
अथेत्थ सल्लमहक्खिं, बुहसं हृदयनिस्सितं ॥४॥

बहुभाषी (धेरै गफ अथावा कुरा) श्रमणहरूको दोषयुक्त धेरै कुराहरू सुनेर उसलाई कठोर (कडा) जवाफ नदिनु, साधुजनहरूप्रति हंसक नहुनु ॥१८॥

यी धर्मलाई जानेर विवेकी भिक्षु सधैं स्मृतिमान् रहन अभ्यास गर्नु, निर्वाणको शान्ति जानेर गौतमको शिक्षामा प्रमाद नगर्नु ॥१९॥

उनले विजयी अजेय भई धर्मलाई साक्षातरूपले बुझिसके । त्यसकारण अप्रमत्त भई उस भगवान् बुद्धको शिक्षाको सम्मानपूर्वक अभ्यास गर्नु ॥२०॥

ॐ तुवटकसुत्त समाप्त ॐ

१५. अत्तदण्डसुत्त (४,१५)

[यसमा भगवान् बुद्धले आफ्नो वैराग्यको कारण भन्नुहुन्छ, त्यसपछि तृष्णा-रहित भई निर्वाण प्राप्त गर्ने मार्ग देखाउनुहुन्छ ।]

आफ्नो दुष्कर्मद्वारा नै भय उत्पन्न हुन्छ, कलह गर्ने मनुष्यहरूलाई हेर । म संवेगको कुरा गर्दछु, जसरी कि मलाई संवेग (विरक्ति) प्राप्त भएका भियो ॥१॥

जसरी थोरै पानीमा माछाहरू छटपटिन्छन्, त्यसरी नै मनुष्यहरू छटपटिने हुन्छन्, एक अर्कोको बिरुद्धमा लाभेका मनुष्यहरूलाई हेरेर मलाई भय उत्पन्न भयो ॥२॥

सारा संसार असार छ, सबै दिशाहरू विचलित छन् । आफ्नो निमित्त कल्याणकर स्थानलाई चाहँदै कहीं पनि आपत्तिबाट खाली ठाउँ मैले पाइन ॥३॥

अन्तमा सर्वत्र विरोध भावलाई देखी ममा वैराग्य भयो । त्यसपछि मैले यहाँ पत्तालगाउन कठिन भएको मा घोच्ने काँडालाई देखे ॥४॥

येन सल्लेन ओतिण्णो, दिसा सब्बा विधावति ।
तमेव सल्लं अब्बुय्ह, न धावति न सीदति ॥५॥

तत्थ सिक्खानुगीयन्ति, यानि लोके गथिणानि न तेसु पसुतो सिया
निब्बिज्झ सब्बसो कामे, सिक्खे निब्बाणमततो ॥६॥

सच्चो सिया अप्पगब्भो, अमायो रित्तपेसुणो ।
अक्कोधनो लोभपापं, वेदिच्छं विचरे मुनि ॥७॥

निहं तन्दिं सहे थीनं, पमादेन न संवसे ।
अतिमाने न तिट्ठेय्य, निब्बाणमनसो नरो ॥८॥

मोसवज्जे न निययेथ, रूपे स्नेहं न कुब्बये ।
मानं च पिरिजानेय्य, सहसा विरतो चरे ॥९॥

पुराणं नामिनन्देय्य, नवे सन्तिं न कुब्बये ।
हीयमाने न सोचेय्य, आकासं न सितो सिया ॥१०॥

गेधं बूमि महोघो ति, आजवं बूमि जप्पनं ।
आरम्मणं पकम्पनं, कामपंको दुरच्चयो ॥११॥

सच्या अवोक्कम्म मुनि, थले तिट्ठति ब्राम्हणो ।
सब्ब सो पटिनिस्सज्ज, स वे सन्तो ति वुच्चति ॥१२॥

स वे विद्धा स वेदगू, जत्वा धम्मं अनिस्सितो ।
सम्मा सो लोके इरियानो, न पिहेतीध कस्सचि ॥१३॥

यो धं कामे अच्चतरि, सङ्गं लोके दुरच्चयं ।
न सो सोचति नाज्झेति, छिन्नसोतो अबन्धनो ॥१४॥

जुन काँडाले घोच्चा प्राणी सबै दिशाहरूमा दगुर्ने हुन्छ, त्यही काँडालाई निकाल्दै न दगुर्छ, न बस्छ ॥५॥

यहाँ संसारमा आसक्तिजनक धेरैजसो शिक्षाहरू दिएका हुन्छन्, त्यसमा नलाग । जहिलेपनि (सर्वथा) कामनातिर उदास भई आफ्नो मुक्तिको निम्ति अभ्यास गर ॥६॥

मुनि सत्यवादी हुनू, उदण्ड (प्रगल्भी) नहुनू, कपटी नहुनू, क्रोध, लाभ, पाप तथा कंजूसीबाट रहित भई विचरण गर ॥७॥

निर्वाणापेक्षी (निर्वाण चाहनेले) मनुष्यले निद्रा, तन्द्रा तथा आलस्यलाई जित, प्रमादमा नरहनु अभिमानमा नलाग ॥८॥

भूठो कुरा नबोल, रूपको स्नेह नगर, मानलाई त्यागीदिनु हिंसाबाट विरत भई विचरण गर ॥९॥

पुरानोलाई अभिनन्दन नगर, नयाँको आशा नगर, हराएको मा चिन्ता नगर र तृष्णामा लिप्त नहुनु ॥१०॥

मैले लोभलाई ठूलो पानीको बाढी भनें, आसक्तिहरूलाई बकवाद भनें, आलम्बन कम्पन हो र काम-भोगरूपी पंक हिलो हो ॥११॥

श्रेष्ठ मुनि सत्यद्वारा नहटिकन निर्वाणरूपी स्थलमा स्थित हुन्छ । सर्वत्यागी ऊ अवश्य शान्तमा गनिनेछ ॥१२॥

त्यही विद्वान् हो, त्यही ज्ञानी हो, जसले धर्मलाई जानेर अनासक्त भई सम्यक् रूपले संसारमा विचरण गर्छ, फेरि कसैसँग पनि स्पृहा (प्रेम) गर्दैन ॥१३॥

जसले यहाँ कामभोगहरूलाई त्यागिसकेको छ कि संसारमा दुष्ट र आसक्ति छ यस्तो धारालाई काटेर बन्धनरहित व्यक्ति न शोक गर्छ र न चिन्ता गर्छ ॥१४॥

यं पुब्बे तं विसोसेहि, पुच्छा ते मा'ह्व किञ्चनं ।
मज्झे वे नो गहेस्ससि, उपसन्तो चरिस्ससि ॥१५॥

सब्बसो नामरुपस्मिं, यस्स नत्थि ममायितं ।
असता च न सोचति, स वे लोके न जीयति ॥१६॥

यस्स नत्थि इदं मे'ति, परेसं वा'पि किञ्चनं ।
ममतं सो असंविन्दं, नत्थि मे'ति न सोचति ॥१७॥

अनिट्ठरी अनलुगिद्धो, अनेजो सब्बधीसमो ।
तमानिसंसं पबुमि, पुच्छितो अविकम्पनं ॥१८॥

अनेजस्स विजानतो, नत्थि काचि निसङ्गति ।
विरतो सो वियारम्भा, खेमं पस्सति सब्बधी ॥१९॥

न समेसु न ओमेसु, न उत्सेसु वदते मुनि ।
सन्तो स वीतमच्छरो, नादेति न निरस्सती'ति (मगवा) ॥२०॥

४० अब्बण्डसुत्तं पन्नरसमं निट्ठतं । ८२

१६. सारिपुत्तसुत्तं (४,१६)

न मे दिट्ठो इतो पुब्बे (इच्छायस्मा सारिपुत्तो), नस्सुतो उद कस्सचि ।
एवं वग्गुवद्धो सत्था, तुसितो गणिमागतो ॥१॥

जुन पहिलेको आसक्ति छ त्यसलाई त्यागिदिनू, पछि तिमीले कुनै पनि ग्रहण नगर, बीचमा ग्रहण नगरिकन उपशान्त भई विचरण गर्नुपर्छ ॥१५॥

जोसँग नाम र रूपमा सर्वथा नै ममत्व छैन, जसले अभावमा वा नभएपछि शोक गर्दैन, त्यसले नै संसारमा जन्म ग्रहण गर्दैन ॥१६॥

जोसँग कुनै वस्तुको विषयमा “यो मेरो हो” या “यो अरूको हो” - भन्ने भाव हुँदैन, ममत्वमा नलाग्ने उसले अभावमा शोक गर्दैन ॥१७॥

अनिष्टुरता, निर्लोभिता, वितृष्णा सर्वत्र समताका कुरा सुन्दा निर्भयताको सुपरिणाम बताइने रहेको छ ॥१८॥

तृष्णारहित विज्ञसँग कुनै संस्कार हुँदैन । प्रयत्नले विरत ऊ सर्वत्र क्षेमले बस्दछ ॥१९॥

मुनि आफूसमानका र तल्लोस्तरका श्रेष्ठहरूमध्ये आफूलाई यो हूँ भनी भन्दैन । शान्त मात्सर्यरहित उनले न त कुनैलाई ग्रहण गर्दछ न त छोड्छ ॥२०॥

ॐ अत्तदण्डसुत्त समाप्त ॐ

१६. सारिपुत्तसुत्त (४,१६)

[आयुष्मान् सारिपुत्र महास्थविरले सोध्नुभएपछि भगवान् बुद्धले भिक्षुजीवनको मार्ग निर्देशन गर्नुभयो ।]

सारिपुत्र - तुषितलोक (देवलोक) बाट मनुष्यलोकमा यस्तो मृदुभाषी भगवान् शास्तालाई न आजसम्म मैले देखेको थिएँ, न कोहीबाट सुनेका थिएँ ॥१॥

सदेवकस्स लोकस्स, यथा दिस्सति चक्खुमा ।
सब्बं तमं विनोदेत्त्वा, एको रतिमज्झगा ॥२॥

तं बुद्धं असितं तादिं, अकुहं गणिमागतं ।
बहुन्नमिध बद्धानं, अत्थि पञ्हेन आगमं ॥३॥

मिक्खुनो विजिगुच्छतो, भजतो रित्तमासनं ।
रुक्खमूलं सुसानं वा, पब्बतानं गुहासु वा ॥४॥

उच्चावचेसु सयनेसु, कीवन्तो तत्थ भेरवा ।
येहि मिक्खु न वेधेरय्य, निग्घोसे सयनासने ॥५॥

कति परिस्सयालोके, गच्छतो अमतं दिसं ।
ये मिक्खु अभिसम्भवे, पन्तमिह सयनासने ॥६॥

क्यास्स व्यप्पथयो अस्सु, क्यास्सस्सु इध गोचरा ।
कानि सिलब्बतानस्सु, पहितत्तस्स मिक्खुनो ॥७॥

कं सो सिक्खं समादाय, एकोदि निपको सतो ।
कम्मारो रजतस्सेव, निद्धमे मलमत्तनो ॥८॥

विजिगुच्छमानस्स यदिदं फासु (सारिपुत्ता ति भगवा), सयनं रित्तसनं सेवतो चे ।
सम्बोधिकामस्स यथानुधम्मं, तं ते पवक्खामि यथा पजानं ॥९॥

पञ्चन्नं धीरो भयानं न भाये, मिक्खु सतो सपिरयन्तचारी ।
इंसाधिपातानं सिरिसपानं, मनुस्सफस्सानं चतुप्पदानं ॥१०॥

परधम्मिकानं न सन्तसेरय्य, दिस्वापि तेसं बहुभेरवानी ।
अथापरानि अभिसम्भवेरय्य, परिस्सयानि कुसलानुएसी ॥११॥

देवताहरूसहित लोकको (संसारको) जसरी चक्षुष्मान् एउटै रूपमा देख्न सकिन्छ । वहाँले सबै अन्धकारलाई टाढा गरी एकै नै प्रव्रज्या सुख प्राप्त गरी विचरण गर्नुभयो ॥२॥

मनुष्यहरूको बीचमा रहनुभएका अनासक्त, स्थिर, निष्कपट भगवान् बुद्धसँग धेरै बद्ध प्राणीहरू प्रश्न सोध्नको निमित्त आइरहेका छन् ॥३॥

वृक्षमूलहरू, श्मशानहरू, पर्वतहरू र गुफाहरूमा एकान्त-चित्तको अभ्यास गर्ने अनासक्त भिक्षु कम्पित हुँदैन ॥४॥

अमृत (निर्वाण) तिर जानेहरूको निमित्त जति किसिमका बाधाहरू हुन्छन् जसद्वारा भिक्षु एकान्त शयनासनमा रहेर टाढा राखिन्छ ॥६॥

संयमी भिक्षुको वचन कस्तो हुन्छ ? विषय कस्तो हुन्छ ? फेरि शीलव्रत कस्तो हुन्छ ? ॥७॥

एकान्तसेवी (समाधिस्थ) ज्ञानी र स्मृतिमान् भिक्षु जुन शिक्षालाई ग्रहण गरी सुनारले चाँदी सफा गरेको समान आफ्नो मललाई टाढा राख्छ ? ॥८॥

भगवान् बुद्ध - विरक्त चित्त, एकान्त स्थान-सेवी, धर्मानुसार सम्बोधिको इच्छा गर्नेका लागि जुन अनुकूल छ त्यसको विषयमा अनुभवअनुसार तिमीलाई बताउँछु ॥९॥

धीर स्मृतिमान् संयत आचरण भएको भिक्षु पाँच प्रकारका भयदेखि नडराउनु । भिँगा, डस्ने सर्पहरूबाट, मनुष्यहरूको स्पर्श र पशुहरूद्वारा नडराउनु ॥१०॥

जो अरू धर्मावलम्बीहरू हुन्छन्, उनीहरूको धेरै भयानक भेषलाई देखी नडराऊ । कुशल गवेषक अरू बाधाहरूसँग पनि सामना गर ॥११॥

आतंकफस्सेन खुदाय फुट्ठो, सीतं अच्युण्हं अधिवासयेय्य ।
सो तहि फुट्ठो बहुधा अनोको, विरियं परक्कम्म दल्हं करेय्य ॥१२॥

श्रेय्यं न करेय्य न मुसा भणेय्य, मेत्ताय फस्से तसथतावरानि ।
यदाविलत्तं मनसो विजञ्जा, कण्हस्स पक्खोति विनोदयेय्य ॥१३॥

कोधातिमानस्स वसं न गच्छे, मूलं पि तेसं पलिसञ्ज तिट्ठे ।
यथप्पियं वा पन अप्पियं वा, अद्धा भवन्तो अमिसंभवेय्य ॥१४॥

पञ्जं पुरक्खत्वा कल्याणपीति, विक्खम्मये तानि परिस्सयानि ।
अरतिं सहेश सयनमिह पन्ते, चतुरो सहेश परिदेवधम्मे ॥१५॥

किं सु असिस्सामि कुवं वा असिस्सं, दुक्खं वत सेत्थ कुवज्ज सेस्सं ।
एते वितक्के परिदेवनेय्ये, विनयेथ सेसो अनिकेतसारी ॥१६॥

अन्नं च लद्धा वसनं च काले, मत्तं स जञ्जा इध तोसनत्थं ।
सो तेसु गुत्तो यतचारि गामे, रुसितोपि वाच फरुसं न वज्जा ॥१७॥

ओक्खित्तचक्खु न च पादलोलो, झानानुयुत्तो बहुजागरस्स ।
उपेक्खमारब्ध समाहितत्तो, तक्कासयं कुक्कुच्चिसूप छिन्दे ॥१८॥

चुद्धितो वचीहि सतिमामिनन्दे, सब्रम्हचारीसु खिलं पमिन्दे ।
वाचं पमुञ्चे कुसलं नातिवेलं, जनयादधम्माय न चेतयेय्य ॥१९॥

रोग-पीडा, भोक-वेदना, शील तथा अधिक गर्मीलाई सहनू । जसल अनेकप्रकारले पीडित भई, घरबार छोडी वीर्य तथा पराक्रमलाई दृढ गर ॥१२॥

चोरी नगर, असत्य नबोल, दुर्बलहरू र सबलहरू प्रति मैत्री गर । या दमन र व्याकुल भएमा पनि त्यसलाई मारको पक्षपाती भनी सम्झी टाढा राख ॥१३॥

क्रोध तथा अभिमानको वशमा नबस, त्यसको मूल हाँगालाई उखाडि-दिनु । अवश्य उसले प्रिय-अप्रिय दुबैलाई टाढा राख्छ ॥१४॥

प्रज्ञापूर्वक कल्याणरत भई त्यस्ता बाधाहरूलाई टाढा राख । एकान्त स्थानमा अरतिमाथि विजय प्राप्त गर, चारप्रकारका विलापका कुरामा विजय प्राप्त गर ॥१५॥

के खाने ? कहाँ खाने ? हिजो दुःखले सुते, आज कहाँ सुत्ने ? - परिवेदनीय यी वितर्कलाई घर छोडी विचरण गर्ने शैक्ष्यले यसलाई टाढा राख ॥१६॥

समयमा अन्न तथा वस्त्र पाएर त्यसले त्यहाँ आफ्नो सन्तोषको मात्रालाई जान । त्यसले उनको विषयमा संयत हुनु, संयमद्वारा गाउँमा घुम । रुष्टता (रिस) उठेपनि कठोर कुरा नगर ॥१७॥

आँखाले तलतिर हेरी घुमक्कड नभई, ध्यानमा लीन र सधैँ जागरुक, उपेक्षक र एकाग्रचित्त भई, काम-भोगसम्बन्धी वितर्कहरू र चंचलतालाई त्यागिदिनु ॥१८॥

आचार्य आदिको वचनहरूद्वारा देखाइएका मा स्मृतिमान् भई त्यसलाई स्वीकार गर, गुरुभाइहरूप्रति द्वेषभाव त्यागिदिनु, कल्याणकारी अनुकूल कुरा भन, मनुष्यहरूमा विवाद उठ्ने कुरा न सोच ॥१९॥

अथापरं पञ्च रजानि लोके, येसं सतिमा विनयाय सिक्खे ।
रूपेसु सहेसु अथो रसेसु, गन्धेसु फस्सेसु सहेथ रागं ॥२०॥

एतेसु धम्मेसु विनेय्य घब्बं, मिक्खु सतीमा सुविमुत्तचित्तो ।
कालेन सो सम्मा धम्मं परिवीमंसमानो,
एकोद्दिभूतो विहने तमं सो ति (भगवा) ॥२१॥

सारिपुत्तसुत्तं सोलमयं निदिठत्तं ।
अदठवग्गो चतुत्थो निदिठतो ।

५. पारायणवग्गो

१. वत्थुगाथा (५, १)

कोसलानं पुरा रम्मा, अगमा दम्बिस्सिणापथं ।
आकिञ्चञ्जं पत्थयानो, ब्राम्हणो मन्तपारगू ॥१॥

सो अस्सकस्स विसये, अलकस्स समासने ।
वसी गोदावरी कूले, उञ्छेन च फलेन च ॥२॥

संसारमा पाँचप्रकारका रज छन्, उनबाट टाढा रहनको निमित्त अभ्यास गर । रूप, शब्द, रस, गन्ध र स्पर्शका रागमाथि विजय पाउनु ॥२०॥

यी कुराहरूप्रति अनुराग त्याग गरी स्मृतिमान् र विमुक्त चित्त भएको हुनु । त्यसैले समयमा धर्मलाई अनुशीलन गरी, एकाग्र चित्त भई अन्धकारलाई नाश गर ॥२१॥

४० सारिपुत्रसुत्त समाप्त ४२

५. पारायणवग्ग

१. वत्थुगाथा (५, १)

[यस वर्गमा बावरी ब्राम्हणका शिष्यहरूद्वारा सोधिएका प्रश्नहरूका उत्तर छन् । बावरी कोशल नरेश प्रसेनजितका पुरोहित थियो । ऊ प्रव्रजित भएर आफ्ना शिष्यहरूका साथ उत्तरापथबाट दक्षिणापथमा गए र गोदावरी नदीको किनारमा आश्रम बनाएर रहन थाले । उस समय उत्तरापथमा भगवान् तथागतका उपदेशहरूको उसले चर्चा सुनी आफ्ना सोःह (१६) शिष्यहरूलाई भगवान् तथागतकहाँ पठाए । उनीहरूले यात्रा गर्दै राजगृहमा भगवान् तथागतलाई दर्शन गरे र भगवान् तथागतसँग अलग्ग अलग्ग प्रश्न साधे । भगवान् तथागतले उनीहरूका प्रश्नहरूको उत्तर दिनुभयो । यो वत्थुगाथा संगीतिकारक भिक्षुहरूद्वारा रचित छ, जसको प्रवक्ता आयुष्मान् आनन्द थिए ।]

मंत्रले पारंगत एक ब्राम्हण सर्वत्यागी हुने कामनाद्वारा कोशल-जनपदको रम्य नगर (श्रावस्ती) बाट दक्षिणापथतिर गए ॥१॥

ऊ (आन्ध्रको) अलकको नजिक रहेको अश्वक (अस्सक) राज्यको मध्य अर्थात् (यी दुई राज्यको सीमाना) गोदावरीकिनारमा बसी भिक्षाद्वारा र फलफूल-द्वारा जीविका गरी बसेका थिए ॥२॥

तस्सेव उपनिस्साय, गामो च विपुलो अह् ।
ततो जातेन आयेन, महायञ्जं अकप्पयि ॥३॥

महायञ्जं यजित्वान, पुन पाविसि अस्समं ।
तस्मिं पतिपविट्ठमिहं, अञ्जो आगच्छि ब्राम्हणो ॥४॥

उग्घट्टपादो तसितो, पंकदन्तो रजस्सिरो ।
सो च नं उपसङ्कम्म, सतानि पञ्च याचति ॥५॥

तमेनं बावरी दिस्वा, आसनेन निमन्तयि ।
सुखं च कुसलं पुच्छि, इदं वचनमब्रवि ॥६॥

यं सो मम देय्यधम्म, सब्बं विस्सज्जितं मया ।
अनुजानाहि मे ब्रम्हे, नत्थि पञ्च सतानि मे ॥७॥

सचे मे याचमानस्स, भवं नानूपदस्सति ।
सतमे दिवसे तुय्हं, मुद्धा फलतु सत्तथा ॥८॥

अमिसङ्करित्वा कुहको, भेरवं सो अकित्तयि ।
तस्स तं वचं सुत्वा, बावरीं दुक्खितो अह् ॥९॥

उस्सुसति अनाहारो, सोकसल्लसमपिपितो ।
अथोपि एवं चित्तस्स, झाने न रमती मनो ॥१०॥

उत्रस्तं दुक्खितं दिस्वा, देवता अत्थकामिनी ।
बावरिं उपसङ्कम्म, इदं वचनमब्रवी ॥११॥

न सो मुद्धं पजानाति, कुहको सो धनत्थिको ।
मुद्धनि मुद्धपाते वा, जाणं तस्स न विज्जति ॥१२॥

(३१५)

पारायणतम्म

त्यसको आश्रयमा ठूलो एउटा गाउँ थियो । त्यहाँबाट प्राप्त आम्दानी-
द्वारा उसले महायज्ञको आयोजन गरे ॥३॥

महायज्ञ गरी पुनः आश्रममा प्रवेश गरे । त्यहा प्रवेश गरिसकेपछि
त्यहाँ अरू ब्राम्हण आए ॥४॥

नराम्रो र मैलो खुट्टा तृषित (काँपिरहेको) शरीर, हँदै, मैलले भरेको
दाँत, धूलोले भरेको टाउको भएर उसकहाँ आएर उसले बावरी ब्राम्हणसँग
पाँच सय कार्षापण मागे ॥५॥

बावरी ब्राम्हणले उसलाई देखेर आसन दिए, कुशल-मंगल सोधे र यो
कुरा भने ॥६॥

जतिपनि मसँग दान दिने वस्तु थिए, मैले ती सबै दान दिए । हे ब्राम्हण !
मलाई क्षमा गर । मसँग पाँच सय कार्षापण छैन ॥७॥

यदि मैले मागेको मा तिमीले दिएनौ भने, सातौँ दिन तिम्रो टाउको सात
टुक्रा भई फुटनेछ ॥८॥

त्यस ढोंगीले बनावटी क्रिया गरेर भय देखाएर केही बोले । उसको त्यो
कुरा सुनेर बावरी दुःखित भए ॥९॥

त्यो शोकरूपी काँडाले घोचेको कारण निराहार भई उसको शरीर
सुकेर दुब्लो भयो । उसको यस किसिमको चित्त भएको ले गर्दा ध्यानमा मन
लागेको थिएन ॥१०॥

त्राहिमाम् र दुःखी भएको देखेर एक हितैषी देवता (आश्रामवासी देवता)
बावरी ब्राम्हणकहाँ आएर यस्तो कुरा भने ॥११॥

ऊ धन चाहेको ढोंगी 'शिर' लाई जानेको छ, शिर र शिर फुट्ने ज्ञान
ऊसँग छैन ॥१२॥

भोती चरहि जानाति, तं मे अक्खाहि पुच्छिता ।
मुद्धं मुद्धाधिपातं च, तं सुणोम वचो तव ॥१३॥

अहम्पेतं न जानामि, ज्ञाणं मे तथ न विज्जति ।
मुद्धं मुद्धाधिपातो च, जिज्ञानं हेतुं दस्सनं ॥१४॥

अथ को चरहि जानाति, अस्मिं पुथविमण्डले ।
मुद्धं मुद्धाधिपातं च, तं वे अक्खाहि देवते ॥१५॥

पुरा कपिलवत्थुम्हा, निक्खन्तो लोकनायको ।
अपच्चो ओक्काकराजस्स, सक्कपुत्तो पमं करो ॥१६॥

सो हि ब्राम्हण सम्बुद्धो, सब्बधम्मान पारगू ।
सब्बामिञ्जाबलपुत्तो, सब्बधम्मसे चक्खुमा ।
सब्बधम्मक्खयं पत्तो, विमुत्तो उपधिसङ्कये ॥१७॥

बद्धो सो भगवा लोके, धम्मं देसेति चक्खुमा ।
तं त्वं गत्वान पुच्छस्सु, सो ते तं व्याकरिस्सति ॥१८॥

सम्बुद्धोति वचो सुत्वा, उदग्गो बावरी अहु ।
सोकस्स तन्नका आसि, पीतिं च विपुलं लमि ॥१९॥

सो बावरी अत्तमनो उदग्गो, तं देवतं पुच्छति वेदजातो ।
कतममिह गामे निगममिह वा पुन, कतममिह वा जनपदे लोकनाथो ।
यत्थ गन्त्वा नमस्सेमु, सम्बुद्धं दिपदुत्तमं ॥२०॥

सावात्थियं कोसलमन्दिरे जिनो, पट्टपञ्जो वरभूरिमेधसो ।
सो सक्कपुत्तो विधुरो अनासवो, मुद्धाधिपातस्स विद्धुं नरासभो ॥२१॥

बावरी ब्राम्हण - हे देवता । यदि तपाईंलाई शिर र शिरलाई कटाउने ज्ञान थाहा भए म सोद्वैछु के तपाईंले यसलाई सुन्ने इच्छा गर्नुभएको छ ॥१३॥

देवता - मलाई पनि यो कुरा थाहाछैन, यसको ज्ञान मसँग छैन । शिर र शिर फुटाउने ज्ञान बुद्धविषय (बुद्धले मात्र भन्नुहुन्छ) हो ॥१४॥

बावरी ब्राम्हण - त्यसो भए यो पृथ्वीमण्डलमा शिर र शिर फुटाउने विद्या कसले जानेका छ ? ॥१५॥

देवता - पहिले इक्ष्वाकुराजाका पुत्र, शाक्यपुत्र प्रकाशमानुन्, लोकनायक कपिलवस्तु नगरबाट निस्कनुभएको छ ॥१६॥

हे ब्राम्हण ! वहाँ सम्बुद्ध सबै धर्ममा पारंगत हुनुहुन्छ, वहाँमा सबै अभिज्ञाको बल प्राप्त छ, सबै धर्महरूमा चक्षुभान् हुनुहुन्छ । सबै क्लेशहरू र आसक्तिहरू नष्ट गरी विमुक्त हुनुभएको छ ॥१७॥

चक्षुष्मान् भगवान् बुद्ध लोकमा (संसारमा) धर्मोपदेश दिइरहनु भएको छ । तिमी वहाँ कहाँ गई सोध । वहाँले तिम्रो उत्तर दिनुहुनेछ ॥१८॥

'सम्बुद्ध' वचन सुनेर बावरी प्रफुल्लित भयो । उसको शोक कम भयो र उसलाई आनन्द लाग्यो ॥१९॥

बावरी - त्यसपछि सन्तुष्ट, हर्षित तथा आनन्दित भएका बावरीले देवतासँग सोधे - वहाँ लोकनाथ जुन ग्राममा जुन नगरमा, जुन जिल्लामा बसिरहनु भएको छ ? त्यहाँ गएर वहाँ नर-श्रेष्ठ सम्बुद्धलाई नमस्कार गर्न पाइनेछ ? ॥२०॥

देवता - कोशल जनपदको श्रावस्ती नगरमा वहाँ महाप्रज्ञ, उत्तमप्रज्ञ, भारमुक्त, आश्रवरहित, नरश्रेष्ठ, शिर फुटाउनेमा ज्ञाता शाक्यपुत्र जिन (बुद्ध) हुनुहुन्छ ॥२१॥

ततो आमन्तयी सिस्से, ब्राम्हणे मन्तपारगे ।
एथ माणव अविस्सस्सं, सुणोथ वचनं मम ॥२२॥

यस्सेसो दुल्लभो लोके, पातुभावो अभिण्हसो ।
स्वज्ज लोकमिह उप्पन्नो, सम्बुद्धो इति विस्सुतो ।
स्खिप्पं गन्त्वान सावत्थिं, पस्सव्हो दिपदुत्तमं ॥२३॥

कथं चरहि जानेमु, दिस्वा बुद्धो ति ब्राम्हण ।
अजानतं नो पबूहि, यथा जानेमु तं मयं ॥२४॥

आगतानि हि मन्तेसु, महापुरिसलक्खणा ।
द्वृत्तिंसा च व्याख्याता, समत्ता अनुपुब्बसो ॥२५॥

यस्सेते होन्ति गतेसु, महापुरिसलक्खणा ।
द्वे व तस्स गतियो, ततिया हि न विज्जति ॥२६॥

सचे अगारं अज्झावसति, विजेय्य पठविं इमं ।
अदण्डेन असत्थेन, धम्मेनमनुसासति ॥२७॥

सचे च सो पब्बजति, अगारा अनगारियं ।
विवत्तच्छदो सम्बुद्धो, अरहा भवति अनुत्तरो ॥२८॥

जातिं गोतं च लक्खणं, मन्ते सिम्से पुनापरे ।
मुद्धं मुद्धाधिपातं च, मनसा येव पुच्छथ ॥२९॥

अनावरणदस्सावी, यदि बुद्धो भविस्सति ।
नसा पुच्छतो पज्जे, वाचाय विस्सजेस्सति ॥३०॥

बावरी ब्राम्हण - त्यसपछि वेदहरूमा पारंगत ब्राम्हण शिष्यहरूलाई उसले सम्बोधित गरे - हे माणवहरू ! (तरुण ब्राम्हणको विद्यार्थी) आऊ । म तिमीहरूलाई भन्छु, मेरो कुरा सुन ॥२२॥

संसारमा जसको उत्पन्न हुनु प्रायः दुर्लभ छ, उनी आज सम्बुद्ध नामले प्रसिद्ध, संसारमा उत्पन्न भइसकेको छ । श्रावस्तीमा गएर उ त्यस नर-श्रेष्ठको दर्शन गर ॥२३॥

शिष्य - हे ब्राम्हण ! कसरी हामीहरूले देखेर थाहापाउँछौं कि वहाँ नै बुद्ध हो ? हामी थाहा नपाउनेहरूलाई बताउनुस्, जसद्वारा हामीहरूले वहाँलाई चिन्न सकौं ॥२४॥

बावरी - वेदहरूमा महापुरुष लक्षण उल्लेख भएको छ । क्रमशः अनि परिपूर्णतः वत्तीस लक्षण लहरै वर्णन गरिराखिएको छ ॥२५॥

जसको शरीरमा महापुरुषलक्षण हुन्छ, उनको दुई गति हुनेछ, तेस्रो गति हुँदैन ॥२६॥

यदि यस पृथ्वीलाई जितेर घरमा बस्नु भयो भने विना दण्ड, विना शास्त्रले नै धर्मद्वारा शासन गर्दछ ॥२७॥

यदि घरबार त्यागी प्रव्रजित भई गएछ भने तृष्णाले रहित हुँदै सर्वश्रेष्ठ, अर्हत बुद्ध हुनेछ ॥२८॥

जाति, गोत्र, लक्षण, मंत्र, शिष्यहरू शिर र शिर फुटिने विषयमा प्रश्न सोध ॥२९॥

यदि बुद्ध आवरणरहित दृष्टा (दृष्टिले देखिने सबैलाई) भयो भने मनले सोधेका सबै प्रश्नहरूको उत्तर बचनद्वारा दिनुहुनेछ ॥३०॥

बावरिस्स वचो सुत्वा, सिस्सा सोलस ब्राम्हणा ।
अजितो तिस्समेत्तेय्यो, पुण्णको अथ मेत्तगू ॥३१॥

धोतको उपसीवो च, नन्दा च अथ हेमको ।
तोदेय्यकप्पा दुमयो, जातुकण्णी च पण्डितो ॥३२॥

मद्भावुधो उदयो च, पोसालो चापि ब्राम्हणो ।
मोघराजा च मेधावी, पिंगियो च महा इसि ॥३३॥

पच्चेकगणिनो सब्बे, सब्बलोकस्स विस्सुता ।
झायी झानरता धीरा, पुब्बवासनवासिता ॥३४॥

बावरिं अमिवादेत्वा, कत्वा च न पदक्खिणं ।
जटाजिनधरा सब्बे, पक्कामुं उत्तरामुखा ॥३५॥

अलकस्स पतिठानं, पुरिमं माहिस्सतिं तदा ।
उज्जेनिं चापि गोणद्धं, वेदिस वनसव्हयं ॥३६॥

कोसम्बिं चापि साकेतं, सावत्थिं च पुरुत्तमं ।
सेतत्थ्यं कपिलवत्थुं, कुसिनारं च मन्दिरं ॥३७॥

पावं च भोगनगरं, वेसालिं मागधं पुरं ।
पासाणकं चैतियं च, रमणीयं मनोरमं ॥३८॥

तसितो नुदकं सीतं, महालामं व वाणिजो ।
छायं धम्मामिततो व तुरिता पब्बतमारुहं ॥३९॥

भगवा च तमिह समये, मिक्खुसङ्कपुरवस्सतो ।
मिक्खुनं धम्मं देसेति, सोहो व नदती वने ॥४०॥

बावरी ब्राम्हणको कुरा सुनी सोऱ्ह ब्राम्हणशिष्य - १. अजितं, २. तिस्समेत्तेय्य, ३. पुणक ४. मेत्तगू, ५. घोटक, ६. उपसीव, ७. नन्द, ८. हेमक, ९. तोदेय्यकप्प, १०. दुभय, ११. जतुकण्ण, १२. भद्रबुध, १३. उदय, १४. पोसाल, १५. मोघराज र १६. पिड्ङ्गिय आदि सबै प्रत्येक गणी हुन्, सबै संसारमा प्रसिद्ध छन् । ध्यानी ध्यानमा, लीन हुने धीर र पूर्व राम्रो संस्कारहरूले युक्त थिए, बावरीलाई प्रणाम गरी उसको प्रदक्षिणा गरी, सबै जटा र मृगछालाधारी उनीहरू उत्तरतिर गए ॥३१-३५॥

तिनीहरू पहिले आलकराज्यमा प्रतिष्ठान (पैठन) नगर गए । त्यहाँबाट महिष्मती (मध्यप्रदेश स्थित महिष्मती) नगर गए । उज्जयिनी (वर्तमान उज्जैन मध्य-प्रदेश), गोनद्ध (गोधपुर) विदिशा (वर्तमान भलसा, मध्यप्रदेश) र वन नाम गरेको नगरमा तुम्बनगर भन्ने गरेको छ, वर्तमान तुम्बेन, मध्यप्रदेश (कसै कसैले वनश्रावस्ती पनि भन्दछ) भए ॥३६॥

कोशाम्बी (कोसम, जिल्ला इलाहाबाद, उत्तरप्रदेश) र साकेत (अयोध्या, उत्तरप्रदेश) तथा उत्तम नगर श्रावस्ती (सहेट महेट, जिल्ला बहराइच उत्तर प्रदेश) सेतव्य (अज्ञात) कपिलवस्तु र कुशीनारा (कुशिनगर, जिल्ला देवरिया, उत्तर प्रदेश) गए ॥३७॥

पावा, (सठियाँव, जिल्ला देवरिया, उत्तरप्रदेश), योगनगर (अज्ञात), वेशाली (बनिया बसाढ, जिल्ला वैशाला) विहार र राजगृह (वर्तमान राजनगर, विहार मागधपुर राजगृहको नाम छ) रमणीय मनोरम पाषाणचैत्यमा पुगे ॥३८॥

जसरी प्यास लागेको मनुष्य शीतल जल प्राप्त गर्ने, ब्यापारीको लागि महालाभ हुने र गर्मीले पीडितले छायाको इच्छा गर्छ, त्यसरी नै तिनीहरू शीघ्र पर्वतमा चढे ॥३९॥

त्यस समय भगवान् बुद्ध भिक्षुसंघको बीच वनमा सिंहजस्तो गर्जने भई भिक्षुसंघलाई उपदेश दिइरहनुभएको थियो ॥४०॥

अजितो अद्दस सम्बुद्धं वीतरंसी'व भाबुमं ।
चन्दं यथा पन्नरसे, पारिपूरिं उपागतं ॥४१॥

अथ'स्स गते दिस्वान, परिपूरं च व्यञ्जनं ।
एकमन्तं ठितो हट्ठो, मनोपञ्हे अपुच्छथ ॥४२॥

आदिस्स जम्मनं बूहि, गोतं बूहि सलक्खणं ।
मन्तेसु पारमिं बूहि, कति वाचेति ब्राम्हणो ॥४३॥

वीसं वस्ससतं आयु, सो च गोत्तेन बावरि ।
तीणिस्स लक्खणा गते, तिण्णं वेदान पारगू ॥४४॥

लक्खणे इतिहासे च, सनिघण्डुसकेटुमे ।
पञ्चसतानि वाचेति, सधम्मं पारमिं गतो ॥४५॥

लक्खणानं पविचयं, बावरिस्स नरुत्तमं ।
तण्हच्छिद पकासेहि, मा नो कङ्गायितं अद्द ॥४६॥

मुखं जिह्वाय छादेति उण्णस्स भमुकन्तरे ।
कोसोहितं वत्थुगुर्हं, एवं जानहि माणव ॥४७॥

पुच्छं हि किञ्चि असुणन्तो, सुत्वा पञ्हे वियाकते ।
विचिन्तेति जनो सब्बो, वेदजातो कतञ्जलि ॥४८॥

को बु देवो ब्रम्हा वा, इन्दो वा'पि सुजंपति ।
मनसा पुच्छते पञ्हे, कमेतं पटिमासति ॥४९॥

अजितले प्रखर रश्मिसहित (शतरश्मि सूर्जजस्तो) प्रकाशमान् सूर्य तथा पूर्णिमाको दिन पूर्णता प्राप्त चन्द्रमाजस्तो सम्बुद्धलाई देखे ॥४१॥

त्यसपछि उनले शरीरमा परिपूर्ण लक्षणहरूलाई देखेर हर्षित भई, एकतिर उभिई आफ्नो मनको प्रश्न सोधे ॥४२॥

हाम्रा आचार्यको आयु बाताउनुहोस्, लक्षण बताउनु होस्, वेदहरूको योग्यता बताउनुहोस्, वहाँले कति ब्राम्हणहरूलाई पढाउनुभएको छ ॥४३॥

भगवान् बुद्ध - उसको आयु सय वर्षसम्म छ, उनी गोत्रमा बावरी हुन्, उसको शरीरमा तीन लक्षण छ र ऊ तीन वेदहरूले पारंगत छ ॥४४॥

ऊ लक्ष्यण (शास्त्र), इतिहास तथा निघण्टु सहित केतुभको पाँचसय शिष्यहरूलाई पढाउँदछ र ऊ आफ्नो धर्ममा पारंगत छ ॥४५॥

अजित - हे नरश्रेष्ठ ! (हे नरोत्तम) तृष्णालाई छेदन गर्ने तपाईं बावरीका लक्षणहरूको वर्णन गर्नुहोस् जसबाट कि हामीहरूको निम्ति कुनै शंका नरहुन् ॥४६॥

भगवान् बुद्ध - उसले आफ्नो जिब्रोद्वारा अनुहार धाँट्न सक्छ, आँखीभौको बीचमा उस्नलोम (उहवलोम) छ । लिङ्गकोष छोपेको छ । मानव - यसप्रकार ले जान्नु ॥४७॥

कुनै प्रश्नलाई बिना सुनी नै उत्तर दिएको सुनेर सबै मनुष्य प्रमुदित भए । अञ्जलिबद्ध (खुट्टामा ढोगी वन्दना गर्ने योग्य) भई सोध्न थाले ॥४८॥

कुनचाही देव, ब्रम्हा, इन्द्रका, सुजम्पतिहरूद्वारा मन मनले गरेका प्रश्नहरूको उत्तर दिन सकिन्छ ? ॥४९॥

मुद्धं मुद्धाधिपातं च, बावरी परिपुच्छाति ।
तं व्याकरोहि भगाव, कङ्कं विनय नो इसे ॥५०॥

अविज्जा मुद्धाति जानाहि, विज्जा मुद्धाधिपातिनी ।
सद्धासतिसमाधीहि, छन्दविरियेन संयुता ॥५१॥

ततो वेदेन महता, संशम्भित्वान माणवो ।
एकंसं अजिनं कत्वा, पादेसु सिरसा पति ॥५२॥

बावरी ब्राम्हणो भोतो, सह सिस्सेहि मारिस ।
उदग्गचित्तो सुमनो, पादे वदन्ति चक्खुम ॥५३॥

सुखितो बावरी होतु, सह सिस्सेहि ब्राम्हणो ।
त्वं चापि सुखितो होहि, चिरं जीवाहि माणव ॥५४॥

बावरिस्स च तुय्हं वा, सब्बेसं सब्बसंसयं ।
कतावकासा पुच्छव्हो, यं किञ्चि मनसिच्छथ ॥५५॥

सम्बुद्धेन कतोकासो, निसीदित्वान पञ्जलि ।
अजितो पठमं पञ्च, तत्थ पुच्छि तथागतं ॥५६॥

ॐ वत्थुगाथा निदिठता । ॐ

अजित - टाउको र टाउको फुट्नेको विषयमा बावरीले प्रश्न सोध्न पठाएको छ । भगवान् बुद्धले त्यसको उत्तर दिनुहोस्, ऋषि ! हामीहरूको शंकालाई दूर गर्नुहोस् ॥५०॥

भगवान् बुद्ध - (चतुरार्यसत्यलाई नजान्ने) अविद्यालाई टाउको भनी थाहापाउँछ र श्रद्धा, स्मृति, समाधि भनी थाहापाउँछ ॥५१॥

त्यपछि महान् प्रीतिले युक्त भएका माणवहरूले आफूहरूमा स्मृति राखी, एक काँधमा मृगको छाला ओढेर भगवान् बुद्धको चरणमा टाउको राखेर वन्दना गरे ॥५२॥

अजित - हे मार्ष ! (हे मारिष) शिष्यहरूसहित बावरी ब्राम्हण हर्षित र प्रसन्न भई चक्षुमान्को चरणमा वन्दना गर्दछ ॥५३॥

भगवान् बुद्ध - बावरी ब्राम्हण र शिष्यहरूसहित सुखी होउन् । तिमी पनि सुखी होऊ । माणव ! चिरंजीवी होऊ ॥५४॥

बावरी तथा तिमीहरूको कुनै शंका रहेको विषयमा सोध्नको निम्ति अवकाश दिइरहेको छु । जुनचाही चाहन्छौ त्यो सोध ॥५५॥

सम्बुद्धले अवकाश दिएपछि बसेर अञ्जलिबद्ध भई आजितले वहाँ भगवान् तथागतसँग पहिलो प्रश्न गरे ॥५६॥

४० वत्थुगाथा समाप्त ४३

२. अजितमाणवपुच्छा (५,२)

केन'स्यु निवुतो लोको (इच्छायस्मा अजितो), केन'स्यु नप्पकासति ।
किस्सामिलेपनं ब्रूसि, किं सु तस्स महब्भयं ॥१॥

अविज्जाय निवतो लोको (अजिताति भगवा), वेविच्छा पमादा नप्पकासति ।
जप्पामिलेपनं ब्रूमि, दुक्खं अस्स महब्भयं ॥२॥

सवन्ति सब्बधी सोता (इच्छायस्मा अजितो), सोतानं किं निवारणं ।
सोतानं सवरं ब्रूहि, केन सोता पिथिय्यरे ॥३॥

यानि सोतानि लोकस्मिं (अजिताति भगवा), सति तेसं निवारणं ।
सोतानं सवरं ब्रूमि, पज्जायेते पिथिय्यरे ॥४॥

पज्ज चेव सती च (इच्छायस्मा अजितो), नामरूपं च मारिस ।
एतं मे पुट्ठो पबूहि, कत्थेतं उपरुज्झति ॥५॥

यं एतं पज्जहं अपुच्छि, अजित तं वढामि ते ।
यत्थ नामं च रूपं च, असेसं उपरुज्झति ।
विज्जाणस्स निरोधेन, एत्थेतं उपरुज्झति ॥६॥

ये च सङ्गतधम्मासे, ये च सेस्सा पुशू इध ।
तेसं मे निपको इरियं, पुट्ठो पबूहि मारिस ॥७॥

कामेसु नामिगिज्झेय्य, मनसानाविलो सिया ।
कुसलो सब्बधम्मानं सतो मिक्खु परिब्बजेति ॥८॥

ॐ अजितमाणवपुच्छा पठमा निदिठता । ॐ

२. अजितमाणवले सोधेका प्रश्न (५,२)

अजित - संसारलाई केले ढाकेको छ ? के कारणले प्रकाशित नभएको ? कसलाई यसको आलेप (मल) भन्दछ ? यसको निमित्त के महाभय हो ? ॥१॥

भगवान् बुद्ध - संसारमा अविद्याले ढाकेको छ । लोभ तथा प्रमादको कारण त्यो प्रकाशित हुँदैन, तृष्णालाई म आलेपमल भन्दछु । दुःख यसको निमित्त महाभय हो ॥२॥

अजित - सर्वत्र तृष्णाका धाराहरू बगिरहेका छन् । धाराहरूको के निवारण छ ? धाराहरूको आवरणलाई बताउनुहोस्, धाराहरूलाई के द्वारा बन्द गर्न सकिन्छ ? ॥३॥

भगवान् बुद्ध - संसारमा जतिपनि धाराहरू छन्, स्मृति त्यसको निवारण हो । त्यस धाराहरूको आवरण बतउँछु । यो प्रज्ञाले बन्द हुनेछ ॥४॥

अजित - हे मार्श ! प्रज्ञा, स्मृति र नाम-रूप यिनको अन्त कहाँ हुन्छ ? सोधेको मेरो प्रश्नको उत्तर बताउनुहोस् ॥५॥

भगवान् बुद्ध - अजित ! जुन प्रश्न तिमीले गर्छौ, म तिमीलाई बताउँछु । जहाँ नाम र रूप सम्पूर्णतः निरुद्ध हुनेछ, विज्ञानको निरोधले यसको निरोध हुनेछ ॥६॥

अजित - जुन सबै ज्ञानको विषयमा जानिसकेको छ र जुन त्यहाँ शैक्ष र अरू मनुष्य छन्, मार्श ! यी सोधिएका कुरालाई ज्ञानी तपाईंले यसको चर्चालाई बताउनुहोस् ॥७॥

भगवान् बुद्ध - काम-भोगहरूमा लिप्त नहुनु, मनलाई निर्मल राख्नु, सबै धर्महरूमा कुशल हुनु, यही स्मृति स्मृतिमान् भिक्षुको चर्चा हो ॥८॥

२० अजितमाणवले सोधेका प्रश्न समाप्त २०

३. तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छा (५,३)

कोध सन्तुसितो लोके (इच्छायस्मा तिस्सो मेत्तेयो), कस्स नो सन्ति इञ्जिता ।
को उमन्तममिञ्जाय, मज्झे मन्ता न लिप्पति ।
कं ब्रूसि महापुरिसो'ति, को इध सिब्बनिमच्चगा ॥१॥

कामेसु ब्रम्हचयिवा (मेत्तेय्याति भगवा), वीततण्हो सदा सतो ।
सङ्गाय निब्बुतो भिक्खु, तस्स नो सन्ति इञ्जिता ॥२॥

सो उमन्तममिञ्जाय, मज्झे मन्ता न लिप्पति ।
तं ब्रूमि महापुरिसो'ति, सो इध सिब्बनिमच्चगा'ति ॥३॥

६० तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छा दुतिया निदिठ्ठा । ६३

४. पुण्णकमाणवपुच्छा (५,४)

अनेजं मूलदस्साविं (इच्छायस्मा पुण्णको), अत्थि पण्हेन आगमं ।
किं निस्सिता इसयो मबुजा, सत्तिया ब्राम्हणा देवतानं ।
यञ्जमकप्पयिंसु पुथु इध लोके, पुच्छामि तं भगवा ब्रूमि मेतं ॥१॥

ये केचि'मे इसयो मबुजा (पुण्णकाति भगवा), सत्तिया ब्राम्हणा देवतानं
यञ्जमकप्पयिंसु पुथु इध लोके,
आसिंसमाना पुण्णक इतथभावं जरं सिता यञ्जमकप्पयिंसु ॥२॥

ये केचि'मे इसयो मबुजा (इच्छायस्मा पुण्णको),
सत्तिया ब्राम्हणा देवतानं, यञ्जमकप्पयिंसु पुथु'ध लोके ॥३॥

कच्चिं सु ते भगवा यञ्जपथे अप्पमत्ता, अतारुं जातिं च जरं च मारिस ।
पुच्छामि तं भगवा ब्रूमि मे तं ॥४॥

३. तिस्समेत्तेय्य माणवले साधेका प्रश्न (५,३)

तिस्समेत्तेय्य - यो संसारमा को सन्तुष्ट छ ? कुनचाहीमा चंचलता छैन ? कस्तो ज्ञानी दुबै अन्तहरूलाई जानी बीचमा लिप्त हुँदैन ? कसलाई महापुरुष भन्दछ ? को यहाँ तृष्णाबाट टाढा गएको छ ? ॥११॥

भगवान् बुद्ध - हे मेत्तेय्य ! जसले काम-भोगहरूलाई त्याग गरेर ब्रम्हचारी हुन्छ, तृष्णारहित हुन्छ, उसमा चंचलता हुँदैन ॥२॥

त्यो ज्ञानी दुबै अन्तहरूलाई जानेर बीचमा लिप्त हुँदैन । म त्यसलाई महापुरुष भन्दछु । उही तृष्णाबाट टाढा गएको हुन्छ ॥३॥

४. तिस्समेत्तेय्य माणवले सोधेका प्रश्न समाप्त ७३

४. पुण्णकमाणवले सोधेका प्रश्न (५,४)

पुण्णक - तृष्णारहित, अकुशलमूल आदि थाहापाउनेसँग म प्रश्न गर्न आएको छु । कुन कारण ऋषिहरू मनुष्यहरू, क्षत्रिहरू र ब्राम्हणहरूले देवताहरूको नामले यो संसारमा धेरै यज्ञ गरेका थिए ? भगवान् बुद्ध ! तपाईंसँग सोध्छु, तपाईं यसलाई बताउनुहोस् ॥१॥

भगवान् बुद्ध - पुण्णक ! यो संसारमा जिन ऋषिहरू, मनुष्यहरू, क्षेत्रीयहरू तथा ब्राम्हणहरूले देवताहरूको नामले धेरै यज्ञ गरिसकेका थिए ॥२॥

पुण्णक - बूढा भइसकेपछि पनि जीवनको कामना गर्दै यो संसारमा ऋषिहरू, मनुष्यहरू क्षत्रियहरू तथा ब्राम्हणहरूले देवताहरूको नामले धेरै यज्ञ गरिसकेका थिए, शास्ता ! के यो यज्ञपथमा अप्रमत्त भई जन्म र बूढापनलाई पार भएका छन् ? हे मार्ष ! म यो सोध्छु, भगवन् तथागत ! तपाईं यसलाई बताउनुहोस् ॥३-४॥

आसिसन्ति शोमयन्ति अभिजप्पन्ति जुहन्ति (पुण्णकाति भगवा),
कामाभिजप्पन्ति पटिच्च लामं ।

ते याजयोगा भवरागरत्ता, तातरिंसु जातिजरंति ब्रूमि ॥५॥

ते चे नातरिंसु याजयोगा (इच्छायस्मा पुण्णको),

यञ्जेहि जातिं च जरं च मारिस ।

अथ को चरहि देवमनुस्सलोके, अतारि जातिं च जरं च मारिस ।

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मे तं ॥६॥

सङ्गाय लोकस्मिं परोवरानि (पुण्णकाति भगवा),

यस्सिञ्जितं नत्थि कुहिं चि लोके ।

सन्तो विधूमो अनिघो निरासो, अतारि सो जातिजरंति ब्रूमि ति ॥७॥

४० पुण्णकमाणवपुच्छा ततिया निदिठता । ८२

५. मेत्तगूमाणवपुच्छा (५,५)

पुच्छमि तं भगवा ब्रूहि मे तं (इच्छायस्मा मेत्तगू), मञ्जामि तं वेदगुंमधाविततं ।
कुतो नु दुक्खा समुदागता इमे, ये केचि लोकस्मिं अनेकरूपा ॥१॥

दुक्खस्स वे मं पभवं अपुच्छसि (मेत्तगूति भगवा), तं ते पवक्खामि यथा पजानं ।
उपधीनिदाना पभवन्ति दुक्खा, ये केचि लोकस्मिं अनेकरूपा ॥२॥

यो वे अविद्धा उपधिं करोति, पुनप्पुनं, दुक्खस्स जातिप्पभवानुपस्सी ॥३॥

भगवान् बुद्ध - हे पुण्णक ! लाभको कारण उनीहरूले गुणगान गरिरहेका छन्, प्रशंसा गरिरहेका छन्, चर्चाहरू गरिरहेका छन् यज्ञहरू गरिरहेका छन् र कामभोगहरूको इच्छा गर्छन् । म बताउँछु कि यज्ञमा आसक्त भवतृष्णामा रत उनीहरू जन्म तथा बुढ्याईबाट पार भएका छैनन् ॥५॥

पुण्णक - हे मार्ष ! दानमा रत मनुष्य यज्ञहरूद्वारा जन्म तथा बुढ्याई पार भएको छैन भने फेरि हे मार्ष ! देवमनुष्य संसारमा कुन जन्म तथा बुढाई पार भएको छन् ? म यो सोध्छु भगवान् तथागता मलाई यो बताउनु होस् ॥६॥

भगवान् बुद्ध - जसले संसारको आर-पारलाई जानिसकेको छ, जसमा संसारबाट कतै पनि पार गरेको छैन, शान्त वासनारहित बुढ्याईबाट पार भइसकेको छ - यस्तो मैले बताएको छु ॥७॥

४० पुण्णकमाणवले सधेका प्रश्न समाप्त ८२

५. मेत्तगूमाणवले सोधेका प्रश्न (५,५)

मेत्तगू - भगवान् शास्ता ! तपाईं सँग सोधूं ? मैले तपाईंलाई ज्ञानी तथा संयमी भनी मानेको छु । संसारमा जुन अनेकप्रकारका दुःखहरू छन् यी दुःख कहाँबाट उत्पन्न हुन्छ ? ॥९॥

भगवान् बुद्ध - तिमीले मसँग दुःखको उत्पत्तिको बारेमा सोध्यौ, मैले जस्तो जानेका छु तिमीलाई बताउँछु । संसारमा, जो कुनै अनेकप्रकारका दुःख छन्, ती दुःख तृष्णा (उपधि) को कारण उत्पन्न हुन्छ ॥१०॥

जसले अजानकार (तृष्णाको सीमानै नरहेको) तृष्णा राखेको हुन्छ, ऊ मूर्ख बार-बार दुःखमा डुबेको हुन्छ । त्यसलाई जानेर, दुःखको उत्पत्ति तृष्णाको कारणले नै हुन्छ भनी मनन गरेर तृष्णामा न लाग ॥११॥

यं तं अपुच्छिमह् अकित्तयी नो, अज्जं तं पुच्छामि तदिह् ब्रूहि ।
कथं नु धीरा वितरन्ति ओघं, जातिजरं सो कपरिह्वं चे ।
तं मे मुनि साधु वियाकरोहि, तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥४॥

कित्तयिस्सामि ते धम्मं (मेत्तगूति भगवा), दिट्ठे धम्मो अनीतिहं ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसित्तिकं ॥५॥

तं चाहं अभिनन्दामि, महेसी धम्ममुत्तमं ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसित्तिकं ॥६॥

यं किञ्चि सम्पजानासि (मेत्तगूति भगवा), उद्धं अधो तिरियञ्चापि मज्झे ।
एतेसु नन्दिं च निवेसनं च, पनुज्ज विज्जाणं भवे न तिट्ठे ॥७॥

एवं विहारी सतो अप्पमत्तो, भिक्खु चरं हित्वा मामायितानि ।
जातिजरं सोकपरिह्वं च, इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्खं ॥८॥

एताभिनन्दामि वचो महेसिनो, सुकित्तितं गोतमं नूपधीकं ।
अद्वा हि भगवा पहासि दुक्खं, तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥९॥

ते चापि नूनं पजहेय्य दुक्खं, ये त्वं मुनि अट्ठितं ओवदेय्य ।
तं तं नमस्सामि समेच्च नाग, अप्पेव मं भगवा अट्ठितं ओवदेय्य ॥१०॥

मेत्तगू - मैले तपाईंसँग जुन कुरा सोधें त्यसलाई तपाईंले सन्तुष्टजनक बताउनुभयो । अब म दोस्रो प्रश्न सोधिरहेको छु, यसलाई बताउनुहोस् । कसरी धीर मनुष्यले जन्म, बुद्धयौलीशोक र विलापको बाढीलाई पार गर्छ ? हे मुनि ! त्यसलाई राम्रो प्रकारले मलाई बताउनुहोस् ताकि यस धर्मलाई तपाईंले कुन किसिमले जान्नुभएको छ ? ॥४॥

भगवान् बुद्ध - म तिमीलाई यो धर्मको बारेमा बताउँछु, जसले यो जन्ममा स्वयं साक्षात्कार गरी यसलाई जानेर स्मृतिमान् भई विचरण गर्दै संसारमा तृष्णालाई पार गरी जानेछ ॥५॥

मेत्तगू - हे महर्षि ! म यस उत्तम धर्मलाई अभिनन्दन गर्दछु जसलाई जानेर स्मृतिमान् भई विचरण गर्दै मानिस संसारमा तृष्णालाई पार गर्नेछ ? ॥६॥

भगवान् बुद्ध - माथि, तल, छड्के तथा बीचमा जुनसुकै पनि जानेको छ, त्यसमा तृष्णा तथा रागलाई त्यागेर मनको भवलाई लाग्न नदिनु ॥७॥

यसप्रकार स्मृतिमान् र अप्रमादी भएर विचरण गर्ने भिक्षुले ममत्व, जन्म बुद्ध्याई, शोक, र विलापलाई छोडेर विचरण गर्दै दुःखलाई त्यागी दिनेछ ॥८॥

मेत्तगू - महर्षिको यस कुरालाई अभिनन्दन गर्छु । हे गौतम ! तपाईंले निर्वाणलाई सुन्दर ढंगले बताउनुभयो । अवश्य नै भगवान् तथागतले दुःखलाई प्रहाण गरिसकेको छ किनकि तपाईंले त्यसरी नै यो धर्मलाई जान्नुभएको छ ॥९॥

निश्चय नै उनीहरूले दुःखलाई त्यागिदिनेछन्, जसलाई हे मुनि ! तपाईंले सधैं उपदेश दिनुहुनेछ । हे नाग ! (उत्तम पुरुष !) म तपाईंकहाँ आएर नमस्कार गर्छु । धेरै राम्रो छ कि भगवन् शास्ता ! मलाई सधैं उपदेश दिनुहोस् ॥१०॥

यं ब्राम्हण वेदगुं अमिजञ्जा, अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ।
अद्वा हि सो ओघमिमं अतारि, तिण्णो च पारं अखिलो अकङ्को ॥११॥

विद्धा च सो वेदगू नरो इध, भवामवे सङ्गमिमं विसज्ज ।
सो वीततण्हो अनिघो निरासो, अतारि सो जातिजरंति बूमिंति ॥१२॥

६० मेत्तगूमाणवपुच्छा चतुत्थी निट्ठता । ८३

६. धोतकमाणवपुच्छा (५, ६)

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मे तं (इच्छायस्मा धोतको), वाचामिकङ्गामि महेसि तुय्हं ।
तव सुत्वान निगघोसं, सिक्खे निब्बाणमत्तनो ॥१॥

तेन हातप्पं करोहि (धोतकाति भगवा), इधेव निपको सतो ।
इतो सुत्वाना निगघोसं, सिक्खे निब्बाणमत्तनो ॥२॥

पस्सामहं देवमनुस्सलोके, अकञ्चिनं ब्राम्हणं इरियमानं ।
तं तं नमस्सामि समन्तचक्खु, पमुञ्च मं सक्क कथंमथाहि ॥३॥

नाहं गमिस्सामि पमोचनाय, कथं कथिं धोतक कञ्चि लोके ।
धम्मं च सेट्ठं आजानमानो, एवं तुवं ओघमिमं तरेसि ॥४॥

भगवान् बुद्ध - जुन ब्राम्हणलाई मैले ज्ञानी, अकिञ्चन र कामभवमा अनासक्त भनी जानिरहेको छु, सम्झनु कि अवश्य पनि उसले संसाररूपी बाढीलाई पार गरिसकेको छ र उनीहरू चित्त-मल तथा सन्देहद्वारा रहित भएका छन् ॥११॥

भगवान् बुद्ध - विज्ञ, ज्ञानी त्यस्तो मनुष्य पुनर्जन्मको आसक्तिलाई छोडेर तृष्णारहित भई, पापरहित भई, कामनारहित भई जन्म तथा बुढ्याइँलाई पार गरिसकेको छ - यसरी मैले बताएं ॥१२॥

ॐ मेत्तगूमाणवले सोधेका प्रश्न समाप्त ॐ

६. धोतकमाणवले सोधेका प्रश्न (५,६)

धोतक - भगवन् तथागत ! तपाईंसँग यो कुरा सोध्छु, मलाई बताउनु होस् । हे महर्षि ! मैले तपाईंको कुराको आकांक्षा गरिरहेको छु । तपाईंको उपदेश सुनी आफ्नो निर्वाण प्राप्तिको निमित्त अभ्यास गर्नेछु ॥१॥

भगवान् बुद्ध - प्रज्ञावान् भई, स्मृतिमान् भई यही नै तिमीले प्रयत्न गर । मेरो उपदेश सुनी आफू विमुक्ति (निर्वाण प्राप्त हुने) हुन सिक ॥२॥

धोतक - मैले देव र मनुष्यलोकमा तपाईं अकिञ्चन ब्राम्हणलाई विचरण गरिरहेको देखेको छु । हे समन्तचक्षु ! तपाईंलाई म नमस्कार गर्छु । हे समन्तचक्षु ! हे श्रेष्ठ ! मलाई संशयहरूद्वारा मुक्त गर्नुहोस् ॥३॥

भगवान् बुद्ध - हे धोतक ! मैले संसारमा कुनै संशयीलाई मुक्त गर्नको लागि जानेको छैन । जब तिमीले श्रेष्ठ धर्मलाई जानेको हुन्छ, यसप्रकार तिमीले यस बाढीलाई पार गरेर अवश्य जानेछौ ॥४॥

अनुसास ब्रम्हे करुणायमानो, विवेकधम्मं यमहं विजञ्जं ।
यथाहं आकासो'व अव्यापज्जमानो, इधेव सन्तो असितो चरेय्य ॥५॥

कित्तयिस्सामि ते सन्तिं (धोतकाति भगवा), दिट्ठे धम्मे अनीतिहं ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं ॥६॥

तं चाहं अभिवन्दामि, महेसिं सन्तिमुत्तमं ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं ॥७॥

यं किञ्चि सम्पजानासि (धोतकाति भगवा), उद्धं अधोतिरियं चापि मज्झे ।
एतं विदित्वा सङ्गो'ति लोके, भवामवाय मा'कासि तण्हन्ति ॥८॥

६० धोतकमाणवपुच्छा पञ्चमी निदिठता । ७२

७. उपसीवमाणवपुच्छा (५,७)

एको अहं सक्क महन्तमोघं (इच्छायस्मा उपसीवो), अनिस्सितो नो विसहामि तारितुं ।
आरम्मणं ब्रूहि समन्तचक्खु, यं निस्सितो ओघमिमं तरेय्य ॥९॥

आकिञ्चञ्ज पेक्खमानो सतीमा (उपसीवाति भगवां),
नत्थी'ति निस्साय तरस्सु ओघं ।
कामे पहाय विरतो कथाहि, तण्हक्खयं रत्तमहामिपस्स ॥१॥

धोतक - हे ब्रम्ह ! करुणा राखी मलाई उपदेश दिनुहोस् जसबाट कि मैले विवेकी धर्मलाई जान्न सकूं र आकाशसमान निर्मल भई, यही शान्त भई, अनासक्त भई विचरण गरं ॥५॥

भगवान् बुद्ध - म तिमीलाई शान्ति बताउनेछु, जसले यस जन्ममा साक्षात् गरी, जानेर, स्मृतिमान् भई विचरण गर्नेछ र संसारमा तृष्णालाई पार गर्नेछ ॥६॥

धोतक - महर्षि ! मैले त्यस उत्तम शान्तिलाई पनि प्रणाम गर्दछु जसलाई जानेर स्मृतिमान् भई विचरण गर्दै संसारमा तृष्णालाई पार गर्न सक्नेछु ॥७॥

भगवान् बुद्ध - माथि, तल, बिठाउँमा, बीचमा जतिसम्म जानेका छौ, त्यसलाई संसारमा आसक्ति जानेर पुनर्जन्मको निमित्त तृष्णा नगर ॥८॥

४० धोतकमाणवले सोधेका प्रश्न समाप्त ८३

७. उपसीवमाणवले सोधेका प्रश्न (५,७)

उपसीव - हे शक्र ! म एकलै छु । यो धेरै ठूलो बाढी हो । बिना सहारा म यसलाई पार गर्न समर्थ छैन । हे समन्तचक्षु ! केही आलम्बन बताउनुहोस् जसको सट्टामा यस बाढीलाई पार गरी जानसकूं ॥९॥

भगवान् बुद्ध - आकिंचन्यायतन देख्दै स्मृतिमान् भई “केही पनि छैन ।” भनी शून्यतालाई आलम्बन गर्दै बाढीलाई पार गरेर जाऊ । कामहरूलाई त्याग गरी, संशयहरूबाट विरत भई, रात-दिन तृष्णा-क्षयको चिन्तन गर ॥१०॥

सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो (इच्छायस्मा उपसीवो),
आकिञ्चञ्जं निस्सितो हित्वमञ्जं ।
सञ्जाविमोक्खे परमे विमुत्तो, तिट्ठे नु सो तत्थ अनानुयायी ॥३॥

सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो (उपसीवाति भगवा),
आकिञ्चञ्जं निस्सितो हित्वमञ्जं ।
सञ्जाविमोक्खे परमे विमुत्तो, तिट्ठेय्य सो तत्थ अनानुयायी ॥४॥

तिट्ठे चे सो तत्थ अनानुयायी, पूगं पि वस्सानं समन्तचक्खु ।
तत्थेव सो सीति सिया विमुत्तो, भवेश विञ्जाणं तथाविधस्स ॥५॥

अच्छी यथा वातवेगेन सितो (उपसीवाति भगवा), अत्थं पलेति न उपेति सङ्गं ।
एवं मुनी नामकाया विमुत्तो, अत्थं पलेति न उपेति सङ्गं ॥६॥

अत्थं गतो सो उदवा सो नत्थि, उदाहु वे सस्सतिया अरोगो ।
तं मे मुनि साधु वियाकरोहि, तथा हि ते विद्धितो एस धम्मो ॥७॥

अत्थं गतस्स न पमाणमत्थि (उपसीवाति भगवा), येन नं वज्जु तं तस्स नत्थि ।
सब्बेसु धम्मेसु समूहतेस, समूहता वादपथापि सब्बेति ॥८॥

६० उपसिवमणवपुच्छा छट्ठी निदिठ्तं । ८३

उपसीव - जो सबै कामहरूबाट विरत छ, जसले आकिंचन्यायतनको सहारामा अन्य सबैलाई (अन्य तलका छुःप्रकारका समापत्तिहरूको त्याग गरी) त्यागिसकेको हुन्छ, सातौं संज्ञा विमोक्षहरूमा उत्तम आकिंचन्यायतनमा विमुक्त भएमा के उनी त्यहाँ नगइकन रहन सक्छ ? ॥३॥

भगवान् बुद्ध - जो सबै कामहरूबाट विरत हुन्छ, जसले आकिंचन्यायतनको सहारामा अन्य सबै कुरा त्याग गरेको छ, सातौं संज्ञा-विमोक्षहरूमा उत्तम आकिंचन्यायतनमा विमुक्त भयो भने ऊ त्यहाँ गएबिना रहन सक्छ ॥४॥

उपसीव - हे समन्तचक्षु ! यदि ऊ त्यहाँ गएबिना पनि धेरै वर्षसम्म रहयो भने त्यप्रकारको व्यक्तिको विज्ञान त्यही (आकिंचन्यायतम नै) विमुक्त र शान्त भएको हुन्छ ॥५॥

भगवान् बुद्ध - जसरी चिनगारी तेजी (हावाको वेगले) ले निभिन्छ, आगोको राप अस्त भएर जान्छ, फेरि देखिनेछैन, त्यसप्रकार मुनि नाम-कायद्वारा विमुक्त भएर निभ्ने छ । फेरि देखिनेछैन ॥६॥

उपसीव - अस्त भइसकेको त्यो सकिइसक्यो अथवा अपरिवर्तनशील र शाश्वत भई गइसकेको छ कि ? हे मुनि ! त्यसलाई राम्रोसँग मलाई बताउनुहोस् किनकि तपाईंले यस धर्मलाई त्यसरी नै जानिसक्नुभएको छ ॥७॥

भगवान् बुद्ध - निभिसकेको कुनै प्रमाण छैन, जसमा त्यसलाई बताउन सक्नेछ, त्यो उसमा छैन । सबै धर्महरू शान्त भएर गएपछि सबै वादपथ पनि शान्त हुनेछन् ॥८॥

ॐ उपसीवमाणवका प्रश्न समाप्त ॐ

८. नन्दमाणवपुच्छा (५, ८)

सन्ति लोके मुनयो (इच्छायस्मा नन्दो), जना वदन्ति तथिदं कथं सु ।
जाणूपपन्नं नो मुनिं वदन्ति, उदाह्व वे जीवितेनूपपन्नं ॥१॥

न द्दिट्ठया न सुतिया न जाणेन, मुनीध नन्द कुसला वदन्ति ।
विसेनिकत्वा अनिघा निरासा, चरन्ति ये ते मुनयोति ब्रूमि ॥२॥

ये केचि मे समणब्राम्हणासे (इच्छायस्मा नन्दो), द्दिट्ठस्सुतेनापि वदन्ति सुद्धिं ।
सीलब्बतेनापि वदन्ति सुद्धिं, अनेकरूपेण वदन्ति सुद्धिं ।
कच्चंसु ते भगवा तत्थ यता चरन्ता, अतारुं जातिं च जरं च मारिस ।
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मे तं ॥३॥

ये केचि मे समणब्राम्हणासे (नन्दाति भगवा), द्दिट्ठस्सुतेनापि वदन्ति सुद्धिं ।
सीलब्बतेनापि वदन्ति सुद्धिं, अनेकरूपेण वदन्ति सुद्धिं ।
किञ्चापि ते तत्थ यता चरन्ति, नातरिंसु जातिजरंति ब्रूमि ॥४॥

ये केचिमे समणब्राम्हणासे (इच्छायस्मा नन्दो), द्दिट्ठस्सुतेनापि वदन्ति सुद्धिं ।
सीलब्बतेनापि वदन्ति सुद्धिं, अनेकरूपेण वदन्ति सुद्धिं ।
सचे मुनि ब्रूसि अनोघतिण्णे, अथ को चरहि देवमनुस्सलोके ।
अतारि जातिं च जरं च मारिस, पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मे तं ॥५॥

८. नन्दमाणवले सोधेका प्रश्न (५,८)

नन्द - मनुष्यहरू भन्छन् कि संसारमा मुनि छ, त्यसो भए उनी कुन प्रकार का हुन् ? ज्ञानको कारण कसैलाई मुनि भनिन्छ अथवा आजीविकाको (चर्याको) कारणले ॥१॥

भगवान् बुद्ध - नन्द । पण्डितजन न दृष्टिको कारण, न श्रुतिको कारण, न ज्ञानका कारण यहाँ कुनैलाई मुनि भन्दछ । जुन शोक, पाप र तृष्णाद्वारा रहित भई विचरण गर्दछ, उसैलाई म मुनि भन्दछु ॥२॥

नन्द - जो कोही श्रमण-ब्राम्हण हो, उसलाई देखने र सुन्नेले पनि शुद्धि बताउँछ, शील-व्रतले पनि शुद्धि बताउँछ, अनेकप्रकारले शुद्धि बताउँछ । हे भगवन् तथागत ! हे मार्ष ! यसप्रकार त्यसमा संयमी भई विचरण गर्नेले जन्म र बुढ्याइँलाई पार गरिसकेको छ ? भगवन् शास्ता । मैले तपाईँसँग सोधिरहेका छु, त्यसकुरा मलाई बताउनुहोस् ॥३॥

भगवान् बुद्ध - जो कोही श्रमण-ब्राम्हण हो उसलाई देखेमा र सुनेमा पनि शुद्धि बताइन्छ । यद्यपि ऊ त्यसमा संयमी भई विचरण गर्छ, उनले जन्म र बुढ्याइँलाई पार गरेको छैन - यसरी मैले भनेको छु ॥४॥

नन्द - जो कोही श्रमण-ब्राम्हण छ, ऊ देखेमा, सुन्नेमा शुद्धि बताउँछ, शील-व्रतले पनि शुद्धि बताउँदछ, अनेकप्रकारले शुद्धि बताउँदछ । यदि हे मुनि ! तपाईँ उनलाई बाढीले पार गरेको छैन भनी बताउनुहुन्छ भने कसले देव-मनुष्य लोकमा मार्ष ! जन्म र बुढ्याइँ पार गरेको हुन्छ ? भगवन् शास्ता म तपाईँसँग सोध्छु, मलाई बताउनुहोस् ॥५॥

ब्रह्मं सब्बे समणब्राम्हणासे (नन्दानि भगवा), जातिजराय निवताति ब्रूमि ।
येसीध दिट्ठं व सुतं मुतं वा, सीलब्वतं वापि पहाय सब्बं ।
अनेकरूपं पि पहाय सब्बं, तण्ह पक्खिञ्जाय अनासवासे ।
ते वे नरा ओघतिण्णति ब्रूमि ॥६॥

एतामिनन्दामि वचो महेसिनो, सुकित्तं गोतम'ब्रूपधीकं ।
येसीध दिट्ठं व ....पे.... अनासवासे ।
अहम्मि ते ओघतिण्णति ब्रूमि'ति ॥७॥

६० नन्दमाणवपुच्छा सत्तमा निर्दिठता । ७३

५. हेमकमाणवपुच्छा (५,५)

ये मे पुब्बे वियाकंसु (इच्छायस्मा हेमको),
हुरं गोतमसासना, 'इच्छासि इति भवस्सिति' ।
सब्बं तं इतिहीतिहं, सब्बं तं तक्कवड्ढनं ।
नाहं तत्थ अमिरमि' ॥१॥

त्वं च मे धम्ममक्खाहि, तण्हानिग्घातनं मुनि ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं ॥२॥

इध दिट्ठसुतमुतविञ्जातेसु, पियरूपेसु हेमक ।
धन्दराग विनोदनं, निब्बाणपदमच्च्युतं ॥३॥

एतदञ्जाय ये सता, दिट्ठधम्मामिनिब्बुता ।
उपसन्ता च ते सदा, तिण्णा लोके विसत्तिकं न्ति ॥४॥

६० हेमकमाणवपुच्छ अट्ठमा निर्दिठता । ७३

भगवान् बुद्ध - मैले सबै ब्राम्हणलाई 'जन्म र बुढ्याइँले आच्छादित भएको भनी भनेको छैन । जसले यहाँ सबैलाई देखेर सुनेर विचरणद्वारा सबै शील-व्रतलाई त्यागी, सबै अनेक रूपहरूलाई त्यागिदिएको छ, जसले तृष्णालाई जानेर आस्रवरहित भएको छ, उनीहरू अवश्य यो प्रवाहबाट उत्तीर्ण भएर आएका मनुष्यहरू हुन् - यस्तो मैले भनेको छु ॥६॥

नन्द - महर्षिको यो कुरालाई मैले अभिनन्दन गरेँ । तपाईँ गौतमले राम्ररी बताउनुभयो जसले यहाँ देखेको र सुनेको विचार गरेको र शील-व्रत आदि तथा अनेकप्रकारका रूपलाई टाढा राखेर तृष्णालाई जानी वासनाले रहित भइसकेका उनीहरूलाई जन्म जरा रूपी स्रोतले उत्तीर्ण भएको भनी म मान्दछु ॥७॥

६० नन्दमाणवले सोधेका प्रश्न समाप्त ७२

५. हेमकमाणवले सोधेका प्रश्न (५,५)

गौतमको शासन आउनुभन्दा पहिले जसले मलाई (आफ्नो धारणाको सम्बन्धमा) शिक्षा दिने हो, ती सबैले बताउँछन् कि "यस्तो भइरहेको छ र यस्तो हुनेछ ।" ती सबै कुराहरू कल्पित र तर्क बढाउनेमात्र थिए, त्यसमा मेरो मन सन्तुष्ट छैन ॥१॥

हेमक - हे मुनि ! तपाईँले मलाई तृष्णानाश गर्ने धर्म बताउनुहोस् जसमा गएपछि स्मृति साथ विचरण गर्दै संसारमा तृष्णालाई पार गर्न सक्नेछ ॥२॥

भगवान् बुद्ध - हेमक ! यहाँ दृष्ट, श्रुत, ज्ञात, प्रिय रूपहरूप्रति दृढ आसक्तिलाई जुन दूर गर्नुपर्ने हो, त्यो अच्युत निर्वाण पद हो ॥३॥

जो जान्ने स्मृतिमान् यही नै जीवनमा निवृत्त हुन्छ फेरि जहिले पनि उपशान्त भई तृष्णालाई नाश गरी संसारबाट पार भएर जान्छ ॥४॥

६० हेमकमाणवका प्रश्न समाप्त ७२

१०. तोदेय्यमाणवपुच्छा (५,१०)

यस्मिं कामा न वसन्ति (इच्छायस्मा तोदेय्यो), तण्हा यस्स न विज्जति ।
कथंकथा च यो तिण्णो, विमोक्खो तस्स कीदिसो ॥१॥

यस्मिं कामा न वसन्ति (तोदेय्याति भगवा), तण्हा यस्स न विज्जति ।
कथंकथा च यो तिण्णो, विमोक्खो तस्स नापरो ॥२॥

निरासयो सो उद आससानो, पञ्जाणवा सो उद पञ्जकप्पी ।
मुनिं अहं सक्क यथा विज्जं, तं मे वियाचिक्ख समन्तकक्खु ॥३॥

निरासयो सो न सो आससानो, पञ्जाणवा सो न च पञ्जकप्पी ।
एवंपि तोदेय्य मुनिं विजान, अकिञ्चनं काममवे असत्तन्ति ॥४॥

४० तोदेय्यमाणवपुच्छा दसमा तिदठता । ७२

Dhamma.Digital

११. कप्पमाणवपुच्छा (५,११)

मज्झे सरस्मिं तिदठतं (इच्छायस्सा कप्पो), ओघे जाते महब्भये ।
जरामच्च्युपरेतानं, दीपं पबूहि मारिस ।
त्वं च मे दीपमक्खाहि, यथयिदं नापरं सिया ॥१॥

मज्झे सरस्मिं तिदठतं (कप्पाति भगवा), ओघे जाते महब्भये ।
जरामच्च्युपरेतानं, दीपं पबूमि कप्प ते ॥२॥

१०. तोदेय्यमाणवले सोधेका प्रश्न (५,१०)

तोदेय्य - जोसँग वासनाहरू छैन, जोसँग तृष्णा छैन र सन्देहबाट टाढा रहेको छ उसको विमोक्ष कस्तो हुन्छ ? ॥१॥

भगवान् बुद्ध - जोसँग वासना छैन, जोसँग तृष्णा छैन र जो सन्देहबाट टाढा गइसकेको छ, उसको विमोक्ष अरू कोही पनि छैन ॥२॥

तोदेय्य - ऊ तृष्णारहित भएको हो वा तृष्णायुक्त भएको हो, ऊ प्रज्ञावान् हो वा प्रज्ञाको प्राप्तिमा लागेको हो ? हे समन्तचक्षु ! तपाईं बताउनुहोस् जसमा कि म मुनिलाई जान्न सकूँ ॥३॥

भगवान् बुद्ध - ऊ तृष्णारहित छ, न कि तृष्णायुक्त छ, ऊ प्रज्ञावान् छ, न कि प्रज्ञाप्राप्तिमा लागेको छ । हे तोदेय्य ! अकिंचन, कामभवमा अनासक्त मुनिलाई यसरी पनि जान्नुपर्दछ ॥४॥

४० तोदेय्यमाणवका प्रश्न समाप्त ५३

Dhamma.Digital

११. कप्पमाणवले सोधेका प्रश्न (५,११)

कप्प - “हो मार्ष ! जलाशयरूपी संसारको बीचमा रहनुभएकालाई बुढ्याई र मृत्युरूपी महाभयानक बाढी आएपछिको र सुरक्षाको निमित्त द्वीप बताउनु होस् र तपाईंले यस्तो द्वीप बताउनुहोस् जहाँ कि यो दुःख फेरि न होस् ॥१॥

भगवान् बुद्ध - “हे कप्प ! जलाशयरूपी संसारमा रहनको लागि बुढ्याई र मृत्युरूपी महाभयानक बाढी अएमा (सुरक्षाको निमित्त सुखी हुने तिमिले द्वीप बताउँछु ॥२॥

अकिंचनं अनादनं, एतं दीपं अनापरं ।
निब्बाणं इति नं ब्रूमि, जरामच्युपरिक्खयं ॥३॥

एतदञ्जाय ये सता, दिट्ठधम्मामिनिब्बुता ।
न ते मारवसानुगा, न ते मारस्स पद्दुगूति ॥४॥

६० कप्पमाणवपुच्छा एकदसमा निदिठता । ८२

१२. जतुकण्णिमाणवपुच्छा (५, १२)

सुत्वानं हं वीरमकामकामिं (इच्छायस्मा जतुकण्णी), ओघातिगं पुटुमकाममागमं ।
सन्तिपदं ब्रुहि सहाजनेत्त, यथातच्छं भगवा ब्रुहि मे तं ॥१॥

भवगा हि कामे अभिभुय्य इरियति, आदिच्चो'व पठविं तेजि तेजसा ।
परित्तपञ्जस्स मे भूरिपञ्ज, आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ।
जातिजराय इध विप्पहानं ॥२॥

Dhamma.Digital

कामेसु विनय गेध (जतुकण्णीति भगवा), नेक्खम्मं ढट्ठु सोमतो ।
उग्गहीतं निरत्तं वा, मा ते विज्जित्थ किञ्चनं ॥३॥

यं पुब्बे तं विसोसेहि, पच्छा ते मा'हु किञ्चनं ।
मज्झे चे नो गहेस्ससि, उपसन्तो चरिस्ससि ॥४॥
सब्बतो नामरुपस्मिं, वीतगेधस्स ब्राम्हण ।
असवा'स्स न विज्जन्ति, येहि मच्युवसं वजे'ति ॥५॥

६० जतुकण्णिमाणवपुच्छा द्वादसमा निदिठता । ८२

अकिंचन र अनासक्ति नै त्यो द्वीप हो अरू होइन । बुढ्याई र मृत्युलाई अन्तको निर्वाण भनी बताउने छु ॥३॥

यसलाई जानेर जो स्मृतिमान् यही जन्ममा शान्त भई भएको छ, ऊ मारको वशीभत छैन, नत मारको अनुगामी नै हुनेछ ॥४॥

६० कप्पमाणवल्मा प्रश्न समाप्त । ७३

१२. जतुकण्णिमाणवले सोधेका प्रश्न (५,१२)

जतकुण्णि - हे सर्वज्ञ ! मैले तपाईंको निष्काम र बाढीलाई पार गरेको सुनेर प्रश्न गर्ने इच्छाले आएको हूँ । शान्तिपदलाई बताउनुहोस्, यथार्थरूपले भगवान् बुद्ध मलाई बतउनुहोस् ॥१॥

भगवान् बुद्धले कामवासनाहरूमा विजयी भई त्यसैप्रकार प्रकाशमान् भई विचरण गर्दछ, जुनप्रकार कि सूर्यले आफ्नो तेजद्वारा पृथ्वीलाई प्रकाशित गर्छ । हे महाप्रज्ञ ! मलाई अल्पप्रज्ञको धर्म बताउनुहोस् जसमा कि मैले यही जन्म र बुढ्याईलाई दूर गर्न सकिन्छ ॥२॥

भगवान् बुद्ध - निष्कामतालाई कल्याणकर देखिदै कामभोगहरूको आसक्तिलाई त्यागिदिनु । तिमीलाई अपनाउने या त्याग्नुमा केहीपनि बाकी हुँदैन ॥३॥

जुन पूर्वको संस्कार छ त्यसलाई नष्ट गरिदिनु र पछि कुनैपनि त्यस्तोलाई न अपनाउनु । यदि तिमीले बीचमा कुनै ग्रहण गरेनौ भने उपशान्त भएर विचरण गर्न पाइनेछ ॥४॥

हे ब्राम्हण ! जुन सबैप्रकारका नामरूपप्रति तृष्णारहित हुन्छ, त्यस्ता त्यस्ताहरूमा वासना रहँदैन जसले गर्दा मृत्युको वशमा पर्ने हो ॥५॥

६० जतुकण्णिमाणवका प्रश्न समाप्त ७३

१३. भद्रावुधमाणवपुच्छा (५, १३)

ओकंजहं तण्हच्छिदं अनेजं (इच्छायस्मा भद्रावुधो), नन्दिजहं ओघतिण्णं विमुत्तं ।
कप्पंजहं अमियाचे सुमेधं, सुत्वान नागस्स अपनमिस्सन्ति इतो ॥१॥

नाना जना जनपदेहि सङ्गता, तव वीर वाक्यं अमिकङ्कमाना ।
तेसं तुवं साधु वियाकरोहि, तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥२॥

अदानतण्हं विनयेथ सब्बं (मद्रावुधाति भगवा), उद्धं अधो तिरियञ्चापि मज्झे ।
यं यं हि लोकस्मिं उपादियन्ति, तेनेव मारो अन्वेति जन्तु ॥३॥

तस्मा पजानं न उपादियेथ, मिक्खु सतो किञ्चनं सब्बलोके ।
आदानसते इति पेक्खमानो, पजं इमं मच्चुधेय्ये विसत्तन्ति ॥४॥

६० भद्रावुधमाणवपुच्छा तेरसमा निट्ठिता । ७३

१४. उदयमाणवपुच्छा (५, १४)

झायिं विरजमासीनं (इच्छायस्मा उदयो), कतकिच्चं अनासवं ।
पारगुं सब्बधम्मानं, अत्थि पण्हेन आगमं ।
अञ्जाविमोक्खं पबूहि, अविज्जाय पमेदणं ॥१॥

पहानं कामच्छन्दानं (उदयाति भगवा), दोमनस्सानं चूमयं ।
शीनस्स च पबूदणं, कुक्कुच्यानं निवारणं ॥२॥

उपेक्खा सतिसंसुद्धं, धम्मतक्कपुरेजवं ।
अञ्जाविमोक्खं पबूमि, अविज्जाय पमेदणं ॥३॥

किं सु संयोजनो लोको, किं सु तस्स विचारणं ।
किस्स'स्स विप्पाहानेन, निब्बाणं इति वुच्चति ॥४॥

१३. भद्रावुधमाणवले सोधेका प्रश्न (५, १३)

भद्रवुध - गृहत्यागी, तृष्णारहित, चंचलतारहित रागत्यागी (भव) बाढी-द्वारा पार भएका, विमुक्त, संस्कारत्यागी ज्ञानीद्वारा याचना गर्दछ । तपाईं श्रेष्ठ (नाग) को उपदेशलाई सुनेर मनुष्य यहाँबाट हटेर जानेछ ॥१॥

हे वीर ! तपाईंको वचनको आकांक्षा गर्दै जनपदहरूबाट अनेकप्रकारका मनुष्यहरू एकत्रित भएका छन् । तपाईं उनीहरूलाई राम्रोप्रकारले बताइदिनु होस्, किनकि तपाईंलाई यो धर्मको ज्ञात छ ॥२॥

भगवान् बुद्ध - माथि, तल, अर्घेलो र बीचका सबै आसक्तिरूपी तृष्णालाई त्याग । संसारमा मनुष्यहरूले जुन-जुन कुरालाई अपनाउनेछन्, त्यसैको कारण मार मनुष्यको पछि पछि परिरहन्छ ॥३॥

त्यसकारण तृष्णामा आसक्त, मृत्युराज्यमा लीन यी प्रजालाई देख्दै स्मृतिमान् भिक्षुले सारा संसारमा कसैको प्रति आसक्ति नगर ॥४॥

४० भद्रावुधमाणवका प्रश्न समाप्त ८३

१४. उदयमाणवले सोधेका प्रश्न (५, १४)

उदय - ध्यानी मलरहित कृतकृत्य, आसवरहित सबै धर्महरूमा पारगत, तपाईंसँग म प्रश्न गर्न आएको छु । प्रज्ञाद्वारा विमुक्ति प्रस्त हुने र अविद्याको नाशको बारेमा बताउनुहोस् ॥१॥

भगवान् बुद्ध - कामरागहरू र दौर्मनस्य - यी दुईको त्याग स्त्यान (शारीरिक आलस्य) लाई नष्ट गर्ने, कौकृत्य (सन्देह) को निवारण, उपेक्षा, स्मृतिको परिशद्धि र धार्मिक विचारले उत्पन्न ज्ञानलाई मैले विमुक्ति प्राप्ति र अविद्याको नाश गर्ने भनी बताएको छु ॥२-३॥

उदय - लोकको बन्धन के हो ? त्यसको विचरणभूमि के हो ? कुनचाही त्यागलाई निर्वाण भनिएको छ ? ॥४॥

नन्दी संयोजनो लोको, वितक्कस्स विचारणा ।
तण्हाय विप्पहानेन, निब्बाणं इति वुच्चति ॥५॥

कथं सतस्स चरतो, विज्जाणं उपरुज्झति ।
मगवन्तं पुट्ठुमागम्म, तं सुणोम वचो तव ॥६॥

अज्झतं च बहिद्धा च, वेदं नं नामिनन्दतो ।
एवं सतस्स चरतो, विज्जाणं उपरुज्झतीति ॥७॥

४० उदयमाणवपुच्छा चुद्दसमा निदिठता । ७३

१५. पोसालमाणवपुच्छा (५, १५)

यो अतीतं आदिसति (इच्छायस्मा पोसालो), अनेजो छिन्नसंसयो ।
पारगुं सब्बधम्मानं, अत्थि पण्हेन आगमं ॥१॥

विमतरूपसंजिजस्स, सब्बकायप्पहायिनो ।
अज्झतं च बहिद्धा च, नत्थि किञ्चीति पस्सतो ।
जाणं सक्कानुपुच्छामि, कथं नेय्यो तथाविधो ॥२॥
विज्जाणदिठतियो सब्बा (पोसालाति मगवा), अमिजानं तथागतो ।
तिट्ठन्तमेनं जानाति, विमुत्तं तप्परायणं ॥३॥

आकिञ्चज्जासंभवं उत्वा, नन्दी संयोजनं इति ।
एवमेवममिज्जाय, ततो तत्थ विपस्सति ।
एतं जाणं तथं तस्स, ब्राम्हणस्स वुसीमतोति ॥४॥

४० पोसालमाणवपुच्छा पन्नरसमा निदिठता । ७३

भगवान् बुद्ध - लोकको बन्धन राग हो । वितर्क उसको विचरणभूमि हो । तृष्णाको त्यागलाई निवाण भनिएको छ ॥५॥

उदय - स्मृतिमान् व्यक्ति कसरी विचरण गरेमा विज्ञानको निरोध हुनेछ ? यहाँ भगवान् बुद्धसँग सोध्न आएको छु । हामी तपाईंको कुरा सुन्न चाहन्छौं ॥६॥

भगवान् बुद्ध - भित्र र बाहिरको वेदनालाई अभिनन्दन नगरिकन - त्यस्तो स्मृतिमान् व्यक्तिसँग विचरण गरेमा विज्ञानको निरोध हुनेछ ॥७॥

४० उदयमाणवका प्रश्न समाप्त ३३

१५. पोसालमाणवले सोधेका प्रश्न (५, १५)

जो भगवान् बुद्ध भूतकालिक जन्महरूको कुरा बताउनुहुन्छ, जो चंचलता-रहित, संशयनष्ट र सबै धर्महरूमा पारंगत हुनुहुन्छ, तपाईंसँग हामी प्रश्न सोध्नको निमित्त आएका छौं ॥१॥

हे शक्त ! रूप-संज्ञाहरूले रहित, सबै अरूप-संज्ञाहरूबाट मुक्त, “भित्र र बाहिर केही पनि छैन” त्यसरी देखेसँग ज्ञानको विषयमा सोध्छौं । त्यस्तो व्यक्ति कसरी ज्ञानमा अगाडि बढ्न सक्छ ? ॥२॥

भगवान् बुद्ध - विज्ञानका सबै स्थितिहरूको ज्ञाता तथागत, स्थिर, विमुक्त र विमुक्ति-परायण व्यक्तिलाई जान ॥३॥

आकिंचन्यायतनलाई उत्पन्न गर्नेले कर्मसंस्कारलाई जानेर, रागलाई बन्धन सम्भरेर - यस्तो जानी त्यहाँ विपश्यना गर्दछ (त्यहाँ त्यो आकिंचन्यायतन समापत्तिद्वारा उठेर त्यस समापत्तिलाई अनित्य आदिको तरिकामा विपश्यना गर्नेछ - अट्ठकथा) त्यस्तो पूर्णता प्राप्त भएको ब्राम्हणको यो ज्ञान यथार्थ हो ॥४॥

४० पोसालमाणवका प्रश्न समाप्त ३३

पारायणतग्ग :

(३५२)

१६. मोघराजमाणवपुच्छा (५,१६)

द्राहं सक्कं अपुच्छिस्सं (इच्छायस्मा मोघराजा), न मे व्याकासि चक्खुमा ।
याव ततियं च देवीसि, व्याकरोतीति मे सुतं ॥१॥

अयं लोको परो लोको, ब्रम्हलोको सदेवको ।
दिट्ठिं ते नामिजानामि, गोतमस्स यस्सिस्सन्नो ॥२॥

एवं अमिक्कन्तदंस्साविं, अट्ठि पञ्हेन आगमं ।
कथं लोक अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सति ॥३॥

सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सु, मोघराज सदा सतो ।
अत्ताणुदिट्ठिं उहच्च, एवं मच्चुतरो सिया ।
एवं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सती ति ॥४॥

ॐ मोघराजमाणवपुच्छा सोलमसा निदिठ्ठा । ॐ

१७. पिंगियमाणवपुच्छा (५,१७)

जिण्णो ह्मस्मि अबलो वीतवण्णो (इच्छायस्मा पिंगियो),
नेता न सुद्धा सवन्नं न फासु ।
माहं नसं मोमुहो अन्तराय ।
आचिक्ख धम्मं यमहं विजज्जं ।
जातिजराय इध विप्पहानं ॥१॥

दिस्वान रुपेसु विहज्जमाने (पिंगियाति भगवा), रूपन्ति रुपेसु जना पमत्ता ।
तस्मा तुवं पिंगिय अप्पमतो, जहस्सु रुपं अपुनब्भवाय ॥२॥

१६. मोघराजमाणवले सोधेका प्रश्न (५,१६)

हे शक्र । मैले तपाईंसँग दुईचोटि प्रश्न गरिसकें । चक्षुष्मन् । तपाईंले मलाई उत्तर दिनुभएन । मैले सुनेको छु कि देवर्षि । तेस्रोचोटिमा मलाई अवश्य पवि उत्तर दिनुहुनेछ ॥१॥

यो लोक, परलोक तथा देवसहित ब्रम्हलोक छन् । तपाईं यशस्वी गौतमको दृष्टिलाई हामीहरूले थाहापाएनौं ॥२॥

यसप्रकार विशुद्धदर्शी । म तपाईंसँग प्रश्न सोध्नको निम्ति आएको छु । संसारलाई कुनरूपले देखेलाई मृत्युराजले देख्न सकतैन ॥३॥

हे मोघराज । सधैँ स्मृतिमान् भई संसारलाई शून्यताको रूपले हेर । आत्मदृष्टिलाई नाश गरी मृत्युबाट अलग्ग हुन्छ । यसरूपले संसारलाई हेर्नेलाई मृत्युराजले देख्न सकतैन ॥४॥

५० मोघराजका प्रश्न समाप्त ५३

१७. पिंगियमाणवले सोधेका प्रश्न (५,१७)

पिंगिय - म जीर्ण छु, दुर्बल छु, मेरो सुन्दरता गइसक्यो (पिंगियको अबस्था एकसय बीस वर्ष थियो - अटठकथा) मेरो नेत्र (आँखा) शुद्ध छैन, कानले पनि राम्रो र ठीकसँग सुन्दैन । मलाई धर्मोपदेश गर्नहोस् जसबाट यहाँ मैले जन्म-जराको मालालाई लगाएर बीचैमा मृत्यु हुनुपर्नेछैन ॥१॥

भगवान् बुद्ध - रूपको कारणले मनुष्य आकुल ब्याकुल हुन्छ, जुन विनाश हुने रूपलाई हेरी मनुष्य प्रमत्त हुन्छ, त्यस किसिमको मनुष्यलाई हेरी पिंगिय तिमी अप्रमादी हुनु । रूपलाई अन्त गरी फेरि जन्म हुनेबाट मुक्त हुनु ॥२॥

दिसा चतस्सो विदिसा चतस्सो, उद्धं अधो ढस दिसता इमायो ।
 न तुय्हं अदिट्ठं असुतं मुतं वा, अथो अविज्जातं किञ्चनमत्थि लोके ।
 आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं, जातिजराय इध विप्पहानं ॥३॥

तण्हा धिपन्ने मनुजे पेक्खमानो (पिगियाति भगवा), सन्तापा जाते जरसा परेते ।
 तस्मा तुवं पिगिय अप्पमत्तो, जहस्सु तण्हं अपुनब्भवायाति ॥४॥

६० पिगियमाणवपुच्छा निदिठ्ठा । ६२

१८. पारायणसुत्तं (५, १८)

इदमवोच भगवा मगधेसु विहरन्तो पासाणके चेतिये, परिचारक सोलसानं
 ब्राम्हणानं अज्झिट्ठो पुट्ठो पुट्ठो पञ्हे व्याकासि । एकमेकस्स चे पि पञ्हुस्स
 अत्थं अज्जाय धम्मं अज्जाय धम्मानुधम्मं पटिपज्जरय, गच्छेय्येव जरामर
 णस्स पारं । पारंगमनीया इमे धम्मातिः तस्मा इमस्स धम्मपरियायस्स
 पारायणं त्वेव अधिवचनं ।

अजितो तिस्समेत्तेय्यो, पुण्णको अथ मेत्तगू ।
 धोतको उपसीवो च, नन्दो च अथ हेमको ॥१॥

तोदेय्यकप्पा दुमयो, जतुकण्णी च पण्डितो ।
 मद्रावुधो उदयो च, पोसालो चापि ब्राम्हणो ।
 मोघराजा च मेधावी, पिगियो च महाइसि ॥२॥

एते बुद्धं उपागञ्छुं, सम्पन्नचरणं इसिं ।
 पुच्छन्ता निपुणे पञ्हे, बुद्धसेट्ठं उपागमुं ॥३॥

पिंगिय - चार दिशाहरू, चार अनुदिशाहरू, माथि र तल - यी दश दिशाहरू छन् । यो संसारमा कुनै यस्तो बस्तु छैन, परिस्थिति छैन जसलाई तपाईंले देख्नुभएको छैन, न कानले सुनेको छैन, न बुझेको छैन । त्यसकारण तपाईंले मलाई धर्मोपदेश दिनुहोस् जसलाई बुझी यही नै जन्म, जरालाई अन्त गर्हं ॥३॥

भगवान् बुद्ध - तृष्णामा वशीभूत, सन्तप्त, बुद्ध्याईंले चिन्तित मनुष्यहरू देखेर पिंगिय तिमी अप्रमत्त भई फेरि जन्म नलिनको निम्ति तृष्णालाई त्याग गरिदिनु ॥४॥

६० पिंगियमाणवका प्रश्न समाप्त ७३

१८. पारायणसुत्त (५, १८)

भगवान् बुद्ध मगधमा पाषाणक चैत्यमा विहार गरिरहेको समय यो भन्नुभएको थियो कि बावरीका सोह्र ब्राम्हण शिष्यहरूले सोधेका प्रश्नहरूको उत्तर दिनुभयो । जसले एक-एक प्रश्नको उत्तर बुझी धार्मिक तात्पर्य थाहापाई धर्मानुधर्मको आचरण गर्छन् उनीहरू जरामरणबाट पार हुन्छन् । यो धर्मले पार गरिदिने भएको ले गर्दा यो धर्मको पारायण नाम भएको हो ।

अजित, तिस्समेत्तेय्य, पुण्णक, र मेत्तगू, धोतक र उपसीव, नन्द र हेमक, तोदेय्य, कप्प दुइजना र पण्डित जातुकण्णि, भद्रावुध, महर्षि पिंगिय - यी आचारवान् ऋषिहरू बुद्धकहाँ गए, पूर्ण भएको प्रश्न सोढै श्रेष्ठ बुद्धकहाँ गए ॥१,२,३॥

तेसं बुद्धो व्याकासि, पञ्हे पुट्ठो यथातथं ।
 पञ्हानं वेय्याकराणेन, तोसेसि ब्राम्हणे मुनि ॥४॥
 ते तोसिता चक्खुमता, बुद्धनादिच्चबन्धुना ।
 ब्रम्हघरिय्यमघरिंसु, वरपञ्जस्स सन्तिके ॥५॥
 एकमेकस्स पञ्हस्स, यथा बुद्धेन देसितं ।
 तथा यो पटिपञ्जेय्य, गच्छे पारं अपारतो ॥६॥
 अपारा पारं गच्छेय्य, भावेन्तो मग्गमुत्तमं ।
 मग्गो सो पारं गमनाय, तस्मा पारायणं इति ॥७॥
 पारायणमनुगायिस्सं (इच्छायस्मा पिगियो),
 यथा अहक्खि तथा अक्खासि, विमलो भूरिमेधसो,
 निक्कामो निब्बनो नाथो, किस्स हेतु मुसा भणे ॥८॥
 पहीनमलमोहस्स, मानमक्खप्पहायिनो ।
 हन्दाहं कित्तयिस्सामि, गिरं वण्णूपसहितं ॥९॥
 तमोनुदो बुद्धो समन्तचक्खु, लोकन्तगू सब्बमवातिवत्तो ।
 अनासवो सब्बदुक्खप्पहीनो, सच्चव्हयो ब्रम्हे उपासितो मे ॥१०॥
 दिजो यथा कुब्बनकं पहाय, बहुप्फलं काननं आवसेय्य ।
 एव'पहं अप्पदस्से पहाय, महोदधिं हंसरिव'ज्झपतो ॥११॥
 ये'मे पुब्बे वियाकंसु, हुरं गोतमसासनां 'इच्छासि इति भविस्सति' ।
 सब्बं तं इतिहीतिहं, सब्बं तं तक्कवड्ढनं ॥१२॥

भगवान् बुद्धले तिनीहरूले सोधेका प्रश्नलाई यथार्थरूपले उत्तर दिनु-
भयो । मुनिले प्रश्नहरूको उत्तर दिएर ब्राम्हणहरूलाई प्रसन्न र सन्तुष्ट
गरिदिनुभयो ॥४॥

आदित्यबन्धु, चक्षुष्मान् बुद्धद्वारा प्रसन्न र सन्तुष्ट गराइदिइसकेपछि
उनीहरूले श्रेष्ठ प्रजा भएको बुद्धकहाँ ब्रह्मचर्य पालन गरे ॥५॥

एक-एक प्रश्नको जसरी कि भगवान् बुद्धले उत्तर दिनुभयो, त्यसलाई
अनुयायी भएका सबै यहाँबाट त्यहाँ पार हुनेछ ॥६॥

उत्तम मार्गलाई अभ्यास गर्दै यहाँबाट त्यहाँ पार पुग्छ त्यो पार पर्ने मार्ग
हुन् त्यसकारण यसलाई पारायण भनेको हो ॥७॥

पिंगिय - म पारायणको वर्णन गर्दछु जुन निर्मल महाप्रज्ञले जसरी
देख्नुभयो, त्यसरी बताए । नाथ निष्काम छ, तृष्णारहित छ । उसले असत्य
किन बोल्छ ? ॥८॥

मोहमलरहित, मान र अक्षररहित भगवान् बुद्धको मधुर स्तरको वर्णन म
अवश्य गर्छु ॥९॥

हे ब्राम्हण ! अन्धकारलाई दूर गर्ने, बुद्ध, समन्तचक्षु (सर्वदर्शी) संसारको
अन्तलाई जानेर सारा भवहरूलाई पार भएको, अनास्रव सबै दुःखहरूलाई
प्रहाण गर्ने, सत्य नाम भएको मद्दारा उनलाई उपासना गरिएको छ ॥१०॥

जसरी पक्षी सानो बनलाई छोडेर धेरै फल भएको ठूलो जंगलमा बसोवास
गर्छ, त्यसरी नै म अल्पदर्शीहरूलाई छोडेर महाजलाशय (मानसरोवर) मा
जाने हंसजस्तो भगवान् बुद्धकहाँ पुगे ॥११॥

पहिले गौतमको अनुशासनबाट बाहिर धर्मविषयमा जुन मनुष्यहरूले
सुनाउने हो "यस्तो भएको थियो, यस्तो हुनेछ भनी" ती सबै परम्पराको कथा
रहेछ । फेरि शंका बढ्ने रहेछ ॥१२॥

एको तमनुदासीनो, जातिमा सो पमकरो ।
गोतमो भूरिपञ्जाणो, गोतमो भूरिमेघसो ॥१३॥

यो मे धम्ममदेसेसि, सन्दिट्ठकमकालिकं ।
तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि ॥१४॥

किं नु तम्हा विप्पवससि, मुहुत्तमपि पिगिय ।
गोतमा भूरिपञ्जाणा, गोतमा भूरिमेघसा ॥१५॥

यो ते धम्मदेसेसि, सदिट्ठकमकालिकं ।
तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि ॥१६॥

नाहं तम्हा विप्पवसामि मुहुत्तमपि ब्राम्हण ।
गोतमा भूरिपञ्जाणा, गोतमा भूरिमेघसा ॥१७॥

यो मे धम्ममदेसेसि, सन्दिट्ठकमकालिकं ।
तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि ॥१८॥

पस्सामि नं नसा चक्खुनाव, रत्तिदिवं ब्राम्हणं अप्पमतो ।
नमस्समानो विवसेमि रत्तिं, तेनेव मञ्जामि अविप्पवास ॥१९॥

सद्धा च पीती च मनो सती च, नापेन्ति मे गोतमसासनम्हा ।
यं यं दिसं वजति भूरिपञ्जो, स तेन तेनेव नतोहमस्मि ॥२०॥

जिण्णस्स मे दुब्बलथामकस्स, तेनेव कायो न पलेति तत्थ ।
सङ्कप्पयत्ताय वजामि निच्चं, मनो हि मे ब्राम्हण तेन युतो ॥२१॥

पंके सयानो परिफन्दमानो, दीपा दीपं उपप्लविं ।
अथ ह्दसासिं सम्बुद्धं, ओघतिण्णमनासवं ॥२२॥

अन्धकारलाई टाढा गरिदिने एकमात्र उनी श्रेष्ठ हुन् । प्रकाश दिनुहुने हो, गौतम महाज्ञानी हो, गौतम महाप्रज्ञावान् हो ॥१३॥

जसले मलाई आँखाहरूको अगाडि तत्काल फलदायी, तृष्णालाई नाश गर्ने र दुःखलाई टाढा गर्ने धर्मोपदेश दिनुभयो । त्यस्ता वहाँको उपमा कसैले पनि दिन सक्दैन ॥१४॥

बावरी - जसले यहाँ तत्क्षणमा नै फल दिने तृष्णा नाश हुने, दुःखलाई टाढा पठाउने सांद्ष्टिक धर्म जुन तिमीलाई उपदेश दिए फेरि कसैले पनि त्यस धर्मलाई उपमा दिन सक्दैन, पिंगिय ! के तिमीले त्यो महाप्रज्ञ गौतमसँग, महाविज्ञ गौतमसँग एक मुहूर्तसम्म पनि अलग रहन सक्छौ ? ॥१५,१६,१७॥

पिंगिय - जसले मलाई आँखाको अगाडि तत्काल फलदायी, तृष्णालाई नाश गर्ने र दुःखलाई दूर गर्ने धर्मोपदेश दिए, जुन धर्मोपदेश अरूद्वारा उपमा नै दिन सकिँदैन त्यस्तो महाप्रज्ञ गौतमसँग म मुहूर्तमात्र पनि अलग रहन सकिँदैन ॥१८॥

हे ब्राम्हण ! म रात-दिन अप्रमत्त भई मनको आँखाद्वारा उनलाई देख्छु । नमस्कार गर्दा गर्दै रात व्यतीत गर्छु । त्यसैले म उनीबाट अलग रहन सकिँदैन ॥१९॥

मेरो श्रद्धा, प्रीति, मन र स्मृति गौतमको शिक्षाबाट हट्नेछैन । वहाँ जुन जुन दिशाहरूमा महाप्रज्ञ जानुहुनेछ, म त्यहाँ-त्यहाँ नतमस्तक (मेरो शिर झुक्ने) हुनेछ ॥२०॥

जीर्ण बलहीन मेरो शरीर म त्यहाँ जान सक्तिन । मैले नित्य मनले गइरहेको छु । हे ब्राम्हण ! मेरो मन उनको साथमा छ ॥२१॥

म हिलोमा सुत्दै (काम भोगहरूको हिलोमा सुत्दै - अट्ठकथा) छटपटाउँदै एक द्वीपबाट अर्को द्वीपमा गइरहें । अन्तमा मैले संसाररूपी बाढीले पार भएका अनास्रव सम्बुद्धको दर्शन पाएँ ॥२२॥

यथा अहू वक्कलि मुत्तसद्धो, भद्भावुधो आलविगोतमो च ।
एवमेव त्व पि ममुञ्जचस्सु सद्धं, गमित्ससि त्वं पिगिय मच्चुधेय्यपारं ॥२३॥

एस मिय्यो पसीदामि, सुत्वान मुनिनो वचो ।
विवत्तच्छहो सम्बुद्धो, अखिलो पटिमानवा ॥२४॥
अधिदेवे अमिञ्जाय, सब्बं वेदि परोवरं ।
पञ्चानन्तकरो सत्था, कङ्कीनं पटिजानतं ॥२५॥

असंहीरं असंकुप्पं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि ।
अद्धा गमिस्सामि न मेत्थ, कङ्गा, एवं मं धारेहि अधिमुत्तचित्तं न्ति ॥२६॥

ॐ पारायणवरगो निदिठतो । निदिठतो सुत्तनिपातो । ॐ

ॐ अट्ठभाणवारपरिमाणाय पालिया । ॐ

भगवान् बुद्ध - जुनप्रकार वक्कलि, भद्रवुध र आलवि गौतम श्रद्धाद्वारा मुक्त भएका छन् त्यसैप्रकार तिमी पनि श्रद्धा गरी मुक्त होऊ । पिंगिय । तिमी मृत्युको राज्यबाट टाढा भएर जाऊ ॥२३॥

पिंगिय - म मुनिको यो कुरालाई सुनेर अत्यधिक प्रसन्न छु । तपाईं खुल्ला ज्ञान भएको सम्बुद्ध चित्त-मलरहित र ज्ञानी हुनुहुन्छ ॥२४॥

तपाईंले श्रेष्ठ धर्मलाई जानेर आर-पारका सबै कुरा जानिसक्नुभएको छ, भगवान् शास्ता, सन्देह गर्ने मनुष्य र समझदार मनुष्यहरूको प्रश्नहरूलाई अन्त गरिदिने तपाईं हुनुहुन्छ ॥२५॥

निर्वाण अजेय छ । अटल छ । जसको कुनै उपमा छैन । मैले अवश्य पनि उसलाई प्राप्त गर्नेछु । त्यसको विषयमा मलाई कुनै सन्देह छैन । पूर्ण रूपले मुक्त चित्त भएको भनी मलाई धारण गर्नुहोस् ॥२६॥

६० पारायणसुत्त समाप्त ७३

६० आठ भाणवारको बराबर पालिमा सुत्तनिपात समाप्त ७३

पाँच वर्गहरू, आठ भाणवारहरू तथा बहत्तर सूत्रहरूमा संग्रहित खुद्दकनिकायान्तर्गत सुत्तनिपात समाप्त ।

(कविरकुमार वज्राचार्य)

अनुवादक-परिचय

- ❖ जन्मस्थान - केलटोल, काठमाडौं
- ❖ पिताको नाम - धरानन्द वज्राचार्य
- ❖ माताको नाम - दयालक्ष्मी वज्राचार्य
- ❖ जन्ममिति - २००६ भाद्र २० गते
- ❖ निवासस्थान - खुसिबुँ, नयाँ बजार, वडा नं. १६, काठमाडौं
- ❖ शिक्षा - एस्. एल्. सी.
- ❖ सेवा - १. धर्मभूमि विहारको लागि जग्गादानमध्येको सेवा
२. धर्मभूमि विहार संचालकमध्येको व्यवस्थापन सेवा
- ❖ विदेशभ्रमण - फ्रान्स, इटाली, स्पेन, जर्मनी, नेदरल्याण्डस्, स्वीजरल्याण्ड, बेलायत, अष्ट्रिया, दुबई, जापान, मलेसिया, सिंगापुर, थाइल्याण्ड, चीन, भारत ।

